

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt/Volume 04
Sayı/Issue 02
Aralık/December 2020
e-ISSN 2587-1269

The Emergence of Palestine Question in Anglo-Turkish Relations and its Impact on the Middle East

Türk-İngiliz İlişkilerinde Filistin Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Ortadoğu'ya Etkisi (1945-50)

Mustafa Sıtkı BİLGİN

Some Aspects of Regional Strategies of Russia, China and Turkey towards Central Asia: Comparative Analysis

Rusya, Çin ve Türkiye'nin Orta Asya'ya Yönelik Bölgesel Stratejileri: Karşılaştırmalı Analiz

Mehmet TOPLU-Aidarbek AMİRBEK-Kanat MAKHANOV

تحليل ژئوپلیتیکی ابعاد حقوقی و سیاسی مناقشه ناگورنو قرهباغ

Geopolitical Analysis of the Legal and Political Dimensions of the Nagorno-Karabakh Conflict

Mohammad ISADNEJAD-Hazar LEYLANOĞLU

Cenub Qafqazda Olan Münaqişelerin Sebeb ve Neticeleri

Causes and Resultats of the Southern Caucasus Conflicts

Ramile DADAŞOVA

The Final State of War: Hybrid War

Savaşın Son Hali: Hibrit Savaş

Nihat DUMLUPINAR-Mehmet Seyfettin EROL

The Analysis of Climate Change Negotiations between 1995-2002

İklim Değişikliği Görüşmelerinin 1995-2002 Yılları Arasında Analizi

Sezai ÖZÇELİK

Dijital Diplomasi Yeni Bir Tür Diplomasi midir?

Is Digital Diplomacy a New Type of Diplomacy?

Muharrem EKŞİ-Fatma Dilan TAŞ

Küçük Devlet Müdahaleciliği: Katar ve BAE'nin Libya Müdahalesi

Small State Interventionism: Qatar and UAE's Libya Intervention

İbrahim KÜMEK

Çad Cumhuriyeti Yerel Yönetimler Sisteminde Yoksullukla Mücadele

Reducing Poverty in the Local Government System of Chad Republic

Mahamat Abakar MAHAMAT-Serpil GÜDÜL-Kamil Ufuk BİLGİN

Bağdat Demiryolu Projesi Üzerinden Almanya'nın Barışçıl Nüfuz Erme Stratejisine Dair Bir Okuma

A Reading on Germany's Peaceful Penetration Strategy through the Baghdad Railway Project

Bilal Furkan ONURSAL-Doğacan BAŞARAN

KİTAP İNCELEMELERİ – BOOK REVIEWS

Abdullah Erdem Demirtaş, Ortadoğu'da Devlet ve İktidar Otoriter Rejimler Üzerine Bir İnceleme

Abdullah Erdem Demirtaş, State and Power in the Middle East A Review of Authoritary Regimes,

Dilan BÜYÜKDENİZ

Harsh V. Pant, Hint Dış Politikası: Genel Bakış

Harsh V. Pant, Indian Foreign Policy: An Overview

Göktuğ ÇALIŞKAN

CİLT: 4 • SAYI: 2 • ARALIK 2020

Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi Yılda İki Defa Yayınlanır

SAHİBİ

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

EDİTÖR

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

EDİTÖR YARDIMCISI

Dr. Emre OZAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Kadir Ertaç ÇELİK

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Doğacan BAŞARAN

Sami BURGAZ

Nisa Burçak ÖZDEMİR

Cenk TAMER

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Muthana AL-MAHDAMI • Bağdat Üniversitesi

Prof. Dr. Kuralai BAIZAKOVA • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN • Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Muammer GÜL • Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Celaleddin Sencer İMER • Ufuk Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan KÖNİ • İstanbul Kültür Üniversitesi

Prof. Dr. Zaynidin KURMANOV • Boris Yeltsin Kırgız-Slav Üniversitesi

Prof. Dr. Darkhan KYDYRALI • Uluslararası Türk Akademisi

Prof. Dr. Yelda Hatice ONGUN • Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Şamil ÖÇAL • Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Refik TURAN • Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Muharrem EKŞİ • Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. Masa KOLANOVIC • Zagreb Üniversitesi

Doç. Dr. Katarzyna STOKLOSA • Güney Danimarka Üniversitesi

YAZIŞMA-HABERLEŞME

Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi

Çankaya Mahallesi, Cemal Nadir Sokak, No: 9, Çankaya – Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 474 00 46 • **Faks:** +90 312 474 00 45

E-Posta: uksad@ankasam.org • **Web:** dergipark.gov.tr/uksad

KAPAK & DİZGİ TASARIM

Sami BURGAZ

YAYIN TÜRÜ

Uluslararası Hakemli Yerel Süreli Yayın

e-ISSN | 2587-1269

YAYIN TARİHİ

30 Aralık 2020

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR • Milli Savunma Üniversitesi

Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN • Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Hacı DURAN • İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN • Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Edward FOSTER • Stevens Teknoloji Enstitüsü

Prof. Dr. Bilal KARABULUT • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Faaiz Salih MAHMOOD • Musul Üniversitesi

Prof. Dr. Nabizhan MUKHAMMEDKHAN • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi

Prof. Dr. Hale ŞIVGIN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmed Fakak AHMED • Musul Üniversitesi

Doç. Dr. Ban Ganım AHMED • Musul Üniversitesi

Doç. Dr. Enkhbat AVİRMED • Moğolistan Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Doç. Dr. Demirhan Fahri ERDEM • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. İtir İMER • Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Sezgin KAYA • Uludağ Üniversitesi

Doç. Dr. Abdugani MAMADAZIMOV • Tacikistan Ulusal Siyaset Bilimciler Birliğı

Doç. Dr. Eiman Mustafa RASHAD • Musul Üniversitesi

Doç. Dr. Farhat TOLİPOV • Özbekistan Bilim Kervanı Enstitüsü Başkanı

Doç. Dr. Sayim TÜRKMAN • Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Doç. Dr. Baha Adnan YAHYA • Kufa Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ankhbayar DANUU • Moğolistan Milli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ceren GÜRSELER • Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Muwafaq Adil OMAR • Selahaddin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Anıl ÖZTOP • Kocaeli Üniversitesi

Dr. Ahmet Nafiz ÜNALMIŞ • Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi

YURTDIŐI TEMSİLCİLİKLERİ

ABD | Prof. Dr. Hasan Bülent PAKSOY • Baker College-Emekli

Afganistan | Dr. Khalilullah RASULI • Kabil Üniversitesi

Azerbaycan | Dr. Nazim CAFEROV • Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi

Etiyopya | Dr. Abdu Muhammed ALİ • Dilla Üniversitesi

Irak | Doç. Dr. Ahmed Fakak Ahmed • Musul Üniversitesi

İsviçre | Prof. Dr. h.c. M. Şükrü GÜZEL • Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi

Kazakistan | Doç. Dr. Kanat YDYRYS • Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliğı Konseyi

Özbekistan | Doç. Dr. Shahina İBRAHİMOVA • TaŐkent Devlet Őarkiyat Enstitüsü

Sudan | Elnur Ahmed el-Nur EZZAKI • Assayha Journal

VOLUME: 4 • ISSUE: 2 • DECEMBER 2020

Journal of International Crisis and Policy Research is Published Twice a Year

OWNER

Prof. Mehmet Seyfettin EROL

EDITOR

Prof. Mehmet Seyfettin EROL

VICE EDITOR

Dr. Emre OZAN

MANAGING EDITOR

Kadir Ertaç ÇELİK

PUBLICATION BOARD

Doğacan BAŞARAN

Sami BURGAZ

Nisa Burçak ÖZDEMİR

Cenk TAMER

EDITORIAL BOARD

Prof. Muthana AL-MAHDAMI • Baghdad University

Prof. Kuralai BAIZAKOVA • Al-Farabi Kazakh National University

Prof. Mustafa Sıtkı BİLGİN • Ankara Yıldırım Beyazıt University

Prof. Muammer GÜL • Adıyaman University

Prof. Celalettin Sencer İMER • Ufuk University

Prof. Hasan KÖNİ • İstanbul Kültür University

Prof. Zayniddin KURMANOV • Kyrgyz-Russian Slavic University

Prof. Darkhan KYDYRALI • International Turkic Academy

Prof. Yelda Hatice ONGUN • Başkent University

Prof. Şamil ÖÇAL • Social Sciences University of Ankara

Prof. Cemalettin TAŞKIRAN • Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Refik TURAN • Gazi University

Assoc. Prof. Muharrem EKŞİ • Kırklareli University

Assoc. Prof. Masa KOLANOVIC • University of Zagreb

Assoc. Prof. Katarzyna STOKLOSA • University of Southern Denmark

CORRESPONDENCE – COMMUNICATION

Journal of International Crises and Policy Research

Çankaya Mahallesi, Cemal Nadir Sokak, No: 9, Çankaya – Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 474 00 46 • **Fax:** +90 312 474 00 45

E-Mail: uksad@ankasam.org • **Web:** dergipark.gov.tr/uksad

COVER DESIGN & TYPESETTING

Sami BURGAZ

TYPE OF PERIODICAL

International Refereed Local Periodical Journal

e-ISSN | 2587-1269

PUBLICATION DATE

30 December 2020

ADVISORY BOARD

- Prof. Mustafa Nail ALKAN • Ankara Hacı Bayram Veli University*
Prof. İbrahim Ethem ATNUR • National Defense University
Prof. Giray Saynur DERMAN • Marmara University
Prof. Hacı DURAN • İstanbul Aydın University
Prof. Temuçin Faik ERTAN • Ankara University
Prof. Edward FOSTER • Stevens Institute of Technology
Prof. Bilal KARABULUT • Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Faaiz Salih MAHMOOD • Mosul University
Prof. Nabizhan MUKHAMMEDKHAN • Al-Farabi Kazakh National University
Prof. Hale ŞIVGIN • Ankara Hacı Bayram Veli University
Assoc. Prof. Ahmed Fakak AHMED • Mosul University
Assoc. Prof. Ban Ganım AHMED • Mosul University
Assoc. Prof. Enkhbat AVIRMED • Mongolian University of Science and Technology
Assoc. Prof. Demirhan Fahri ERDEM • Ankara Hacı Bayram Veli University
Assoc. Prof. İtir İMER • Hacettepe University
Assoc. Prof. Sezgin KAYA • Uludağ University
Assoc. Prof. Abdugani MAMADAZIMOV • National Association of Political Scientists of Tajikistan
Assoc. Prof. Eiman Mustafa RASHAD • Mosul University
Assoc. Prof. Farhat TOLIPOV • Head of the Institute of Science Caravan of Uzbekistan
Assoc. Prof. Sayim TÜRKMAN • Ankara Yıldırım Beyazıt University
Assoc. Prof. Baha Adnan YAHYA • University of Kufa
Dr. Ankhbayar DANUU • National University of Mongolia
Dr. Ceren GÜRSELER • Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
Dr. Muwafaq Adil OMAR • Salahaddin University
Dr. Fatma Anıl ÖZTOP • Kocaeli University
Dr. Ahmet Nafiz ÜNALMIŞ • Center for New Turkey Strategic Research

FOREIGN REPRESENTATIVES

- USA** | *Prof. Hasan Bülent PAKSOY • Baker College-Retired*
- Afghanistan** | *Dr. Khalilullah RASULI • Kabul University*
- Azerbaijan** | *Dr. Nazim CAFEROV • Azerbaijan State University of Economics*
- Ethiopia** | *Dr. Abdu Muhammed ALI • University of Dilla*
- Iraq** | *Assoc. Prof. Ahmed Fakak Ahmed • Mosul University*
- Switzerland** | *Prof. h.c. M. Şükrü GÜZEL • Ankara Centre for Crisis and Policy Research*
- Kazakhstan** | *Assoc. Prof. Kanat YDYRYS • Cooperation Council of Turkic Speaking Countries*
- Uzbekistan** | *Assoc. Prof. Shahina IBRAHIMOVA • Tashkent State Oriental Studies Institute*
- Sudan** | *Elnur Ahmed el-Nur EZZAKI • Assayha Journal*

BU SAYININ HAKEMLERİ - REFEREES OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Sertif DEMİR – Türk Hava Kurumu Üniversitesi*
Prof. Dr. Mehmet Sait DİLEK – Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN – Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Vedat GÜRBÜZ – Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Muharrem EKŞİ – Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Nuri KORKMAZ – Bursa Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Şafak OĞUZ – Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Sayim TÜRKMAN – Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Serdar ÇAKMAK – Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Serpil GÜDÜL – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ceren GÜRSELER – Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Müslüm GÜZEL – Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
Dr. İbrahim İRDEM – Polis Akademisi
Dr. Öğr. Üyesi Elşan İZZETGİL – Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet NİYAZOV – Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Mehmet ŞAHİN – Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Ahmet Nafiz ÜNALMIŞ – Yeni Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi
Dr. Hilal ZORBA – Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

© Tüm hakları saklıdır. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

© All rights reserved. No portion of this publication may be reproduced, copied, transmitted without written permission. Citations are allowed.

Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.

Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlarına aittir.

The articles and media sent cannot be repatriated.

The responsibility of all the ideas in the articles published in this journal belongs to their respective authors.

Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi açık erişimli ve tamamen ücretsizdir.

The Journal of International Crisis and Policy Research is open access and completely free.

TARANAN INDEXLER VE VERİ TABANLARI

INDEXES & DATABASES

Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi Academic Keys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, İdeal Online, JIFACTOR, Research Bible, Sindex ve TÜBİTAK DERGİPARK tarafından taranmaktadır.

Journal of International Crisis and Policy Research indexed by Academic Keys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Ideal Online, JIFACTOR, Research Bible, Sindex and TUBITAK DERGIPARK.

EDİTÖRDEN

Kıymetli “Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi (UKSAD)” okuyucuları,

2020 yılında insan sağlığı için büyük bir tehdit olarak ortaya çıkan Covid-19 pandemisi, uluslararası kriz haline gelmiş ve dünya siyasetinin şekillenmesinde rol oynamaya başlamıştır. Tüm dünyayı derinden sarsan pandemi süreci, aynı zamanda yaşamlarımızı da büyük oranda dijitalleştirmiştir. Bu bağlamda, pandemiyle birlikte akademik hayatın çehresi değişmeye başlamış ve artık çevrimiçi platformların ağırlık kazandığı yeni bir akademi dünyası ortaya çıkmıştır. Bu sebeple UKSAD ailesi olarak 4. Cilt 2. Sayımızda artık dijitalleşen dünyamızın gereklerine uygun biçimde kapsamlı bir yayın dizisi hazırladık.

Uluslararası hakemli, açık erişimli ve tamamen ücretsiz olan dergimiz, çok sayıda ulusal ve uluslararası alan indeksi tarafından taranmaktadır. Bunlar; Academic Keys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Ideal Online, JIFACTOR, Research Bible, Sindex ve TÜBİTAK DERGİPARK’dır. Ayrıca, TÜBİTAK ULAKBİM, EBSCO ve Journal Factor dizinleri için yapmış olduğumuz başvurular da değerlendirme sürecindedir.

Çok dilli yayın politikasına sahip olan dergimizin bu sayısında; 4 Türkçe, 4 İngilizce, 1 Farsça ve 1 Azerbaycan Türkçesi olmak üzere 10 makale bulunmaktadır. Bunun dışında, Erdem Demirtaş’ın “Ortadoğu’da Devlet ve İktidar: Otoriter Rejimler Üzerine Bir İnceleme” adlı kitabının ve Harsh V. Pant’in “Indian Foreign Policy” adlı eserinin incelemeleri yer almaktadır.

Bu sayımızda ilk olarak Prof. Dr. Mustafa Sıtkı Bilgin’in kaleme almış olduğu “The Emergence of Palestine Question in Anglo-Turkish Relations and its Impact on the Middle East (1945-1950)” adlı makaleye yer verdik. Bu çalışma, Türk-İngiliz ilişkileri bağlamında Filistin Sorunu’nun ortaya çıkışını ele almakta, aynı zamanda bu sorunun Ortadoğu’ya yansımalarını tarihsel bir süreçte incelemektedir. İkinci sırada, Prof. Dr. Mehmet Toplu, Dr. Aidarbek Amirbek ve Kanat Makhanov’un müşterek çalışması olan “Some Aspects of Regional Strategies of Russia, China and Turkey towards Central Asia: Comparative Analysis” adlı makale yer almaktadır. Üçüncü sırada yer alan Farsça makalede ise Dr. S. Mohammad Isadnejad ve Hazar Leylanoğlu, Dağlık-Karabağ Sorunu’nun hukuki ve siyasi boyutunu analiz etmişlerdir. Dördüncü olarak, Doç. Dr. Ramile Dadaşova’nın Azerbaycan Türkçesiyle kaleme aldığı “Cenub Qafqazda Olan Münaqişelerin Sebeb ve Neticeleri” adlı makalede Güney Kafkasya’daki çatışmaların sebep ve sonuçları irdelenmektedir. Beşinci sırada ise Nihat Dumlupınar ile birlikte yazmış olduğumuz “The Final State of War: Hybrid War” adlı makale yer almaktadır.

Dergimizin altıncı sırasında Prof. Dr. Sezai Özçelik’in iklim değişiklikleri müzakereleri ile ilgili İngilizce kaleme almış olduğu “The Analysis of Climate Change Negotiations between 1995-

2002” adlı makaleye yer verilmiştir. Yedinci sırada Doç. Dr. Muharrem Ekşi ve Fatma Dilan Taş’ın “Dijital Diploması Yeni Bir Tür Diploması midir?” başlıklı çalışması yer almaktadır. Dijital diplomasinin kamu diplomasisinden ayrıldığını, bu bağlamda yeni bir diploması türü olmadığı ileri süren bu makale, uluslararası ilişkiler literatürüne önemli bir katkıda bulunacaktır. Sekizinci sırada, İbrahim Kumek’in “Küçük Devlet Müdahaleciliği: Katar ve BAE’nin Libya Müdahalesi” başlıklı makalesi yer almaktadır. Dokuzuncu sırada ise Dr. Mahamat Abakar Mahamat, Dr. Öğr. Üyesi Serpil Güdül ve Prof. Dr. Kamil Ufuk Bilgin’in ortak çalışması olan “Çad Cumhuriyeti Yerel Yönetimler Sisteminde Yoksullukla Mücadele” adlı makaleye yer verilmiştir. Dergimizde son olarak, Bilal Furkan Onursal ve Doğacan Başaran’ın birlikte kaleme aldıkları “Bağdat Demiryolu Projesi Üzerinden Almanya’nın Barışçıl Nüfuz Erme Stratejisine Dair Bir Okuma” adlı makale yer almaktadır.

Pandemi süreciyle birlikte elektronik kaynakların öneminin arttığı bir dönemde, değerli okuyucularımıza olabildiğince kapsamlı bir çalışma sunmaya çalıştık. Ayrıca bu süreçte sizlerin akademik kaynaklara mümkün olduğunca kolay ulaşabilmenizi arzuladık. Bu yüzden dergimiz, internet üzerinden açık erişimli olarak ve tamamen ücretsiz bir şekilde sizlere ulaşmaktadır.

Yeni yıla girerken sağlık, huzur ve başarı dolu bir yıl geçirmenizi temenni ediyorum. Bu sayımıza katkıda bulunan akademisyenlere ve yayın ekibine teşekkür ediyorum. Yayın hayatında 5. yıla gireceğimiz 2021 senesinde çok daha güzel çalışmalarla görüşmek dileğiyle...

UKSAD Editörü
Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

EDITORIAL

Dear readers of the Journal of International Crisis and Policy Research (JICPR),

The Covid-19 pandemic, which posed a great threat to human health in 2020, has become an international crisis and has begun to play a role in shaping world politics. The pandemic process, which deeply shook the whole world, also digitized our lives to a large extent. With the emergence of the pandemic, the face of academic life has begun to change and a new academic world has emerged where online platforms are now dominant. For this reason, as the JICPR family, we have prepared a comprehensive series of publications in our new issue in line with the needs of our digitalized world.

Our international peer reviewed and completely free journal is scanned by many national and international indexes such as Academic Keys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Ideal Online, JIFACTOR, Research Bible, Sindex and TUBITAK DERGIPARK. The applications we made for TUBITAK ULAKBIM, EBSCO and Journal Factor directories are also in the evaluation process.

Thank to having a multilingual publication policy, there are 10 articles, including 4 Turkish, 4 English, 1 Persian and 1 Azerbaijani Turkish in new issue. Besides, there are reviews of Erdem Demirtaş's book "State and Power in the Middle East: A Review of Authoritarian Regimes" and Harsh V. Pant's work titled "Indian Foreign Policy".

In this issue, we have firstly included the article "The Emergence of Palestine Question in Anglo-Turkish Relations and Its Impact on the Middle East (1945-1950)" by Prof. Mustafa Sıtkı Bilgin. This study examines the emergence of the Palestine problem in the context of Turkish-British relations and the reflections of this problem on the Middle East in a historical process. In second place, a joint work of Prof. Mehmet Toplu, Dr. Aidarbek Amirbek and Kanat Makhanov titled "Some Aspects of Regional Strategies of Russia, China and Turkey towards Central Asia: Comparative Analysis" is included. In the third-ranked Persian article, Dr. S. Mohammad Isadnejad and Hazar Leylanoğlu analyzed the legal and political dimension of the Nagorno-Karabakh Question. Fourth, the causes and consequences of the conflicts in the South Caucasus are examined in the article written by Assoc. Prof. Ramile Dadaşova. The fifth article of this issue is "The Final State of War: Hybrid War", which we jointly wrote with Nihat Dumlupınar.

In the sixth row of our journal, Prof. Sezai Özçelik's work titled "The Analysis of Climate Change Negotiations Between 1995-2002" is included. In seventh place, Assoc. Prof. Muharrem Ekşi and Fatma Dilan Taş's co-authored study titled "Is Digital Diplomacy a New Type of Diplomacy?" is included. This article, which claims that digital diplomacy is not

separated from public diplomacy and is not a new type of diplomacy in this context, will make an important contribution to the international relations literature. In the eighth place, we have included the article titled "Small State Interventionism: Qatar and UAE's Intervention in Libya Intervention" written by İbrahim Kumek. In ninth place, we have included an article titled "Reducing Poverty in the Local Government System of Chad Republic" co-authored by Dr. Mahamat Abakar Mahamat, Asst. Prof. Serpil Gdl and Prof. Kamil Ufuk Bilgin. Finally, Bilal Furkan Onursal and Doğacan Başaran's co-authored article titled "A Reading on Germany's Peaceful Penetration Strategy over the Baghdad Railway Project" is included.

At a time when the importance of electronic resources increased with the pandemic process, we tried to present a comprehensive study as possible to our valuable readers. In addition, we wanted you to have access to academic resources as easily as possible during this process. That's why, the JICPR reaches you completely free of charge on the internet with open access.

I wish 2021 will brings health, peace and success to all humanity. I would like to thank the academicians and publication board who contributed to this issue. Hope to see you with much better works in 2021, when we reach the 5th year in publishing life...

JICPR Editor
Prof. Mehmet Seyfettin EROL

İÇİNDEKİLER

Türk-İngiliz İlişkilerinde Filistin Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Ortadoğu'ya Etkisi (1945-50) | 13
Mustafa Sıtkı BİLGİN

Rusya, Çin ve Türkiye'nin Orta Asya'ya Yönelik Bölgesel Stratejileri: Karşılaştırmalı Analiz | 56
Mehmet TOPLU-Aidarbek AMİRBEK-Kanat MAKHANOV

تحليل ژئوپولیتیکی ابعاد حقوقی و سیاسی مناقشه ناگورنو قره باغ | 82
Mohammad ISADNEJAD-Hazar LEYLANOĞLU

Cenub Qafqazda Olan Münaqişelerin Sebeb ve Neticeleri | 115
Ramile DADAŞOVA

The Final State of War: Hybrid War | 156
Nihat DURLUPINAR-Mehmet Seyfettin EROL

The Analysis of Climate Change Negotiations between 1995-2002 | 187
Sezai ÖZÇELİK

Dijital Diplomasi Yeni Bir Tür Diplomasi midir? | 213
Muharrem EKŞİ-Fatma Dilan TAŞ

Küçük Devlet Müdahaleciliği: Katar ve BAE'nin Libya Müdahalesi | 240
İbrahim KÜMEK

Çad Cumhuriyeti Yerel Yönetimler Sisteminde Yoksullukla Mücadele | 283
Mahamat Abakar MAHAMAT-Serpil GÜDÜL-Kamil Ufuk BİLGİN

Bağdat Demiryolu Projesi Üzerinden Almanya'nın Barışçıl Nüfuz Erme Stratejisine Dair Bir Okuma | 325
Bilal Furkan ONURSAL-Doğacan BAŞARAN

KİTAP İNCELEMELERİ

Abdullah Erdem Demirtaş, Ortadoğu'da Devlet ve İktidar Otoriter Rejimler Üzerine Bir İnceleme | 356
Dilan BÜYÜKDENİZ

Harsh V. Pant, Hint Dış Politikası: Genel Bakış | 366
Göktuğ ÇALIŞKAN

TABLE OF CONTENTS

The Emergence of Palestine Question in Anglo-Turkish Relations and its Impact on the Middle East | 13
Mustafa Sıtkı BİLGİN

**Some Aspects of Regional Strategies of Russia, China and Turkey towards Central Asia:
Comparative Analysis | 56**
Mehmet TOPLU-Aidarbek AMİRBEK-Kanat MAKHANOV

Geopolitical Analysis of the Legal and Political Dimensions of the Nagorno-Karabakh Conflict | 82
Mohammad ISADNEJAD-Hazar LEYLANOĞLU

Causes and Resultats of the Southern Caucasus Conflicts | 115
Ramile DADAŞOVA

The Final State of War: Hybrid War | 156
Nihat DUMLUPINAR-Mehmet Seyfettin EROL

The Analysis of Climate Change Negotiations between 1995-2002 | 187
Sezai ÖZÇELİK

Is Digital Diplomacy a New Type of Diplomacy? | 213
Muharrem EKŞİ-Fatma Dilan TAŞ

Small State Interventionism: Qatar and UAE's Libya Intervention | 240
İbrahim KÜMEK

Reducing Poverty in the Local Government System of Chad Republic | 283
Mahamat Abakar MAHAMAT-Serpil GÜDÜL-Kamil Ufuk BİLGİN

A Reading on Germany's Peaceful Penetration Strategy through the Baghdad Railway Project | 325
Bilal Furkan ONURSAL-Doğacan BAŞARAN

BOOK REVIEWS

Abdullah Erdem Demirtas, State and Power in the Middle East A Review of Authoritary Regimes, | 356
Dilan BÜYÜKDENİZ

Harsh V. Pant, Indian Foreign Policy: An Overview | 366
Göktuğ ÇALIŞKAN

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)*

Türk-İngiliz İlişkilerinde Filistin Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Ortadoğu'ya Etkisi (1945-50)

Mustafa Sıtkı BİLGİN**

Abstract

The Palestine question, which had taken its root to the Balfour Declaration in 1917, was a long standing political and historical issue between Arabs and Jews over who was to control the Palestine territory. From 1945 onwards, however, it gradually began to turn into a major international issue involving the Arab States, Britain, the United States, the Soviet Union, Turkey and others. During this period Palestine Issue became an important mutual factor in Anglo Turkish relations. In this general context, after providing a historical background for the evolution of the Palestine question up to 1945, the topic will be examined in three timespans in terms of its effect on Anglo-Turkish relations.

Keywords: Palestine Question, Britain, Turkey, Israel, United Nations Conciliation Commission (UNCC).

Öz

Kökleri 1917 yılında ilan edilen Balfour Deklarasyonu'na uzanan Filistin Sorunu, Araplar ve Yahudiler arasında bu toprakları kimin kontrol edeceğiyle ilgili tarihi ve siyasi bir meseledir. 1945 yılından sonra ise bu mesele, Arap devletleri, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Sovyetler Birliği ve Türkiye gibi ülkeler arasında temel bir uluslararası sorun haline dönüşmüştür. Bilhassa da bu dönemden sonra Filistin Meselesi, Türk-İngiliz ilişkilerini etkileyen önemli bir faktöre dönüşmüştür. Bu genel çerçevede Filistin Meselesi'nin 1945 yılına kadar devam eden tarihi arka planına değinildikten sonra konu, Türk-İngiliz ilişkilerine etkisine bakımından 3 temel dönem altında incelenecektir: ilk dönem (1945-47); ikinci dönem (1947-49); üçüncü dönem (1949-50). Makalede Filistin meselesinin iki ülke ilişkilerine etkisi yanında Ortadoğu'daki tesirleri de ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Filistin Meselesi, İngiltere, Türkiye, İsrail, BM Uzlaştırma Komisyonu.

* **Makale Geliş Tarihi:** 31.01.2020 **Yayına Kabul Tarihi:** 18.04.2020

** Professor of International History at Ankara Yıldırım Beyazıt University and Expert in the Middle East and Caucasia, e-mail: bilgin.ms@gmail.com; ORCID: 0000-0003-3729-0542.

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)

INTRODUCTION

The article seeks to explore the emergence of Palestine question in Anglo-Turkish relations in the period between 1945 and 1950. The study starts to examine the issue right after the 1945 period because the Palestine question, for the first time, began to take its place on Anglo-Turkish relations from this time onwards. It stops in 1950 at a time when both Turkey and Britain had changed their pro-Arab stance in the Palestine question to a neutral position, and as a result Anglo-Turco-Arab relations began to decline in the Middle East. The topic, as the end of the Second World War sounded the beginning of a new era in the world balance of power, can not be examined out of the Cold War context. In this context, therefore, Anglo-American relations are examined as far as they relate with the topic.

The study, in contrast to the views of conventional wisdom, argues that Turkey, in general, adopted an approach similar to Britain in her policy towards Palestine. This was because the both countries shared parallel strategic and security considerations in their respective policies towards the Middle East, in general, and the Palestine in particular. Both countries maintained that the Soviet Union sought an expansionist policy towards the Middle East and the worsening political situation in Palestine constituted a fertile ground for the spread of the Soviet influence in the region. Moreover, Turkey, in this period, was in desperate need of British and American help against the Soviet danger which threatened Turkey's territorial integrity, and in return to British support, Ankara rendered her assistance to London in the Palestine question. Though Turkey sought both British and American support against the Soviet threat she relied mainly on Britain as it was the only country with a formal commitment to Turkey in case of a foreign aggression.¹

¹ Although the United States declared its economic and political support for Turkey with the enunciation of the Truman Doctrine in early 1947 the Doctrine, itself, did not render any binding commitment for Turkey against a foreign threat. The Anglo-Franco-Turkish Treaty of 1939 hence remained the only formal commitment for Turkey's security and for this reason Turkey continued to rely mainly on Britain for its safety until mid-1951. For more information see, Mustafa Bilgin, *Britain and Turkey in the Middle East: Politics and Influence in the Early Cold War Era*, IB Tauris, London&New York 2007, p. 36-41.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The study further argues that Turkey, especially from 1948 onwards, not only did begin to play a crucial role in Britain's Palestine policy but also was to be regarded as a key mediator on the issue of finding a solution for the problems between Arabs and Jews by both Western and Arab quarters. Moreover, this article brings evidence that there was a parallel correlation between Turkey's collaboration with Britain in Middle Eastern issues (especially in the Palestine question), and Turkey's efforts of becoming part of Europe's security pacts and that of obtaining American commitment to her security. The study also analyses the impact of Turkish and British Palestine policies on the Middle East.

Though many studies have been made of the Palestine topic these have focused on Arab, Israeli or Western roles rather than the part played by the issue in Turkish foreign policy or in Anglo-Turkish relations. Despite the fact that few works, to some extent, deal with the Turkish perspective on the question in this period they do not examine the topic in depth and hence do not provide adequate information. Furthermore, these works not only suffer from the lack of using archival materials but also cover much longer periods leaving only a small space for this brief but very crucial period specified by this study.² So the present article is the major work which aims at filling this gap by using abundant archival resources available both in Turkish and especially English.

2 The works deserved to be named here are: Ömer E Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası 1945-1970*, Sevinç Matbaası, Ankara 1972; Abdülahat Akşin, *Türkiye'nin 1945'den Sonraki Dış Politika Gelişmeleri, Ortadoğu Meseleleri*, B. Kervan Matbaası, İstanbul 1959; Kemal H. Karpat, "Turkish and Arab-Israeli Relations", Karpat-Contributors, eds., *Turkey's Foreign Policy in Transition 1950-1974*, E.J. Brill, Leiden 1975; Mahmut Bali Aykan, "The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy from the 1950s to the 1990s", *International Journal of Middle East Studies*, 19(2), 1993; İsmail Soysal, "70 Years of Turkish-Arab Relations and an Analysis on Turkish-Iraqi Relations", *Studies on Turkish-Arab Relations*, 6, 1991; George Emanuel Gruen, *Turkey, Israel and the Palestine Question, 1948-1960*, University of Columbia, (Unpublished Doctora Thesis), New York 1970; Mahmut Bali Aykan, *Ideology and National Interest in Turkish Foreign Policy Towards the Muslim World, 1960-1987*, University of Virginia, (Unpublished Doctora Thesis), Virginia 1988; Orhan Soysal, "An Analysis of the Influence of Turkey's Alignment with the West on the Conduct of Turkish-Israeli and Turkish-Arab Relations", Princeton University, (Unpublished Doctora Thesis), Princeton 1983. For all existing literature related to the Palestine issue, see, Chapter IV.

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)

HISTORICAL BACKGROUND: THE PALESTINE QUESTION UP TO 1945

Palestine was a former Ottoman territory consisted of large groups of Arab majority and a small group of Jewish minority. The administration of the region remained in Arab hands, except for certain key posts which were held by the Ottomans. Both Arabs and Jews enjoyed full civil and political rights as the other inhabitants did. In the Parliamentary elections of 1908 the Arabs gained 60 seats while the Jews obtained 5 seats in the Ottoman Assembly. Nevertheless, the Ottoman Government had strongly opposed to Zionist plans for the settlement of a Jewish state in Palestine since the 1880's.³

However, this political position in Palestine began to change with the coming of the First World War. During the war, the Arabs joined with the Allies against the Ottomans when Britain pledged them, in the case of the Sherif Hussein and Sir H McMahon correspondence of 24 October 1915, to recognise the independence of Arab countries, including Palestine.⁴ However, towards the end of 1917, Britain gave another promise, which contradicted the above pledge, namely, the establishment of a national home to the Jews in Palestine. With this policy, Britain aimed at securing the support of both Arabs and Jews for the Allied cause.⁵ While, in the short run, this policy was successful, in the long run it proved a disaster when constant British efforts failed to compromise the expectations of both groups on the Palestine issue.

3 Henry Cattan, *The Palestine Question*, Croom Helm Ltd., USA 1988, p. 7-28; Karpas, *op. cit.*, p. 112-114; Michael Cohen, *Palestine and the Great Powers, 1945-1948*, Princeton University Press, New Jersey 1982, p. 3.

4 Baghdad to Foreign Office, 22 July 1948, FO 371/68374; McMahon to the Sherif of Mecca, 24 October 1915, AIR 1/2413; Cattan, *op. cit.*, p. 10.

5 Benny Morris, *Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict, 1881-1999*, John Murray Publishers, London 2000, p. 72-77.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

At the end of the Great War, Palestine was placed under British mandate by the League of Nations in 1922. The main objective of Mandate government in Palestine was to pursue the implementation of the so-called 'Balfour Declaration' issued by Britain in 1917, indicating support for 'the establishment in Palestine of a national home for the Jewish people'.⁶ The Arabs of Palestine, however, strongly opposed to the British policy and this caused violent protestations throughout 1920s. While the Arabs wanted to achieve the independence of Palestine the Jews had expectations that they, with the help of Britain, would create a Jewish state in the same region.⁷ This hence was the origin of the Palestine Question, which continued through the 20th century between the Jews and Arabs.

In the 1930s, the Arabs further reacted to the British policies when a mass of Jewish immigration took place in Palestine from Central and Eastern Europe. The increasing level of Jewish immigration hence led a second phase of Arab rebellion in the years between 1936 and 1939. Though this rebellion did not bring any Arab military success or political concessions from Britain towards Arabs' aim of Palestine independence, it ensured the involvement of the Arab states to support the Palestinian Arabs and forced Britain to reassess its policy in favour of Arab demands.⁸ At this time, as global conflict was coming ever closer, the British Government reversed the policy of pursuing the spirit of the Balfour declaration to one of securing Arab cooperation.⁹ For this reason, to reach an agreement with the Arab states on the Palestine issue Britain invited the Arabs and the Jews to a conference in London in February 1939.

6 Michael Cohen, *The Origins and the Evolution of the Arab-Zionist Conflict*, The University of California Press, California 1987, p. 143-144; Cattán, *loc.cit.*

7 *Baghdad to Foreign Office*, Translation of Memorandum Handed to HM Ambassador in Iraq by the Iraqi MFA, 22 May 1948, FO 371/68374; Cohen, *op. cit.*, p. 4-5.

8 Cattán, *op. cit.*, p. 28; Cohen, *op. cit.*, p. 89-92.

9 Cohen, *op. cit.*, p. 92-93.

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)

The outcome of the conference was the announcement of the White Paper of May 1939, which contained the new British policy for Palestine. It stated that the British Government was no longer to follow the policy of organizing a national Jewish home in Palestine. Moreover, it provided for the establishment of a Palestinian state within ten years and a strict limit of Jewish immigration into the area.¹⁰ The Arab states were satisfied with this outcome; however, neither the Palestinians nor the Jews accepted the new British policy.

Through the period of the 1930s, though Turkey began to develop its relations with a number of the Middle Eastern states, which culminated with the establishment of the Sadabad Pact in 1937, she kept herself away from involvement in the Palestine Question and took a neutral position between the Arabs and Jews on the question. Turkey regarded the issue, in general, as, first, an internal Arab matter and then as an issue between Britain and the Arab states.¹¹

BRITAIN, TURKEY AND THE PALESTINE QUESTION, (1945-1947)

Unlike the inter-war period, the Palestine question began increasingly to occupy Anglo-Arab and American attention after the end of the Second World War. However, as it was still a regional issue, its effects on international politics were less significant than later. During this time, the flow of many thousands of Jewish immigrants into Palestine provoked a reaction both from the Arab states and the US. While the Arab states put pressure on Britain for more restrictions on the level of immigration, Washington tried to remove London's restrictions.

10 CP (45) 156, 8 September 1945, Report by the Lord of President of the Council, CAB 119/148; Baghdad to Foreign Office, 22 May 1948, FO 371/68374; George Kirk, *The Middle East in the War*, Oxford University Press, Oxford 1952, p. 10.

11 Knatchbull-Hugessen, Ankara to War Cabinet, 19 July 1940, FO 371/24548; Karpat, *op. cit.*, p. 114.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

In August 1945, President Truman asked Britain to admit 100.000 immigrants at once to Palestine. This was impossible for Britain to accept, since it would overturn the British White Paper policy. The disagreement between London and Washington over Palestine policy was to continue in the following years and began to sour relations between the two allies. Simultaneously, the Palestine question began increasingly to colour Anglo-Turkish and Arab relations.

Since the British Palestine policy was based on the implementation of the White Paper policy of 1939 in favour of the Arab states, it positively affected relations between Britain, Turkey and the Arab world. Britain, at this time, concluded that in order to secure its vital interests in the Middle East against the Soviet threat it had to obtain the goodwill and confidence of the Arabs over the Palestine issue. As a long-term policy, it planned to grant gradual independence to Palestine within five years, in line with Arab demands.

As the Palestine question increasingly became a burden on Britain and damaged Anglo-American relations Churchill, on 6 July 1945, instructed the Colonial Office and the Chiefs of Staff (COS) to consider the idea of transferring British responsibility for Palestine to the US. By 10th July the COS prepared their report, indicating that¹²

"[Palestine] was the bottleneck of all land communications between Africa and Asia and in addition, is a main centre for air routes between the UK and the eastern parts of the British Empire. It includes one, and may possibly later include two, of the oil terminals of the Eastern Mediterranean."

Thus, from the strategic point of view, the British Palestine policy was to secure effective control of a belt of Arab territory linking the Mediterranean with the Persian Gulf.

¹² JP (45) 167 (Final), 10 July 1945, CAB 84/73.

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)

The report went on to emphasise that the situation in Palestine was one of the major factors in the internal security of the Middle East. Thus, the repercussions of any policy unfavourable to Palestinian Arabs would be likely to spread to the whole Middle East. Finally, it drew the conclusion that transferring the mandate to the US could cause Britain to lose its predominant position in the Middle East. Moreover, if Washington pursued an extreme pro-Zionist stance, this would lead to alienation of the Arabs and might cause the Russians to set themselves up as the champion of the Arab cause. For these reasons the Committee opposed the handing over of the mandate to the US.¹³

At this time, Labour's election in July 1945 did not bring any change in Britain's policy on Palestine. Ernest Bevin, the new British Foreign Minister, who most influenced Labour's Palestine policy, continued to follow the policy of his predecessor.¹⁴ For his government, the only feasible course which received general consent from the concerned departments, including the COS and Cabinet Palestine Committee, was to adhere to the White Paper regulations for the short term, as the previous government had done. This was because, by following this policy, Britain planned to avert the hostility of both Arabs and Jews and considered that this was the way to prevent harsh criticism from the US government in this area.¹⁵

Thus, bearing in mind these considerations, the Cabinet Palestine Committee recommended that His Majesty's Government (HMG) should continue to follow the White Paper policy until the promulgation of a new policy and every effort should be made to persuade the Arabs to

13 *Ibid.*

14 The main common feature regarding the Palestine policy between Churchill and Bevin was their endeavours to persuade the US to become involved in Palestine. See copy of minute from Prime Minister to the Colonial Secretary and the COS Committee, 6 July 1945, CAB 84/73; Cohen, *op. cit.*, p. 16-17.

15 CP (45) 156, 8 September 1945, Report by Cabinet Palestine Committee; FO to Colonel Oliver Stanley, CO, 26 July 1945, Report on Palestine Policy by Foreign Office, CAB 119/148; JP (45) 167 (Final), 10 July 1945, Report by the Joint Planning Staff on Palestine, CAB 84/73.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

agree to a continuation of Jewish immigration for the time being. It also recommended that Washington should be informed that HMG intended to refer the longterm policy to the United Nations (UN).¹⁶

Hence, the White Paper arrangement continued to be the formal British policy until the end of the mandate, though there occurred some joint Anglo-American attempts to find a solution to the problem. However, these attempts were doomed to failure because they were not decisive steps and were accepted neither by the Arabs nor by the Jews. In the meantime, the political situation was getting worse in Palestine. From October 1945 onwards the Jews began to conduct their terrorist activities, attacking British officials and personnel with the aim of driving the British out of Palestine. Moreover, relations between the Arabs and the Jews were getting tense.¹⁷

This period represented for Turkey the beginning of her involvement in this question, in which she had so far adopted a non-involvement policy towards Palestine. Turkey began to involve in the Palestine question for the first time, in the spring of 1946, during the Turco-Iraqi discussions. In the discussions, the Iraqi Premier, Tawfik Suwaidi, communicated his demand to Turkey that a pledge of Turkish support over Palestine should be included in the treaty as a condition for the ratification of the Turco-Iraqi agreement of March 1946. Turkey, since late 1945, had worked hard to conclude a treaty of friendship with Iraq in the context of its new regional policy. This was a policy of cooperation with the Arab states especially those which were closest to Britain in order to reinforce its borders against the possible Soviet encroachments.¹⁸

16 CP (45) 156, 8 September 1945, Report by Cabinet Palestine Committee; Foreign Office to Colonel Oliver Stanley, Colonial Office, 26 July 1945, Report on Palestine Policy by Foreign Office, CAB 119/148; JP (45) 167 (Final), 10 July 1945, Report by the Joint Planning Staff on Palestine, CAB 84/73.

17 DO (47) 83, 5 November 1947, Cabinet Defence Committee Palestine, CAB 131/4; Foreign Office Minute, 14 October 1948, FO 371/68382; Cohen, 1987, *op. cit.*, p. 118-124.

18 Further information see, Mustafa Sıtkı Bilgin, "British Attitude towards Turkey's Policies in the Middle East, (1945-47)", *The Turkish Yearbook of International Relations*, 33, 2000, p. 257-270.

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)

At this time, Turkey was under the Soviet threat which demanded certain territories in the East and bases in the Straits. Turkey's immediate reaction was to ask British and later American support to thwart the Soviet danger. Though Turkey asked for the US support Washington remained indifferent towards Turkish affairs until the beginning of 1946. Britain hence was the only country which had a formal commitment to Turkey's security under the terms of the Anglo-Turkish Alliance of 1939. In order to protect its vital interests in the Middle East Britain swiftly rendered its diplomatic and political support for Turkey as it saw Turkey as the last bulwark against the possible Soviet advance southwards.

In response to Suwaidi's request for a formal Turkish pledge on the Palestine Question the Turkish delegate stated that Turkey could not include officially such a promise in the treaty. As the Jews had a strong influence in the US and some influence in Britain, and Turkey needed the support of both countries, Turkey's concern was that such an official promise might arouse Jewish hostility to Turkey.¹⁹

Though the Turkish delegate avoided giving an official pledge of support, they rendered a verbal promise to support the Arab case on Palestine in case of need. As the main objective of Turkish Middle Eastern policy was based on strategic considerations, which pursued a closer collaboration with the Hashemite states (Iraq and Jordan) against the communist bloc, it was natural that Turkey should favour a pro-Arab policy, which was compatible with the British policy towards Palestine.

Eventually, the Iraqi Government had to be satisfied with the private spoken Turkish promise of support over Palestine and the expectation of formal Turkish support in case of need.²⁰ At the same time, the Iraqi

19 Ankara to Foreign Office, 15 March 1946, FO 371/52408; Cairo to Foreign Office, 20 November 1946, FO 141/1122.

20 Stonehewer Bird to Foreign Office, 2 May 1946, FO 371/52409; Baghdad to Foreign Office, 20 May 1946, FO 371/52409.

Government intended to remind Turkey about its grievances linked with the activities of a Turkish ship, half-owned by the state, which was carrying illegal Jewish immigrants to Palestine.²¹

The observations of Sir David Kelly, the British Ambassador in Ankara, whom the Turks had always approached for suggestions and comments on the issues regarding Arab affairs, further elaborated the nature of Turkey's Palestine policy. In his report to Clement Atlee, the British Prime Minister, he stated that Turkey saw more advantages in following a pro-Arab attitude in Palestine *vis-à-vis* the Zionists.²² Kelly indicated that Turkey in general approved British policy in Palestine and endeavoured to reconcile the feelings of the Arabs with British policy. The Turkish apprehension was that any power vacuum left by Britain could be filled by Russian infiltration.²³

THE PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS, (1947-1949)

In this period, as the Palestine problem turned into a major international issue it began to occupy a central place in Anglo-Turkish policies in the Middle East. This period witnessed a close and increasing Anglo-Turkish collaboration. As the available documentary evidence suggest, Turkey's involvement in the Palestine question stemmed from two main reasons: first, Turkey's need to collaborate with the Arab states (notably the Hashemite states) against communist infiltrations; second, her search for security against the Soviet threat.²⁴

21 *Ibid.*

22 Ankara to Attlee, 25 November 1946, FO 141/1122.

23 Kelly to Foreign Office, Annual Report on Turkey for the Year 1947, 15 January 1948, FO 371/72540; See Ömer Rıza Doğrul, "Orta Şarkın Göbeğinde Bir Sovyet Volkanı", *Cumhuriyet*, 19 December 1947; *Cumhuriyet*, 4 Ocak 1948.

24 Bilgin, 2000, *op. cit.*, p. 257-264.

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)

During this period, Ankara, after some unsuccessful attempts to obtain a formal American commitment, came to believe that she could only realise this objective through British mediation. This naturally depended on Turkey's capacity to assist Britain in its difficulties in the Middle East. Besides, as Ankara thought, it was Britain which had brought about the initial US involvement in the Near East through the Truman Doctrine. Moreover, though the Truman Doctrine was a great relief to Turkey, it did not provide a binding commitment to Turkey's security, and hence Britain remained the only Western power which had a formal commitment to Turkey through the Anglo-Turkish Treaty of 1939.²⁵

Therefore, one could safely assume that Turkey's Palestine policy was an extension of her overall security policy. This security could only be provided by Britain and the US. Ankara could expect assistance from London if she rendered all possible help to Britain on Middle Eastern issues. Hence, Ankara and London had a mutual need for each other's help in order to counter their difficulties. Moreover, in British thinking, Turkey was the last barrier against the Soviet Union. If Turkey was to be lost in one way or another, then not only all the British interests in the Middle East would be greatly endangered but also Britain would suffer, especially from the economic point of view. As a result, this mutual need between the two countries necessitated the closest cooperation between each other.

In effect, from 1947 onwards, two courses were open to Britain: one was its need to collaborate with the US, which pursued a pro-Zionist policy, because of increasing British economic and military dependence on the Americans. The other was to carry on the implementation of the White Paper policy, which would satisfy the Arab demands of finally granting independence to Palestine as a unitary state. The Cabinet

²⁵ Charles to McNeil, Annual Review for Turkey for 1949, FO 371/87933. Though France was also bound to come to Turkey's assistance in the event of a threat and reaffirmed the validity of Anglo-Turkish-Franco Treaty on 26 July 1948, Turkey nevertheless did not much count on French help.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Palestine Committee in its report, which was endorsed by the COS, on 22 August 1945, had brought out the importance of reconciling Arab demands with British interests:²⁶

“The attitude of the Arab states to any decision which may be reached is a matter of the first importance. The Middle East is a region of vital consequence to Britain and the British Empire. It forms the nodal point in the system of communications, by land, sea and air, which links Great Britain with India, Australia and the Far East; it is also the Empire’s main reservoir of mineral oil...”

Therefore, though the security of these interests was largely based on the goodwill and confidence of the Middle Eastern states, this was closely related to the future of Palestine, which became a major concern at the centre of Arab politics. However, Britain had to abandon this policy by adopting the first option as its Palestine policy in order not to prejudice its cooperation with the US.²⁷

Eventually, Britain referred the Palestine question to the UN on 14 February 1947 when it failed to obtain the agreement of the Arabs and the Jews for its long term policy, which would have given gradual independence to Palestine within five years with a further immigration of 100,000 Jews.²⁸ Simultaneously, the existing economic hardships, the fuel shortages and sterling crisis in Britain made it seem to Whitehall an ideal moment to quit Palestine.²⁹ Moreover, the increasing Jewish programme of terror and US pressures to grant permission to the thousands of

²⁶ CP (45) 156, 8 September 1945, Cabinet Palestine Committee, CAB 119/148.

²⁷ ME (0), 14, 24 April 1947, CAB 134/500; Foreign Office minute by Mr Wright, 30 October 1949, FO 371/75080; Confidential Report by Foreign Office on the Re-establishment of the British Position in the Middle East, 8 March, 1952, FO 371/98251.

²⁸ FRUS, 1947, Vol. V, p. 1005-1068; Cohen, *op. cit.*, p. 120.

²⁹ Wm. Roger Louis, “Britain and the Middle East After 1945”, L. Carl Brown, eds., *Diplomacy in the Middle East: The International Relations of Regional and Outside Powers*, I.B. Tauris Publishers, London&New York 2001, p. 26.

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)

the Jewish immigrants to Palestine were among the reasons which contributed to this decision.³⁰

The UN General Assembly (GA) in order to examine the Palestine question set up a special committee on Palestine (UNSCOP) on 15 May 1947. Though the Arab states and Turkey voted against it, a majority of the Assembly voted for the establishment of this committee.³¹ After the establishment of UNSCOP, it went to Palestine between 16 June and 18 July to investigate the problems of the region and to prepare its report to the UN. On 31 August UNSCOP submitted two plans: a majority and a minority plan. According to the majority plan, Palestine should be partitioned into three parts; an independent Arab state, an independent Jewish state and the city of Jerusalem to be placed under UN Trusteeship. The minority plan suggested an independent federal state, which the Arabs advocated, following a three-year transitional period, with Jerusalem nominated as capital of the federal state.³²

While these discussions were taking place in the UN, Britain, bearing in mind the costs of the mandate to its war-weakened economy and its damage to Anglo-American relations, including the increasing Jewish violence to its officials, declared at the UN on 26 September 1947 that it would terminate the Palestine mandate at a later date.³³ Eventually, the majority plan came before the General Assembly for a final vote on 29 November 1947. While Turkey voted with the Arab states against it, the majority vote, under strong US influence, favoured the partition plan.

30 FRUS, *op. cit.*, p. 1000-1005; Cattan, *op. cit.*, p. 30. One of such acts of terrorism occurred when Jewish terrorists blew up the King David Hotel, one of the British Army Headquarters, killing 91 persons. See, Ritchie Owendale, "Britain and the End of the Palestine Mandate, 1945-1948", Aldrich and Hopkins, eds., *Intelligence Defence and Diplomacy: British Policy in the Post-war World*, Frank Cass, London 1994, p. 137.

31 FRUS, *op. cit.*, p. 1085. During the Vote Afghanistan, Egypt, Iraq, Lebanon, Saudi Arabia, Syria, and Turkey opposed the report of the committee.

32 Baghdad to Foreign Office, Translation of Memorandum Handed to HM Ambassador by the Iraqi MFA, 22 May, 1948, FO 371/68374; FRUS, *op. cit.*, p.1107-1143.

33 Elizabeth Monroe, "Mr Bevin's Arab Policy", Albert Hourani, ed., *St Anthony's Papers*, no.11, Chatto&Windus, London 1961, p. 32.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Britain abstained during the vote.³⁴ Thus, this outcome constituted the gate which the Western Powers themselves opened to endless trouble and complications for Western interests in the Middle East.

As the strategic and security concerns were the most influential factors which had shaped Turkish foreign policy so far, the Palestine problem was considered by the Turkish authorities from these two points of view. It appears from the materials consulted that Turkey, during this period, was convinced that Russia was trying to create a sphere of influence in the Middle East and thereby planning to undermine the Turkish regime. It was believed that one of the fertile grounds for Soviet policy was Palestine, where a mass of Jewish immigrants had migrated from the communist bloc countries. Moreover, the Turkish authorities were aware that the Jewish plans had already been supported by the Soviets and their satellites during the UN discussions. These views were also shared by the Turkish Press. The support given by the Soviets, the enemy of Turkey, to the partition plans in the UN increased the Turkish suspicion that the USSR was trying to set up a Jewish state in the Palestine under its influence.³⁵

These views were also shared by Turkish military authorities. Since the partition resolution, the Turkish General Staff (TGS) had expressed its apprehension about Palestine, given the possibility that Soviet troops would obtain a foothold in southern Asia Minor. In this regard the Turkish military even considered to call up additional groups of men, who had

34 Cohen, *op. cit.*, p. 126-127; FRUS, *op. cit.*, p.1291; The majority plan was advocated by the representatives of Canada, Czechoslovakia, Guatemala, the Netherlands, Peru, Sweden, and Uruguay. The minority plan was supported by India, Iran and Yugoslavia. While both the US and USSR played leading roles in obtaining a vote favourable to partition, as the American documents reveal, without the US pressures in the UN discussions 'the necessary two-thirds majority in the General Assembly could not have been obtained'. See FRUS, 1948, Vol. V, part 2, p. 548.

35 Kelly to Foreign Office, 22 December 1948, FO 371/68603; FRUS, *op. cit.*, p. 1231-1291. For the views of Turkish Press see, *Ayin Tarihi*, (the Monthly Published Journal by the Turkish Government) no. 170, January 1948; See also *Cumhuriyet*, 04 December 1947.

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)

been demobilised in the previous autumn on account of their cost, to the military service.³⁶ At this time, the general Turkish Middle Eastern policy was based on the establishment of a security zone around Turkey's borders by collaborating with the Arab states, particularly those which had alliances with Britain.

Turkey's support for the Arab case on Palestine in the UN discussions produced very favourable reactions from the Arab states. The Arabs in various countries, including the Palestinians themselves, began to announce that they would prefer Turkish rule to that of any other foreigner if there must be a foreign administration in Palestine.³⁷ Even in Syria, with which Turkey had sometimes had tense relations because of Hatay (Alexandretta) issue, the Turkish support for the Arab position had positive repercussions. Upon the Turkish vote in favour of the Arabs in the General Assembly of the UN on 29 November, Shukri al-Quwatli, the Syrian President, sent a congratulatory message to the Turkish President to thank him for the Turkish support. Moreover, the Syrian papers paid tribute to Turkey by calling her 'the defender of Palestine'.³⁸ It also had positive effects on Iraqi Nationalists' views about Turkey and contributed to the exchange of ratifications of the Turco-Iraqi treaty in Baghdad on 10 May 1948.³⁹

However, as mentioned before, the Turkish vote in the General Assembly did not change the result and the majority of the vote went on against the Arab wishes. While this result gave a great joy to the Jews, since it provided them with a national state, it came as a shock to the Arab World. The Arabs, in their meeting in Cairo between 8 and 17

36 Kelly to Foreign Office, 15 January 1948, Annual Report on Turkey for the year 1947, FO 371/72540.

37 British Middle East Office, (BMEO) to M.R. Wright, 10 April 1948, FO 371/68382.

38 Kürkçüoğlu, *op. cit.*, p. 23. See also, Abdülhahat Akşin, "Türkler ve Araplar", *Orta Doğu*, 4(34), February 1965, p. 2-4.

39 Baghdad to Foreign Office 11 June 1947; 1 July 1947, FO 371/67304; Henry Mack, Baghdad to Bevin, 8 June 1948, FO 371/68483.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

December 1947, decided to oppose the resolution. A civil war between the Arabs and the Jews began after the adoption of the UN resolution of 29 November.⁴⁰

Under these circumstances, Bevin, on 1 January 1948, instructed Lord Inverchapel, the British Ambassador in Washington, to invite a strong American intervention urging the Jews in Palestine to restrain their terrorism and to force them to enter into conciliation with the Arabs, as the UN plan had not worked.⁴¹ However, the State Department responded that there was no chance of getting concessions from the Jews at the present time and some alternatives should be considered, such as suspending of the partition plan and extending of the trusteeship scheme to the whole the Palestine.⁴²

In the worsening situation in Palestine, the US government eventually took action and asked the Security Council on 19 March 1948 to suspend the partition plan and instead to establish a trusteeship system under the UN authority until the Arabs and Jews could reach an agreement. However, neither of the two groups nor Britain accepted the US plan.⁴³ Eventually, Britain, on 2 April, brought the Palestine question before the General Assembly and then asked it to take over the responsibility of the future of Palestine.⁴⁴

At this juncture, Anglo-Turkish consultations began to increase as Turkey became worried about the situation in Palestine. The Turkish Minister for Foreign Affairs (MFA) expressed his anxiety to Kelly on 24 April that the USSR might gain ground in the area at any moment. For this reason he intended to press the Arab governments to make them

40 Report by Foreign Office Research Department on Palestine question, 14 October 1948, FO 371/68382.

41 Foreign Office to Washington, 1 January 1948, FO 371/68402.

42 Washington, Lord Inverchapel to Foreign Office, 5 January 1948, FO 371/68402.

43 Cattan, *op. cit.*, p. 42-43; Wm Roger Louis, *The British Empire in the Middle East, 1945-1951: Arab Nationalism, The United States, and Postwar Imperialism*, Clarendon Press, Oxford 1984, p. 511-513.

44 FRUS, 1948, Vol. V, part 2, p. 961.

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)

realise the Soviet danger and to urge them to collaborate with Britain. The Turkish Secretary-General had already sent instructions to the Turkish representatives to convince the Arab governments of the necessity to cooperate with Britain against Soviet infiltration in the Middle East.⁴⁵

On the eve of the British surrender of the Palestine mandate, the UN General Assembly adopted a resolution which empowered a UN mediator in Palestine to examine the Palestine issue and to promote a peaceful solution for the future of Palestine. Count Folke Bernadotte, a Swedish Ambassador, was appointed to take this task on 20 May 1948.⁴⁶ Britain finally terminated its mandate over Palestine on 15 May 1948. Thereafter the state of Israel was immediately proclaimed and it was swiftly recognised by Washington, followed by the USSR and its satellites. The new state of Israel therefore became a target to the great powers which sought to gain influence at each other's expense in the area.⁴⁷

The rapid US recognition of Israel was criticised by both the British and Turkish governments. Bevin expressed his regret on 22 May to the US Ambassador that early American recognition of Israel had destroyed the British plans to urge the Arab states to agree to the US truce proposals and it also endangered Western interests throughout Middle East.⁴⁸

Following the British course, the Turkish Government, after the outbreak of hostilities in Palestine, made clear her view to the US that she could not agree with the US Palestine policy because of its divergence from the realities in the region.⁴⁹ In mid-May-1948, in conversation with the US authorities the Turkish Consul in Jerusalem expressed his confusion

45 Kelly, Ankara to Foreign Office, 13 March 1948; Mack to Foreign Office, 10 April 1948; Ankara to Foreign Office, 24 April 1948, FO 371/68385.

46 FRUS, *op. cit.*, p. 979-1135

47 FRUS, *op. cit.*, p. 551; Cohen, *op. cit.*, p. 132.

48 FRUS, *op. cit.*, p. 1034-1036. Without having at first a solution between the Arabs and the Jews the emergence of the State of Israel was not favoured by the Turkish Press. Israel was also seen as a new Soviet's satellite by those circles. See *Ayin Tarihi*, no.174, May 1948, p. 22-134.

49 FRUS, *op. cit.*, p. 579.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

that 'I am entirely unable [to] understand the US policy. On [the] one hand, you help Greece and Turkey and on [the] other hand you undermine us from [the] rear'.⁵⁰ Later, this view was further confirmed on 25 June when the Turkish MFA expressed his disappointment to Kelly that Washington's actions would further complicate matters in the Middle East.⁵¹

Subsequently, the Arab states interfered in the war on 15 May in order to protect Palestinian Arabs from being massacred by Jews.⁵² However, the Arabs were unprepared and their armies faced severe setbacks against the Jews because of the disunity of their command, rivalry and lack of weapons and ammunitions. The war ceased on 11 June 1948 with the adoption of an armistice arranged by the Security Council. After a month, hostilities resumed and lasted for ten days when another armistice came into force on 18 July. However, this was not the end of the war, for Israel broke the truce and the war between the Arabs and Israel was to continue until the spring of 1949.⁵³

At the end of the first fight, from 11 June onwards, the Arabs went short of weapons as the British war supplies had been suspended at the beginning of the same month, while the Jews, as the British Ambassador in Baghdad complained, received war materials and reinforcements freely.⁵⁴ When the Arab states were desperate for arms, the Arab League

50 FRUS, *op. cit.*, p. 1030.

51 Kelly to Foreign Office, 25 June 1948, FO 195/2614.

52 Baghdad to Foreign Office 22 May 1948, Translation of memorandum handed to the HM Ambassador in Baghdad by the Iraqi MFA, FO 371/68374; Report by Foreign Office, 14 October 1948, FO 371/68382; FRUS, *op. cit.*, p. 1002-1003; Cattán, *op. cit.*, p. 54.

53 Conversation between the British Ambassador and Iraqi PM, 29 December 1948; Baghdad to Foreign Office, 30 December 1948, FO 624/126; Cattán, *op. cit.*, p. 54-57. According to Cattán, the number of Arab Armies which consisted of men from Egypt, Syria, Transjordan, Lebanon, and Saudi Arabia were 20,000 while the Jewish army totalled 60,000 to 80,000. This fact had previously been confirmed by Lord Tedder from the Air Ministry, as he had indicated that the Jews were numerically superior by four to one and they were better armed. See FRUS, *op. cit.*, p. 1049-1200; Akşin, *op. cit.*, p. 84-87.

54 Secretary of State to Mr Goodrich, MP, 15 June 1948, FO 371/68666; Baghdad to Foreign Office, 10 December 1948, FO 624/126. In fact, British intelligence sources had already established in their report that though the US had banned arms exports to the ME, the Jews continued to receive the US arms in secret. See Palestine to Foreign Office, 2 January 1948, FO 371/68635. In effect, the whole file deals with arms sales to Jews.

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)

requested Iraq to open informal talks with Turkey about her possible assistance over Palestine. For this purpose, it was reported that Naji Shawkat and Hikmet Suleiman were to be appointed to conduct the task.⁵⁵ However, no result came from this attempt. In reality, Turkey had already refused to supply arms to Syria and Lebanon when their representatives made their requests in late December 1947 on the grounds that Turkey received arms from the US and 'if Turkey furnished arms to the Arabs to combat a UN decision supported by the US this would place Turkey in an impossible position'.⁵⁶

Meanwhile, as the Palestine question turned into a catastrophe and severely damaged Western influence in the area, Turkey's importance began to increase both in Western and Arab quarters since she emerged as a possible mediator to find some satisfactory solution between the Arabs and Jews. For this purpose, it was reported that Prince Tallal of Transjordan planned to visit Ankara towards the end of July, to sound out the possibility of Turkey's mediation between the two sides.⁵⁷ Upon this report, Necmeddin Sadak, the Turkish MFA, expressed the view that Turkey did not want to act without having American and British consent.⁵⁸

After the first truce, the UN mediator, Count Bernadotte, offered his proposals which sought a compromise between the Arabs and Jews towards the end of June for consideration, but they were rejected by both parties.⁵⁹ Consequently, Bernadotte drew up his final report and presented it to the UN Secretary-General on 16 September 1948. After suggesting the appointment of a United Nations Conciliation Commission (UNCC) to solve the acute problems between the Jews and Arabs, he emphasised

55 Minutes by the British Embassy, Ankara, 21 June 1948, FO 195/2614. Hikmet Suleiman was a brother of Mahmout Shawkat who was one of well known leaders of the CUP. Naji Shawkat was the former Iraqi Premier and Minister of Justice.

56 FRUS, *op. cit.*, p. 1315; Kelly to Bevin, Turkey: Annual review for 1948, 12 January 1949, FO 424/289.

57 British Embassy, Istanbul to British Embassy, Ankara, 30 July 1948, FO 195/2614.

58 *Ibid.*

59 FRUS, *op. cit.*, p.1159-1162, 1401; Cattan, *op. cit.*, p. 81.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

that the definition of frontiers between the two sides should accord with the resolution adopted by the General Assembly in 29 November 1947.⁶⁰

He further proposed that the disposition of the territory of Palestine outside the borders of the Jewish state 'should be left to the governments of the Arab states in full consultation with the Arab inhabitants of Palestine'; but he recommended that these areas could be merged with Transjordanian territory. He also suggested that the Arab refugees should be returned to their homes in Jewish-controlled territory at the earliest possible date and the UN Conciliation Commission (CC) should supervise their repatriation resettlement and economic and social rehabilitation.⁶¹

On 28 September the General Assembly prepared a draft resolution which appointed a UNCC to undertake these recommendations. Initially the Americans proposed that the commission should comprise the representatives of UK, US (USA), Turkey, France and Belgium, as Britain had suggested earlier. The British Foreign Office welcomed the US proposal. It thought that British membership in the commission was inevitable, because Britain maintained the strongest influence in the Middle East and had had long experience in Palestine. The particular British interest was on the division of the territories of Arab Palestine. Britain wanted this area to be included in the territory of Transjordan.⁶²

The Foreign Office was also delighted to have Turkish participation in the commission. It thought that as Turkey was on very good terms with Transjordan, she would assist Britain in the realisation of the above plan. It further thought that the participation of both Britain and Turkey would secure Arab confidence in the commission, as both countries were known

60 FRUS, *op. cit.*, p. 1403-1406; From UNGA, Paris (UKDEL) to Foreign Office, 28 September 1948, FO 371/68590.

61 FRUS, *op. cit.*, p. 1403-1406; From UNGA, Paris (UKDEL) to Foreign Office, 28 September 1948, FO 371/68590.

62 From UNGA, Paris, (UKDEL) to Foreign Office, 28 September 1948; Foreign Office to UNGA, (UKDEL), Paris, 29 September 1948, FO 371/68590; *Cumhuriyet*, 16 December 1948.

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)

to be pro-Arab. These views were shared by the Americans as well. On the day of the selection by the General Assembly for the membership of the CC on 12 December 1948, the US representatives thought that Turkey was moderately pro-Arab and its participation in the Commission might make it easier to persuade the Arab opinion of the impartiality of the new committee.⁶³

The General Assembly consequently voted the draft resolution, which proposed the establishment of the CC to take over the functions of UN Mediator on 11 December 1948. At this time, while Turkey voted in favour of the Commission, the Arab states, as well as the Soviets and their satellites, cast their votes against it. However, this did not represent, as the traditional Turkish academic wisdom has so far suggested, a shift from previous Turkish Palestine policy, which was a pro-Arab stance. As Turkey was a possible candidate for the commission and its policy was in conformity with the UK, the Turkish idea, by favouring the CC, was to find out a satisfactory solution acceptable to the Arabs as soon as possible, as the stability of the Middle East was the greatest concern to Turkey. Moreover, Britain thought that Turkey would restore the balance in the commission against the pro-Jewish stance of the US.⁶⁴

Upon the adoption of the resolution for the establishment of UNCC, the General Assembly, on 12 December, elected France, Turkey and the US as members of the committee.⁶⁵ Turkey appointed H. Cahit Yalcin, a veteran journalist and strongly pro-British, as its representative on the commission in the beginning of 1949.

63 Foreign Office to UNGA, (UKDEL), Paris, 29 September 1948, FO 371/68590; FRUS, p.1663-1679.

64 Foreign Office to UNGA, Paris, (UKDEL), 29 December 1948, FO 371/68590; FRUS, *op. cit.*, p. 1663-1687. As a matter of fact, though the Arab states had voted against the resolution, they had the opportunity to prevent the adoption of the resolution by reaching the necessary two-thirds vote. But they did not defeat the resolution because they had hoped that the establishment of the proposed commission might provide some help to them. See FRUS, *op. cit.*, p. 1664-1665.

65 FRUS, *op. cit.*, p. 1663-1664. The committee of GA analysed the attitudes of the members of the commission as follows: for the US, as pro-Israel; Turkey was to be pro-Arab; France was to be neutral in general and slightly pro-Israel in particular.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

After Turkey's election to the UNCC, in his telegram to Kelly on 24 December, Bevin, concurring with the COS views, emphasised the parallel objectives of Britain and Turkey in the Middle East. He explained that the main motive behind the British Palestine policy was strategic considerations. The success of British defence plans in the Middle East depended on the internal strength of the Arab countries. The British plan to meet possible foreign aggression was based on the main British eastern Mediterranean base in Egypt and its complementary communications, which lay through Palestine. As the Soviets and their satellites had a strong influence on the Jewish state, 'Israel could not be relied on as an ally of the West in a crisis'.⁶⁶

The report continued that it was vital that the line of communications through the Auja-Beersheba-Hebron-Jerusalem-Amman road should be in friendly hands, namely in the territory of Transjordan. Bevin, in particular, stressed that the main British object, which the Turks fully subscribed, was

"...to produce a solid system of Middle East defence against aggression. We believe that this is in the interests of the Middle East States and of those powers everywhere who are determined to resist Communist pressure. In the particular case of Turkey, Arab States line her Southern frontier and a Moslem, though non-Arab, state her Eastern frontier. It is essential for the successful resistance of Turkey to Soviet pressure that the countries on her flanks should be as stable and as solidly defended as she is herself. This depends on the internal strength of these countries to which reference has been made above..."

⁶⁶ Foreign Office to Ankara, 24 December 1948, FO 371/68603; General John T. Crocker, GHQ MELF (General Headquarters, Middle East Land Forces), to the Viscount of Montgomery of Alamein, CIGS, 24 June 1948, WO 216/686.

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)

The report, however, concluded that the establishment of the new Jewish state had complicated and upset the stability in the Middle East; there was now an urgent need through CC to find a settlement between Arabs and Jews before it was too late.⁶⁷

On 25 December 1948, Kelly, acting on instructions from the Foreign Office, handed a memorandum, which contained Bevin's remarks and included the general British views with regard to the recent situation in Palestine, to the Turkish Secretary-General. The memorandum indicated that, at the time, the work of CC was to be limited to create a machinery to reach a satisfactory settlement between Arabs and Jews.⁶⁸

The initial reaction of the Turkish Secretary-General was complete agreement with the British views. Only on one point did he differ from Bevin's comments. This was the latter's idea that Turkey could render its assistance by bringing Egypt into collaboration with Transjordan and Britain.⁶⁹ However, the recent reports by Azzam Pasha, Secretary-General of the Arab League, which accused Turkey of contributing to the economic potential of the Jewish state, made the Turkish Secretary-General very pessimistic on this point.⁷⁰ A few days later Sadak told the British Ambassador that he had briefed the Turkish UN delegate in accordance with British lines and stated that the CC was at present working well and

67 Foreign Office to Ankara, 24 December 1948, FO 371/68603; General John T. Crocker, GHQ MELF, to the Viscount of Montgomery of Alamein, CIGS, 24 June 1948, WO 216/686. Bevin had already explained the same views to the US Chargé d'Affaires four days earlier on 20 December 1948. See FRUS, *op. cit.*, p. 1680-1685.

68 Foreign Office Memorandum handed by Sir David Kelly to the Turkish Secretary-General, 25 December 1948, FO 195/2614; Ankara to Foreign Office, 25 December 1948, FO 371/68603; Foreign Office minute, Brief for S of S, 12 February 1949, FO 371/78668; Kelly to Bevin, Turkey: Annual Review for 1948, 12 January 1949, FO 424/289. The memorandum further stated that bearing in mind the common objectives between Turkey and Britain of a rapid establishment of stable conditions in the Middle East from both a political and a strategic point of view, the CC should work quickly and act with authority to arrange discussions between Jews and Arabs. It also emphasised that any recommendation for a settlement which favoured one side, and especially if it favoured the Jewish side, would prolong the state of chaos and suspense in the Middle East. The Foreign Office particularly stressed that if Turkey could reconcile the differences between Egypt and Transjordan, this would be 'of the utmost value'.

69 Ankara to Foreign Office, 25 December 1948, FO 371/68603.

70 *Ibid.*

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

had already set itself up in Jerusalem though the preliminary negotiations for an armistice were still in progress. Sadak further stated that in early February 1949 he had received a report from Yalcin and he wished to ask for the comments of the Secretary of State.⁷¹

The complete Turkish agreement over British strategic views on Palestine was further confirmed by the Turkish Ambassador in London, Cevat Acikalin, when he had a conversation with Bevin on 11 January 1949. Acikalin stated that his government fully shared the British strategic and security view that the lines of communication of the Gaza-Auja-Beersheba-Hebron-Jerusalem-Amman road should be in Arab hands, namely between those of Egypt and Transjordan through the Negev.⁷² However, this plan was acceptable neither to the Jews nor to the Americans. Their idea was that the greater part of the Negev should be in Jewish hands.⁷³

In this period, Turkey's full collaboration with Britain in the Palestine Question had a close connection with her primary aim of becoming part of European security initiatives taking place in Europe from 1948 onwards. At this time, Turkey continued to seek security combinations in order to fortify her independence and territorial integrity against her superpower neighbour, the USSR. Turkey rendered all her help to Britain in the Middle East because Ankara, in return, expected to obtain further security guarantee through either entering into a Western pact or having a formal American commitment. It was thought that these objectives could only be realised with the help of Britain.

By this time, towards the end of June 1948, the birth of a new security pact, the Atlantic Union occurred. In its initial stage Turkey made

71 Minute by the Foreign Office: Brief for S of S's discussion with Turkish MFA, 12 February 1949, FO 371/78668. Though the Palestine CC initially produced some good work, it was however unable to achieve the settlement of the vital issue of Palestine Refugees because of the Israeli obstructions, and hence it lost its importance. See Akşin, *op. cit.*, p. 87; Cattan, *op. cit.*, p. 82-84.

72 Bevin to Kelly, 11 January 1949, FO 424/289.

73 *Ibid*; FRUS, *op. cit.*, p. 1428-1683.

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)

many attempts to join this organisation. However neither Britain nor the US was willing to bring Turkey into this pact. This led Turkey to believe that she could realise her ultimate strategic objective through British mediation in return Turkey's collaboration with Britain in the Middle East, especially in the Palestine question. To put it in another words, one of the main reasons for Turkey's involvement in the Palestine Question was to realise her ultimate objective, which was to search for security against the USSR, with the support of Britain.

Moreover, about this time, Turkey's security anxieties on the prospect of further communist advance were increased by the following chain of events in the globe. The deterioration of the political situation in China, the escalation of tension in Europe with besiege of Berlin, and the deadlock between the forces of communists and the government in Greece caused great concerns to Turkey. These anxieties pushed Turkey even further to search for security Moreover, the political and military successes of Israel convinced the Turks, along with the British authorities, that the Jewish state would fall under communist influence.⁷⁴ Even Colonel Turkmen, Director of Turkish Military Intelligence, expressed on 8 March the general view to Kelly that in the present circumstances a Soviet attack on Turkey could happen at any time. He made it clear that, for this reason, Turkey attached the utmost importance to British assistance in case of need.⁷⁵

As the available documentary sources suggest, Turkey, after the escalation of the Cold War in Europe from 1947 onwards, worked hard to get a binding American commitment to her security but without success. When Turkey failed to obtain a formal American guarantee she turned to the United Kingdom to achieve her aim, which was designed to confer

74 Kelly to Bevin, Turkey: Annual Review for 1948, 12 January 1949, FO 424/289; Ekavi Athanassopoulou, *Turkey-Anglo-American Security Interests, 1945-52: The First Enlargement of NATO*, Frank Cass, London 1999, p. 90; See, *Cumhuriyet*, 15 December 1948, *Cumhuriyet*, 30 Mart 1949.

75 Kelly to Wallinger, Southern Dept., FO, 12 March 1948, FO 371/72544.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

formal obligations on the US through the British mediation. As a matter of fact, Turkey had always found Britain more convenient to collaborate with on international events. This was because, as the British Ambassador reported, the Republican government in Ankara had still 'greater faith in Great Britain than in the US for they believe that we [Britain] are more involved and understand conditions in Turkey and the Middle East better than the Americans'.⁷⁶ Moreover, during this period, Turkey still continued to rely primarily on British advice in the formulation of its policy towards the Soviet Union.⁷⁷

Turkey at the same time believed that it was Britain which had played a crucial role in bringing about US involvement in the security of the Near East when she herself had to withdraw from the area because of economic hardships at the beginning of 1947. However, from the Turkish point of view, though the American interests in the promulgation of the Truman Doctrine in Near Eastern Affairs increased her feelings of security thorough 1947, the US did not make a formal commitment to the area. Hence, from early 1948 onwards, without an additional guarantee the Doctrine itself, in due course, put Turkey in a difficult position *vis-à-vis* the Soviets when Europe was moving towards a regional security system in the face of the escalating Cold War in Europe and the increasing possibility of a global war.⁷⁸

During this period, the British position in the Middle East was getting worse as the extreme political situation in Palestine had fuelled anti-Western feelings in the area, especially after the UN decision on the

⁷⁶ Charles to Mc Neil, 4 January 1950, FO 424/290. In fact, until the end of his rule, the Turkish President, İnönü, had remained doubtful about the possible American attitude in case of any future Soviet demands on the Turkish Straits. See Conversation between President of the Republic, and General Sir John Crocker (C-in-C Middle East Land Forces) and HM Ambassador, 26 April 1950, FO 195/2636.

⁷⁷ Record of conversation between Mr Robertson and Turkish MFA, 17 March 1948; FO to Paris, 19 March 1948, FO 371/72544.

⁷⁸ Kelly to Foreign Office, 12 March 1948, FO 371/72544; Kelly to C.H. Bateman, Foreign Office 23 November 1948, FO 371/72544; Ankara to Foreign Office 24 November 1948; Minutes by Western Department, 24 November 1948; Arnold Toynbee, Ankara Palas Otel to Kelly, 5 November 1948, FO 371/72535.

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)

partition of Palestine. Britain needed an ally to cope with its difficulties in the region and found Turkey was ready to co-operate. The British position in the region was seriously undermined by the subsequent chain of events. Britain's relations with Egypt had already been strained over the deadlock on the Sudan issue. Their relations further declined from 1947 onwards upon the refusal of Britain to withdraw its troops from the Suez zone.

Another shock came to Britain in late January 1948 when the Treaty of Portsmouth, which had been signed between Britain and Iraq on 15 January 1948, was not ratified by the latter. As Britain preferred a bilateral to a multilateral approach in its defence relations with the Middle Eastern states, because of its problems with Egypt and the rise of Arab nationalism, Bevin regarded the treaty as a new model for a defence alliance, which was based on partnership with the regional states.⁷⁹

Therefore, the old Anglo-Iraqi agreement of 1930 was replaced with the Portsmouth treaty. With the new treaty Britain pledged to withdraw its military presence from Iraq in peacetime but gained the right to use Iraqi airfields and communications in war. However, soon after the signing of the treaty, public riots in Iraq forced the Baghdad government to repudiate it. Even some Iraqi politicians in the government claimed that the Portsmouth treaty laid down heavier conditions than the previous one and if a new model for the revision of the treaty was to be sought this model should be along the lines of the Anglo-Turkish treaty of 1939. Therefore,

⁷⁹ Minute by Chargé d'Affaires, British Embassy, Baghdad, 21 January 1948, FO 624/128; Peter L. Hahn, *The United States, Great Britain, and Egypt, 1945-1956: Strategy and Diplomacy in the Early Cold War*, The Univ. of North Carolina Press, 1991, p. 59; David Devereux, *The Formulation of British defence Policy in the Middle East (1948-56)*, Macmillan Press, London 1990, p. 33-34.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

the tide of Arab nationalism destroyed Bevin's new partnership model for the Middle Eastern states.⁸⁰

Anti-British feelings, after the events in Egypt and Iraq, spread to Transjordan where Britain had maintained its strongest influence by subsidising the country with £3 million annually. Upon the request of King Abdullah of Transjordan in early 1948, the previous treaty in 1946 was terminated by the signing of a new one, which replaced direct British control with a joint defence board chaired by a British officer.⁸¹ These developments showed that British supremacy in the region was now hanging by a thread. When anti-British feelings spread throughout the region, Britain asked for Turkish help in overcoming her difficulties with the Arab states. This request was fully rendered by Turkey, which had adopted policy in line with Britain since the beginning of 1947.

As a result, the Turkish Secretary-General, on 2 March 1948, instructed the Turkish representatives in the Middle East to talk to the Arab governments about the importance of British military collaboration in the region.⁸² In reality, Turkey had already offered its good offices to Britain during Necmettin Sadak's, the Turkish Foreign Minister, conversation with Kelly on 26 January. Sadak told Kelly that Turkey could play a crucial bridging role between the British security interests in Europe and those in

80 Prince Regent to Bevin, 22 January 1948, FO 624/128; BMEO to Bernard Burrows, 17 February 1948, FO 371/68385; conversation between Sir H. Mack and S. Mustafa al Umari, Baghdad, 12 February 1948; conversation between Sir H. Mack and Muhammad Mahdi Kubba, Baghdad, 6 March 1948, FO 624/128. Bevin's new model not only suffered from the tide of Arab nationalism but also from the lack of economic resources. Bevin's idea was to develop economic and social projects in the Arab countries in order to ease the problem of poverty and hence to gain Arabs' sympathy. However, after the strong public protests in Iraq against the Portsmouth Treaty, Saudi Arabia also refused to sign a similar agreement with Britain. This was the end of Bevin's new model and hence Britain continued to stick to its existing treaties with the Arab states except in the case of Transjordan with which Britain managed to conclude a new treaty in early 1948. See Richard J. Aldrich-John Zametica, "The Rise and Decline of a Strategic Concept: The Middle East, 1945-51", Richard J. Aldrich, ed., *British Intelligence, Strategy and the Cold War, 1945-51*, Routledge, London and New York 1992, p. 255-256; Louis, *op. cit.*, p. 7-8.

81 Devereux, *op. cit.*, p. 36. After the treaty Transjordan was renamed Jordan.

82 Foreign Office minute by Mr Burrows, Eastern Dept., 17 March 1948, FO 371/68385.

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)

the Middle East.⁸³ Furthermore, in reaction to the strong Arab nationalist demands against the British presence in the Middle East, the Turkish representatives, including the Turkish press and radio, strongly supported the British position in Egypt and Iraq.⁸⁴

The good deeds of Turkey on Britain's behalf, in effect, were soon to bear fruit. The time was not yet too late for a possible Anglo-Turkish-Arab collaboration over the Middle Eastern defence pact. Moreover, the pro-Arab attitude of Turkey over Palestine made a good impression on the Arab states. However, the success of this collaboration would depend much on whether the opportunities were used or not.

Contemporaneously, the Eastern Department of the British Foreign Office concluded that Turkey had a strong influence on Iraq and Transjordan and some influence on Egypt and thus Turkish good offices could overcome some of the difficulties caused by the nationalist forces in these countries.⁸⁵ As it can easily be seen from the documents consulted, the Turkish influence, at this time, was running high with the Arab states because of the pro-Arab Turkish attitude over the Palestine issue.

Even in Syria, where she had long had difficulties over the Alexandretta issue, Turkey gained great respect because of her Palestine policy. At the beginning of June 1948 the Syrian President, in an interview with the special correspondent of the Turkish paper, *Cumhuriyet*, stated that: 'at the present stage of international affairs, the Arabs and Turks have adopted a co-operative stand against a number of dangers. The fact that Turkey supports in [the] Palestine case has strengthened the bonds of friendship uniting the Turks with the Arab states...'⁸⁶

83 Kelly to Foreign Office, 26 January 1948, FO 371/72534.

84 Foreign Office minute by Mr Burrows, 17 March 1948; Baghdad to FO, 24 April 1948, FO 371/68385.

85 Foreign Office minute by Mr Burrows, 17 March 1948, FO 371/68385.

86 Kelly to Eastern Dept., FO 371/68431.

RECOGNITION OF ISRAEL BY TURKEY AND BRITAIN AND ITS REPERCUSSIONS ON THE ARAB STATES, (1949-1950)

As the Middle East remained vital to British interests, Britain's policy towards the region in general and Palestine in particular, from political, strategic and economic view points, was based on the collaboration and good will of the Arab States in order to preserve its position in the area. Thus British interests necessitated a pro-Arab policy rather than favouring the Zionists, while the US Government followed a pro-Zionist policy, partly due to internal considerations.⁸⁷ The fervent US pro-Zionist stance was not only criticised by HMG but was also criticised by some American Middle Eastern representatives. The latter, towards the end of May 1948, began to openly condemn Washington's Zionist policy, which ignored American oil and economic interests in the Arab world, by emphasising that it was a result of the 'selfish purposes of Mr Truman's electoral campaign'.⁸⁸

The conflicting Anglo-American policies over the Palestine issue represented the lowest point in the relations between the two governments (in the Middle East) in the early post-war period. However, in late 1948 the situation was to change as the firm British pro-Arab policy was gradually transformed in favour of a more even-handed policy towards Arabs and Jews for the sake of improving Anglo-American relations.⁸⁹ This was because, as Monroe pointed out, the issue of Palestine did not represent 'a matter of life or death' to Britain at a time when the Soviet threat to Europe was becoming imminent after the chain of events starting with the

87 Lord Inverchapel to Foreign Office, 5 January 1948, FO 371/68402; British Embassy, Jedda to Eastern Dept., 4 April 1948, FO, FO 371/68382; Sir O Franks, Washington to Foreign Office, 1 October 1948, FO 371/68590.

88 Beirut to Foreign Office, 28 May 1948, FO 371/68374.

89 FRUS, 1949, Vol. VI, *The Near East, South Asia, and Africa*, p. 36,674; Monroe, *op. cit.*, p. 22-46. Though the Foreign Office still favoured a pro-Arab stance in the summer of 1948, British military circles began to emphasise the need of collaborating with the US to keep the Soviets out of the Middle East and thereby relieve Anglo-American political tension over their respective differences on the Arab-Jewish question. See Personal Letter from General Crocker to the CIGS, 24 June 1948, WO 216/686.

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)

communist coup in Prague reached its peak with the siege of West Berlin in 1948. In addition to this, the heavy British dependence on American economic and strategic support forced London to evaluate its Palestine policy by re-orienting it closer to the latter's policy in this critical period of the Cold War.

Moreover, at the beginning of 1949, the developments over the European security system, which were moving towards the establishment of the North Atlantic Pact with the participation of the US, was the decisive factor in the evolution of the new British Palestine policy. Since Britain maintained that any pact without US participation would not bring much security, the former could not afford to retain its contradictory policy over the Palestine issue, which had already damaged relations between the two countries. In this regard, the State Department, on 12 January 1949, made it clear to the British Ambassador that Britain followed a very different policy in Palestine from that of the US and emphasised the importance of the Middle East to the overall Anglo-American strategic position.⁹⁰

The State Department briefly explained the American position: first, it did not accept the British argument that the greater part of the Negev should be in Arab hands for strategic reasons, but rather it preferred the area should remain in the hands of a 'friendly state of Israel'; second, it wished to ensure at all costs that Israel should be oriented towards the West and HMG's policy 'of containing the Israelis ran the risk of permanently estranging them'.⁹¹

Therefore, bearing in mind these American reservations and including the strong criticism made by some Labour MPs and by opposition in Parliament to Bevin's Palestine policy, claiming that it did

⁹⁰ Minute by Mr Beith, 22 March 1949, FO 371/75054.

⁹¹ *Ibid.* Britain, in the face of the strong American-Israeli combination was eventually forced to relinquish its insistence that Negev should be in the Arab hands which would connect Egypt with Transjordan. Even the UN resolution of 4 November 1948 which called the Israeli withdrawal from northern Negev did not stop the Jews to continue to occupy this territory. See Louis, *op. cit.*, p. 558-571.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

too much harm to Anglo-American relations, Bevin was forced to modify British policy towards Palestine. Thereafter, he decided to seek conciliation with Washington over the Palestine issue. Bevin communicated this desire in memoranda to the State Department on 13 and 18 January 1949. Soon after these attempts Britain announced her *de facto* recognition of Israel on 29 January 1949.⁹² However, these recent actions, as one of the officials in the Eastern Department concluded, 'had sunk [British influence] very low' in the Arab countries.⁹³

As Turkey was closely watching British actions in the Middle East, and as some editorials in Turkish newspapers rightly concluded, Ankara began to modify its policy, which was in accord with Britain, towards Israel in the light of the changed circumstances.⁹⁴ The aftermath of the Arab-Israeli war had weakened the Turkish idea of the capabilities of the Arab armies and the Arabs' political competence against the stronger state of Israel; hence Turkey lost interest in having an alliance with the Arabs against communism.⁹⁵ Additionally, by the end of January 1949 two of Turkey's major allies (the US and the UK) had already recognised the state of Israel. As Turkey was in full co-operation with Britain, especially in the Middle East, she could not remain indifferent towards the new British

92 *FRUS*, 1949, *op. cit.*, p. 658-711.

93 Minute by G.W. Furlonge, 20 April 1950, FO 371/82182. This was a great shock to the Arab leaders; they even declared that 'the Arabs would prefer to become a Russian Republic than Judaized by the Anglo-Saxon countries'. See Charles to Foreign Office, 24 April 1950, FO 195/2636. Britain concurrently, began to reassess its position in the Middle East in the light of the recent change in its attitude to Israel. At the meeting of Permanent Under Secretary's Committee in April 1949 it was recognised that the Middle East remained strategically vital to Britain as it had been in 1945. The Committee confirmed the importance of the area to Britain's defence as 'one of the principal areas from which offensive air action could be taken against the aggressor'. Britain now wanted to establish friendly relations with Israel as it would have strategic importance for the West in the case of a major war. But the committee emphasised that 'If Britain were to secure the friendship of Israel at the expense of the Arab countries, Britain would lose economically and strategically more than it gained'. Thus Britain had to follow a balanced policy between Israel and the Arab states and should be careful not to damage Anglo-Arab relations. These were the main lines of British Middle Eastern policy, as Ritchie Ovendale suggests, until the fall of the Attlee Government in October 1951. See Ovendale, *op. cit.*, p. 144-145.

94 See Ertem Harzem, *Son Posta*, 19 October 1948; A. K. Kiliç, *Vatan*, 9 January 1949; Kelly to Foreign Office, 15 January 1948, FO 371/72540.

95 Kelly to Foreign Office, 11 November 1948, FO 371/68431.

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)

move to Israel. Besides, Turkey thought that the influential Jewish lobby in the US would be useful in influencing American policy towards Turkey at a time when moves towards the Atlantic Pact were in progress.⁹⁶

Sadak, on 8 February 1949, in an interview with the Anatolian News Agency, signalled the new orientation of Turkish policy towards Israel. He conceded that 'the state of Israel is a fact. More than 30 states had already recognised it and the Arab representatives are conferring with the representatives of Israel'.⁹⁷ Soon after these statements Turkey accorded *de facto* recognition to Israel on 28 March 1949.⁹⁸

However, the Arabs strongly resented this Turkish act by charging Turkey with the 'betrayal of Islam' and themselves.⁹⁹ The Lebanese Minister in Ankara criticised Turkey as 'the first Muslim country' to recognise Israel.¹⁰⁰ Moreover, Azzam Pasha, in conversation with a member the British Embassy in early September 1950, expressed the view that Turkey's recognition of Israel had been the main reason for the cool relations between the Turks and the Arabs.¹⁰¹ Even Iraq, thus far the most cordial Arab country to Turkey, became distant because of Turkey's toleration of Israel and its support for the Syrian dictator, Colonel Husni al-Zaim, who became the enemy of Iraq.¹⁰²

96 See the article by Ahmet Şükrü Esmer, an editorial, in the semi-official government paper, *Ulus*, 2 April 1948. By this time it also appeared that the Jewish state was not to be a Soviet satellite. In the Israeli elections of 25 January 1949 the moderate Mapai Party won a majority and this assured Turkey and the Western powers that Israel would favour a pro-Western policy. The Turkish press also voiced similar remarks and came to the conclusion that the Jewish state could be an element of order and peace in the Middle East. See FRUS, *op. cit.*, p. 702; *Vatan*, 25 January 1949; *Yeni Sabah*, 26 January 1949.

97 *Ayın Tarihi*, no 183, February 1949, p. 176.

98 Kürkçüoğlu, *op. cit.*, p. 32. In line with the government the Turkish Press at this time began to change its attitude towards Israel by stating that Israel now could become a Western and progressive state in the middle of its Arab neighbours. (BCA), *Turkish Foreign Ministry, See Supplement 7,03018 0102118 1083*, February-1949, See, *Ayın Tarihi*, no.183-184, March 1949.

99 See the criticism made by a member of the Egyptian Parliament which appeared on *Cumhuriyet*, 18 May 1949.

100 Statement by Ibrahim Bey el Ahdab, *Ulus*, 30 March 1949.

101 Sir R Stevenson to Attlee, 14 September 1950, FO 424/290.

102 S. H. Longrigg, *Iraq, 1900 to 1950: A Political, Social and Economic History*, Oxford Univ. Press, London 1956, p. 358; Beirut to FO, 23 April 1949, FO 371/75058.

Under these circumstances, therefore, from early 1949 onwards, the Anglo-Turkish position began to seriously decline in the Middle East. Soon after the loss of the opportunity for possible regional cooperation, the hasty Anglo-Turkish recognition of Israel, under US pressure, further worsened their relations with the Arab States. Given this unstable situation, Bevin began to search for ways of re-establishing stability in the Middle East and asked the COS to provide him with an up-to-date assessment on the possibility of a defence arrangement in the area.¹⁰³

In their report, on 30 March 1949, to the Foreign Office the Joint Planning Staff (JPS) concluded that there had been signs of closer relations between the Arab states and Turkey and the realisation of this kind of development would be advantageous to Britain since Turkey was the strongest state of the Middle East both militarily and politically.¹⁰⁴ However, the swift recognition of Israel by both Britain and Turkey was bitterly resented by the Arab states and left no room for Anglo-Turco-Arab collaboration to resume sooner at the time.

CONCLUSION

The year 1945 was an important juncture for Anglo-Turkish relations in the Middle East as the Soviet Union began to threaten the interests of the two countries in the region at the start of the Cold War. Hence, preservation of security and stability in the Middle East was vital to both Turkey and Britain in the post-1945 period. This was closely related to the future of the Palestine which became a major concern to the Arab states. The danger of the Soviet expansion thus necessitated the closest cooperation between Turkey and Britain.

103 *Report for the Ministry of Defence, and Foreign Office by the Joint Planning Staff, JPS, 30 March 1949, DEFE 4/20.*

104 *Ibid.*

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)

Turkey's Palestine policy was an extension of her overall security policy. In Turkish idea, Turkey's security could only be provided by Britain and the US. Ankara could expect assistance from London if she rendered all possible help to Britain on Middle Eastern issues, especially in the Palestine question. This hence brought about an increasing Turkey's involvement in the Palestine question. For Britain, the political deterioration in Palestine, which became a major factor in the Arab politics, began to threaten its entire interests in the Middle East. Britain, therefore, needed a regional ally such as Turkey to solve its problems in the region at a time when Anglo-Arab relations were in a state of steady deterioration because of heightening tension in the Palestine Question. Furthermore, Britain regarded Turkey as the last bulwark in front of the Soviets before they could approach the oil-rich Arab Middle East.

Both Britain and Turkey, until early 1949, maintained that Soviet Russia was planning to undermine the stability of the Middle East by trying to create a sphere of influence in the area. A fertile ground for this purpose was Israel, where many thousands of Jewish immigrants had flowed in from the countries of the communist bloc. Moreover, the Soviet Bloc's support for Jewish claims in the UN discussions had already increased Anglo-Turkish suspicions. However, from 1949 onwards their view began to change towards recognising the state of Israel in the face of American pressure and Israel's orientation to the West.

The documentary evidence shows that there was a close link between Turkey's involvement in the Palestine question and Turkey's search for becoming a member of European security pacts. Anglo-Turkish relations reached their climax in the Middle East at a time when various European defence plans were in progress, especially in the second half of 1948. Since Turkey was anxious to be included in the defence plans, her exclusion from these schemes, along with the escalation of tension in international relations, increased Turkish feelings of insecurity.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Therefore, during most of the year 1948, her failure to secure additional American security guarantees led Turkey to turn to Britain in October of the same year, as it was the only country which could induce the Americans to bind themselves more firmly to assist Turkey in the event of a global war. Turkey thought that the likelihood of obtaining British help for this purpose was closely linked to Turkey's collaboration with Britain in Middle Eastern affairs. While Turkey rendered all her help to Britain in its problems in the Middle East she received less from this collaboration, except some political and moral support, as Ankara pushed London to reaffirm the validity of the Anglo-Turkish alliance against possible foreign aggression.

In this period, as Turkey was increasingly involved in the Palestine question she began to play a significant role in Britain's Palestine policy, especially through her membership in the Conciliation Commission, for which Britain was not selected, in late 1948. Britain attributed great importance to Turkey's selection of the Palestine Conciliation Commission, which was set up for the purpose of solving the disputes between the Arabs and the Jews. There was however no unity among the Western powers on the Palestine issue. Although Britain and Turkey had fully agreed on the Palestine policy the Anglo-American rift on this issue was to continue until early 1949. From this time onwards, however, Britain and Turkey, by recognising the state of Israel, began to modify their Palestine towards becoming closer to the US policy.

The Western position in the Middle East was, however, seriously undermined with the hasty recognition of Israel by Britain and Turkey in early 1949. Under these circumstances, Britain thought that she would only recover its position in the region if the Palestine Conciliation Commission could find some sort of solution to the Arab-Jewish problems. This Commission, however, failed to realise its objectives even to a limited extent due to the strong Arab-Israeli opposition to the commission's suggestions.

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)

REFERENCES

(BCA), Turkish Foreign Ministry, See Supplement 7, 03018 0102118 1083, February-1949,

AIR 1/2413

AKŞİN, Abdülahat, "Türkler ve Araplar", *Orta Doğu*, 4(34), February 1965.

AKŞİN, Abdülahat, *Türkiye'nin 1945'den Sonraki Dış Politika Gelişmeleri, Ortadoğu Meseleleri*, B. Kervan Matbaası, İstanbul 1959.

ALDRICH, Richard J.-John Zametica, "The Rise and Decline of a Strategic Concept: The Middle East, 1945-51", Richard J. Aldrich, ed., *British Intelligence, Strategy and the Cold War, 1945-51*, Routledge, London and New York 1992, p. 247-285.

ATHANASSOPOULOU, Ekavi, *Turkey-Anglo-American Security Interests, 1945-52: The First Enlargement of NATO*, Frank Cass, London 1999.

Ayın Tarihi, (the monthly published journal by the Turkish Government) no. 170, January 1948

Ayın Tarihi, no. 174, May 1948

Ayın Tarihi, no. 183, February 1949

Ayın Tarihi, no. 183-184, March 1949.

AYKAN, Mahmut Bali, "The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy from the 1950s to the 1990s", *International Journal of Middle East Studies*, 19(2), 1993, p. 91-110.

AYKAN, Mahmut Bali, *Ideology and National Interest in Turkish Foreign Policy towards the Muslim World, 1960-1987*, University of Virginia, (Unpublished Doctora Thesis), Virginia 1988.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

BİLGİN, Mustafa Sıtkı, 'The Historical Direction of Turkey's foreign Policy Towards the Middle East' *ADAM*, 1(1), 2011, p. 61-78.

BİLGİN, Mustafa Sıtkı, "British Attitude towards Turkey's Policies in the Middle East, (1945-47)", *The Turkish Yearbook of International Relations*, (33), 2000, p. 257-269.

BİLGİN, Mustafa Sıtkı, "The Nature of Turkey's Foreign Policy and the Middle East", *Europe's World*, <http://www.europesworld.org>, (Date of Accession: 26.10. 2009).

BİLGİN, Mustafa Sıtkı, "Turkey's Foreign Policy towards the Middle East in the 1950's and Its Impact On Turco-Arab Relations", *Gazi Akademik Bakış*, 11(21), 2017, p. 245-259.

BİLGİN, Mustafa Sıtkı, *Britain and Turkey in the Middle East: Politics and Influence in the Early Cold War Era*, IB Tauris, London&New York 2007.

BİLGİN, Mustafa Sıtkı-Morewood S., "Turkey's Reliance on Britain: British Political and Diplomatic Support for Turkey against Soviet Demands, 1943-47", *Middle Eastern Studies*, 40(2), 2004, p. 24-57.

CAB 119/148

CAB 131/4

CAB 134/500

CAB 84/73

CATTAN, Henry, *The Palestine Question*, Croom Helm Ltd., USA 1988.

COHEN, Michael, *Palestine and the Great Powers, 1945-1948*, Princeton University Press, New Jersey 1982.

COHEN, Michael, *The Origins and the Evolution of the Arab-Zionist Conflict*, The University of California Press, California 1987.

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)

Cumhuriyet, 04 December 1947.

DEFE 4/20

DEVEREUX, David, *The Formulation of British Defence Policy in the Middle East (1948-56)*, Macmillan Press, London 1990.

FO 141/1122.

FO 195/2614

FO 195/2614.

FO 195/2636

FO 371/24548

FO 371/52408

FO 371/52409

FO 371/67304

FO 371/68374

FO 371/68374

FO 371/68374

FO 371/68382

FO 371/68382

FO 371/68385

FO 371/68402

FO 371/68431

FO 371/68431

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

FO 371/68590

FO 371/68590

FO 371/68603

FO 371/68603

FO 371/68635

FO 371/72534

FO 371/72535

FO 371/72540

FO 371/72540

FO 371/72540

FO 371/72544

FO 371/72544

FO 371/75054

FO 371/75058

FO 371/75080

FO 371/78668

FO 371/78668

FO 371/82182

FO 371/87933

FO 371/98251

FO 424/289

Mustafa Sıtkı BILGIN

THE EMERGENCE OF PALESTINE QUESTION IN ANGLO-TURKISH RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE MIDDLE EAST (1945-50)

FO 424/289

FO 424/289

FO 424/290

FO 424/290

FO 624/126

FO 624/128

FRUS (Foreign Relations of United states) Series

FRUS, 1947, Vol. V

FRUS, 1948, Vol. V

FRUS, 1948, Vol. V, part 2

FRUS, 1949, Vol. VI

GRUEN, George Emanuel, *Turkey, Israel and the Palestine Question, 1948-1960*, University of Columbia, (Unpublished Doctora Thesis), New York 1970.

HAHN, Peter L., *The United States, Great Britain, and Egypt, 1945-1956: Strategy and Diplomacy in the Early Cold War*, The Univ. of North Carolina Press, 1991.

KARPAT, Kemal H, "Turkish and Arab-Israeli Relations", Karpat and contributors, eds., *Turkey's Foreign Policy in Transition 1950-1974*, E.J. Brill, Leiden 1975.

KIRK, George, *The Middle East in the War*, Oxford University Press, New York 1952.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer E, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası 1945-1970*, Sevinç Matbaası, Ankara 1972.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

LONGRIGG, S. H., *Iraq, 1900 to 1950: A Political, Social and Economic History*, Oxford Univ. Press, London 1956.

LOUIS, Wm Roger, "Britain and the Middle East After 1945", L. Carl Brown, eds., *Diplomacy in the Middle East: The International Relations of Regional and Outside Powers*, I.B. Tauris Publishers, London&New York 2001.

LOUIS, Wm Roger, *The British Empire in the Middle East, 1945-1951: Arab Nationalism, The United States, and Postwar Imperialism*, Clarendon Press, Oxford 1984.

MONROE, Elizabeth, "Mr Bevin's Arab Policy", Albert Hourani, ed., *St Anthony's Papers*, no.11, Chatto&Windus, London 1961.

MORRIS, Benny, *Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict, 1881-1999*, John Murray Publishers, London 2000.

OVENDALE, Ritchie, "Britain and the End of the Palestine Mandate, 1945-1948", Aldrich and Hopkins, eds., *Intelligence Defence and Diplomacy: British Policy in the Post-war World*, Frank Cass, London 1994.

Son Posta

SOYSAL, İsmail, "70 Years of Turkish-Arab Relations and an Analysis on Turkish-Iraqi Relations", *Studies on Turkish-Arab Relations*, 6, 1991.

SOYSAL, Orhan, *An analysis of the Influence of Turkey's Alignment with the West on the Conduct of Turkish-Israeli and Turkish-Arab Relations*, Princeton University, (Unpublished Doctora Thesis), Princeton 1983.

Ulus

Vatan

WO 216/686

Yeni Sabah

SOME ASPECTS OF REGIONAL STRATEGIES OF RUSSIA, CHINA AND TURKEY TOWARDS CENTRAL ASIA: COMPARATIVE ANALYSIS*

*Rusya, Çin ve Türkiye'nin Orta Asya'ya Yönelik Bölgesel Stratejileri:
Karşılaştırmalı Analiz*

Mehmet TOPLU**
Aidarbek AMİRBEK***
Kanat MAKHANOV****

Abstract

This study analyzes some of the aspects of geopolitical strategies applied by Russia, China and Turkey towards Central Asian states (Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Turkmenistan and Tajikistan) to establish their presence over the last 2-3 decades. The analysis shows that the dominance of Russia and China in Central Asia was due to geographic, economic and geopolitical factors. However, Turkey managed to become the third most influential Eurasian state in relation to Central Asia thanks to its successful approach based on socio-economic and cultural ties with the region, which allowed it to gain political, economic and socio-cultural significance in Central Asia.

Keywords: EAEU, BRI, Central Asia, Investment, Trade.

Öz

Bu çalışmada Rusya, Çin ve Türkiye'nin son 20-30 yılda Orta Asya ülkelerine yönelik (Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan) izledikleri bölgesel stratejiler analiz edilmiştir. Rusya ve Çin'in Orta Asya'da nüfuzunun devam etmesi coğrafi, ekonomik ve jeopolitik faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Türkiye, Orta Asya devletleriyle olan ortak tarihsel ve sosyo-ekonomik bağlarını güçlendirerek bölge devletleriyle kapsamlı ilişkiler tesis etmeyi ve Rusya ile Çin'den sonra Orta Asya'da en etkili üçüncü Avrasya devleti olmayı başarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrasya Ekonomik Birliği, Kuşak ve Yol İnisiyatifi, Orta Asya, Yatırım, Ticaret.

* Received on: 03.09.2020

Accepted on: 04.12.2020

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü Öğretim Üyesi, mehmet.toplu@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1777-9829.

*** PhD, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, aidarbek.amirbek@ayu.edu.kz, ORCID: 0000-0002-1084-6259.

**** MA, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü, Bölgesel Ekonomi Uzmanı, kanat.makhanov@eurasian-research.org, ORCID: 0000-0001-6019-0772.

INTRODUCTION

Turkey, Russia and China are three large emerging economies that started to cooperate actively with each other economically after the collapse of the USSR. As being one of the largest economies on the Eurasian continent, the two (Russia, China) countries also had similar economic experiences of being communist centralized economies. The collapse of the USSR and emergence of the new Russian state reset the bilateral relations and helped the countries to build economic relations with mutual respect and pragmatism, disregarding the political and ideological concerns of the twentieth century.¹ Despite stark differences in their economic policies and approaches in international affairs, over the past decade the two major regional powers have been showing rather symmetric efforts in establishing their economic as well as political presence in the Central Asian region. Russia, Kazakhstan and Belarus created the Customs Union in 2011 that was eventually transformed into EAEU, which Kyrgyzstan and Armenia became members of in 2015. The EAEU largely replicated the principles of the EU in what it comes to trade and was meant to foment economic integration of the member-states with free trade, common tariffs for trading with third countries and free movement of capital and labor. Due to the fact that Russia accounts for over 80% of the total population of the EAEU and nearly 84% of its total GDP, it plays the dominant role in the union.²

China, on the other hand, fits its strategy on Central Asia into the framework of the BRI project announced by Chinese President Xi Jinping in September 2013 in Kazakhstan.³ The project is meant to connect China

1 Richard Lotspeich, "Perspectives on the Economic Relations Between China and Russia", *Journal of Contemporary Asia*, 36(1), 2006, p. 48-74.

2 Brindusa Nicoleta Pincu-Adrian Daniel Stan, "Eurasian Customs Union-Analyses and Perspectives", *EURINT International Conference*, January 2014, p. 180-192.

3 Marek Johec, "China's BRI Investments, Risks, and Opportunities in Kazakhstan and Kyrgyzstan", M. Laruelle, ed., *China's Belt and Road Initiative and its Impact on Central Asia*, George Washington University, 2018, p. 67-76; c, p. 45.

SOME ASPECTS OF REGIONAL STRATEGIES OF RUSSIA, CHINA AND TURKEY TOWARDS CENTRAL ASIA: COMPARATIVE ANALYSIS

and Europe opening Kazakhstan to major transportation routes stretching from the Pacific and the Baltic Sea. Due to its valuable geographic location, the entire Central Asian region serves as a gateway for China in its way to West Asia and Europe, which immediately increases the attractiveness of the region to Chinese investment.⁴ The project envisages implementation of projects of over \$130 billion mainly related to specific economic sectors like infrastructure and connectivity, energy, mining financial assistance etc.⁵ For Central Asia having friendly relations and strong economic ties with both Russia and China is vitally important for two main reasons. Firstly, both countries are regional economic powers and the main trade partners of Central Asian states besides the EU.⁶ Secondly, being a landlocked region and isolated from major global trade routes, puts the Central Asia in a weak position, in which it has to negotiate with their coastal neighbors (Russia and China) in order to get access to maritime roots.⁷

The economic role and importance of Turkey in Central Asia is less significant compared to those of Russia and China due to several basic reason. Firstly, it does not share common borders with any of the Central Asian states, which does not allow to have cross border trade and to handle other direct bilateral contacts with the same intensity as Russia and China are able to. Secondly, the economic size of Turkey is much smaller than that of Russia and China. The GDP of Russia is twice as larger than that of Turkey and the Chinese GDP exceeds the GDP of Turkey by more than 17 times. However, efforts in economic diplomacy

4 Frederick Starr, "US Perspectives on China's Belt and Road Initiative in Central Asia and the South Caucasus", *International Studies*, 2019, p. 1–13.

5 Farkhod Aminjonov et al., "BRI in Central Asia: Overview of Chinese Projects", *Central Asia Regional Data Review*, 20, 2019, p. 1–5.

6 Mehmet Seyfettin Erol, "20. Yıldönümünde Türkiye-Türk Dünyası: Sorunlar, Arayışlar ve Gelecek", M. S. Erol-Y. Gürler, eds., *Türk Dünyası 20 Yıllığı: Tahliller, Değerlendirmeler, Öngörüler ve Özeleştiriler*, Türksav Publishing, Ankara 2011, p. 44.

7 Brindusa Nicoleta Pincu-Adrian Daniel Stan, "Eurasian Customs Union-Analyses and Perspectives", *EURINT International Conference*, January 2014, p. 180-192.

and comprehensive actions of cooperation with Central Asia allowed Turkey to greatly increase its influence in the region and become one of the key actors exerting significant political, economic and socio-cultural influence on the Central Asian states. Although Turkey's trade with Central Asia (\$2.7 billion) is not comparable to those of Russia (\$33.5 billion) and China (\$26.1 billion), it is significantly larger than those of other large Eurasian economies like India (\$2.2 billion) and Iran (\$0.97 billion).⁸ Thus, within 2-3 decades, Turkey managed to become one of the three most economically important Eurasian states for Central Asia.

This study focuses on the geopolitical strategies of three Eurasian states (Russia, China and Turkey) applied towards Central Asia, which includes Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Turkmenistan. It intends to analyze and compare the approaches used by the three Eurasian states in channeling their political, economic and other resources in establishing their presence in Central Asia as well as developing closer ties with the region.

EVOLUTION OF PRINCIPLE POLITICAL AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN RUSSIA, CHINA AND TURKEY DURING THE POST-SOVIET PERIOD

Russia and China are the two largest economic powers that share extensive common borders with Central Asia. The great progress made by both Russia and China in liberalizing the economy and trade allowed them to integrate to the global economy and attract FDI that rapidly converted into trade and GDP growth of these states. Soaring industrial production in China and growing energy needs required additional oil imports from diversified sources, which allowed great opportunities for Russia to take

⁸ "UN Comtrade Database", *Trade Data*, <http://comtrade.un.org>, (Date of Accession: 10.03.2020).

SOME ASPECTS OF REGIONAL STRATEGIES OF RUSSIA, CHINA AND TURKEY TOWARDS CENTRAL ASIA: COMPARATIVE ANALYSIS

advantage of the China's oil demand during the period of high oil prices in 2000s. In 2019, Russia exported oil worth \$36.5 billion to China, which is 15.3% of all China's oil imports.⁹ The bilateral trade between Russia and China has grown from \$6.2 billion in 2000 to \$108.2 billion in 2018. Nearly three quarters of all Russia's exports to China consist of mineral fuels.¹⁰

Hydrocarbon exports was also the dominant part of Russia's economic cooperation with Turkey. Although the economic relations between Russia and Turkey were characterized by strategic competition in 1990s based on interests of the two countries in the Caucasus and Central Asia, the mutual interest in energy market helped to build mutually beneficial and lucrative cooperation largely based on energy sector.¹¹ For Russia, Turkish gas market is the second after Germany and the demand is growing.¹² Russia accounts for more than half of Turkey's natural gas imports, while half of Turkey's electricity is generated by natural gas.¹³ Apart from being a reliable market for gas exports, Turkey also plays an important role in securing Russia's gas exports to Europe through the Turkish Stream gas pipeline bypassing Ukraine.¹⁴ The EU is the largest and most important trade partner for both Russia and Turkey. Nearly of 40% of Russia's trade and 46% of that of Turkey is done with the EU.¹⁵ However, the trade relations between Russia and Turkey are not competitive in their trade with the EU due to different sectorial composition of their exports. Nearly

9 "Top 15 Crude Oil Suppliers to China", *World's Top Exports*, <http://www.worldstopexports.com/top-15-crude-oil-suppliers-to-china/>, (Date of Accession: 12.04.2020).

10 Vladimir Paramonov, "China and Central Asia: Present and Future of Economic Relations", *Central Asian Series*, Conflict Studies Research Centre, 5(25), 2015, p. 1-14.

11 Mehmet Seyfettin Erol, "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası", M. S. Erol, ed., *Yeni Büyük Oyun: Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği*, Barış Platin Publishing, Ankara 2009, p. 24-25.

12 Soli-Gökçe Uçar Özel, "The Economics of Turkey-Russia Relations", *Foreign Policy&Security*, October 2019, p. 1-27.

13 Emre Erşen, "Evaluating the Fighter Jet Crisis in Turkish-Russian Relations", *Insight Turkey*, 19(4), 2017, p. 85-103.

14 Seçkin Köstem, "The Political Economy of Turkish-Russian Relations: Dynamics of Asymmetric Interdependence", *Perceptions*, 23(2), 2018, p. 10-32.

15 "UN Comtrade Database", *Trade Data*, <http://comtrade.un.org>, (Date of Accession: 10.03.2020).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

three-quarters of Russia's exports to the EU are mineral fuels, whereas the exports of Turkey to the EU predominantly consist of different manufactured goods. Mutually beneficial partnership between Russia and Turkey in energy sector and almost no competition in trade with their principal economic partner create the baseline for stable bilateral partnership for both Eurasian states.

Turkey is one of the countries that fully benefited from liberalization of capital accounts in 1989 and trade liberalization in the 1990s, which provided access to international financial markets. Close proximity to the EU and fairly low costs of production combined with free access to financial markets created highly favorable conditions for manufacturing sectors in Turkey.¹⁶ However, the rise of China after its accession to the WTO in 2001 and its low labor costs created an enormous competitive advantage, which made China one of the major competitors of Turkey in manufacturing.¹⁷ In 2019, the trade between Turkey and China was only about \$21.9 billion, which is nearly 5.5% of Turkey's total foreign trade. Due to a limited commodity structure of its exports, Turkey runs a huge deficit in its trade with China.¹⁸ For instance, in 2018, Turkey's imports from China were \$20.7 billion while Turkish exports to China were only at \$2.9 billion. Due to a large size difference of trade, the share of Turkey in China's foreign trade is only about 0.5%.¹⁹

Mehmet TOPLU
Aidarbek AMIRBEK
Kanat MAKHANOV

16 Mehmet Seyfettin Erol, "AB ve Türkiye'nin Avrasya Politikası", Z. Dağı., ed., *AK Partili Yıllar*, 1, Orion Publishing, Ankara 2006, p. 327-332.

17 Rosita Dellios-Nadir Kemal Yılmaz, "Turkey and China: A Study in Symmetry", *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies in Asia*, 2(1), p. 13-30.

18 Altay Atli, "Questioning Turkey's China Trade", *Turkish Policy Quarterly*, 10(2), 2011, p. 1-10.

19 "UN Comtrade Database", *Trade Data*, <http://comtrade.un.org>, (Date of Accession: 10.03.2020).

SOME ASPECTS OF REGIONAL STRATEGIES OF RUSSIA, CHINA AND TURKEY TOWARDS CENTRAL ASIA: COMPARATIVE ANALYSIS

Appendix Table: 1 GDP Growth and share of Russia, China, Turkey and Central Asian States

	Percentage share in the global GDP	Accumulated GDP growth since 2000
Russia	1.9	654,5
China	16.3	1,184.0
Turkey	0.9	276.4
Kazakhstan	0.2	984.9
Uzbekistan	0.066	617.3
Kyrgyzstan	0.01	943.2
Tajikistan	0.009	1,490.3
Turkmenistan	0.049	420.9

Source: World Bank Data

ECONOMIC PRESENCE OF RUSSIA, CHINA AND TURKEY IN CENTRAL ASIA MEASURED IN TRADE

The economic size of the Central Asian states is very small compared to the economies of major surrounding states. The combined GDP of the five Central Asian states is only about \$295.4 billion. This is 2.6 times smaller than that of Turkey (\$754.4 billion), 5.8 times smaller than that of Russia (\$1,699.9 billion) and nearly 49 times smaller than the GDP of China (\$14,342.9 billion).²⁰ Central Asia is a resource-rich region with vast reserves of energy resources, uranium, metal, minerals etc. For instance, Kazakhstan is estimated to have the 12th largest oil deposits of around 30 billion barrels.²¹ Turkmenistan has the world's 6th largest proven natural

20 "GDP (current US\$)", *World Bank Data*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>, (Date of Accession: 9.07.2020).

21 "Energy Information Administration", *International Energy Statistics*, eia.gov/international/data/world#/?tl_type=p&tl_id=5-A&pa=0, (Date of Accession: 20.06.2020).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

gas reserves of about 7.5 trillion cubic meters.²² Apart from abundant deposits of zinc, chromium, gold, silver and commonly known metals, the region is also an emerging center of rare-earth metals.²³

Appendix Table: 2 Proven Hydrocarbon Reserves and % Share of Fuel Exports of Central Asian States

	Oil reserves (billion bbl)		Natural gas reserves		% of fuel exports	
	Amount	Rank	Amount	Rank	Amount	Rank
Kazakhstan	30.0	12	2,407	15	70.0	10
Uzbekistan	0.6	44	1,841	19	34.3	24
Kyrgyzstan	0.04	78	5.66	89	-	-
Tajikistan	0.01	88	5.66	88	11.9	207
Turkmenistan	0.6	43	7,504	6	-	-

Source: Energy Information Administration, *World Bank Data*

Russia and China have very much in common in their economic relations with Central Asian states. Both countries began to increase their trade starting from early 2000s. In Russia, the increase of the amount of trade with Central Asia was associated with its own economic recovery after the economic decline of 1990s and the default of 1998. In China, the trade growth was due to its economic rise caused by abundant foreign investments that stimulated the export oriented industries in the country and especially its manufacturing sector. The trade between China and Central Asian countries started to grow rapidly after 1999.²⁴ For Central Asian states, the rapid economic growth in these two regional superpowers meant an opportunity to reap economic benefits by having

²² "Energy Information Administration", *International Energy Statistics*, <https://www.eia.gov/international/data/world/natural-gas/more-natural-gas-data?pd=3002&p=0>, (Date of Accession: 30.06.2020).

²³ , Mark J. Mihalasky et al., "Rare Earth Element and Rare Metal Inventory of Central Asia", *U.S. Geological Survey Fact Sheet*, USGS, March 2018.

²⁴ Vladimir Paramonov, "China and Central Asia: Present and Future of Economic Relations", *Central Asian Series*, Conflict Studies Research Centre, 5(25), 2015, p. 1-14.

SOME ASPECTS OF REGIONAL STRATEGIES OF RUSSIA, CHINA AND TURKEY TOWARDS CENTRAL ASIA: COMPARATIVE ANALYSIS

more intense economic cooperation and engaging in trade with these large economies. From 2000 to 2008, the combined amount of trade of Central Asian states with Russia has grown more than fourfold from \$6.1 billion to \$27.1 billion.²⁵ During the same period, the trade of China with Central Asia has grown by an astonishing 23 times from \$1.1 billion to \$25.5 billion. The intensification of trade relations with Russia and China after the economic downturn of 1990s greatly contributed to the economic growth in Central Asia. The average annual GDP growth in Kazakhstan during 2000-2008 were at 9.4%, in Tajikistan 8.8%, in Turkmenistan - 7.6%, in Uzbekistan - 6.3% and Kyrgyzstan - 5.0%.

Being the first state to recognize the independence of the Central Asian states, Turkey has also been very active in establishing good relations and economic partnership with the region.²⁶ From 1995 to 2018, its trade with the five regional countries has shown more than fivefold increase reaching \$2.7 billion by 2018. Although the scale of the economic ties between Central Asia and Turkey is significantly smaller compared to those of Russia and China, the overall economic importance of Turkey for Central Asia is greater than those of Iran, other Middle-Eastern countries and India. Within a short period of time Turkey managed to build strong economic cooperation with Central Asia becoming the leading trade partner of the region among all Western and South Asia. The success and aspirations of Turkey as well as of most of the countries of Central Asia in establishing strong bilateral cooperation was mostly driven by political will based on recognition of the common cultural, historical, and linguistic roots.²⁷ Turkey has also developed closer economic ties with the region and casted its image of a friendly state through providing large

25 "UN Comtrade Database", *Trade Data*, <http://comtrade.un.org>, (Date of Accession: 10.03.2020).

26 Mehmet Seyfettin Erol, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), Yaz 2012, p. 4-9.

27 "Top 15 Crude Oil Suppliers to China", *World's Top Exports*, <http://www.worldstopexports.com/top-15-crude-oil-suppliers-to-china/>, (Date of Accession: 12.04.2020).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

amounts of economic aid to the region. In the early 1990s, Central Asia was the top priority region in providing economic aid.²⁸ For instance, in 1992, Central Asia received almost all of Turkey's foreign economic aid, the size of which reached \$1 billion in 1992, 1999, 2002, and 2003.²⁹ The Central Asian states' motivation to establish economic links with Turkey is also based on pragmatic goals of re-building their economies in a new capitalistic system and the Turkish model was seen quite suitable for them.

It is important to note that after the crisis of 2008-2009 and subsequent slowdown of the economic growth in Russia, China as well as Central Asian states, the share of Russia in the combined external trade of the five Central Asian states became inferior to that of China. This can be explained by the differences of the economic structures of the two countries. Russia being more economically reliant on revenues from oil and gas export revenues happened to be more sensitive towards the volatility on primary commodity markets while China with its highly diversified economy was less susceptible to external shocks. High share of mineral commodities in the exports of Russia kept producing a detrimental effect on its subsequent economic performance. Thus, the average annual GDP growth in Russia during 2000-2007 amounted to 7.2% while during 2008-2018, it went as low as 1.3%. Moreover, the creation of the EAEU, which was initially aimed at strengthening economic links with the region, produced a certain amount of opposite effect reducing the access to the common market for countries that decided not to be members of the economic union.

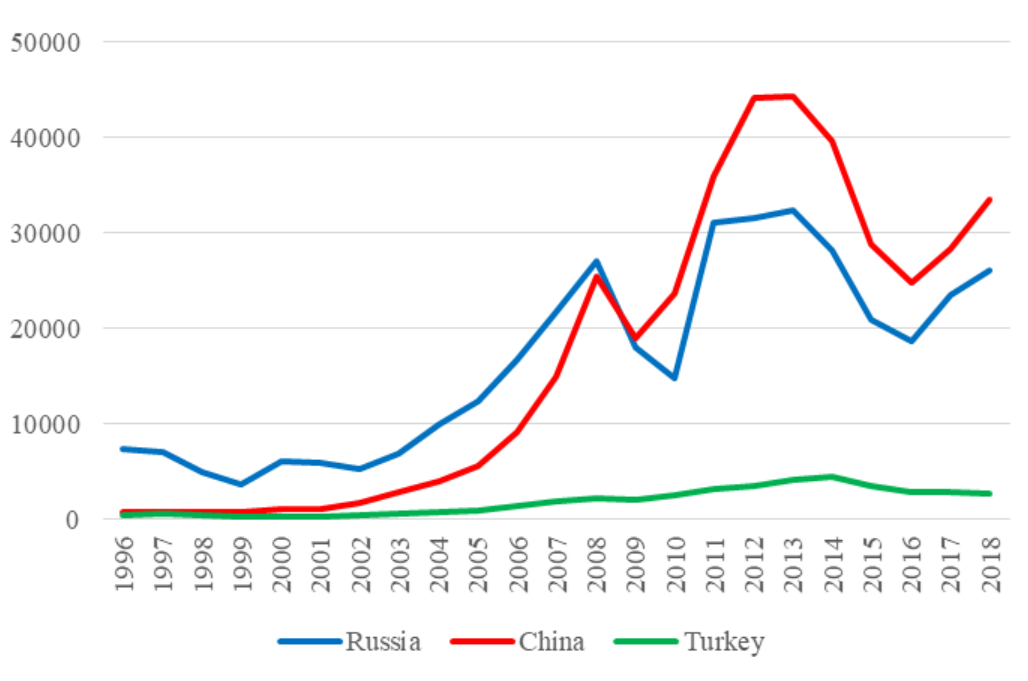
Mehmet TOPLU
Aidarbek AMIRBEK
Kanat MAKHANOV

28 Mehmet Seyfettin Erol, *Hayalden Gerçeğe Türk Birleşik Devletleri*, İrfan Publishing, İstanbul 1999, p. 59.

29 Thomas Wheeler, "Turkey's Role and Interests in Central Asia", *Saferworld Briefing*, October 2013, p. 1-16.

SOME ASPECTS OF REGIONAL STRATEGIES OF RUSSIA, CHINA AND TURKEY TOWARDS CENTRAL ASIA: COMPARATIVE ANALYSIS

Appendix Figure: 1 Total Amount of Trade of Central Asia with Russia, China and Turkey (million USD) (2)

Source: UN Comtrade

The Chinese economy, on the other hand has, grown by 10.6% annually on average throughout 2000-2007 and during 2008-2018 it slowed down to 8.1%. These circumstances and the difference in economic growth rates greatly affected the subsequent degrees of presence and economic influence of the two regional powers in Central Asia.

Trade is one of the facts that help to grasp the differences of economic instruments and approaches of Russia and China towards Central Asian states. Russia and China are the two main trade partners of all five Central Asian states together accounting for more than a half of the foreign trade of Kyrgyzstan, 37.7% of Uzbekistan and nearly one third of Kazakhstan's external trade.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

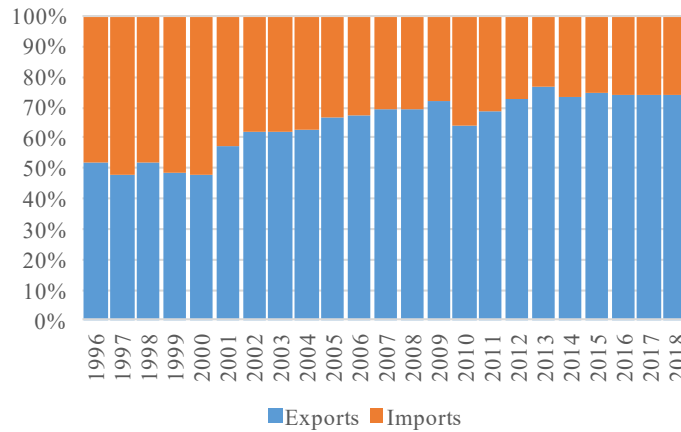
Appendix Table: 3 Shares of trade of Russia, China, Turkey and other countries in the external trade of Central Asian states

	Russia	China	Turkey	Other countries
Kazakhstan	19.5	12.3	2.3	68.1
Uzbekistan	15.5	22.2	6.2	62.3
Kyrgyzstan	26.2	28.1	6.0	45.7

Source: UN Comtrade

The region is highly dependent on Russia and China in terms of foreign trade while the combined share of all five countries of the region in the external trade of Russia and China is 3.7% and less than 1% respectively. At the same time the amount of regional trade is less than one-tenth in Central Asia's total foreign trade, which is primarily explained by the lack of complementarity between Central Asian economies, which have mostly commodity oriented exports.³⁰

Appendix Figure: 2 Share of Exports and Imports in the External Trade of Russia with Central Asian States

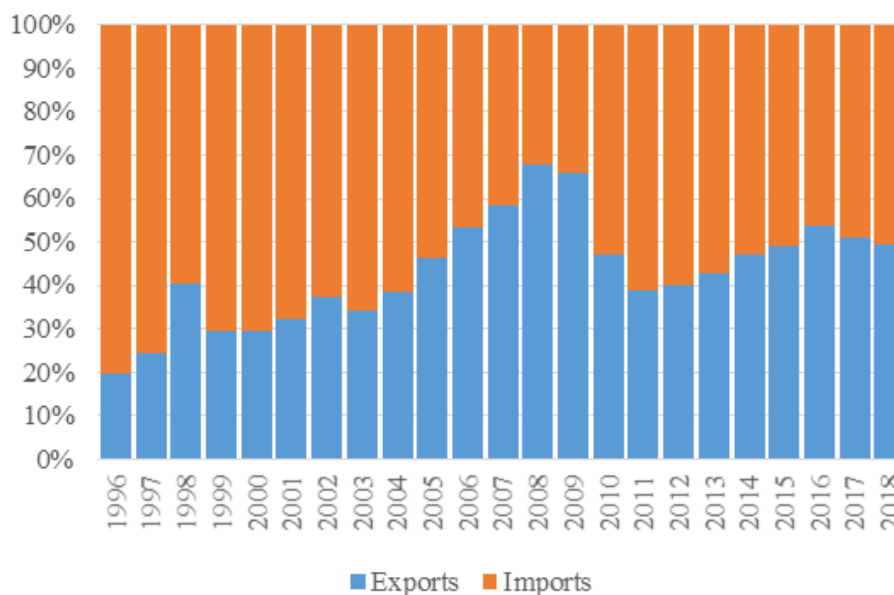
Source: UN Comtrade

30 Martin Russell, "Connectivity in Central Asia Reconnecting the Silk Road", *European Parliamentary Research Service*, April 2019, p. 1-12.

SOME ASPECTS OF REGIONAL STRATEGIES OF RUSSIA, CHINA AND TURKEY TOWARDS CENTRAL ASIA: COMPARATIVE ANALYSIS

One of the main features that reveal the difference of economic approaches of Russia, China and Turkey towards Central Asia is the structure of trade. Firstly, there is very large trade imbalance in Russia's trade with Central Asia and nearly 74% of it consist of Russia's exports to the region, while the balance of import and exports in the trade of Central Asia with China and Turkey was very close 50%. The sectorial structure of trade of Russia, China and Turkey with the five Central Asian states is also very different. Unlike Russia, China started to position itself as an immense and reliable market for mineral and energy resources from early 2000s.³¹ Thus, in 2018 crude oil, natural gas and other mineral fuels accounted for more than 10% of China's imports from five Central Asian states and countries like Kazakhstan and Turkmenistan are particularly reliant on exports of their crude oil and natural gas to China.

Appendix Figure: 3 Share of exports and imports in the external trade of China with Central Asian states (2)

Source: UN Comtrade

31 Vladimir Paramonov, "China and Central Asia: Present and Future of Economic Relations", *Central Asian Series*, Conflict Studies Research Centre, 5(25), 2015, p. 1-14.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The sectorial structure of trade of Central Asian states with Turkey is very similar to the trade between Russia and China. All five regional states import from Turkey a great variety of manufactured goods including machinery, textile, clothing, vehicles etc. Over two thirds of the exports of the regions to Turkey consist of raw materials and poorly processes goods like ores, metals, chemical and other goods with low value added.³² Kazakhstan is the most important country for Turkey in terms of trade and economic relations.³³ accounting for 40% of Turkey's trade with Central Asia. It is important to note though that the economic importance of countries for some of the Central Asian states is determined not only by the amount of trade but also by the sectorial content of trade. Thus, the exports of energy resource are vitally important for Kazakhstan and Turkmenistan. European countries account for nearly four fifths of the oil exports of Kazakhstan³⁴, which allowed to the EU to gain influence over Kazakhstan³⁵ and this is also one of the factors making Kazakhstan more liberal economy compared to its regional neighbors. Turkmenistan is hugely dependent on exports of natural gas and during 2009 and 2015, the share of China in Turkmenistan's exports increased from one to 80%³⁶ mostly at the expense of Russia's share, which produced a shift in the roles of the two major regional powers in Central Asia. The fact that Turkey is not the principal market for key export commodities of Central Asian states, highly dependent on exports of certain commodities, is one of factors that limit the importance of Turkey in the region.

Mehmet TOPLU
Aidarbek AMIRBEK
Kanat MAKHANOV

32 "UN Comtrade Database", *Trade Data*, <http://comtrade.un.org>, (Date of Accession: 10.03.2020).

33 Thomas Wheeler, "Turkey's Role and Interests in Central Asia", *Saferworld Briefing*, October 2013, p. 1-16.

34 "UN Comtrade Database", *Trade Data*, <http://comtrade.un.org>, (Date of Accession: 10.03.2020).

35 Pier Paolo Raimondi, "Central Asia Oil and Gas Industry-The External Powers' Energy Interests in Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan", *Fondazione Eni Enrico Mattei Working Paper No:006*, 2019, p. 1-75.

36 Thomas Wheeler, "Turkey's Role and Interests in Central Asia", *Saferworld Briefing*, October 2013, p. 1-16.

SOME ASPECTS OF REGIONAL STRATEGIES OF RUSSIA, CHINA AND TURKEY TOWARDS CENTRAL ASIA: COMPARATIVE ANALYSIS

ECONOMIC INFLUENCE OF RUSSIA, CHINA AND TURKEY IN CENTRAL ASIA MEASURED IN INVESTMENTS

One of the main problems in conducting studies on China's BRI project is the difficulty of making quantitative assessments. However, any insight into the quantitative dimensions of the BRI projects carried out by China in Central Asia is very helpful in understanding the China's approach to Central Asia. The areas of implementation of investments can be divided into four main categories: 1-trade and industry, 2-transport and connectivity, 3-energy sector and 4-other areas.³⁷ As for the beginning for of 2020 there were 261 projects envisaged to be implemented on the territory of the five Central Asian states. Half of these 261 projects are implemented in trade and industry sector; 51 projects out of 261 are implemented in transport and connectivity sector, 48 projects are planned for the energy field and the rest of the projects are to be carried out in other areas.

Appendix Table: 4 Number of BRI projects in Central Asia

	Trade and industrial development	Rail and road connectivity	Energy connectivity	People-to-people projects	Total
Kazakhstan	61	14	20	7	102
Uzbekistan	24	5	12	2	43
Kyrgyzstan	17	11	5	13	46
Tajikistan	17	16	7	4	44
Turkmenistan	12	5	4	5	26
Total Central Asia	131	51	48	31	261

Source: Farkhod Aminjonov, et al., "BRI in Central Asia: Overview of Chinese Projects", *Central Asia Regional Data Review*, 20, 2019, p. 1–5.

³⁷ Farkhod Aminjonov et al., "BRI in Central Asia: Overview of Chinese Projects", *Central Asia Regional Data Review*, 20, 2019, p. 1–5.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

However, if we look at the financing of the investments in Central Asia by China, which almost entirely consist of BRI projects, we can note that mining and extractive sector is the top priority area that attracts nearly 40% of all investments.³⁸ More than 26% of the investments go to the energy sector and 17.2% of the investments go to transport and connectivity sphere. Taking into account that in Central Asia energy and mining sectors are very related we can state that extraction of energy and other mineral resources and their transportation is the very essence of the Chinese investments, which complies with its economic interests of a large growing economy necessitating large amounts of energy.³⁹ Hence, China prioritizes promotion and allocation of mineral resources in accordance with China's energy needs that constitute the essence of China's strategy in Central Asia.⁴⁰ Consequently, for China the transportation and connectivity sector is not only a necessity for getting access to natural resources but also a means of its trade, 2% of which is being done with the EU by land transport and this amount has quadrupled since 2007.⁴¹ Only 9% of the Chinese investments in Central Asia go to industries other than mining.

Appendix Table: 5 Investment of Chinese projects in Central Asia

Sector	Investments (mln. USD)	Percentage share
Mining and mineral extractive	55,159.7	40.5
Energy connectivity	35,693.8	26.2
Rail and road connectivity	23,499.7	17.2
Industry	12,299.6	9.0
Agriculture and food	1,451.9	1.1
Other sectors	8,146.4	6.0
Total	136,251.1	100.0

Source: Farkhod Aminjonov, Alina Abylkasymova, Anna Aimée, Bahtiyor Eshchanov, Daniyar Moldokanov, Indra Overland-Roman Vakulchuk, "BRI in Central Asia: Overview of Chinese Projects", *Central Asia Regional Data Review*, 20, 2019, p. 1–5.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ Fakhmiddin-Xiangming Chen Fazilov, "China and Central Asia: A Significant New Energy Nexus", *The European Financial Review*, April-May 2013, p. 38-43.

⁴⁰ Michael Fredholm, "Understanding China's Policy and Intentions Towards the SCO", *Himalayan and Central Asian Studies*, 17(3–4), 2013, p. 49.

⁴¹ Martin Russell, "Connectivity in Central Asia Reconnecting the Silk Road", *European Parliamentary Research Service*, April 2019, p. 1-12.

SOME ASPECTS OF REGIONAL STRATEGIES OF RUSSIA, CHINA AND TURKEY TOWARDS CENTRAL ASIA: COMPARATIVE ANALYSIS

China also has become a significantly larger investing country to Central Asian states compared to Russia within the last decade. Thus, the amount of total Chinese FDIs to Kazakhstan from the launch of the BRI project in 2013 until 2018 has been 20% larger than FDI by Russia.⁴² These FDI include all officially registered gross inflow of FDI from Russia and China. In smaller economies of the region, the share of Chinese gross investments has grown even larger relative to investments from Russia. Thus, over the period from 2013 to 2018 the amount of Chinese gross FDIs to Kyrgyzstan has been 81.6% larger than gross FDI inflow from Russia.⁴³ In Tajikistan, the amount of gross investments from China has been six times larger than Russian investments over the same period.⁴⁴ It is important to note that during 2013-2018 the investments to the region from Russia has been growing on average at 5-10% per year.

Turkey is one of the largest investors in the Central Asian economies. In 2017, the Turkish companies invested \$13 billion in the region⁴⁵ and the Turkish investments are more significant in smaller economies in the region like Tajikistan and Kyrgyzstan. However, the amount of Turkish investments in the region are significantly smaller than those of Russia and China. There are several reasons for this and the Turkish economic presence in Central Asia is dependent on political factors to certain extend. Firstly, by creating the EAEU, Russia considerably strengthened its economic interests in the region pushing out to certain point its competitors from the region. The tariffs applied to trade with countries outside of the EAEU provide significant advantage to Russia in trade and investment operations with Central Asian member-states and this

42 "Statistics of Direct Investments in the Direction of Investment", *National Bank of Kazakhstan*, <https://nationalbank.kz>, (Date of Accession: 10.03.2020).

43 "Committee on Statistics of Kazakhstan", *Foreign Direct Investment by Country, National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic*, <http://www.stat.kg>, (Date of Accession: 10.03.2020).

44 "Direct Foreign Investments in the Republic of Tajikistan by Countries", *National Bank of Tajikistan*, <http://nbt.tj>, (Date of Accession: 10.03.2020).

45 Pier Paolo Raimondi, "Central Asia Oil and Gas Industry-The External Powers' Energy Interests in Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan", *Fondazione Eni Enrico Mattei Working Paper 006*, 2019, p. 1-75.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

is also an obstacle that is difficult to overcome for Turkey. Secondly, economic engagement of Central Asia with Turkey from the early 1990s was associated with Turkey's role model of a "bridge" connecting newly independent post-communist states with developed capitalist world.⁴⁶ However, with the accession to power of the Justice and Development Party (JDP) and subsequent crisis in the relations between the EU and Turkey, this image of Turkey dwindled a little bit. These factors combined with the sharp decline of the oil prices in 2014 led to a certain decline of trade between Turkey and Central Asia after 2014-15.

Appendix Table: 6 Percentage shares of Russia and China in Gross inflow of FDI to Kazakhstan,⁴⁷ Kyrgyzstan⁴⁸ and Tajikistan.⁴⁹

		2013	2014	2015	2016	2017	2018
Kazakhstan	Russia	5,4	6,7	3,5	4,1	5,9	6,2
	China	9,3	7,6	5,4	4,6	5,2	6,1
	Turkey	1,1	1,0	0,9	1,6	1,4	1,2
Kyrgyzstan	Russia	7,2	8,3	32,8	35,8	16,0	14,6
	China	48,6	30,5	30,2	37,0	49,1	39,7
	Turkey	2,5	4,0	7,1	4,1	2,8	11,0
Tajikistan	Russia	4,5	10,4	6,0	10,1	20,7	0,01
	China	67,8	30,0	58,4	64,6	49,1	71,4
	Turkey	5,2	6,0	8,7	1,9	1,1	4,7

Source: National Bank of Kazakhstan, National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic, Agency on Statistics under President of the Republic of Tajikistan.

It is difficult to compare other dimensions of investments by Russia, China and Turkey in Central Asia though. Despite the fact that a significant

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ "Committee on Statistics of Kazakhstan", *Foreign Direct Investment by Country, National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic*, <http://www.stat.kg>, (Date of Accession: 10.03.2020).

⁴⁸ "Direct Foreign Investments in the Republic of Tajikistan by Countries", *National Bank of Tajikistan*, <http://nbt.tj>, (Date of Accession: 10.03.2020).

⁴⁹ Daisuke Kitade, "Central Asia Undergoing a Remarkable Transformation: Belt and Road Initiative and Intra Regional Cooperation", *Monthly Report*, Mitsui&Co. Global Strategic Studies Institute, August 2019, p. 1-7.

SOME ASPECTS OF REGIONAL STRATEGIES OF RUSSIA, CHINA AND TURKEY TOWARDS CENTRAL ASIA: COMPARATIVE ANALYSIS

share of the Russian economy is state-owned, it is still a market economy with a rather large share of private businesses. China on the other hand, has a completely different economic structure with an overwhelming dominance of the central government, which has practically total control over external economic activities of Chinese companies. Generally, there is a lack of transparency stemming from the fact that China does not disclose its investment policies and its economic policies abroad. Turkey is certainly is one of the key foreign partner of Central Asia with significant economic influence in the region. However, there are a number of factors (natural and manmade) impeding Turkey to compete with Russia and China in strengthen further its economic ties with Central Asia increasing mutual investments and trade.

The sectorial content of trade of Central Asian states with Russia and China as well as the dynamics of investments of the two regional powers to the region show that Chinese initiatives largely target two areas, which are connectivity infrastructure and energy. Russia on the other hand, views Central Asia as its “sphere of influence,” using the EAEU as a projection of its economic presence in the region. The membership in the EAEU allows free movement of labor and capital on the territory of the member states and imposes tariffs on trade with non-member states. Hence, the EAEU allows Russia to use such powerful instruments of economic influence as trade and investments in strengthening its economic influence in Central Asia. Large differences of the GDP size of the EAEU member-states create a significant asymmetry of power even under conditions of equilibrated spread of power through institutional mechanism of the union.

CONCLUSION

Russia, China and Turkey are large and highly influential actors that have seen tremendous economic growth during the last 2-3 decades due to active trade liberalization and inflow of investments. A number

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

of similarities of development strategies and mutual economic interests helped Russia, China and Turkey to develop mutual trade relations depending on their necessities. In spite of intense mutual trade, however, comprehensive economic cooperation with the EU and the U.S. was the main source of economic growth for all three abovementioned emerging economies. Due to its geographic location as well as strong ties with Russia, China and Turkey, the Central Asian region plays a significant role in the economic relations between the three emerging states as well as their links the western world. In his light, the economic cooperation and diplomacy of Russia, China and Turkey can be seen as part of their strategies applied in order to reach certain goals in mutual economic relations as well as with the western world.

Comparing the total effect of the approaches of Russia, China and Turkey, we can note significant increase of the economic presence of China in the region during recent years. Although Russia has certain amount of influence on the region and plays a key role in the EAEU, the economic activities fomented by this integration project look dim compared to the scale of the China's Belt and Road initiative.⁵⁰ Therefore, the conjugation of the EAEU and the Belt and Road initiative in 2019 was largely economically effective.⁵¹ Firstly, out of five countries in the region only Kazakhstan and Kyrgyzstan have decided to join the integration project with Russia. Uzbekistan, Tajikistan and Turkmenistan, on the other hand, do not show their willingness to become members of the EAEU and are actively developing their economic relations with China. This fact also leaves opportunities for Turkey to strengthen its positions in the region. On the other hand, it is also true that Russia's instruments of influence in the region are not limited to the EAEU and all three non-member states still have strong economic ties with Russia.

50 Paul Stronski-Nicole Ng, "Cooperation and Competition Russia and China in Central Asia, the Russian Far East, and the Arctic", *Carnegie Endowment for International Peace*, 2018, p. 1-58.

51 Elnur Mekhdiev et al., "Conjugation of the Belt and Road Initiative and Eurasian Economic Union: Problems and Development Prospects", *Economies*, 7(4), 2019, p. 1-15.

SOME ASPECTS OF REGIONAL STRATEGIES OF RUSSIA, CHINA AND TURKEY TOWARDS CENTRAL ASIA: COMPARATIVE ANALYSIS

Secondly, up until recently China has been very successful in establishing its economic presence in Central Asia. Over the last decade China has surpassed Russia in terms of investments into the region targeting specific issues of it like infrastructure, transportation and energy.⁵² The relative decline of the Russian economic presence in the region is primarily explained by the economic deceleration of its own compared to China. Moreover, the efforts of Russia aimed at maintaining its economic influence in Central Asia did not address specific sensitive issues of the region such as the necessity of transport routes and infrastructure that is needed for proper functioning of the production chains which would ensure connectedness of the region with overseas markets. The ties of the region with Russia are, however, still strong and can be used as a counterbalance against overwhelming influence of China. It is also worth mentioning that in spite of their rivalry in the region, Russia and China pursue different goals. Russia's efforts in maintaining its influence in the region is not motivated economically in the first place but rather emanate from its succession of the USSR. China, on the other hand, specifies clear-cut goals of converting the region into a secure gateway for trading with the EU. China engagement in numerous mining and energy related projects in the region also shows its interest to take advantage of the region's energy resources and raw materials to ensure the needs of its economy.

Turkey was highly successful in building economic cooperation with the Central Asian states at the early stages of their existence as independent countries. Its relations with Central Asian states to a great extent were based on common cultural and historical roots. Despite the significant geographic distance and absence of common borders with the region, Turkey managed to build a solid economic cooperation with

52 Marek Jochec, "China's BRI Investments, Risks, and Opportunities in Kazakhstan and Kyrgyzstan", M. Laruelle, ed., *China's Belt and Road Initiative and its Impact on Central Asia*, George Washington University, 2018, p. 67-76.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

all five Central Asian states. In fact, during a short period of time Turkey became the key economic partner of the region not only in the Middle-East but also among all countries lying south of Central Asia. Unlike China, Turkey's investments and trade with Central Asia was not based primarily on mineral sector but involved multiple industries, which contributed to the economic diversification of the region.

Mehmet TOPLU
Aidarbek AMIRBEK
Kanat MAKHANOV

SOME ASPECTS OF REGIONAL STRATEGIES OF RUSSIA, CHINA AND TURKEY TOWARDS CENTRAL ASIA: COMPARATIVE ANALYSIS

REFERENCES

“Committee on Statistics of Kazakhstan”, *Foreign Direct Investment by Country, National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic*, <http://www.stat.kg>, (Date of Accession: 10.03.2020).

“Direct Foreign Investments in the Republic of Tajikistan by Countries”, *National Bank of Tajikistan*, <http://nbt.tj>, (Date of Accession: 10.03.2020).

“Fuel Exports (% of Merchandise Exports)”, *World Bank Data*, <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.FUEL.ZS.UN>, (Date of Accession: 10.03.2020).

“GDP (Current US\$)”, *World Bank Data*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>, (Date of Accession: 9.07.2020).

“Petroleum and Other Liquids”, *U.S. Energy Information Administration*, <https://www.eia.gov/international/data/world/petroleum-and-other-liquids/annual-refined-petroleum-products-consumption>, (Date of Accession: 12.04.2020).

“Statistics of Direct Investments in the Direction of Investment”, *National Bank of Kazakhstan*, <https://nationalbank.kz>, (Date of Accession: 10.03.2020).

“Top 15 Crude Oil Suppliers to China”, *World’s Top Exports*, <http://www.worldstopexports.com/top-15-crude-oil-suppliers-to-china/>, (Date of Accession: 12.04.2020).

AMINJONOV, Farkhod et al., “BRI in Central Asia: Overview of Chinese Projects”, *Central Asia Regional Data Review*, 20, 2019, p. 1–5.

ATLI, Altay, “Questioning Turkey’s China Trade”, *Turkish Policy Quarterly*, 10(2), 2011, p. 1-10.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

BATSAIKHAN, Uuriintuya-Marek Dabrowski, "Central Asia-Twenty-Five Years after the Breakup of the USSR", *Russian Journal of Economics*, 3(3), 2017, p. 296–320.

ÇELİK, Kadir Ertaç-Doğacan Başaran, "Empire Tendencies of USA within the Context of Asia-Pacific Policy and China: An Analysis of Trump Doctrine", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), December 2019, p. 34-54.

DELLIOS, Rosita-Nadir Kemal Yılmaz, "Turkey and China: A Study in Symmetry", *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies in Asia*, 2(1), p. 13-30.

EROL, Mehmet Seyfettin, "20. Yıldönümünde Türkiye-Türk Dünyası: Sorunlar, Arayışlar ve Gelecek", M. S. Erol-Y. Gürler, eds., *Türk Dünyası 20 Yıllığı: Tahliller, Değerlendirmeler, Öngörüler ve Özeleştiriler*, 1, Türksav Publishing, Ankara 2011, p. 41-51.

EROL, Mehmet Seyfettin, "AB ve Türkiye'nin Avrasya Politikası", Z. Dağı, ed, *AK Partili Yıllar*, 1, Orion Publishing, Ankara 2006, p. 311-353.

EROL, Mehmet Seyfettin, "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası", M. S. Erol, ed., *Yeni Büyük Oyun: Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği*, Barış Platin Publishing, Ankara 2009, s. 7-77.

EROL, Mehmet Seyfettin, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), Yaz 2012, p. 1-20.

EROL, Mehmet Seyfettin, *Hayalden Gerçeğe Türk Birleşik Devletleri*, Irfan Publishing, İstanbul 1999.

ERŞEN, Emre, "Evaluating the Fighter Jet Crisis in Turkish-Russian Relations", *Insight Turkey*, 19(4), 2017, p. 85-103.

Mehmet TOPLU
Aidarbek AMIRBEK
Kanat MAKHANOV

SOME ASPECTS OF REGIONAL STRATEGIES OF RUSSIA, CHINA AND TURKEY TOWARDS CENTRAL ASIA: COMPARATIVE ANALYSIS

FAZILOV, Fakhmiddin-Xiangming Chen, "China and Central Asia: A Significant New Energy Nexus", *The European Financial Review*, April-May 2013, p. 38-43.

FREDHOLM, Michael, "Understanding China's Policy and Intentions towards the SCO", *Himalayan and Central Asian Studies*, 17(3-4), 2013, p. 38-49.

International Energy Statistics, *U.S. Energy Information Administration*, https://www.eia.gov/international/data/world#/?tl_type=p&tl_id=5-A&pa=0, (Date of Accession: 20.06.2020).

JOCHEC, Marek, "China's BRI Investments, Risks, and Opportunities in Kazakhstan and Kyrgyzstan", M. Laruelle, ed., *China's Belt and Road Initiative and Its Impact on Central Asia*, George Washington University, 2018, p. 67-76.

KITADE, Daisuke, "Central Asia Undergoing a Remarkable Transformation: Belt and Road Initiative and Intra Regional Cooperation", *Monthly Report*, Mitsui & Co. Global Strategic Studies Institute, August 2019, p. 1-7.

KÖSTEM, Seçkin, "The Political Economy of Turkish-Russian Relations: Dynamics of Asymmetric Interdependence", *Perceptions*, 23(2), 2018, p. 10-32.

LOTSPEICH, Richard, "Perspectives on the Economic Relations between China and Russia", *Journal of Contemporary Asia*, 36(1), 2006, p. 48-74.

MEKHDIEV Elnur et al., "Conjugation of the Belt and Road Initiative and Eurasian Economic Union: Problems and Development Prospects", *Economies*, 7(4), 2019, p. 1-15.

MIHALASKY, Mark J et al., "Rare Earth Element and Rare Metal Inventory of Central Asia", *U.S. Geological Survey Fact Sheet*, USGS, March 2018.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ÖZEL, Soli-Gökçe Uçar, "The Economics of Turkey-Russia Relations", *Foreign Policy & Security*, 2019/10, p. 1-27.

PARAMONOV, Vladimir, "China and Central Asia: Present and Future of Economic Relations", *Central Asian Series*, Conflict Studies Research Centre 05/25(E) 2015, p. 1-14.

PINCU, Brindusa Nicoleta-Adrian Daniel Stan, "Eurasian Customs Union- Analyses and Perspectives", *EURINT International Conference*, January 2014 p. 180-192.

RAIMONDI, Pier Paolo, "Central Asia Oil and Gas Industry-The External Powers' Energy Interests in Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan", *Fondazione Eni Enrico Mattei Working Paper 006.*, 2019, p. 1-75.

RUSSELL, Martin, "Connectivity in Central Asia Reconnecting the Silk Road", *European Parliamentary Research Service*, April 2019, p. 1-12.

STARR, Frederick, "US Perspectives on China's Belt and Road Initiative in Central Asia and the South Caucasus", *International Studies*, 2019, p. 1-13.

STRONSKI, Paul-Nicole Ng, "Cooperation and Competition Russia and China in Central Asia, the Russian Far East, and the Arctic", *Carnegie Endowment for International Peace*, 2018, p. 1-58.

WHEELER, Thomas, "Turkey's Role and Interests in Central Asia", *Saferworld Briefing*, October 2013, p. 1-16.

Mehmet TOPLU
Aidarbek AMIRBEK
Kanat MAKHANOV

تحليل ژئوپوليتيكي ابعاد حقوقي و سياسي مناقشه ناگورنو قره باغ*

Geopolitical Analysis of the Legal and Political Dimensions of the Nagorno-Karabakh Conflict

S. Mohammad ISANEDJAD**

Hazar LEYLANOĞLU***

چکیده

طبق یافته‌های این تحقیق، این مناقشه در دو بعد حقوقی و سیاسی دو روند کاملاً متفاوتی پیموده است و به همین دلیل، گروه مینسک نتوانست هیچ دستاورد عملی در حل و فصل مسالمت‌آمیز این مناقشه کسب کند. به نظر می‌رسد قرارگیری در حوزه خارج نزدیک مهم‌ترین مانع ژئوپولیتیک حل و فصل مناقشه قره‌باغ بود. پس از بروز جنگ ۴۴ روزه، بازبینی ابعاد مختلف این مناقشه برای ترسیم دورنمایی صحیح از تحولات پیش رو و آینده منطقه قفقاز جنوبی بیش از پیش ضروری می‌باشد. به نظر می‌رسد آینده این منطقه همچنان از مؤلفه‌های ژئوپولیتیک متأثر خواهد شد.

کلمات کلیدی: مناقشه ناگورنو قره‌باغ، حقوق بین‌الملل، سیاست بین‌الملل، جنگ ۴۴ روزه، ژئوپولیتیک.

Abstract

According to the findings of this study, Karabakh conflict has gone through two different processes in both legal and political dimensions. because of this; the Minsk Group has not been able to make any practical progress. It seems that, being in the Near Abroad was the most important geopolitical obstacle to resolving the Nagorno-Karabakh conflict. Following the outbreak of the 44-day war, it is increasingly necessary to reconsider the various dimensions of this conflict in order to draw a correct outlook for the forthcoming developments and the future of the South Caucasus region. It seems that the future of this region will continue to be influenced by geopolitical components.

Keywords: Nagorno-Karabakh Conflict, International Law, International Politics, 44-Day War, Geopolitics.

* Makale Geliş Tarihi: 22.12.2020 Yayına Kabul Tarihi: 23.12.2020

** Dr., e-posta: s.m.isanedjad@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4504-1979.

*** Doktora Adayı, Hacı Bayram Vali Ankara Üniversitesi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, e-posta: hazar.leylanoglu@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1699-2820.

مقدمه

بایستی ریشه‌های مناقشه ناگورنو قره‌باغ را در دوره بعد از حضور روسیه در قفقاز بررسی کرد¹ چرا که از زمان معاهدات منجر به انضمام این منطقه به روسیه، مقامات روس، بنا به توصیه سوسیانیوف، سردار روسی فاتح قفقاز، و با توجه به موقعیت سوق‌الجیشی قره‌باغ در ارتفاعات مرکزی قفقاز جنوبی محل تجمع آرامنه مسیحی شد.²

قره‌باغ در دوران حاکمیت شوروی، هر چند که به صورت دژور به سرنوشت زنگه‌زور دچار نشد، اما با تغییرات فراوان ناحیه‌بندی سیاسی، دموگرافیک و جغرافیائی مواجه شد و پیرو سیاست‌های تفرقه‌اندازانه و استبدادی کمونیست‌ها، بخش کوهستانی آن تحت عنوان ناگورنو قره‌باغ به صورت یک استان خودمختار درآمد. و از سال ۱۹۲۳ با تحریک و حمایت مسکو، نخستین ادعاهای منتج به مناقشه قره‌باغ توسط آرامنه طرح شد.³ تا اواخر دوران حاکمیت کمونیست‌ها مسئله ناگورنو قره‌باغ مجال بروز حاد نیافت و بنا به اقتضات مسکو وضع موجود بدون حل قطعی آن حفظ شد. پس از آن که نغمه اصلاحات سیاسی - اقتصادی در شوروی از زبان میخائیل گورباچف، آخرین رهبر شوروی زمزمه شد؛ بحران ناگورنو قره‌باغ سر باز کرد.⁴ طولی نکشید که تنش میان آذربایجانیان و آرامنه در قره‌باغ به جنگی تمام عیار مبدل شد. از سال ۱۹۸۸ این بحران تشدید شد تا این که با فروپاشی شوروی و استقلال طرفین درگیر، در سال ۱۹۹۱ تبدیل به یک بحران بین‌المللی شد که از ۱۹۹۴ تاکنون تلاش‌های جدی برای حل و فصل مسالمت‌آمیز بحران آغاز شد و کماکان ادامه دارد. روند بسیار کند و فاقد دستاورد عملی حل‌وفصل این مناقشه از طریق گروه مینسک و دیگر میانجیگری‌ها، باعث تغییری در روند حقوقی اراضی اشغالی نشد و درگیری بین طرفین در سال ۱۳۹۵ (۲۰۱۶) علی‌رغم تلفات قابل توجه (با توجه به مقیاس جنگ) باعث آزادسازی اراضی اشغالی شد و نشانه‌ای کوچک از تغییر توازن قوا و تأثیر مثبت سرمایه‌گذاری آذربایجان در تجهیز، نوسازی و آموزش ارتش آذربایجان بود. این روند در جریان جنگ ۴۴ روزه در قره‌باغ بیش از پیش آشکار شد و آذربایجان علاوه بر پیروزی میدانی در جنگ و پیروزی نسبی در توافق آتش‌بس، بر همه شبهات پیرامون تغییر موازنه قوا در قفقاز جنوبی پایان داد. باری، به نظر می‌رسد به‌رغم این تحولات میدانی، به دلیل عدم همخوانی ابعاد حقوقی و سیاسی این مناقشه، چندان نمی‌توان به پایان همیشگی این مناقشه و بازتعریف روابط آذربایجان و ارمنستان مبتنی بر احترام به تمامیت

1 Kaveh Bayat, *The Nagorno-Karabakh Crisis*, Parvin, Tehran 1372, s. 14.

2 S. Mohammad Isaneditjad, "Geographical Recognition and Historical Analysis of Iran's Political Borders with the Caucasus States", *Quarterly Journal of Caucasus Cultural Studies*, 1(2), Spring 2010, s. 4.

3 Mostafa Aydin, "The Internal Roots of Instability in Central Asia and the Caucasus", *Central Asia and Caucasus Studies*, 3(36), 2001, s. 64.

4 Parviz Zare Shahmarsi, *Karabakh Nameh: From Ancient Times to the Contemporary Period*, Shirazeh, Tehran 2010, s. 1.

تحلیل ژئوپلیتیکی ابعاد حقوقی و سیاسی مناقشه ناگورنو قره‌باغ

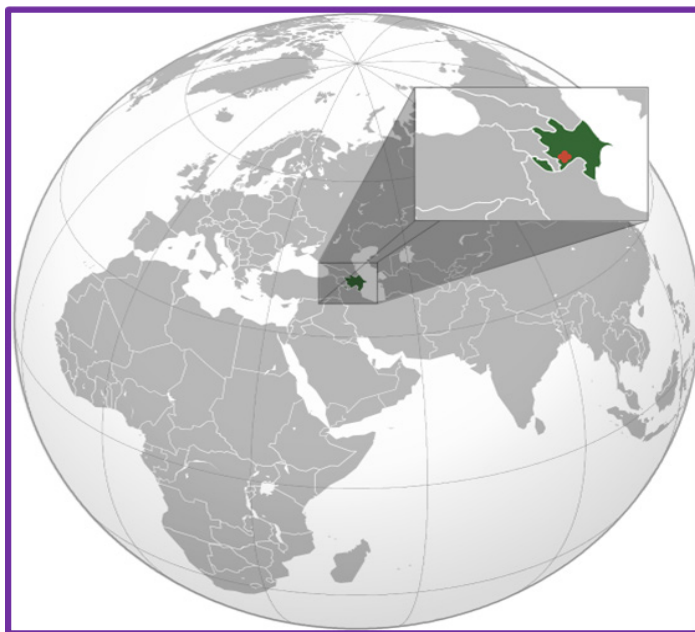
ارضی آذربایجان و ایجاد مناسبات مبتنی بر حسن همجواری و تعاملات اقتصادی امیدوار بود.

در این پژوهش تلاش به عمل می‌آید تا نقش ژئوپولیتیک در ابعاد حقوقی و سیاسی این مناقشه، بررسی و تحلیل شود. مفروض بنیادی ما در این تحقیق، عدم همخوانی این دو بعد مناقشه مذکور است و پرسش اساسی پیش روی ما، یافتن مهم‌ترین مؤلفه مؤثر در ایجاد چنین ناهمخوانی است در مواجهه با این پرسش، فرضیه نگارندگان چنین است که به نظر می‌رسد مؤلفه‌های ژئوپولیتیکی عامل این ناهمخوانی است.

۱- روش و نوع تحقیق

این پژوهش از نوع تحقیقات کاربردی نظری می‌باشد. در این تحقیقات با رویکرد قیاسی و با تکیه بر خلاقیت ذهنی و دانش پیشین، اطلاعات و مواد اولیه تحلیل به روش کتابخانه‌ای گردآوری می‌شود و با بهره‌گیری از روش‌های تحلیل منطقی و استدلال قیاسی، گزاره‌های نظری جدید تولید و ارائه می‌گردد. این گزاره‌ها می‌توانند مبنای جدیدی برای تحقیقات تجربی قرار گیرند.⁵ طبیعتاً بنابر مواد و ماهیت این پژوهش (اسناد حقوقی)، جهت دستیابی به اهداف تحقیق از شیوه تحلیل محتوا و روش توصیفی - تحلیلی به صورت توأمان استفاده می‌شود.

نگاره (۱): موقعیت ناگورنو قره‌باغ⁶

5 Mohammad Reza Hafeznia, *Research Methodology in Humanities (With Revisions and Additions)*, Samat, Tehran 2010, s. 59.

6 S. Mohammad Isanedjad, *A Study of the Role of the United Nations in the Process of the Nagorno-Karabakh Conflict Developments*, Faculty of Geography, University of Tehran, (Unpublished M.Sc. Thesis), Tehran 2012, s. 20-25.

۲ - بازبینی مناقشه ناگورنو قره‌باغ

پس از بروز خلأ قدرت در قفقاز و حضور بازیگری جدید و تازه‌نفس در این منطقه (روسیه)، ابراهیم خلیل خان جوانشیر، خان خانات قره‌باغ، در سال ۵۰۸۱ ناچار به پذیرش عقد معاهده «کوروک چای» با سیسیانوف، به نیابت از الکساندر یکم، تزار وقت روسیه، شد. دیری نپایید که امپراطوری روسیه توانست تمام منطقه قفقاز را تحت سیطره خویش درآورد و تصمیم به سیاست تقسیم‌بندی متصرفات جدید نمود. این سیاست اهداف مختلفی را دنبال می‌کرد که از مهم‌ترین آن‌ها تثبیت کنترل کامل مسکو بر این مناطق بود. در این راستا تغییر بافت جمعیتی منطقه قفقاز از طریق مهاجرت ارمنیان از قلمروی امپراطوری ایران و عثمانی به این منطقه به شدت دنبال می‌شد. به طوری که پس از جنگ‌های قفقاز در سال‌های ۶۰۸۱ الی ۳۱۸۱ و ۶۲۸۱ الی ۸۲۸۱ و همچنین جنگ‌های روسیه - عثمانی طی سال‌های ۸۲۸۱ الی ۹۲۸۱، ترکیب قومی این منطقه کاملاً دگرگون شد. تنها طی سال‌های ۸۲۸۱ تا ۰۳۸۱ بیش از ۰۰۰۰۴ ارمنی از قلمروی امپراطوری قاچار و ۰۰۶۴۸ نفر از امپراطوری عثمانی در قره‌باغ مستقر شدند.⁷

جدول (۱): روند تحولات جمعیتی اقلیت‌های قومی در آذربایجان و ارمنستان⁸

گروه قومی	جمعیت ۹۷۹۱	جمعیت ۹۸۹۱	درصد تغییرات
ارمنیان قره‌باغ	۶۷۰۳۲۱	۰۵۴۵۴۱	۸۱/۲
آذربایجانی‌های ارمنستان	۱۴۸۰۶۱	۰۶۸۴۸	-۸۴/۲
ارمنیان آذربایجان	۶۸۴۷۵۴	۵۹۴۰۹۳	-۷۱/۹

در سال ۱۸۲۸ میلادی، با دستور امپراطور روسیه، خانات ارمنی در سرزمین‌های اشغالی آذربایجان تشکیل شد تا با تقسیم مناطقی دارای جمعیتی یک‌دست ترک/مسلمان به چند قسمت جدا از هم، منطقه حائلی در حیات خلوت امپراطوری عثمانی به وجود آورد. از سوئی دیگر، الغای کلیسای آلبانیایی توسط تزار روسیه در سال ۱۸۳۶، منجر به گریگوری‌سازی و یا ارمنی‌کردن جمعیت مسیحی ساکن در منطقه شد. در سال ۱۹۱۸ به دنبال وقوع انقلاب بلشویکی در روسیه و تضعیف کنترل این کشور بر مناطق پیرامونی خویش، جمهوری دموکراتیک آذربایجان و جمهوری مستقل ارمنستان در یک روز واحد تشکیل شدند. امپراطوری عثمانی اولین کشوری بود که در آن موقع استقلال جمهوری‌های قفقاز جنوبی را شناسایی کرد و مبادرت به انعقاد معاهده صلح باتومی کرد. در این معاهده مرزهای این کشورها نیز مشخص شده بود. طبق این معاهده کشور ارمنستان تنها شامل ۱۰۰۰۰ کیلومتر مربع می‌شد و طبیعتاً منطقه قره‌باغ بخشی از جمهوری دموکراتیک آذربایجان محسوب می‌شد. اما در سال ۱۹۲۰ و در نتیجه حمله ارتش سرخ و اشغال باکو، جمهوری دموکراتیک آذربایجان موجودیت خویش را از دست داد. در سال ۱۹۲۱ دفتر قفقازی کمیته مرکزی

⁷ Bahram Amirahmadian, *Complete Geography of the Caucasus*, Geographical Organization of the Ministry of Defense and Support of Iran, Tehran 2002, s. 364.

⁸ Amirahmadian, a.g.e.

تحلیل ژئوپلیتیکی ابعاد حقوقی و سیاسی مناقشه ناگورنو قره‌باغ

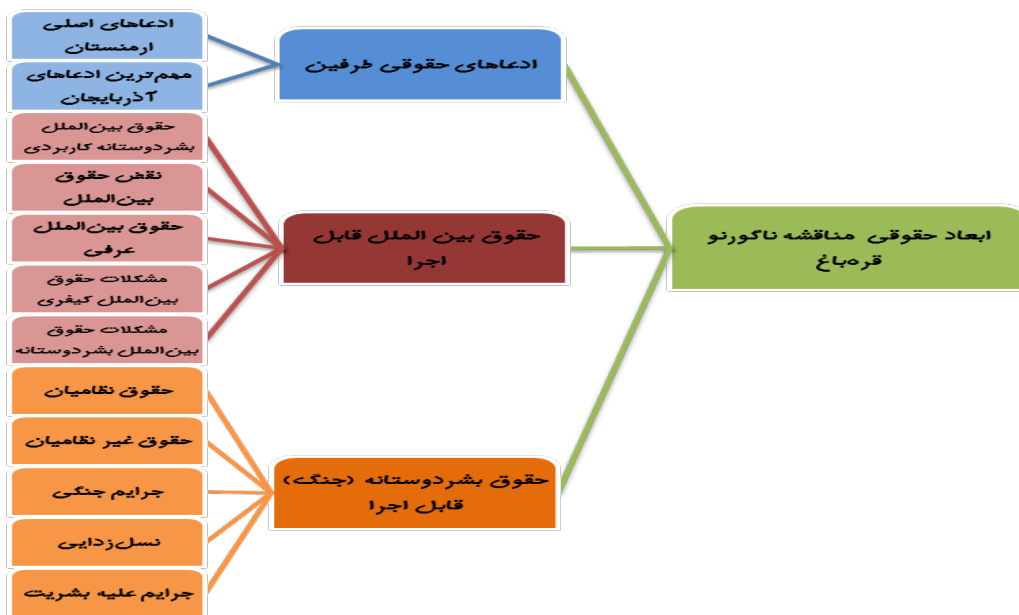
حزب کمونیست شوروی، جهت حفظ صلح میان مسلمانان و ارمنه، ناگورنو قره‌باغ را به آذربایجان داد ولی حق خودمختاری زیادی را برای این منطقه در نظر گرفت. برخی از نواحی دارای اهمیت راهبردی که آذربایجانی‌ها در آن اکثریت جمعیت را در اختیار داشتند؛ نظیر «زنگه‌زور» و «کازاک» که شامل ۹۰۰۰ کیلومتر مربع می‌شد؛ به ارمنستان داده شد. به‌طور کلی، طی دوره برقراری شوروی، حدود ۲۰۰۰۰ کیلومتر مربع از سرزمین آذربایجان به ارمنستان انتقال یافت. در سال ۱۹۲۳، کمیته مرکزی حزب کمونیست، اقدام به تأسیس منطقه خودمختار ناگورنو قره‌باغ با مرکزیت خان‌کندی نمود.⁹ طی سال‌های طولانی جنگ سرد جمعیت آذربایجانی ساکن در ارمنستان تحت فشار زندگی می‌کردند که این امر موجب شد تا بخش وسیعی از آن‌ها مبادرت به ترک این منطقه نمایند. مطابق آمارهای رسمی بیش از ۵۰۰۰۰ آذربایجانی طی سال‌های ۱۹۴۸ تا ۱۹۵۳ از ارمنستان به آذربایجان کوچانده شدند.

در سال ۱۹۸۹، شورای عالی ارمنستان قانونی را تصویب کرد تا به انضمام ناگورنو قره‌باغ به ارمنستان و جهت قانونی دهد. این قانون مغایر با تمام اصول و هنجارهای حقوق بین‌الملل بوده و علناً تمامیت ارضی، کشور همسایه یعنی جمهوری آذربایجان را مورد تهدید قرار می‌داد. در ۱۳ ژانویه ۱۹۹۰، ارتش شوروی به باکو حمله کرده و اقدام به قتل عام غیرنظامیان نمود. کودکان، زنان و افراد مسن اولین قربانیان این تخریب گسترده بودند. این هجمه منجر به کشته شدن حدود ۱۵۰ نفر و ۷۰۰ زخمی شد. در سال ۱۹۹۱، ارمنه تأسیس جمهوری ناگورنو قره‌باغ را در مناطق کوهستانی آذربایجان، اعلام کردند. این اتفاقات در سال ۱۹۹۲ به یک جنگ تمام‌عیار میان نیروهای دو طرف مبدل شد که با موفقیت نیروهای ارمنی، همراه بود.¹⁰ این امر باعث شد که اشغال منطقه ناگورنو قره‌باغ و مناطق پیرامونی آن در قلمروی آذربایجان، از سوی آن‌ها تا زمان جنگ ۴۴ روزه سال ۱۳۹۹ (۲۰۲۰) استمرار داشته باشد. در طول قریب به سه دهه (۱۹۹۲ تا ۲۰۲۰)، علی‌رغم اینکه هیچ نهاد منطقه‌ای و بین‌المللی و هیچ کشوری (از جمله اعضای گروه مینسک، حامیان ارمنه و حتی ایروان) به لحاظ حقوقی، جمهوری خودخوانده قره‌باغ (آرتساخ) را به رسمیت نشناختند، اما در میدان سیاست، تمام تلاش‌های منطقه‌ای و بین‌المللی جهت حل مسالمت‌آمیز این منازعه بی‌اثر باقی ماند.

نام اصیل این شهر در سپتامبر سال 3291 از خان‌کندی به استپانکرت تغییر یافت که برگرفته از نام «استپان شامیان» از رهبران بلشویک‌ها 9 می‌باشد. در این اقدام مطامع، ارمنی‌سازی کمونیست‌ها بیش از مرام حزبی‌شان محسوس بود.

10 Amirahamdian, a.g.e. s. 365.

نمودار (۱): ابعاد حقوقی مناقشه ناگورنو قره‌باغ

۳ - حقوق بین‌الملل قابل اجرا در مناقشه ناگورنو قره‌باغ

شاخه‌هایی از حقوق بین‌الملل که ارتباط تنگاتنگی با منازعات و درگیری‌های مسلحانه بین‌المللی و غیر بین‌المللی دارند شامل حقوق بشردوستانه بین‌المللی و حقوق کیفری بین‌المللی می‌شود. از این رو سعی خواهد شد این اصول در مناقشه ناگورنو قره‌باغ عملیاتی شود.

۳-۱- حقوق بین‌الملل قابل اجرا در مناقشه ناگورنو قره‌باغ

از منظر حقوق بین‌الملل، منطقه مورد مناقشه به عنوان بخشی از قلمروی سرزمینی آذربایجان شناخته می‌شود و هیچ کشوری، جمهوری خودخوانده آرامنه در آنجا را به رسمیت نشناخته است. قطعنامه‌های مجمع عمومی و شورای امنیت سازمان ملل متحد، در کنار عدم شناسایی حقوقی حکومت خودخوانده در مناطق اشغالی به‌طور تلویحی و آشکار مؤید این نکته است.

۳-۲- حقوق بشردوستانه قابل اجرا در مناقشه ناگورنو قره‌باغ

آذربایجان از اعضای کنوانسیون ژنو ۱۹۴۹ می‌باشد اما هنوز پروتکل الحاقی را تصویب نکرده است. لکن ارمنستان عضو هر دو سند مزبور می‌باشد. ماده ۲ مقرر می‌دارد: «کنوانسیون ۱۹۴۹ همچنین در مواردی که اشغال جزئی یا کلی سرزمین هر یک از متعاهدین صورت گرفته باشد؛ قابل اجرا است». تقریباً یک پنجم سرزمین آذربایجان به وسیله آرامنه اشغال شده بود که شامل ناگورنو قره‌باغ و هفت منطقه مجاور

تحلیل ژئوپلیتیکی ابعاد حقوقی و سیاسی مناقشه ناگورنو قره‌باغ

آن می‌شد. رفتار ارمنستان مشمول پروتکل اول که در رابطه با منازعات مسلحانه بین‌المللی است؛ می‌باشد. منطقه ناگورنو قره‌باغ به عنوان جزئی از قلمرو آذربایجان درست بعد از استقلال از شوروی به رسمیت شناخته شد. این منطقه در تمام جهات توسط آذربایجان محاط شده است؛ به عبارتی کاملاً در داخل خاک آذربایجان قرار دارد. وقتی که ناگورنو قره‌باغ استقلال خود را اعلام کرد، این موقعیت از سوی جامعه بین‌المللی به رسمیت شناخته نشد. قبل از جنگ حدود ۰۸۱ هزار نفر در این منطقه زندگی می‌کردند. ناگورنو قره‌باغ منطقه‌ای به مساحت ۰۰۴/۴ کیلومتر مربع می‌باشد. این درگیری مسلحانه نمونه‌ای از یک جنگ مسلحانه غیر بین‌المللی یا داخلی بین‌المللی شده است، این جنگ، یک جنگ شهری بوده که نیروهای مسلح دیگر کشورها برای کمک به شورشیان مداخله کرده‌اند.¹¹ ارمنستان در این جنگ برای مبارزه با نیروهای مسلح آذربایجان مداخله کرده و کمک‌های اساسی به شورشیان نمود.¹² قوانین هر منازعه بسته به اینکه آن منازعه، مسلحانه بین‌المللی یا مسلحانه غیر بین‌المللی باشد؛ فرق می‌کند. همچنین این قوانین بسته به اینکه طرف‌های متخاصم دولت باشند یا افراد شورشی، متفاوتند. جنگ بین آذربایجان و ارمنه در این کشور، در منطقه ناگورنو قره‌باغ بر اساس ماده ۳ مشترک در چهار کنوانسیون ۹۴۹۱ ژنو یک جنگ داخلی به حساب می‌آید. ماده ۳ مشترک، تمام طرفین خصم در جنگ داخلی اعم از شورشیانی همچون شورشیان ناگورنو قره‌باغ را موظف و متعهد به پیروی از اصول و قواعد جنگ می‌کند و همچنین اشاره می‌کند که آن‌ها از هیچ حقی مبنی بر امضای کنوانسیون ۹۴۹۱ برخوردار نیستند. شورشیان در داخل هر کدام از کشورهای عضو دارای تعهدات و وظایفی هستند.¹³

ماده ۲ مشترک در هر چهار کنوانسیون ژنو ۱۹۴۹ اعلام می‌دارد که «این ماده بر تمام موارد جنگ‌های اعلام شده یا هر نوع جنگ مسلحانه بین دو یا چند دولت متعاهد کنوانسیون ژنو حتی اگر دولت جنگی به وسیله آن‌ها شناسائی نشده باشد اطلاق می‌شود». اطلاق جنگ بین‌المللی مسلحانه بین آذربایجان و ارمنستان نیازمند خصومت دفاکتو بین این دو کشور است. هر نوع مداخله از جانب نیروهای مسلح اعضای متعاهد مشمول ماده ۲ خواهد بود حتی اگر یکی از اعضاء وجود دولت جنگی¹⁴ را انکار کند فارغ از اینکه جنگ برای چه مدت ادامه داشته باشد و چقدر کشتار صورت گیرد. در اینجا احترام به موجودیت انسان مطرح است نه اینکه چند نفر کشته شده باشند.¹⁵

11 H. P. Gasser, *Internationalized Non-International Armed Conflicts: Case Studies of Afghanistan*, American University Law Review, 33, 1983, s.145.

12 Anonymous *Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*, Human Rights Watch, Helsinki 1994, s. 90-118.

13 "Commentary on the Additional Protocols of 1977", ICRC, Geneva 1987, s. 1345.

14 State of War.

15 *Commentary on IV Geneva Convention*, ICRC, Geneva 1958, s. 21.

۳-۳- حقوق نظامیان در مناقشه ناگورنو قره‌باغ

یکی از اصولی که بین جنگ مسلحانه بین‌المللی و جنگ مسلحانه داخلی متفاوت است؛ مداوای نظامیان دربرند است. نظامیان دربرند¹⁶ در جنگ بین‌المللی مسلحانه از امتیازاتی برخوردارند.¹⁷ نظامیان دربرند در جنگ‌های بین‌المللی مسلحانه در حقیقت اسرای جنگی¹⁸ هستند. حداقل خدمات درمانی که آن‌ها باید دریافت کنند در کنوانسیون سوم ژنو آمده است (ماده 1۳0 کنوانسیون سوم).¹⁹

بر این اساس اعضای نیروهای مسلح ارمنی که توسط قوای آذربایجان اسیر شده‌اند در حکم اسرای جنگی هستند. این امر برای رزمندگان اسیر شده آذربایجانی توسط ارمنستان نیز صادق است. نیروهای آذربایجانی که به وسیله شورشیان اسیر شده‌اند در حکم اسرای جنگی مذکور در کنوانسیون سوم ژنو نمی‌باشند. شورشیان ناگورنو قره‌باغ نیز اسرای جنگی شناخته نمی‌شوند و از امتیازات آن برخوردار نیستند و دولت آذربایجان می‌تواند با آن‌ها به عنوان مجرمان معمولی برخورد کند. دولت آذربایجان ملزم نیست تا جایگاه «اسرای نظامی» را به شورشیان دستگیر شده بدهد. (هر چند که آذربایجان با شورشیان دستگیر شده به مانند اسرای جنگی رفتار کرده است). باید توجه کرد که واژه «اسرای جنگی» تنها شامل نظامیان دستگیر شده می‌شود نه غیرنظامیان.²⁰ کشتن عمدی، شکنجه و رفتارهای غیرانسانی و هرگونه ضرب و شتم عمدی اسرای جنگی که باعث جراحات و صدمات جدی بر جسم شود؛ مطابق با کنوانسیون ژنو تخلف محسوب می‌شود. محروم کردن عمدی اسرای نظامی از داشتن محاکمه منصفانه که در سومین کنوانسیون ژنو توصیف شده است نیز تخلف اساسی از ماده ۰۳۱ کنوانسیون سوم ژنو محسوب می‌شود.²¹

با وجود این، بسیاری از ناظران بین‌المللی شامل سازمان‌های بشردوستانه و حقوق بشر در شمارش نظامیان دستگیر شده به وسیله دو طرف با مشکل روبرو شدند. بعد از اینکه این سازمان‌ها تحقیقات و نظرسنجی‌های لازم را انجام دادند؛ مشخص شد که تعدادی از آن‌ها در همان دوران جنگ به وسیله سرنیزه یا چاقو کشته شده‌اند. بسیاری از آن‌ها بعد از جنگ تا سر حد بی‌هوشی مورد ضرب و شتم قرار گرفتند.

بر اساس گزارشات اسرایی که موفق به فرار شدند، شکنجه با آب‌گرم، بستن به تانک و کشیدن روی زمین و وادار کردن به خودکشی توسط ارامنه رایج بوده است. چنین رفتارهایی با اسرای جنگی غیر قابل قبول

16 Captured Combatants

17 Walademar A. Solf, "The Status of Combatants in Non-International Armed Conflicts Under Domestic Law and Transnational Practice", *American University Law Review*, 33, 1983, s. 59.

18 Prisoners of War.

19 Gasser, a. g. e., s. 152.

20 Civilians.

21 Gasser, a. g. e., s. 157.

تحلیل ژئوپلیتیکی ابعاد حقوقی و سیاسی مناقشه ناگورنو قره‌باغ

بوده و تخلف اساسی از قوانین حقوق بشر دوستانه بین‌المللی به شمار می‌رود.²² همچنین عمل گروگانگیری و اسارت گروگان‌ها توسط ارامنه در این جنگ مسلحانه بین‌المللی هم ممنوع می‌باشد و تخلف اساسی از کنوانسیون ژنو ۹۴۹۱ محسوب می‌شود (ماده ۷۴۱ چهارمین کنوانسیون).²³ بنابراین دولت ارمنستان که اجازه گروگان‌گیری و نگهداری داده، تخلف اساسی از این ماده کرده است.

گزارش‌های سازمان‌های بشردوستانه بین‌المللی نشان از تخلفات اساسی کنوانسیون چهارم ژنو و پروتکل اول در زمینه حمایت از غیرنظامیان از سوی ارامنه دارد. نیروهای ارمنی منطقه «کلبجر»²⁴ آذربایجان را طی عملیات «لیتزرکیچ»،²⁵ مورد هدف قرار دادند. در این یورش بسیاری از مقررات جنگی نادیده گرفته شدند. تخلفاتی از قبیل: بی‌خانمان کردن مردم، آتشباران بدون هدف²⁶ و گروگان‌گیری. همچنین مناطقی چون آغدام و کلبجر در زمان اشغال خالی و غارت شده باقی ماندند و هنگام تخلیه در سال ۲۰۰۲ به آتش کشیده شدند. غارت و نابودی اموال مردم از جمله موارد دیگر ممنوع شده است که در این جنگ اتفاق افتاد. در جریان حمله به «آغدام»²⁷ نیروهای ارمنی قره‌باغ، از قوانین جنگی زیادی تخلف کردند. تخلفاتی چون گروگانگیری، آتشباران بی‌هدف و وادار به ترک خانه و کاشانه کردن مردم. بعد از اینکه شهر اشغال شد؛ غارت شده و توسط نیروهای ارمنی سوزانده شد که از جمله دیگر موارد تخلف از حقوق جنگ بود.²⁸

۳-۴- حقوق غیرنظامیان در مناقشه ناگورنو قره‌باغ

در این مورد غیرنظامیان آذربایجانی ساکن در مناطق اشغالی آذربایجان که به دست نیروهای ارمنستان افتاده بودند؛ مستحق حمایت کنوانسیون چهارم ژنو می‌باشند. شکنجه و قتل غیرنظامیان در ماده ۴ کنوانسیون ژنو ممنوع شده است.²⁹ مقررات کنوانسیون چهارم ژنو درباره مناطق اشغالی می‌باشد. بخش سوم با ممنوع کردن کلیه اشکال محرومیت انسان در هر شرایطی شروع می‌شود (ماده ۷۴). هر نوع انتقال افراد به صورت فردی یا جمعی ممنوع می‌باشد. اگرچه به تخلیه موقتی برخی از مناطق اجازه داده شده است اما آن هم در شرایطی است که به دلایل امنیتی و ضرورت نظامی صورت گیرد (ماده ۹۴).

تقریباً ارامنه از تمامی قوانین بین‌المللی در باب حقوق غیرنظامیان، در طول جنگ ناگورنو قره‌باغ تخطی کردند. غیرنظامیان در سرزمین‌ها اشغالی مورد شکنجه، کشتار دسته‌جمعی، تجاوز و رفتارهای تحقیرآمیز قرار

22 Shaw N. Malcolm, *The Heritage of States: The Principle of Uti Possidetis Juris Today*, Clarendon Press, Oxford 1977, s. 90.

23 T. Musayev, *Legal Aspects of Nagorno-Karabakh Conflict*, NFA Press, Baku 2007, s. 15.

24 Kelbajar.

25 Blitzkrieg.

26 Indiscriminate Fire.

27 Agdam.

28 "ICRC Annual Report (2006) Azerbaijan", ICRC, Geneva 2006, s. 241.

29 Gasser, a.g.e., s. 125.

گرفتند. بالغ بر ۲۰ هزار نفر غیرنظامی کشته شدند، بالغ بر ۵۰ هزار نفر به دلیل تخلف نیروهای ارمنی از ماده ۴ کنوانسیون ژنو معلول شدند. با تخلف از ماده ۴۹ و در قالب پاک‌سازی نژادی بیش از صد هزار نفر مجبور و وادار به ترک سرزمین‌های‌شان شدند. بسیاری از غیرنظامیان مجبور به کارهای اجباری شدند کارهایی که همواره توأم با خطر مرگ بود که تجاوز از ماده ۵۱ را به همراه داشت. در نتیجه تخلف از ماده ۵۳ بیش از ۹۰۰ مسکن غارت، سوزانده و نابود شدند؛ حدود ۶ هزار شرکت صنعتی و کشاورزی غارت شده و نابود شدند؛ ۱۵۰ هزار ساختمان مسکونی به همراه ۹ میلیون متر مربع از مناطق مسکونی و ۴۳۶۶ امکانات اجتماعی و کشاورزی تخریب و ویران گشتند؛ ۶۹۵ مرکز پزشکی به سرنوشت مشابهی دچار شدند.³⁰

۳-۵- حقوق بین‌الملل عرفی در مناقشه ناگورنو قره‌باغ

حقوق بین‌الملل عرفی نقش بارزی را در منازعه ناگورنو قره‌باغ ایفاء می‌کند. در اینجا درباره برخی از قوانینی که طرفین منازعه باید به عنوان حقوق بین‌الملل عرفی رعایت کنند، اما متأسفانه دولت ارمنستان از آن‌ها عدول کرد، بحث می‌کنیم.

یکی از مهم‌ترین موارد، قانون ممنوعیت حمله به اشخاص³¹ است. این قانون حین جنگ و عملیات نظامی یکی از قوانین مهم می‌باشد. این قانون در ماده ۴۱ و در ماده ۸۵ از پروتکل اول و ماده ۴ از پروتکل دوم آمده است. این قانون در بسیاری از آیین‌نامه‌های نظامی دیده می‌شود. این قانون به عنوان حقوق بین‌الملل عرفی شناخته شده است.³² از دیگر حقوق بین‌الملل عرفی می‌توان به تمییز نظامیان از غیرنظامیان اشاره کرد. نظامیان باید حین جنگ و عملیات نظامی باید متمایز از غیرنظامیان باشند. دلیل این امر آن است که اگر آن‌ها قابل تمییز نباشند حق برخورداری از اسارت جنگی را از دست می‌دهند. این قانون مشمول ماده ۴۴ پروتکل اول می‌باشد. دو مورد از قوانین عرفی حقوق بین‌الملل عرفی در جنگ ناگورنو قره‌باغ نادیده گرفته شدند:

- طرفین درگیر در جنگ‌های مسلحانه بین‌المللی و غیر بین‌المللی نباید مردمان غیرنظامی را به اجبار وادار به ترک مناطق خود کنند چه جزئی و چه کلی. مگر اینکه دلایل امنیتی و آمرانه نظامی دخیل باشد؛
- دولت‌ها نباید جمعیت خودی را به مناطق اشغال شده و تخلیه شده منتقل کنند.

30 Musayev, a.g.e, s. 9.

31 Hors de combat.

32 J. M. Henckaerts-L. Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law*, Volume I, Cambridge University Press, Cambridge 2005, s. 161-165.

قانون اول به وسیله اقدامات پاک‌سازی قومی آرامنه در سرزمین‌های اشغالی آذربایجان در سال‌های اولیه اشغال، نادیده گرفته شد. قانون دوم نیز زمانی که جمعیت ارمنی در سرزمین‌های اشغالی ساکن شدند، مورد بی‌توجهی قرار گرفت. هر دو این قوانین در ماده ۸۵ پروتکل اول آمده است.

۳-۶- جرائم جنگی در مناقشه ناگورنو قره‌باغ

همان‌طور که اشاره شد در این جنگ تخلفات اساسی و جدی از حقوق بشردوستانه بین‌المللی صورت گرفت. تخلفات یادشده طبق اساسنامه رم³³ جرائم جنگی محسوب می‌شود. یکی از جرائم جدی در این جنگ کشتار عمدی بود. کشتن عمدی یکی از جرائم جنگی اشاره شده در اساسنامه رم می‌باشد. افراد بی‌شماری، در جریان حمله ارمنستان به قلمرو آذربایجان کشته شدند. کشتار عمدی زندانیان و افراد غیرنظامی در جریان حمله به کلبجر، آغدام، قوبادلی، جبرائیل، فیضولی، زنگلان و دیگر مناطق آذربایجان گزارش شده است. از دیگر جرائم رایج آرامنه در جنگ ناگورنو قره‌باغ گروگان‌گیری است. گروگان‌گیری بر اساس اساسنامه رم جنایت جنگی محسوب می‌شود. از این گروگان‌ها برای مقاصد سیاسی و گرفتن امتیاز استفاده می‌شوند. (برای نمونه از این گروگان‌ها به عنوان سپر در عملیات‌های نظامی و کشتن آن‌ها در ملأ عام به منظور ترساندن دشمن استفاده می‌شود).³⁴

جرم دیگری که در این جنگ رایج بود و در اساسنامه رم هم آمده است. حملات عمدی با آگاهی از خسارات و لطمات شدید آن نسبت به غیرنظامیان، تخریب استحکامات شهری و همچنین لطمات شدید به طبیعت است. چنین جنایتی در طول حملات آرامنه به کلبجر، آغدام، قوبادلی، جبرائیل، فیضولی، زنگلان و دیگر مناطق آذربایجان بارها گزارش شده است.³⁵

یکی دیگر از جرائمی که در اساسنامه رم آمده است و در جنگ ناگورنو قره‌باغ از سوی آرامنه صورت گرفت انتقال مستقیم و غیر مستقیم آرامنه به مناطق اشغالی بود. طبق ماده ۴۹ کنوانسیون چهارم ژنو، هر نوع انتقال فردی و جمعی، جزء یا کل جمعیت مناطق اشغالی به قلمرو دولت اشغال‌گر یا هر کشور دیگری، فارغ از انگیزه آن، جنایت جنگی محسوب می‌شود. ماده ۸۵ پروتکل اول، انتقال افراد خودی را به مناطق اشغالی ممنوع کرده است. هر نوع انتقالی باید مطابق با حقوق بشردوستانه بین‌المللی باشد. در جنگ ناگورنو قره‌باغ ۴۵۰۰۰۰ آذربایجانی به وسیله آرامنه اشغال‌گر، مجبور به ترک سرزمین خود گردیدند و از طرف دیگر آرامنه‌ای از سوریه، لبنان و ... به این مناطق انتقال داده شدند. چنین انتقال جمعیت در حد گسترده و بی‌خانمان کردن مردم، مثال روشنی از انتقال اجباری و جنایت است.³⁶

33 Rome Statute

34 Gasser, a.g.e. s. 145

35 Henckaerts-Doswald-Beck, a.g.e., s. 201.

36 Musayev, a.g.e. s. 6.

از دیگر جرائم صورت گرفته در این جنگ آتش زدن شهر است. دادگاه کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق، در مورد سلیبسی³⁷ مفهوم آتش زدن در معنی سنتی آن را یکی از عناصر تخلف می‌داند. متأسفانه، غارت و آتش زدن تبدیل به عادت ارمنه در این مناقشه شده بود.³⁸ و این روند تا زمان خروج اشغالگران در حین و پس از جنگ ۴۴ روزه ادامه داشت. بمباران شهرهای گنجه، مینگه‌چویر و ترتر در طی جنگ ۴۴ روزه موجب تعجب افکار عمومی در سطح جهانی از این سطح از وندالیسم شده بود.

۷-۳- نسل‌زدائی در مناقشه ناگورنو قره‌باغ

طی مناقشه ناگورنو قره‌باغ، ارمنه اعمال متعددی را علیه جمعیت آذربایجانی واقع در سرزمین‌های اشغالی قره‌باغ و همچنین آذربایجانی‌های ساکن ارمنستان انجام داده‌اند که می‌توان از آن‌ها با عنوان نسل‌زدائی یاد کرد. این اعمال با هدف نابودی بخشی از جمعیت آذربایجانی که در آن مناطق زندگی می‌کردند؛ صورت گرفته است. بنابراین طبق تعریف جرم نسل‌زدائی در کنوانسیون مربوط به نسل‌زدائی و همچنین اساسنامه رم، که قبلاً مورد بررسی قرار گرفته‌اند؛ این اعمال را می‌توان نسل‌زدائی که هدف آن نابودسازی گروه‌های قومی است؛ دانست. گروه قومی گروهی است که اعضای آن دارای ویژگی‌های مشترک زبانی و فرهنگی هستند.³⁹ در ادامه به بررسی اعمال نسل‌زدائی می‌پردازیم؛ از اول ژانویه ۸۸۹۱، ارمنه شروع به اجرای سیاست موسوم به «ارمنستان بدون ترک‌ها» کردند.⁴⁰

یکی از مهم‌ترین حوادث دهشتناک منازعه ناگورنو قره‌باغ، حوادث نسل‌زدائی در خوجالی بود. در ۶۲ فوریه ۲۹۹۱، نیروهای مسلح ارمنستان، شبه نظامیان مسلح ارمنی ناگورنو قره‌باغ و گردان ۶۶۳ نیروهای پیاده نظام اتحاد جماهیر شوروی، بین عسگران و خان‌کندی مستقر شدند و با تصرف شهر به اعمال جنایت‌کارانه نسل‌زدائی مبادرت ورزیدند. با استقرار گردان ۶۶۳ نیروهای پیاده نظام شوروی در اطراف شهر، مقدمات حمله به خوجالی که در ۵۲ فوریه به وقوع پیوست؛ فراهم گردید. تجاوز به شهر با آتش تانک‌ها به مدت ۲ ساعت و همچنین خودروهای نظامی آغاز شد. آن‌ها همچنین از موشک‌های «آلازان» نیز استفاده کردند. در نتیجه خوجالی از سه طرف محاصره شد و مردم تلاش می‌کردند تا از مسیر عسگران فرار کنند. بخشی از این جمعیت غیرنظامی در هنگام فرار با سربازانی که قبلاً بین راه کمین کرده بودند؛ مواجه شده و کشته شدند. ماهیت سازمان‌یافته کشتار مردم خوجالی از این نقشه کاملاً از پیش طراحی شده، مشخص می‌باشد. طرحی که جهت نابودی ساکنان در هنگام فرار برای نجات جان خویش برنامه‌ریزی شده بود.⁴¹ همچنین گروه‌های

37 Celebici case

38 Michael Lund, *The Conflict Prevention Capacities of the United States Government in the South Caucasus*, Fewer Eastwest Institute, USA 2001, s. 4.

39 Charles Hermann, *International Crisis as Situational Variable*, The Free Press, New York 1969, s. 409-421.

40 Olga Oliker-Thomas Szayna, *Fault Lines of Conflict in Central Asia & the South Caucasus*, RAND Institute Press, New York 2003, s. 80.

41 Oliker-Szayna, a.g.e., s. 86.

تحلیل ژئوپلیتیکی ابعاد حقوقی و سیاسی مناقشه ناگورنو قره‌باغ

ارمنی که از لباس‌های استتار استفاده می‌کرده‌اند؛ با استفاده از هلیکوپتر، افرادی را که توانسته بودند جان سالم به در ببرند، اسیر کرده و شکنجه می‌نمودند. این وقایع ثابت می‌کنند که ارمنه به طور آگاهانه‌ای خواستار نابودی آذربایجانی‌های خوجالی به هر قیمتی بودند.⁴²

حادثه دیگر نسل‌زدائی که از سوی ارمنه علیه آذربایجانی‌ها انجام گرفت؛ عبارت است از عملیات نظامی ارمنی که در اول آوریل ۱۹۹۱، در منطقه کلبجر صورت گرفت. شواهد موجود حاکی از این است که در طول منازعه یعنی ششم و هفتم آوریل ۱۹۹۱، دستورات نظامی از مرکز فرماندهی در «واردنیس» ارمنستان به ایستگاه رادیویی مستقر در منطقه «اوراگان» مبنی بر قتل و دفن سریع قربانیان فرستاده شده است.⁴³

نسل‌زدایی‌های خوجالی و کلبجر تنها بخش کوتاهی از تخریب و پاک‌سازی قومی هستند که توسط نیروهای نظامی ارمنی علیه جمعیت غیرنظامی آذربایجانی صورت گرفته‌اند. حوادث مشابهی در نقاط دیگر منطقه اشغالی ناگورنو قره‌باغ انجام گرفته بودند. از پیش‌شرط‌های دیگر جرم نسل‌زدائی نابودی بخش وسیعی از یک گروه مشخص می‌باشد. این امر نیز به وضوح در جریان حوادث مذکور قابل اثبات است.⁴⁴

۳-۸- جرائم علیه بشریت در مناقشه ناگورنو قره‌باغ

جرائم علیه بشریت جرائمی هستند که می‌توانند علیه هر جمعیت غیرنظامی صورت گیرند. این امر بدین معنی است که جرائم علیه بشریت می‌توانند علیه یک فرد بی‌دولت و بی‌تابعیت، یا غیر نظامیانی که دارای ملیت مشابه با مرتکب جرم هستند و همچنین شهروندان خارجی به وقوع بپیوندند. در مورد منازعه قره‌باغ، این واقعیت که جرائم علیه بشریت می‌توانند علیه غیرنظامیان خودی صورت گیرند؛ بسیار مهم است چرا که این ویژگی تنها چیزی است که جرائم علیه بشریت ارمنه را از جرائم جنگی آنان که هر دو علیه جمعیت آذربایجانی مرتکب گردیده‌اند، متمایز می‌کند.

در روزهای آغازین منازعه ناگورنو قره‌باغ، حملات وسیع و برق‌آسای ارمنه علیه جمعیت غیرنظامی آذربایجانی که در قلمروی ارمنستان نوین زندگی می‌کردند، منجر به مرگ بسیاری از آذربایجانی‌ها و همچنین اخراج بقیه آنان از ارمنستان شد. اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، اخراج جمعیت را به عنوان جابجایی اجباری افراد یا تبعید آنها به صورت اجباری از مکانی که به صورت قانونی در آن حضور دارند؛ تعریف می‌کند. به عبارت دیگر، اخراج عبارت است از راندن اجباری افراد به سرزمین کشور دیگر. در حقیقت، ارمنه با کشتن و اخراج جمعیت آذربایجانی ساکن در ارمنستان، مرتکب جنایت علیه بشریت شده‌اند. در نتیجه این

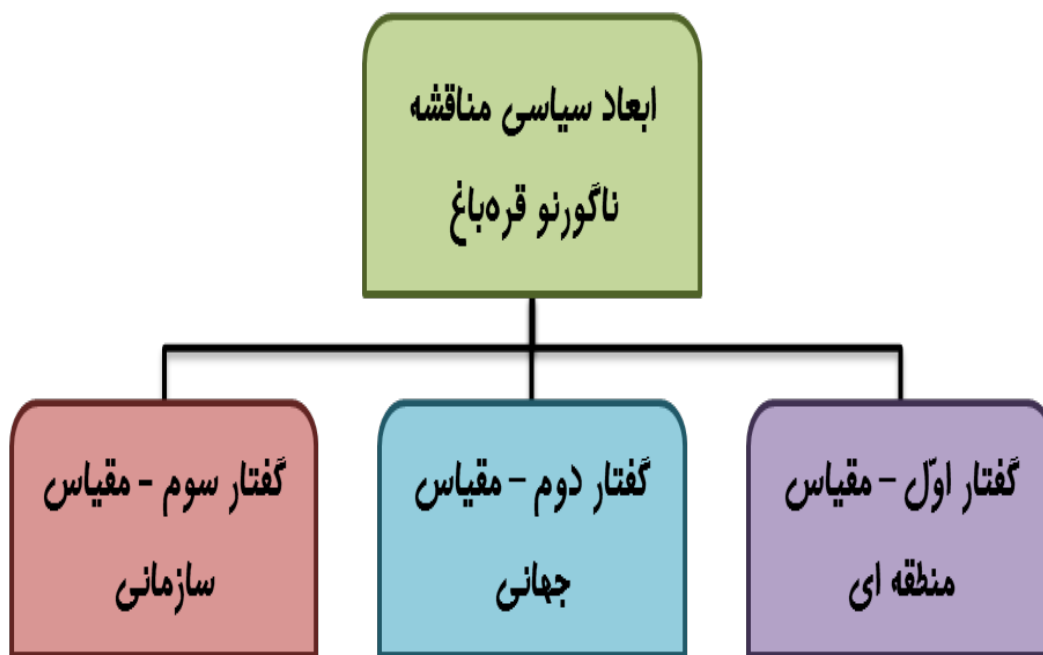
42 Abdollah Ramezanzadeh, *Iran's Role as Mediator in the Nagorno-Karabakh Crisis, Contested Borders in the Caucasus*, Bruno Coppetiers, ed. VUB Press, Brussels 1996, s. 32

43 Ramezanzadeh, a.g.e., s. 32.

44 Natalie Sabanadze, *International Involvement in the South Caucasus*, European Center for Minority Issues, Working Paper, No. 15, Feb. 2002, s. 25-29.

جنایت، ۲۵۰۰۰۰ آذربایجانی از ارمنستان اخراج شده و ۲۱۷ نفر از آنان به قتل رسیدند.

نمودار (۲): ابعاد سیاسی مناقشه ناگورنو قره‌باغ

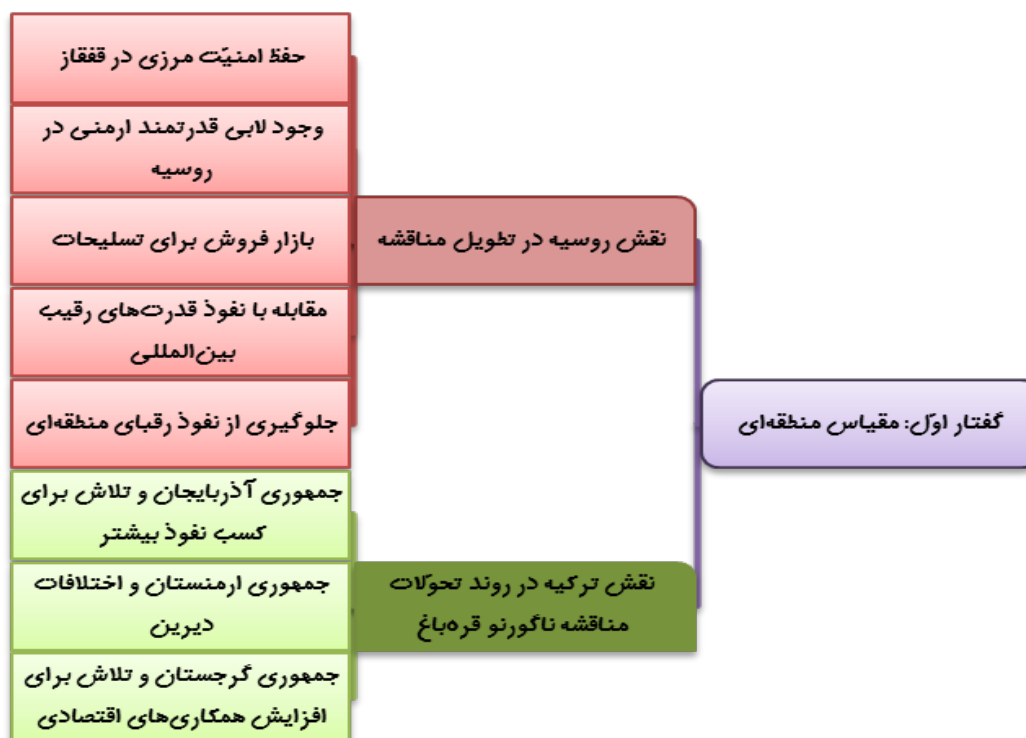

۴ - ابعاد سیاسی مناقشه ناگورنو قره‌باغ

سیاسی شدن بحران ناگورنو قره‌باغ هم‌زمان با کاهش جنبه نظامی - امنیتی مناقشه، موجبات تطویل آن را نیز فراهم آورد. با توجه به نقش محوری عنصر ژئوپولیتیک در صحنه رقابت قدرت‌های عمده نظام بین‌الملل و اهمیت ژئوپولیتیکی منطقه قفقاز جنوبی، پرداختن به مشخصات و ویژگی‌های سیاسی مناقشه ناگورنو قره‌باغ ضروری به نظر می‌رسد.

تحلیل ژئوپلیتیکی ابعاد حقوقی و سیاسی مناقشه ناگورنو قره‌باغ

نمودار (۳): ابعاد سیاسی مناقشه ناگورنو قره‌باغ در مقیاس منطقه‌ای

۱-۴- نقش روسیه در تطویل مناقشه ناگورنو قره‌باغ

سیاست خارجی روسیه در ارتباط با منطقه قفقاز از عوامل مختلفی سرچشمه می‌گیرد که از آن جمله می‌توان اهمیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی منطقه، تعدد گروه‌های مختلف قومی و مذهبی و قابلیت‌های عظیم اقتصادی آن را نام برد. بنابراین سیاستمداران روس به دنبال فروپاشی شوروی علی‌رغم از دست دادن بخش‌هایی از منطقه قفقاز جنوبی، در چارچوب سیاست خارج نزدیک، سعی در نفوذ و سلطه نظامی و سیاسی خویش بر این منطقه برآمدند.⁴⁵

هرچند که به دنبال فروپاشی شوروی، روسیه جایگاه اقتصادی خویش را در منطقه قفقاز متزلزل یافت، لکن به لحاظ سیاسی و امنیتی همچنان به عنوان مهم‌ترین بازیگر در این منطقه باقی مانده است. ماهیت روابط روسیه با همسایگانش همان‌طور که از تاریخ حضور روسیه در منطقه نیز پیداست، به صورت استیلای نظامی بوده است. این امر موجب شده است.⁴⁶ لکن با توجه به تفاوت فاحش قدرت نظامی روسیه

45 Bahram Amirahmadian, "Security Threats in the Caucasus", *Central Asian and Caucasus Studies*, 2(13), Tehran 1996, s. 189.

46 Paul Goebbels, *Russia and its Neighbors*, trans. Qasem, Maleki, *Quarterly Journal of Central Asia and Caucasus Studies*, 2(1), 1993, s. 234.

با همسایگانش در این منطقه، نگرانی عمده روس‌ها در قفقاز جنوبی بیشتر از طرف بازیگران تازه‌نفسی چون ترکیه و چین است.⁴⁷

عامل دیگری که موجب بالا رفتن اهمیت قفقاز برای روسیه می‌شود؛ نقش ارتباطی این منطقه برای روسیه است.⁴⁸ به لحاظ راه‌های زمینی منطقه قفقاز روسیه را به ایران و آب‌های گرم خلیج فارس متصل می‌کند. به لحاظ ارتباطات دریایی نیز، از آنجا که مهم‌ترین راه ارتباطی روسیه به آب‌های بین‌المللی از طریق دریای سیاه و تنگه‌های «بوسفور» و «داردافل» است؛ قفقاز برای روسیه حائز اهمیت می‌باشد. علاوه بر این، منطقه قفقاز شاهراه نفوذ روسیه به منطقه مهم و پرتلاطم خاورمیانه است.⁴⁹ علاوه بر جنبه‌های امنیتی، قفقاز از نظر اقتصادی نیز برای روسیه مهم است. در این رابطه می‌توان به مسائل انرژی و خطوط انتقالی آن از این منطقه به اروپا اشاره نمود. حضور شرکت‌های غربی به منظور بهره‌برداری و اکتشاف نفت و گاز در آذربایجان به طور همزمان تهدیدات اقتصادی و امنیتی را متوجه روسیه می‌سازد. به عبارت دیگر، خط لوله نفتی «باکو - تفلیس - جیحان» که در سال ۱۳۸۱ به بهره‌برداری رسید، در کنار ابرپروژه انتقال گاز آذربایجان و ترکمنستان به اروپا موسوم به «نابوکو»، نگرانی دائمی مسکو در خصوص بازار انرژی اروپا است.⁵⁰

در کنار عوامل محسوس اقتصادی و امنیتی جریان‌های فکری قومی و دینی که از طریق قفقاز وارد روسیه می‌شوند نیز از نگرانی‌های عمده این کشور می‌باشد. در ارتباط با جریان‌های قومی می‌توان به جریان فکری هویت‌طلبی ترکی اشاره نمود که با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و استقلال بخشی از جمهوری‌های ترک‌زبان از روسیه، جان تازه‌ای به خود گرفت. آنچه این کنش قومی را برای روسیه متفاوت از دیگر جریان‌ها می‌سازد؛ ظهور و شکل‌گیری ایده اولیه این نحله فکری از میان تاتارهای روسیه است. به عبارت روشن‌تر، پان‌ترکیسم برای اولین بار توسط «اسماعیل گاسپرینسکی» - که بعدها به اسماعیل گاسپیرالی ملقب شد - در حواشی دریای سیاه یعنی در شبه‌جزیره کریمه ابداع گردید و ضربات سنگینی را بر ارتش روسیه تزاری طی دوران جنگ جهانی اول وارد نمود.⁵¹ از این رو، جریان فکری پان‌ترکیسم در دو بعد داخلی و خارجی تهدیداتی را متوجه امنیت ملی روسیه می‌سازد. به‌طور کلی این امر روسیه را در مقابل ترکیه قرار می‌دهد که در جستجوی بهره‌برداری از شباهت‌های قومی و فرهنگی در این منطقه با محوریت آذربایجان است.⁵² در خصوص مهم‌ترین جریان‌های فکری مذهبی نیز می‌توان به بنیادگرایی اسلامی در میان قومیت‌های مختلف

47 Seyed Mohammad Kazem Sajjadpour, "Russia and the Caucasus: Economics and Security Considerations", *Quarterly Journal of Central Asia and the Caucasus*, 8, 1994, s. 77.

48 Gholamreza Hashemi, "Security in the South Caucasus", *Office of Political and International Studies*, Tehran 2005, s. 129.

49 Hashemi, a.g.m., s. 129.

50 Narsi Ghorban, "The Role of the Multinational Companies in the Development of Oil and Gas Resources in Central Asia and Caucasus", *The Iranian Journal of International Relations*, 5(1), 1993, s. 20.

51 Jacob M. Landau, *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation*, trans. Hamid Ahmadi, Nashr-e Ney, 2003, s. 132.

52 Rahmatullah Fallah, "The Confrontation of the Cultural Pattern of Turkey and Iran in Central Asia and the Caucasus", *Quarterly Journal of Strategic Studies of the Islamic World*, 34, Tehran 2007, s. 214.

تحلیل ژئوپلیتیکی ابعاد حقوقی و سیاسی مناقشه ناگورنو قره‌باغ

روسیه اشاره کرد که در ارتباط تنگاتنگ با مسلمانان قفقاز و خاورمیانه قرار دارد. جریان اسلام‌خواهی می‌تواند با ایجاد خودآگاهی در جمعیت فزایندهٔ مسلمان روسیه، مسائلی را برای هویت ملی روسیه به وجود آورد. بحران چچن که مهم‌ترین تهدید داخلی برای امنیت ملی روسیه به شمار می‌رود، مصداق عینی این امر است.⁵³

سیاست خارجی روسیه در ارتباط با مناقشه ناگورنو قره‌باغ متأثر از پنج عامل زیر می‌باشد:

- حفظ نفوذ در این بخش حساس از خارج نزدیک از طریق نگه داشتن استخوان لای زخم؛
- وجود لابی قدرتمند ارمنی در روسیه؛
- بازار فروش برای تسلیحات؛
- مقابله با نفوذ قدرت‌های رقیب فرمانطقه‌ای نظیر آمریکا، اتحادیه اروپا و احتمالاً در آینده چین مترصد احیای جاده ابریشم از طریق مسیر آسیای مرکزی و قفقاز؛
- ژئواکونومی انرژی و خطوط انتقالی آن؛
- جلوگیری از نفوذ رقبای منطقه‌ای نظیر ترکیه و ایران.⁵⁴

۲-۴- اقدامات و نقش ترکیه در روند تحولات مناقشه ناگورنو قره‌باغ

به دنبال استقلال کشورهای منطقه قفقاز جنوبی از شوروی در سال ۱۹۹۱، انحصار سیاسی، اقتصادی و فرهنگی روسیه در این منطقه توسط سایر قدرت‌های منطقه‌ای به چالش کشیده شد. یکی از مهم‌ترین این بازیگران، ترکیه بود که سعی نمود با بهره‌گیری از اشتراکات قومی، زبانی، تاریخی و دینی با آذربایجان، نقش ویژه‌ای در منطقه بر عهده گیرد. البته علقه‌های بین دو آذربایجان و ترکیه چنان زیاد است که منجر به طرح شعاری چون «دو دولت و یک ملت» در میان ملی‌گرایان هر دو کشور شده است.⁵⁵

از سویی دیگر، ترکیه به دنبال ناکامی در پیوستن به اتحادیه اروپا، به تلاش‌های خویش برای یافتن جایگاهی درخور در منطقه آسیای مرکزی و قفقاز است. چرا که آموزه‌های ژئوپلیتیکی، آنکارا را به بهره‌گیری از موقعیت بی‌بدیل ترکیه در اتصال خاورمیانه، اوراسیای مرکزی و بالکان‌ها ترغیب می‌کند تا از این طریق، در بازی با اروپا، از کارت‌های جدیدی رونمایی کند. از سوئی دیگر، گرچه چین در آینده مهم‌ترین هم‌اورد روسیه

53 Zibigniew Brezinski, *World Order of the Future*, New York 1994, s. 235.

54 Mahmoud Vaezi, *Mediation in Central Asia and the Caucasus: The Experience of the Islamic Republic of Iran*, Office of Political and International Studies, Tehran 2009, s. 188.

55 Mohammad Reza Jalali, "Caucasus, and Central Asia: The Entrance into the Scene and the Re-Composition of the Geostrategic Space", *Central Asia and the Caucasus Studies*, 2(6), 1994, s. 28.

در آسیای مرکزی پنداشته می‌شود اما ترکیه می‌تواند با داشتن بهترین زمینه تشریک مساعی در این مناطق، از برخورد منافع مسکو و پکن برای تعیین حقوق ویژه خود در این مناطق نماید.

به‌لحاظ تاریخی، تمایل ترکیه نسبت به برقراری روابطی ویژه با کشورهای ترک‌زبان منطقه آسیای مرکزی و قفقاز به دوران حاکمیت ترک‌های جوان در واپسین سال‌های حیات امپراطوری عثمانی برمی‌گردد، لکن در آن برهه تاریخی، رهبران ترکیه ناچاراً معطوف به اروپا شدند و نخواستند همزمان با شوروی یک رقابت بسیار تنش‌زا را آغاز کنند.⁵⁶ لکن این تمایل خفته با فروپاشی شوروی جان تازه‌ای به خود گرفت و روند بطئی بر هم خوردن توازن قوا در برّ قدیم در اثر سیاست کلان چرخش آمریکا از حوزه استراتژیک آتلانتیک به پاسیفیک و تمرکز بر مقابله با چین در دریای چین جنوبی از یک سو و عدم آمادگی بازیگران اروپایی برای ایفای نقشی قاطع و پر کردن جای خالی ایالات متحده، موجب تحولاتی چون پررنگ شدن حضور مسکو در خاورمیانه و شمال آفریقا (سوریه، لیبی) و ایجاد فرصت طلایی برای بازیگران منطقه‌ای (از جمله ترکیه) برای بسط مناطق نفوذ خود شده است. روشن است که با روندی دومینووار، این تحولات به مناطق پیرامونی خاورمیانه نیز سرایت خواهد کرد. کما اینکه بحران مهاجرین، اروپا را تحت تأثیر قرار داده است و اکنون نوبت به تحول در قفقاز جنوبی رسیده است. اتخاذ رویکرد غربگرایانه توسط نیکول پاشینیان، نخست‌وزیر مستقر ارمنستان، به عنوان متغیر مداخله‌گر،⁵⁷ تسهیل‌کننده بازنگری مسکو در سیاست همیشگی خود در قفقاز جنوبی و امکان ایجاد فضای بیشتر برای بازیگر هشیار و مترصدی چون ترکیه بوده است. تا تلاش کند با حمایت از مواضع آذربایجان، به آرزوی دیرینه خود برای ایجاد مسیری از استانبول تا قلب آسیای مرکزی از طریق دالان زنگه‌زور جامعه عمل بپوشاند.

سیاست قربات ترکیه به کشورهای تازه استقلال‌یافته آسیای مرکزی و قفقاز که توسط سلیمان دمیرل، رئیس‌جمهور وقت ترکیه، در اوایل دهه ۱۹۹۰ میلادی بنیان نهاده شده بود،⁵⁸ از زمان روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه وارد مرحله جدیدی شده است. اگر در سال‌های اولیه برقراری و توسعه روابط با کشورهای ترک‌تبار این منطقه، بر محور اهداف فرهنگی و سیاسی قرار داشت، اکنون به اشتراکات دینی نیز پرداخته می‌شود و با ابتکاری هوشمندانه، اهداف اقتصادی را نیز در کنار اهداف مذکور دنبال می‌کند و تأکید ویژه‌ای بر روابط اقتصادی متقابل دارد. بنابراین، اهداف ترکیه در منطقه چندبعدی و دارای وجوه گوناگون فرهنگی، سیاسی و اقتصادی است.

به طور کلی، اهمیت منطقه قفقاز جنوبی برای ترکیه ناشی از عوامل زیر است:

- آذربایجان و تلاش برای کسب جایگاه قابل قبول در نزدیک‌ترین کشور به‌لحاظ بنیان‌های هویتی؛

56 Abdol Ahad Behrad, *Karabakh in the Perspective of History*, Ark, Tabriz 1372, s. 84.

57 Interfering Variable.

58 Alireza Sheikh Attar, *The Roots of Political Behavior in Central Asia and the Caucasus*, Publishing Institute of the Ministry of Foreign Affairs of Iran, Tehran 1992, s. 27.

تحلیل ژئوپلیتیکی ابعاد حقوقی و سیاسی مناقشه ناگورنو قره‌باغ

- ارمنستان و اختلافات تاریخی ارمنه با ترک‌ها؛
- گرجستان و تلاش برای افزایش همکاری‌های اقتصادی با این کشور؛
- ایجاد سرپلی واسط بین جهان ترک از تنگه‌های استراتژیک بسفر - داردانل تا قلب آن در آسیای مرکزی؛
- آمادگی بیشتر برای جهانی با محوریت همزمان واشنگتن و پکن؛
- ژئواکونومی انرژی.

نمودار (۴): ابعاد سیاسی مناقشه ناگورنو قره‌باغ در مقیاس جهانی

۳-۴- اقدامات و نقش ایالات متحده آمریکا در روند تحولات مناقشه ناگورنو قره‌باغ

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، سیاست ایالات متحده آمریکا نسبت به جمهوری‌های تازه استقلال یافته آن، متأثر از عواملی مختلف، چون نگرانی از آینده روسیه و کنترل انبارهای تسلیحات هسته‌ای اقمار شوروی بود. به همین دلیل نیز، آن دسته از کشورهایی چون اوکراین و قزاقستان که در قلمروی خود پذیرای تسلیحات هسته‌ای - و احتمالاً فناوری‌اش - بودند، به طور مقطعی اهمیت ویژه‌ای یافتند و چون هیچ یک از کشورهای واقع در منطقه قفقاز دارای چنین خصوصیتی نبودند؛ به فراموشی سپرده شدند. علاوه بر این،

آمریکایی‌ها اطلاعات ناچیزی از مردم و مشکلات منطقه داشتند⁵⁹ و نهایت آشنائی آنان از مردمان این منطقه به فعالیت‌های دیاسپورای ارمنی - به‌ویژه در کالیفرنیا و ایالات شمال شرقی - محدود می‌شد.

وجود ذخایر قابل توجه نفت و گاز در دریای خزر و طرح ایده بیضی استراتژیک انرژی، نهایتاً توجه شرکت‌های نفتی آمریکا را به خود جلب کرد و دولتمردان ایالات متحده آمریکا را وادار نمود تا خود را بیشتر از قبل درگیر مسائل منطقه قفقاز جنوبی سازند. حضور برخی از این شرکت‌ها در صنایع و کنسرسیوم انرژی فسیلی آذربایجان اهمیت این منطقه را برای آمریکا برجسته کرد و ملاحظات امنیتی جدیدی را برای روسیه و ایران به وجود آورد. لکن از همان دوران شکلگیری تحولات این منطقه، آمریکا با سیاست بی‌طرفی خویش نسبت به بحران چچن نشان داده بود که سیادت روسیه را به عنوان قدرت اصلی در منطقه قفقاز پذیرفته است. با وجود اینکه بیش از قریب به سه دهه از استقلال کشورهای این منطقه می‌گذرد؛ تغییر بنیادینی در این استراتژی آمریکا صورت نگرفته است.⁶⁰ به نظر می‌رسد که بین مسکو و واشنگتن از زمان پایان بحران موشکی کوبا (۱۹۶۲)، پیمانی نانوشته برقرار است که به حیاط خلوت یکدیگر (حوزه خارج نزدیک برای مسکو و آمریکای مرکزی و جنوبی برای واشنگتن) احترام بگذارند و در صورتی که یکی از طرفین این اصل را زیر پا گذاشت، طرف مقابل واکنش سختی نشان خواهد داد که واکنش تند کندی، رئیس‌جمهور وقت ایالات متحده، به بحران موشکی کوبا (تهدید هسته‌ای) و پوتین به بحران اوکراین در سال ۲۰۱۴ (الحاق کریمه و ایجاد بحران در مناطق شرقی اوکراین) را می‌توان به عنوان شواهدی بر این مدعا قلمداد نمود. با وجود تلاش‌های باکو برای استفاده از اهرم مراودات اقتصادی، این کشور نتوانست ایالات متحده را به‌طور جدی وارد روند حل و فصل مسالمت‌آمیز مناقشه قره‌باغ کند.⁶¹ و در عمل تأثیر آمریکا بر این مناقشه، در خارج از گروه مینسک، چندان قابل توجه نیست.

به‌رغم فقدان جذابیت اقتصادی ارمنستان برای آمریکا، واشنگتن و ایروان بر پایه تأثیر دیاسپورای ارمنی روابط به نسبت گرم‌تری - در مقایسه با آذربایجان - با یکدیگر دارند. آمریکا علی‌رغم حمایت مالی و حقوقی از آرامنه، به‌ویژه از زمان روی کار آمدن دولت کلینتون (۱۹۹۳)، بسیار تلاش نمود خود را از این بحران دور نگه دارد و تصویر یک قدرت بی‌طرف در این مناقشه را به نمایش بگذارد. در حقیقت، آمریکا ترجیح می‌دهد به صورت غیرمستقیم بر مناقشه ناگورنو قره‌باغ تأثیر بگذارد.⁶²

59 Svante Cornell, "Turkey&the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance", *Middle Eastern Studies*, 34(1), January 1998, Frank Cass, London 1998, s. 51-95.

60 Cornell, a.g.m., s.93.

61 Seyyed Ali Mortazavian-Mohammad Reza Maleki, "International Crises: The Transition or Transition", *Central Asia and Caucasus Studies*, 15, 1996, s. 5-18.

62 Bahram Amirahamidian, "Karabakh: From the Distant Past to the Present", *Quarterly Journal of Central Asia and Caucasus Studies*, 2(4), 1994, s. 133.

۴-۴- اقدامات و نقش فرانسه در روند تحولات مناقشه ناگورنو قره‌باغ

رویکرد فرانسه نسبت به قفقاز از منظر سیاسی و اقتصادی با دیگر قدرتهای غربی مؤثر در قفقاز یکسان نیست. به همین رو، فرانسه علاقه‌مند است نقشی مستقل ایفا نماید. فرانسه و ارمنستان از روابط خوب و گسترده‌ای برخوردار هستند به نحوی که این سطح از روابط موجب سردی تعاملات باکو و پاریس شده است. نفوذ آشکار لابی ارمنی و حضور سیاستمداران حامی ارمنه در پارلمان و دولت فرانسه باعث تحکیم این رابطه شده است. از سوئی دیگر، شرکت‌های فرانسوی در چند کنسرسیوم نفتی آذربایجان حضور دارند و موضوع ذخایر نفت و گاز در منطقه خزر و انتقال آن به اروپا برای سیاست‌های آتی دولت فرانسه بسیار مهم می‌باشد. به همین رو، فرانسه علاقه‌مند است تا در تحولات مهم منطقه حضوری فعال داشته باشد.

فرانسه با عضویت در هیئت رئیسه گروه مینسک سازمان امنیت و همکاری اروپا علاقه خود را برای نفوذ بیشتر در منطقه آشکار ساخت و یکی از اعضای فعال و کلیدی گروه مینسک محسوب می‌شود. میانجیگری فرانسه، توسط ژاک شیراک،⁶³ رئیس‌جمهور وقت فرانسه، در پاریس به اوج خود رسید.⁶⁴ اما به مرور، بی‌حاصلی تلاش‌های پاریس به دلیل میل به سمت ارمنه آشکار شد.

۴-۵- میانجی‌گری کنفرانس همکاری و امنیت اروپا: گروه مینسک

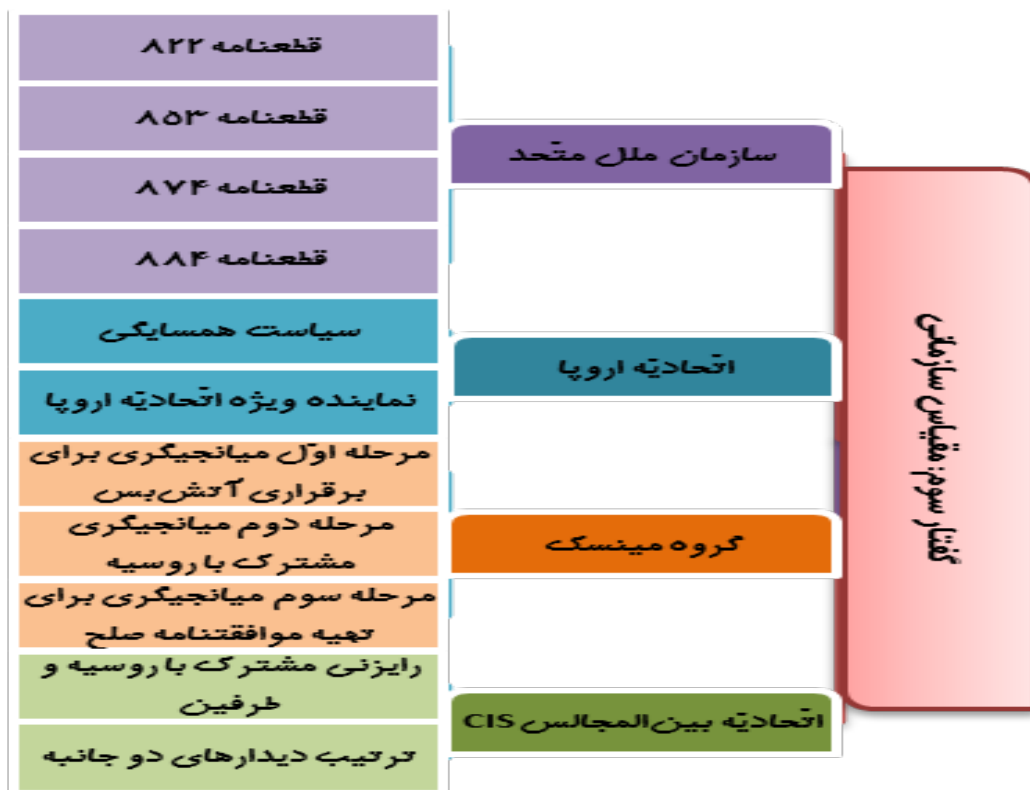
آذربایجان و ارمنستان در اجلاس دوم شورای امنیت و همکاری اروپا (۱۹۹۲)⁶⁵، به عضویت این شورا پذیرفته شدند. در این اجلاس قرار شد هیئتی برای بررسی وضعیت درگیری‌های قره‌باغ و امکان آتش‌بس و استقرار گروه‌های ناظر، به منطقه اعزام شوند. متأسفانه، میانجیگری این گروه از زمان تأسیس (۱۹۹۲) تا به امروز، برآیندی متفاوت از عملکرد روسیه، فرانسه و ایالات‌متحده (رؤسای مشترک گروه) نداشته و تا زمان بروز جنگ ۴۴ روزه، هیچ توفیقی در حل‌وفصل مسالمت‌آمیز این مناقشه نداشته است.

63 Jacques René Chirac (1932-2019)

64 Mahmoud Vaezi, "Geopolitics of the Crisis in Central Asia and the Caucasus (Foundations and Actors)", *Office of Political and International Studies*, 2008, s. 266.

65 CSCE

نمودار (۵): مواضع طرفین درگیر در مناقشه ناگورنو قره‌باغ

۵ نقش ژئوپولیتیک در ابعاد حقوقی و سیاسی مناقشه ناگورنو قره‌باغ

پس از بررسی اجمالی ابعاد حقوقی و سیاسی این مناقشه، نوبت به بررسی نقش ژئوپولیتیک در روند تحولات این مناقشه و ابعاد آن می‌رسد. به لحاظ حقوقی، ناگورنو قره‌باغ به‌عنوان بخشی از قلمروی سرزمینی آذربایجان شناخته می‌شود و هیچ کشوری - حتی ارمنستان و نزدیک‌ترین متحدینش - در هیچ برهه‌ای جمهوری خودخوانده قره‌باغ (آرتساخ) را به رسمیت نشناخت و ارمنستان نیز نتوانست به‌طور رسمی و حقوقی اقدام به انضمام آن به قلمروی سرزمین خود کند. مع‌الوصف بازیگران سیاسی دخیل در این مناقشه با حمایت مالی، تسلیحاتی و سیاسی در عمل برخلاف موازین حقوقی زمینه تداوم اشغال قره‌باغ را فراهم آورده بودند.

به این ترتیب، روشن می‌شود که بین ابعاد حقوقی و سیاسی مناقشه ناگورنو قره‌باغ انطباق وجود ندارد. مناقشه ناگورنو قره‌باغ در دو بعد حقوقی و سیاسی دو روند کاملاً متفاوت پیموده است. این مناقشه در بعد حقوقی پیرو مفاد قوانین حقوق بین‌الملل عمومی و بشردوستانه و رویه حقوقی حاکم بر مناقشات داخلی و بین‌المللی، مناقشه‌ای تحمیلی می‌باشد که در آن ارمنستان با نقض حاکمیت و تمامیت ارضی آذربایجان، به اراضی این کشور تجاوز کرده و ضمن تعرض به سرزمین و جان اتباع آذربایجانی، مرتکب جرائم بین‌المللی نیز

تحلیل ژئوپلیتیکی ابعاد حقوقی و سیاسی مناقشه ناگورنو قره‌باغ

شده است که شناخته‌شده‌ترین جرائم بین‌المللی ارامنه در این مناقشه مورد خوجالی می‌باشد. از سوئی دیگر، در بعد سیاسی این مناقشه می‌توان شاهد مباحث خنثی یا جانبدارانه از ارامنه بود. سازمان‌های بین‌المللی و کشورهای دخیل در این مناقشه همواره یا از مواضع ارامنه به طور صریح حمایت کرده‌اند و یا با سکوت و بی‌عملی، جانب طرف ارمنی را گرفته‌اند.

با نگاهی بر ابعاد حقوقی و سیاسی این بحران به راحتی می‌توان از روند و رویه کاملاً متضاد این دو بعد از بحران پی برد. به عبارتی دیگر با تحلیل بعد حقوقی این بحران، می‌توان گفت این مناقشه یکی از تألم‌بارترین صحنه‌های تاریخ بشری را رقم زده است و اعمال و جنایات رخ داده در ناگورنو قره‌باغ در تضاد کامل و آشکار با اصول، رویه و قوانین حقوق بین‌الملل، حقوق بشر و توابع این دو می‌باشد. اما با تحلیل بعد سیاسی این مناقشه می‌توان دریافت به دلیل الزامات ژئوپلیتیکی در این بحران قدرت‌های دخیل در روند این بحران و سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی ذی‌صلاح، عملاً یا سکوت کرده‌اند و حتی در مواقعی که ارامنه موقعیت برتر خود را از دست داده‌اند، علنی و ضمنی از مواضع طرف ارمنی حمایت کرده‌اند (مورد درگیری‌های سال ۲۰۱۶ و ۲۰۲۰). واقعیت این است که قفقاز جنوبی در حوزه خارج نزدیک قرار داشته و به عنوان منطقه نفوذ روسیه شناخته می‌شود و با توجه به اینکه از زمان حضور ارتش تزاری در قفقاز، ارامنه همواره همراه و پیرو مسکو بوده‌اند، روسیه در طول تاریخ، حس پیوستگی و علقه زیادی با ارمنستان داشته است.

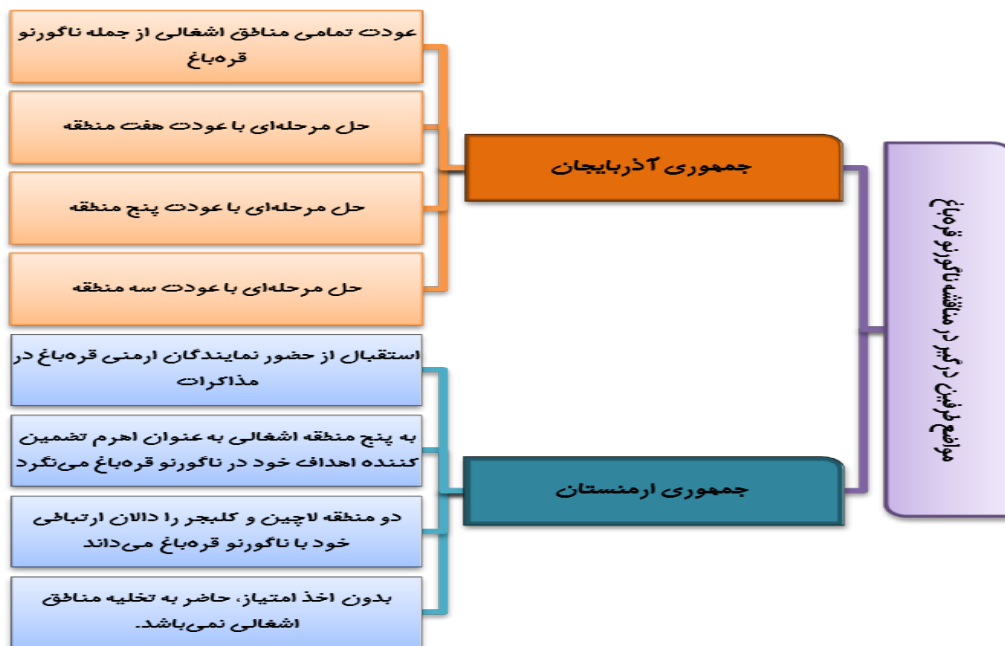
۶ - تحولات جدید ناشی از آتش‌بس ۹۱ آبان ۹۹۳۱

بر اساس توافق حاصله بین مقامات آذربایجان و ارمنستان، اراضی آزادشده توسط آذربایجان در اختیار این کشور خواهد ماند و دیگر بخش‌های اشغالی طبق برنامه زمانبندی توسط ارامنه تخلیه خواهد شد. مع‌هذا ارامنه حق زندگی در بخش مرکزی قره‌باغ کوهستانی (به استثنای شوشا) تحت حاکمیت آذربایجان و بدون اعطای وضعیت خودمختاری خواهند داشت. نیروهای حافظ صلح روسی به مدت پنج سال در خطوط آتش‌بس حضور خواهند داشت و مسئولیت کنترل دالان ارتباط بین خان‌کندی و ارمنستان (از طریق مسیر جدیدی بین خان‌کندی و لاجین بدون عبور از شوشا) و نیز دالانی در زنگه‌زور برای ارتباط نخجوان با قلمروی اصلی آذربایجان با نیروهای روسی خواهد بود. از سوئی دیگر، روسیه بار دیگر با برقراری آتش‌بس، توانست سربازهای خود را در قالب نیروهای حافظ صلح در منطقه مستقر کند.

ساده‌اندیشانه است اگر در تلاش برای ترسیم دورنمای آینده این مناقشه و منطقه قفقاز جنوبی، از نقش ژئوپولیتیک غافل شویم. اگر از زمان فروپاشی شوروی تا سال ۲۰۲۰، این منطقه به طور سنتی، تنها حوزه نفوذ روسیه در چارچوب مفهوم خارج نزدیک قلمداد می‌شد، ترکیه و متحد جدیدش (پاکستان) تحت تأثیر تحولات جهانی و سرایت رقابت‌های منطقه‌ای در خاورمیانه و شمال آفریقا (بازیگری، رقابت و تعامل روسیه و ترکیه در سوریه، لیبی و تحولات ناشی از ژئواکونومی انرژی)، خواهان ایفای نقشی مهم‌تر در این منطقه

خواهند بود. با توجه به اتصال زمینی ترکیه به برونگان نخجوان، ایجاد کریدور زنگه‌زور می‌تواند روابط باکو - آنکارا را متحول سازد و اینگونه توان بازیگری ترکیه در آسیای مرکزی را نیز متحول سازد. از سوئی دیگر با اصرار چین به عبور جاده ابریشم جدید از مناطق آسیای مرکزی و قفقاز به مرور چین نیز ناگزیر به ورود به منطقه و سهم‌خواهی از روسیه خواهد بود. این امر در کنار ژئواکونومی حاصل از خطوط انتقالی انرژی از قفقاز جنوبی به سمت غرب، روند معادلات قدرت در این منطقه کوچک را بیش از پیش پیچیده خواهد کرد. پیدا است اروپایی که در عرصه بازیگری در خاورمیانه دچار خلأ قدرت چنین منفعل، ناتوان و ناآماده ظاهر شد، در منطقه‌ای کوچک و پراضطکاک چون قفقاز جنوبی دچار بی‌عملی خواهد شد. خاصه آنکه منافع اروپا در خاورمیانه و شمال آفریقا به هیچ‌وجه با قفقاز جنوبی قابل قیاس نیست. تلاش‌های فرانسه برای تأثیرگذاری بر تصمیمات کرملین و عدم حضور مستقیم در مناقشه را می‌توان شاهدی بر این مدعا پنداشت.

نمودار (۶): مواضع طرفین درگیر در مناقشه ناگورنو قره‌باغ

ترسیم: سید محمد عیسی‌نژاد

جمع‌بندی

مناقشه ناگورنو قره‌باغ به عنوان میراث سلطه روسیه تزاری و اعقابش بر قفقاز همچنان ادامه خواهد داشت. این بحران به دلیل الزامات ژئوپولیتیکی در محاق وانهاد شده است. این مناقشه را از جهات گوناگون می‌توان قابل قیاس با مسئله فلسطین در خاورمیانه دانست.

تحليل ژئوپلیتیکی ابعاد حقوقی و سیاسی مناقشه ناگورنو قره باغ

با تحولات رخ داده در طول جنگ ۴۴ روزه و توافقات حاصل از آن، موازنه قوا بین دو طرف درگیر برهم خورده است و علی‌رغم نقش برتر و غیرقابل انکار روسیه، ترکیه توانست نقش خود را در این منطقه پرتنش پررنگ کند. ایالات متحده درگیر انتخابات ریاست جمهوری و تنش حاصل از آن، تنها به حمایت کلامی از ارامنه بسنده کرد و فرانسه، به‌رغم نارضایتی از روند جنگ و معاهده‌ای که با محوریت تنها یکی از سه ضلع گروه مینسک به امضاء رسید، در پی تغییر مفاد آن است. به‌نظر می‌رسد در صورت روی کار آمدن دولتی روسگرا در ایروان روند مناقشه دچار پیچیدگی‌های بیشتری شود. همچنین برای اولین بار شاهد موجی از حمایت کشورهای اسلامی فرامنطقه‌ای با محوریت پاکستان از مواضع آذربایجان بودیم. در حوزه خارج نزدیک، اوکراین و گرجستان ضمن به رسمیت شناختن تمامیت ارضی آذربایجان بر تلاش برای حل و فصل مسالمت‌آمیز این بحران تأکید داشتند. ایران، ضمن تأکید بر حفظ تمامیت ارضی آذربایجان و لزوم عدم تغییر مرزهای بین‌المللی، بر لزوم حل مسالمت‌آمیز این مناقشه تأکید داشت و ضمن آمادگی برای برگزاری مذاکرات صلح، تلاشی عملی و دیپلماتیک را برای برقراری صلح آغاز نمود.

منابع و مأخذ

Admission of new Members to the League of Nations. Armenia. Assembly Document 209, Assembly 251.

AMIRAHAMDIAN, Bahram, "Karabakh: From the Distant Past to the Present", Quarterly Journal of Central Asia and Caucasus Studies, 1994, 7(4), ss. 287 -310.

AMIRAHAMDIAN, Bahram, "Security Threats in the Caucasus", Central Asian and Caucasus Studies, 2(13), 1996, ss. 189 - 198.

AMIRAHAMDIAN, Bahram, Complete Geography of the Caucasus, Geographical Organization of the Ministry of Defense and Support of Iran, Tehran 2002.

AMIRAHAMDIAN, Bahram, Geography of Azerbaijan, Geographical Organization of the Ministry of Defense and Support of Iran, Tehran 2003.

Anonymous Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh, Human Rights Watch, Helsinki 1994.

Anonymous, Documents of foreign policy of the USSR, volume IV, Gospolitizdat, Moscow 1960.

ATTAR, Alireza Sheikh, The Roots of Political Behavior in Central Asia and the Caucasus, Publishing Institute of the Ministry of Foreign Affairs of Iran, Tehran 1992.

AYDIN, Mostafa, "The Internal Roots of Instability in Central Asia and the Caucasus", Central Asia and Caucasus Studies, 3(36), 2001, ss. 159 - 172.

BAYAT, Kaveh, Tthe Nagorno-Karabakh Crisis, Parvin, Tehran 1372.

BEHRAD, Abdol Ahad, Karabakh in the Perspective of History, Ark, Tabriz 1372.

BREZINSKI, Zibigniew, *World Order of the Future, Dawn*, New York 1994.

Commentary on IV Geneva Convention, ICRC, Geneva 1958.

Commentary on the Additional Protocols of 1977, ICRC, Geneva 1987.

CORNELL, Svante, *Turkey & the Conflict in Nagorno Karabakh: a Delicate Balance*; *Middle Eastern Studies*, 34(1), January 1998, 1998, s. 51-72.

FALLAH, Rahmatullah, "The Confrontation of the Cultural Pattern of Turkey and Iran in Central Asia and the Caucasus", *Quarterly Journal of Strategic Studies of the Islamic World*, 34, 2007, ss. 62 - 81.

GASSER, Hans Peter, "Internationalized Non-International Armed Conflicts: Case Studies of Afghanistan", *Lebanon, American University Law Review*, 33, Washington D.C. 1983. ss. 145 - 157.

GASSER, H. P., *International Humanitarian Law: An Introduction*, Henry Dunant Institute, Geneva 1993.

GHORBAN, Narsi, "The Role of the Multinational Companies in the Development of Oil and Gas Resources in Central Asia and Caucasus", *the Iranian Journal of International Relations*, 5(1), 1993, ss. 19 - 32.

GOEBBELS, Paul, "Russia and its Neighbors", trans. Qasem Maleki, *Quarterly Journal of Central Asia and Caucasus Studies*, 2(1), 1993, ss. 227 - 238.

HAFEZNIA, Mohammad Reza, *Research Methodology in Humanities (with Revisions and Additions)*, Samat, Tehran 2010.

HASHEMI, Gholamreza, *Security in the South Caucasus*, Office of Political and International Studies, Tehran 2005.

HENCKAERTS, J. M.-L. Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, Cambridge University Press, Cambridge 2005.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

HERMANN, Charles, *International Crisis as Situational Variable*, The Free Press, New York 1969.

ICRC Annual Report, Azerbaijan, ICRC, Geneva 2006.

ISANEDJAD S. Mohammad-Mohammad Yazdanpanah, "A Study of the Impact of Turkish Diplomacy in the Caucasus Region", *Quarterly Journal of the Caucasus Cultural Center*, 1(4), 2010, ss. 1 - 15.

ISANEDJAD, S. Mohammad, "Geographical Recognition and Historical Analysis of Iran's Political Border with the Caucasus States", *Quarterly Journal of Caucasus Cultural Studies*; 4(2), 2010, ss. 17 - 31.

ISANEDJAD, S. Mohammad, *A Study of the Role of the United Nations in the Process of the Nagorno-Karabakh Conflict Developments*, University of Tehran, (Unpublished Master Thesis), Tehran 2012.

JALALI, Mohammad Reza, "Caucasus, and Central Asia: The Entrance into the Scene and the Re-Composition of the Geostrategic Space", *Central Asia and the Caucasus Studies*, 2(6), 1994, ss. 115 - 130.

LANDAU, Jacob M., *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation*, trans. Hamid Ahmadi, Nashr-e Ney, Tehran 2003.

LUND, Michael, "The Conflict Prevention Capacities of the United States Government in the South Caucasus", *Fewer Eastwest Institute*, <http://www.fewer.org/research/> STUDUS (Erişim Tarihi: 25.12.2020).

MALCOLM, Edvans, *Blackstone's International Law Documents*, Oxford University Press, Oxford 2003.

MALCOLM, Shaw N., "The Heritage of States: The Principle of Uti Possidetis Juris Today", *77th Vol. of The British Yearbook of International Law*, Clarendon Press, Oxford 1977.

MORTAZAVIAN, Seyyed Ali-Mohammad Reza Maleki, "International Crises:

The Transition or Transition”, Central Asia and Caucasus Studies, 15, 1996, s. 5-18.

OLIKER, Olga-Thomas Szayna, Fault Lines of Conflict in Central Asia&the South Caucasus, RAND Institute Press, NewYork 2003.

RAMEZANZADEH, Abdollah, Iran’s Role as Mediator in the Nagorno-Karabakh Cisis, Comtested Borders in the Caucasus, Bruno Coppetiers, ed., VUB Press, Brussels 1996.

SABANADZE, Natalie, “International Involvement in the South Caucasus”, European Center for Minority, No. 15, Feb. 2002. Ss. 3-37.

SAJJADPOUR, Seyed Mohammad Kazem, “Russia and the Caucasus: Economics and Security Considerations”, Quarterly Journal of Central Asia and the Caucasus, 8, 1994, ss. 75-92.

Walademar A., Solf, “The Status of Combatants in Non-International Armed Conflicts under Domestic Law and Transnational Practice”, *American University Law Review*, 33, 1983, ss. 53-71.

Security Council Resolution 822 (1993), 37.

SHAHMARSİ, Parviz Zare, Karabakh Nameh: From Ancient Times to the Contemporary Period, Shirazeh, Tehran 2010.

SWIETOCHOWSKI T., Russia and Azerbaijan: A Borderland in Transition, Columbia University Press, New York 1995.

MUSAYEV, T., Legal Aspects of Nagorno-Karabakh Conflict, NFA Press, Baku 2007

VAEZI, Mahmoud, “Geopolitics of the Crisis in Central Asia and the Caucasus (Foundations and Actors)”, Office of Political and International Studies, 2008.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

VAEZI, Mahmoud, "Mediation in Central Asia and the Caucasus: The Experience of the Islamic Republic of Iran", Office of Political and International Studies, 2009.

S. Mohammd ISANEDJAD
Hazar LEYLANOĞLU

STRUCTURED ABSTRACT

The roots of the Nagorno-Karabakh conflict in the post-Russian period in the Caucasus must be examined. During the Soviet era, Nagorno-Karabakh, although not suffer the fate of Zangezur, but, faced many changes in political demographic, and geographical zoning. And following the divisive and authoritarian policies of the Soviet Union, its mountainous part, known as Nagorno-Karabakh, and finally became an autonomous province. And from 1923, with the instigation and support of Moscow, the Armenians made the first claims to Nagorno-Karabakh; the allegations that led to this dispute.

Methodologically, this research is a type of applied theoretical researches. The required data were collected by the library method through sources and documents. And using the methods of logical analysis and deductive reasoning, new theoretical propositions are produced and presented. These propositions can be a new basis for subsequent empirical researches.

In 2020, after a long period of conflict and recession, with the developments that took place during the 44-day war and the resulting agreements, the balance of power between the two sides has changed. And despite Russia's undeniable role, Turkey has been able to play its role in this tense region. The United States, which was involved in the presidential election and the resulting tensions, relied only on verbal support for the Armenians, and France is seeking to change the terms of the agreement, despite dissatisfaction with the war process and a treaty signed on only one of the three sides of the Minsk Group. If we focus on the internal developments in Yerevan, it seems that if the pro-Russian government comes to power there, the conflict process will become more complicated. Also, for the first time, a wave of support for Pakistan-centered trans-regional Islamic countries from the Republic of Azerbaijan

was created. In the near abroad, while recognizing the territorial integrity of Azerbaijan, Ukraine and Georgia emphasized efforts to resolve the crisis peacefully. Iran, while emphasizing the preservation of the territorial integrity of Azerbaijan and its commitment to not changing the international borders, stressed the need for a peaceful solution to this conflict.

When we want to talk about the future of this conflict and the South Caucasus region, it is naive to ignore the geopolitics fundamental role. However, from the time of the collapse of the Soviet Union until 2020, the South Caucasus has traditionally been the only Russian influence sphere. But Turkey and its new ally (Pakistan) want to play a more important role in this region. These changes must be seen on a larger scale: global developments and the spread of regional rivalries from the Middle East and North Africa to Central Eurasia. The act, competition, and interaction of Russia and Turkey in Syria, Libya, and the developments resulting from energy geoeconomics are other pieces of the puzzle of the simultaneous presence of Moscow and Ankara in this conflict. Given Turkey's territorial integrity to Nakhchivan exclave, the creation of the Zangezur Corridor could transform Baku-Ankara relations; this seemingly small and conditional access could be a prelude to a major victory for Turkey in Central Asia. On the other hand, with China's insistence on crossing the New Silk Road through Central Asia and the Caucasus, China will eventually have to enter the region and seek a decent contribution from Russia. The Istanbul - Xi'an Cargo Train seems to be the beginning of these developments and the joint efforts of Beijing and Ankara. This strategic initiative could be more challenging for NATO allies, especially the Biden-era United States, than the crisis of the S-400 Triumf missile system. These issues, along with the geoeconomics of energy transmission lines from the South Caucasus to Europe, will further complicate the process of power equations in this small region. It turns out that Europe, which has appeared so passive,

powerless, and unprepared in the field of acting in the Middle East - which is suffering from a power vacuum - will be ineffective in the small and frustrating region such as the South Caucasus. Especially since European interests in the Middle East and North Africa are in no way comparable to those in the South Caucasus. France's efforts to influence the Kremlin's decisions and its lack of direct involvement in the conflict can be seen as evidence of his claim.

CƏNUB QAFQAZDA OLAN MÜNAQİŞƏLƏRİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ*

Causes and Resultats of the Southern Caucasus Conflicts

Ramile DADAŞOVA**

Öz

Təhlillər göstərir ki, xəyali "Böyük Ermənistan" qurmağı qarşısına məqsəd qoyan Ermənistan haqsız torpaq iddiaları ilə Azərbaycana qarşı hərbi təcavüz etmiş, beynəlxalq hüquq normalarını kobud surətdə pozmuş, azərbaycanlıları məcburi surətdə Ermənistandan - öz tarixi torpaqlarından çıxardaraq qaçqına, işğal etdiyi Dağlıq Qarabağ və ətraf rayonlarda yaşayan əhalini məcburi köçkünə çevirmiş, tarixi və mədəni abidələri dağıtmış, azərbaycanlılara qarşı soyqırımlar həyata keçirmiş, iqtisadiyyata və ekologiyaya ciddi şəkildə zərər vurmuşdur. Gürcüstandakı Abxaziya, Cənubi Osetiya münaqişələri də bölgədə qeyri-sabitlik yaradır.

Açar sözlər: Regional münaqişələr, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, Abxazya münaqişəsi, Cənubi Osetiya münaqişəsi.

Abstract

The analysis shows that Armenia, with the aim of building a "Greater Armenia" launched a military aggression against Azerbaijan with baseless territorial claims, grossly violated the norms of international law, occupied part of the territories, Azerbaijanis were expelled from Armenia from their historical lands and became refugees, people from the Nagorno-Karabakh region and surrounding areas of Azerbaijan were expelled and became forced displaced people, historical and cultural monuments were destroyed, genocides of Azerbaijanis were committed, the economy and ecology were severely damaged. Conflicts of Abkhazia and South Ossetia in Georgia also prevents stability in the region.

Keywords: Regional Conflicts, Armenia-Azerbaijan, Nagorno-Karabakh Conflict, Abkhazia Conflict, South Ossetia Conflict.

* **Makale Geliş Tarihi:**08.06.2020 **Yayına Kabul Tarihi:** 19.12.2020

** Doç. Dr., Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi, Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü, Bilimsel İşler Direktör Yardımcısı, e-mail: dadashova.ramila@rambler.ru, ORCID: 0000-0001-5211-8359.

CƏNUB QAFQAZDA OLAN MÜNAQIŞƏLƏRİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ

GİRİŞ

Müasir dövrün problemlərindən biri olan regional münaqişələr birbaşa, yaxud dolay yolla, iki, yaxud bir neçə ölkənin maraqlarının toqquşması zəminində, onlar arasında obyektiv, yaxud subyektiv ziddiyyətlərin olması səbəbindən meydana çıxır. Hər hansı bir regional münaqişənin qarşısını almaq, yaxud dinc yolla nizama salmaq üçün həmin münaqişənin başlanması səbəblərini, tarixi köklərini bilmək, sülh quruculuğunu həyata keçirmək üçün isə münaqişənin nəticələrini düzgün araşdırmaq və onları aradan qaldırmaq lazımdır.

XX yüzilliyin tarixinə ən faciəli münaqişələrdən biri kimi daxil olan Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nəticələri milyonlarla insanın taleyinə ciddi təsir göstərmişdir. Münaqişə 1988-ci ildə Ermənistanın Azərbaycanın tarixi torpaqlarına açıq formada ərazi iddiaları, etnik zəmində təxribatları və hərbi təcavüzü ilə başlamışdır. Regionda geostrateji maraqları olan Rusiyanın dəstəyinə arxalanan Ermənistan təcavüzkar siyasətini “özünümüdafiə qüvvəsini” müdafiə etmək pərdəsi altında gizlədərək, Azərbaycanda olan daxili qeyri-sabitlikdən istifadə etmiş və Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini (ərazisi 4388 km²) və ətraf əraziləri - Ağdamı, Füzulini, Laçını, Kəlbəcəri, Cəbrayılı, Qubadlı, Zəngilanı işğal etmişdi. Ermənilərin adları çəkilən əraziləri işğalı nəticəsində sənaye və kənd təsərrüfatı, kommunikasiya sistemi dağıdıldı, 1 milyondan çox qaçqın, məcburi köçkün kütləsi yarandı. Naxçıvan Muxtar Respublikasını Azərbaycanla birləşdirən yeganə nəqliyyat yolu olan Mehri dəmiryolunu Ermənistanın dağıtması nəticəsində Naxçıvan blokadada qaldı.

1994-cü il mayın 12-də Bişkek Protokolu əsasında qərara alınan Atəşkəs haqqında saziş imzalanısa da, Ermənistan xaincəsinə hər gün sazişi pozaraq Azərbaycan ərazilərini, mülki əhalini atəşə məruz qoyurdu. 1997-ci il yanvarın 1-də Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması üzrə ATƏT-in Minsk Qrupunda üçlü həmsədrlik (Rusiya, ABŞ, Fransa) formalaşsa

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

da, həmsədrlərin ikili standart mövqeyindən yanaşması, Ermənistanın isə dekonstruktiv mövqe tutması münaqişənin nizama salınmasına heç cür əsas vermirdi. 2020-ci il sentyabrın 27-də Ermənistanın növbəti dəfə atəşkəsi pozması Azərbaycan Ordusunun əks hücumu keçməsi ilə nəticələndi. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Ali Baş Komandan İlham Əliyevin Ermənistan tərəfindən işğal edilən torpaqlarımızın azad edilməsində qətiyyətli mövqeyi və müzəffər Azərbaycan Ordusunun işğal altında olan torpaqlarımızı, Cəbrayılı, Füzulini, Zəngilani, Qubadlı, Hadrut qəsəbəsini, Suqovuşan qəsəbəsini, 300-ə yaxın yaşayış məntəqəsini bir-birinin ardınca azad etməsi və noyabrın 8-də Qarabağın ürəyi, Qafqazın incisi Şuşanın, noyabrın 9-da isə 71 kəndin, 1 qəsəbənin, 8 yüksəkliyin düşmənlərdən azad edilməsi mənfur terrorçu Ermənistanı hərbi kapitulyasiyaya məruz qoydu. Bu qələbələr işğalçı Ermənistanı məcbur etdi ki, Ağdam, Laçın, Kəlbəcər rayonlarını Azərbaycana siyasi yollarla qaytarsın. Noyabrın 10-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Rusiya Prezidenti və Ermənistanın Baş Naziri müharibənin dayandırılması haqqında üçtərəfli bəyanat imzaladılar. Bəyanata əsasən 2020-ci il 10 noyabr tarixində Moskva vaxtı ilə saat 00.00-dan etibarən Dağlıq Qarabağ münaqişəsi zonasında atəşin və bütün hərbi əməliyyatların tam dayandırılması elan olundu. İşğal altında olan digər rayonlarımız - 2020-ci il 15 noyabr tarixinədək Kəlbəcər rayonu, 20 noyabr tarixinədək Ağdam rayonu, 1 dekabr tarixinədək isə Laçın rayonu Azərbaycan Respublikasına qaytarılacaq. Bəyanatda Dağlıq Qarabağın statusu haqqında heç bir kəlmənin olmaması Azərbaycan Ordusunun hərbi qələbəsinin nəticəsidir. Bəyanatın 9-cu bəndinə görə tərəflərin razılığı əsasında Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə Azərbaycanın qərb rayonlarını birləşdirən yeni nəqliyyat kommunikasiyalarının inşasının təmin ediləcəyi Naxçıvan Muxtar Respublikasını Azərbaycanın əsas hissəsi ilə quru yollarla birləşdirmə istiqamətində tarixi bir addımdır.

Cənubi Qafqaz bölgəsinin digər dövlətlərindən biri olan Gürcüstanda isə potensial və dondurulmuş münaqişələr qalmaqdadır və belə münaqişələrin

CƏNUB QAFQAZDA OLAN MÜNAQIŞƏLƏRİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ

olması regionun inkişafına mane olur, təhlükəsizlik problemləri yaradır. Rusiya bölgəni nəzarətdə saxlamaq üçün regionda olan Abxaziya və Cənubi Osetiya kimi beynəlxalq münaqişələrə son qoyulmasını istəmir. Abxaziya münaqişəsində də Gürcüstanda yaşayan ermənilər separatçı tərəfdə Gürcüstana qarşı vuruşmuşlar. Gürcüstanda olan potensial münaqişələr içərisində Ermənistan tərəfindən istiqamətlənən Samsxet-Cavaxetiyada məskunlaşan erməni əhalinin fəaliyyəti daha aktivdir, başqa sözlə, Ermənistan Samsxet-Cavaxetiyanı da uydurma “Böyük Ermənistanın” tərkib hissəsi kimi görür.

ERMƏNİSTAN-AZƏRBAYCAN, DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQIŞƏSİNİN SƏBƏBLƏRİ VƏ NƏTİCƏLƏRİ

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin yaranmasının səbəbi Ermənistanın Azərbaycana qarşı əsassız ərazi iddialarıdır. Ermənilərin yaşadığı ərazi və onların mənşəyi məsələsi haqqında çox dolaşlıq və müxtəlif mülahizələr mövcuddur və bunu ermənilər məqsədli şəkildə edirlər. Ermənilər öz tarixi keçmişlərini sənədlərə əsasən deyil, qədim əfsanələrə əsasən yazırlar. Bəzi erməni tarixçiləri Tövrat və İncildəki göstərilən hadisələrin Ermənistanda baş verdiyini yazırlar və “erməniləri yəhudilər kimi tanrı tərəfindən seçilmiş ataların soyundan olan müqəddəs bir xalq” kimi təqdim edirlər. Məsələn, A.Movsisyanın “Ermənistan tarixi” adlı kitabında yazdığına görə “İncildə göstərilən ilk insanların yaradıldığı yer Ədən Ermənistandır”, “ermənilər Nuh peyğəmbərin oğlu Yafetin soyundandırlar, Nuhun gəmisi “Ararata” çatdıqda Nuhun ailəsi əvvəlcə Ermənistanda yerləşmişdir”¹.

Bu gün Ermənistan kimi tanınan bölgə siyasi bir anlam olaraq erməni millətini deyil, coğrafi bölgəni bildirir. Avstriya tədqiqatçısı Erix Feyql yazır

¹ Artak Movsisyan, *Ermənistan Tarixi*, çev. Marta Minasyan, Yerevan Devlet Üniversitesi Yayınları, Yerevan 2017, s. 9-11.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ki, "Firiqiya tayfalarından olan ermənilər bu əraziyə Balkanlardan köçüb gəlmişlər. Erix Feyql yazır ki, ermənilər hay tayfalarındandır. Ermənilərin dili əsas etibarilə Hind-Avropa dilidir". Erməni tayfalarının əvvəllər Balkanlarda məskunlaşdığını vurğulayan E.Feyql 1639-cu ildən 1828-ci ilədək ermənilərin bir dəfə də xatırladılmadığını yazır².

Ermənilər yüz illərlə başqa dövlətlərin himayəsində yaşamışlar. Onlar "Böyük Ermənistan" mifini e.ə. 70-ci illərdə Albaniya ərazisinin erməni çarı II Tigran tərəfindən guya işğal edilməsi fərziyyəsinə əsasən yaratmışlar. Tarixi mənbələr isə göstərir ki, e.ə.69-cu ildə Roma generalı Lukull erməni hakim II Tigranı məğlub etdikdən sonra ermənilər Roma - Parfiya, sonrakı əsrlərdə, 1918-ci ilə qədər digər dövlətlərin – Roma, İran, Bizans, Türkiyə (Osmanlı), Rusiya imperiyalarının tabeliyində oldular³. 1071-ci ildə Bizans məğlub edildikdən sonra Səlcuqların himayəsinə keçən ermənilər 1199-cu ildə Kilikiya çarlığını yaratsalar da, 1375-ci ildə həmin çarlığa Məmlük türkləri tərəfindən son qoyulmuşdur. XIV əsrin sonlarına yaxın Osmanlı imperatorluğu Şərqi Anadolunu qismən, XV əsrdə II Mehmet dövründə isə tamamilə öz himayəsinə almışdır. 1514-cü ildə Səfəvilər və Osmanlılar arasında baş verən Çaldıran döyüşündən sonra Səfəvilərin məğlub olması ilə ermənilər Osmanlı imperatorluğunun himayəsinə keçmişlər. Qriqoryan və pravoslav dini məzhəblərinə bağlı olan ermənilər Osmanlı imperiyasının tabeliyi altında çox rahat yaşamışlar, heç kəs öz dinini dəyişdirməyə, islam dinini qəbul etməyə məcbur edilməmişdir. Halbuki həmin dövrdə Almaniya, İngiltərə, Fransa və İtaliyada bir dini inkar etdikləri üçün tonqalda yandırılırdılar⁴.

Ermənilərin Azərbaycan ərazilərinə köçürülməsi məsələlərini tədqiq edən İ.Əliyev yazır ki, ilk dəfə ermənilərin bugünkü Ermənistan ərazisinə

2 Erich Feigl. *A Myth of Terror. Armenian Extremism: Its Causes and Historical Context*, Edition Zeitgeschichte, Salzburg, Freilassing 1986, s. 40.

3 Erich Feigl, *A Myth of Terror Armenian Extremism: Its Causes and Historical Context*, Edition Zeitgeschichte, Salzburg, Freilassing 1986, s. 41-44.

4 Şeref Ünal, *Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011, s. 18.

CƏNUB QAFQAZDA OLAN MÜNAQİŞƏLƏRİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ

gəlməsi 1475-ci ilə təsaduf edir. 1431-ci ildə Ağqoyunlu padşahı Yaqubun numayəndəsi Əmir Rustəm Makulu Qriqoriyə 530 min Təbriz dinarına İrəvan xanlığının 7 kəndini – Vaqarşapat (Ecmiadzin-Uckilsə), Aştarak, Batrinc, Noragavit, Aqunatun, Kirəcli və Muğni kəndlərini satdı⁵. XVII əsrin əvvəllərində Səfəvi şahı II Təhmasibin yanında xidmət edən Zaxar adlı varlı erməni gizli formada ermənilərin Rusiya ilə əlaqələr qurmasına nail oldu. I Pyotr 1723-cü ildə Bakını işğal etdikdən sonra orada və Dərbənd şəhərində erməniləri yerləşdirdi.

1724-cü il 10 noyabr tarixdə Rusiyanın erməni xalqını himayəyə götürməsi barədə I Pyotrun fərman verməkdə məqsədi imperiyanın geostrateji siyasətində erməniləri öz əlaltısına çevirmək idi. 1828-ci il Türkmənçay müqaviləsinə əsasən İrandan, 1829-cu il Ədirnə müqaviləsinə əsasən Osmanlı imperiyasından Rusiyanın işğal etdiyi ərazilərə ermənilərin köçürülməsi başladı. N.Şavrov yazırdı ki, 1828-1830-cu illərdə Cənubi Qafqaza İrandan 40 000, Osmanlı imperiyasından 84 000 erməni köçürüldü. Qeyri-rəsmi köçürmələr də oldu. Ümumiyyətlə, köçürülənlərin sayı 200 min nəfərdən artıq idi⁶. Həmin ermənilər erməni əhalinin çox az olduğu Yelizavetpol və İrəvan quberniyalarına, Tiflis quberniyasının Borçalı, Axıska, Axılkələk qəzalarına yerləşdirildi. 1853-1856, 1868-1876-cı illər Rusiya-Osmanlı müharibələrindən sonra da ermənilərin Cənubi Qafqaza köçürülməsi prosesi davam etdi. Rus tədqiqatçısı N.Şavrov yazırdı ki, 1864-1876-cı illərdə, qeyri-rəsmi olaraq Qara dəniz sahillərində erməniləri və yunanları, daha sonra isə estonları, latışları və çexləri yerləşdirdik. 1877-1879-cu illər Rusiya-Türkiyə müharibəsindən sonra da təxminən 50 000 erməni və təxminən 40 000 yunan Qars bölgəsinə gətirildi və dərhal çox sayda digər millətlər ərazini boşaltdı. Bundan başqa, general Ter-Qukasov İrəvan quberniyasının Sürməli qəzasına 35 000 Türkiyə ermənisi apardı. Kiçik Asiyadan fasiləsiz bu ərazilərə erməni axını başladı. Böyük

5 İlham Əliyev, *Qafqazda İmperiyalar və Ermənilərin Azərbaycan Arazilərinə Köçürülməsi*, ADPU-nun Nəşriyyatı, Bakü 2012, s. 46-48.

6 İrəvan Xanlığı, AMEA A.A. Bakıxanov adına Tarix İnstitutu, Bakü 2010, s. 404.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

miqyasda ermənilərin köçürülməsi 1893-94-cü illərdə Türkiyədə erməni qiyamları zamanı başladı. 1894-1897-ci illərdə knyaz Qolitsinin dövründə Cənubi Qafqaza 900 000-ə yaxın erməni gəldi. Kiçik Asiyadan təxminən 35 000 erməni ailəsi Qarsa köçdü. İ.Şavrov yazırdı ki, "İndi Cənubi Qafqazda yaşayan 1 300 000 erməninin 1 milyondan çoxu məmləkətin yerli əhalisinə mənsub olmayıb bizim tərəfimizdən yerləşdirilən İran və Türkiyə erməniləridirlər".⁷

XIX əsrin sonlarından etibarən ermənilər öz məqsədlərini həyata keçirmək üçün terror təşkilatları yaratmağa başladılar. 1885-ci ildə Vanda Mkrtiç Portakalyan və digər şovinist ermənilər tərəfindən yaradılan Armenakan, 1887-ci ildə Avetis Nazarbekyan tərəfindən Cenevrədə yaradılan Hnçak (Zəng), 1890-cı ildə Tiflisdə Kristapor Mikaelyan, Stepan Zoryan, Simon Zavaryan tərəfindən yaradılan Daşnaksütun partiyalarının məqsədləri terror, qətliaamlar törətməklə yerli əhalini Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ, Naxçıvan və Türkiyənin Anadolu torpaqlarından çıxardaraq, əvəzində uydurma "Böyük Ermənistan" qurmaq idi. XIX əsrin sonlarında Osmanlı imperiyasına qarşı əsassız ərazi iddiaları uğursuzluqla nəticələndikdən sonra Şimali Azərbaycana gələn erməni daşnakları Qarabağ, İrəvan, Naxçıvan və digər ərazilərdə yerli əhalini məhv etməyə başladılar. 1905-1907-ci illər erməni-müsəlman davası, 1918-ci il mart soyqırımı Azərbaycan xalqına ağır zərbələr vurdu.

Sovet hakimiyyəti illərində Ermənistan Dağlıq Qarabağa iddialarından əl çəkmədi. 1923-cü il iyulun 7-də Azərbaycan Sovet Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin qərarına əsasən Xankəndi inzibati mərkəz olmaqla, Azərbaycan SSR-in tərkibində Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti yaradıldı⁸. 1945-ci ilin noyabrında Ermənistan K(b)P MK katibi Q.A.Arutunov (Arutunyan) DQMV-nin Ermənistana verilməsi barədə İ.V.Stalinə məktub

7 Nikolay Shavrov, *Novaya ugroza russkomu delu v Zakavkaz'ye: predstoyashchaya rasprodazha Mugani inorodtsam*, Издательство Элм, Баку 1990, s. 63-64.

8 *Azərbaycan tarixi*, 7 cildə, VI cild, "Elm" Nəşriyyatı, Bakı 2008, s. 213.

CƏNUB QAFQAZDA OLAN MÜNAQİŞƏLƏRİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ

yazdı. Həmin məktubu ÜİK(b)P MK-nın katibi G.Malenkov Azərbaycan K(b)PMK-nin birinci katibi Mircəfər Bağirova göndərdi. M.Bağirov həmin il dekabrın 10-da ÜİK(b)PMK-nın katibinə Şuşa istisna olmaqla, Dağlıq Qarabağın Ermənistana verilməsinə razı olduğunu, əvəzində Ermənistanda azərbaycanlıların kompakt halda yaşadığı Əzizbəyov, Vədi və Qarabağlar rayonlarının Azərbaycana verilməsi məsələsinə baxmağı bildirdi⁹.

Azərbaycanlıların kütləvi formada yaşadığı yerlərdə ermənilərin sayını artırmaq məqsədilə Ermənistan 1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların deportasiyasını həyata keçirdi. 1948-1953-cü illərdə həyata keçirilən azərbaycanlıların növbəti deportasiyasında məqsəd strateji əhəmiyyətli yaşayış məntəqələrindən azərbaycanlıların çıxarılması idi. Bu məqsədlə Yerevan yaxınlığındakı yaşayış məntəqələrindən azərbaycanlılar çıxarılmış, sonra rayon mərkəzləri, kənd və qəsəbə əhalisi köçürülmüşdür. Kür-Araz ovalığına köçürülmüş əhali iqlim şəraitinə uyğunlaşmadığı üçün kütləvi ölüm halları olmuşdur. Azərbaycanlıların köçürülməsi prosesi 1956-cı ilə qədər davam etmişdir. Ümumiyyətlə, 1948-1953-cü illərdə Ermənistanın 23 rayonundan 100 min azərbaycanlının könüllü köçürülməsi nəzərdə tutulmuşdusa, qərar təzyiqlər vasitəsilə icra edilmiş, 24 rayondan və İrəvan şəhərindən (200 yaşayış məntəqəsindən) 150 minə yaxın azərbaycanlı deportasiya edilmişdir¹⁰. Eyni zamanda daxili köçürmə adı ilə 1949-cu ildə Dağlıq Qarabağdan 132 ailə (549 nəfər) Azərbaycanın Xanlar (indiki Göygöl) rayonuna köçürülmüşdür¹¹. Azərbaycanlıların köçürüldüyü yerlərə tez bir zamanda xaricdən köçürülən ermənilər yerləşdirildilər. Bu, erməni müəlliflərin əsərlərində də öz əksini tapmışdır. Erməni mənbələrində

9 Musa Qasımlı, *Ermənistanın Sovetləşdirilməsindən Azərbaycan Arazilərinin İşğalınadək Erməni İddiaları: Tarix Olduğu Kimi (1920-1994-cü illər)*, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondu, Bakı 2016, s. 231-233.

10 Vaqif Arzumanlı-Nazim Mustafa, *Tarixin Qara Səhifələri, Deportasiya, Soyqırım, Qaçqınlıq, "Qartal" Nəşriyyatı*, Bakı 1998, s. 55.

11 **Əsir və itkin düşmüş, girov götürülmüş vətəndaşlarla əlaqədar Dövlət Komissiyası.** Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində itkin düşmüş, əsir-girov götürülmüş, həmçinin azad edilmiş şəxslərlə bağlı statistik məlumatlar. <http://www.human.gov.az> (Erişim tarixi: 23.02.2017); A.Ə Paşayev, *Köçürülmə, "Azərbaycan" Nəşriyyatı*, Bakı 1995, s. 26.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

göstərilir ki, 1946-cı ilin əvvəllərində 130 min erməni Ermənistanı köçmək arzusunda olduğunu bildirdi¹². Ermənilərin köçürülməsinə Hnçak və Armenakan partiyaları məqsədyönlü olaraq 1 milyon dollar xərclədilər. 1946-cı il ərzində Suriya, Yunanıstan, Livan, İran, Bolqarıstan və Rumıniyadan 50,9 min, 1947-ci ildə Fələstin, Suriya, Fransa, ABŞ, Yunanıstan, Misir, İran və Livandan 35,4 min, 1948-ci ildə Suriya, Livan, Fransa, ABŞ, Misir, Bolqarıstan və Rumıniyadan təxminən daha 10 min erməni, ümumiyyətlə 1946-1948-ci illərdə 100 minə yaxın erməni müxtəlif ölkələrdən Ermənistanı köçürüldü¹³.

Sonrakı illərdə də ermənilərin köçürülməsi davam etdirilmiş, 1962-1965-ci illərdə Kiprdən, sonralar Misir, Suriya, İran, ABŞ, Türkiyə, Uruqvay, Argentina və digər ölkələrdən təxminən 7 min erməni köçdü. Onların əksəriyyəti Yerevanda və şəhər ətrafındakı Nor-Areş, Zeytun, Nor-Klikiya, Vedi rayonları ərazilərində məskunlaşdırıldılar. Ümumilikdə 1962-1973-cü illərdə 26, 1 min erməni xarici ölkələrdən Ermənistanı köçürüldü¹⁴.

50-ci illərin ortalarında ermənilər SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri A.Mikoyanın yardımı ilə yenidən Dağlıq Qarabağ məsələsini qaldırdılar. 60-cı illərdə Ermənistanı "Qarabağ Komitəsi" açıq fəaliyyətə başladı. 1960-cı ilin noyabrında Mikoyanın təşəbbüsü ilə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistanı birləşdirilməsi haqqında hazırlanmış sənədlə Sov. İKP MK Rəyasət Heyətinə müraciət edildi. Lakin Rəyasət heyətindən əvvəl keçirilən iclasda Azərbaycan KP MK katibi Nazim Hacıyevin məruzəsindən sonra N.S.Xruşov hazırlanmış qərar layihəsini kənara atıb ermənilərin cəhdlərini rədd etmişdi¹⁵. 1964-cü ilin əvvəllərində A.Mikoyan Dağlıq Qarabağın Ermənistanı birləşdirilməsi barədə yenidən Xruşova bildirdi. Xruşov

12 Gagik Sarkisyan et al., *Istoriya armyanskogo naroda: S drevneyshikh vremen do nashikh dney*, M. G. Nersisyan, ed., Izd-vo Yerevan. un-ta, Yerevan 1980, s. 283.

13 Sarkisyan, a.g.e., s. 283-284

14 Sarkisyan, a.g.e., s. 322.

15 Əsgər Abdullayev, *Ermənistanın Azərbaycana Qarşı Təcavüzkarlıq Siyasəti (XIX əsrin axırı-XX əsr)*, "Elm" Nəşriyyatı, Bakı 1998, s. 161.

CƏNUB QAFQAZDA OLAN MÜNAQİŞƏLƏRİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ

onun təklifinə cavab olaraq demişdi ki, Dağlıq Qarabağ ermənilərinin Ermənistana bir sutka ərzində köçürülməsini təmin etmək üçün 12 min hərbi yük maşınları ayrılmasını təqdim etməyə hazırdır¹⁶.

Ermənistanın Azərbaycana qarşı əsassız ərazi iddiaları ilə bağlı növbəti təcavüzü XX əsrin 80-ci illərində başladı. 1988-ci il yanvarın 25-dən başlayaraq azərbaycanlıları öz yurdlarından qovmağa və qətlə yetirməyə başladılar. Fevralın 19-dan etibarən Yerevanda kütləvi mitinqlər başladı. Mitinq iştirakçıları “Ermənistanı türklərdən təmizləməli!”, “Ermənistan yalnız ermənilər üçündür!” kimi şüarlar irəli sürdülər. Fevralın 28-29-da SSRİ xüsusi xidmət orqanlarının erməni təşviqatçıları Sumqayıtda təxribat törətdilər və qırğınları videolentə çəkərək dünya ölkələrində yayımladılar. Sumqayıt hadisələrini törətməklə erməni dairələri ermənilərin və azərbaycanlıların bir yerdə yaşamasının mümkün olmadığını göstərmiş, SSRİ rəhbərliyi isə hər iki respublikaya təzyiq etmək məqsədini güdmüşdü.

1989-cu il 1 dekabr tarixində Ermənistan SSR və Dağlıq Qarabağın birləşdirilməsi haqqında rəsmi sənəd qəbul edildi. 1990-cı il 23 avqust tarixli “Ermənistanın suverenliyi barədə” bəyannamənin preambulasında yazılırdı: “Bəyannamə Ermənistan SSR Ali Soveti və Dağlıq Qarabağ Milli Sovetinin 1989-cu il 1 dekabr tarixli “Ermənistan SSR və Dağlıq Qarabağın birləşdirilməsi haqqında” qərarına əsaslanır”¹⁷.

Ermənistanın bilavasitə müdaxiləsi nəticəsində 1991-ci il sentyabrın 2-də erməni separatçıları Azərbaycan Respublikası ərazisində qondarma Dağlıq Qarabağ Respublikası və 15 min nəfərdən ibarət “DQR özünümüdafiə qüvvəsi” yaratdılar¹⁸. Regionda geostrateji maraqları olan Rusiyanın dəstəyinə arxalanan Ermənistan təcavüzkar siyasətini “özünümüdafiə

16 Abdullayev, a.g.e., s. 162.

17 Pis'mo predstavatelya Azerbaydzhana ot 10 fevralya 1994 goda na imya General'nogo sekretarya, Dokument S/1994/155, Sovet Bezopasnosti. Ofitsial'neye otchety sorok devyatyy god dopolneniye za yanvar', fevral', mart 1994 goda, Organizatsiya Ob'yedinennykh Natsiy, N'yu-York 1997, s.129-130.

18 *Le commencement du conflit du Karabagh, Série réalités sur le Karabagh*, Fondation Heidar Aliyev, Bakou 2006, s. 12.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

qüvvəsini” müdafiə etmək pərdəsi altında gizlədərək, Azərbaycanda olan daxili qeyri-sabitlikdən istifadə etdi və Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini (ərazisi 4388 km²) və ətraf əraziləri - Ağdamı, Füzulini, Laçını, Kəlbəcəri, Cəbrayılı, Qubadlıni, Zəngilanı işğal etdi¹⁹. Ermənilərin adları çəkilən əraziləri işğalı nəticəsində sənaye və kənd təsərrüfatı, kommunikasiya sistemi dağıdıldı, 1 milyondan çox qaçqın, məcburi köçkün kütləsi yarandı. Məhz adları çəkilən şəhər və rayonlar turizm, sanatoriya, sənaye, sənətkarlıq, kənd təsərrüfatı sahələrində ölkənin büdcəsinə ciddi gəlir verirdi. Nəticədə işsizlik, miqrasiya, demoqrafiya və başqa problemlər yarandı. Naxçıvan Muxtar Respublikasını Azərbaycanla birləşdirən yeganə nəqliyyat yolu olan Mehri dəmiryolunu Ermənistanın dağıtması nəticəsində Naxçıvan blokadada qaldı²⁰. Çünki sovet dövründə (1920-1921-ci illərdə) Azərbaycanın Göyçə, Dərələyəz, Zəngəzur mahallarının Ermənistana verilməsi nəticəsində Naxçıvan Muxtar Respublikası anklav əraziyə çevrilmişdi. Yalnız Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Soveti Məclisinin sədri, uzaqgörən siyasətçi Heydər Əliyevin gərgin diplomatik fəaliyyəti nəticəsində Türkiyə və İranla nəqliyyat, elektrik sahələrində əlaqələr yaradıldıqdan sonra Naxçıvan blokadadan xilas oldu.

Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü nəticəsində 20000-dən çox insan həlak oldu, 50000-dən çox insan yaralandı, yaxud şikəst oldu, təxminən 4866 nəfər əsir və girov düşdü. Onlardan 314-ü qadın, 58-i uşaq, 255-i qoca idi²¹. 1 milyondan çox insan qaçqın və məcburu köçkün vəziyyətinə düşdü.

Azərbaycanın otlaq sahəsinin 70%-i, o cümlədən 595 600 hektar kənd təsərrüfatı üçün yararlı torpaq sahəsi, 246 000 hektar meşə massivi,

19 *Ermənistanda Aparılan Etnik Təmizləmə və Ermənistan Silahlı Qüvvələri Tərəfindən Azərbaycan'ın 20 Faiz Arazisinin İşğalı Nəticəsində Yaranmış Bir milyonadək Qaçqın və Məcburi Köçkünlər Haqqında Məlumat* (1988-2005-ci illər), Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsi, Bakı 2005, s. 9.

20 Pis'mo predstavitel'ya Azerbaydzhanu ot 14 maya 1993 goda na imya Predsedatelya Soveta Bezopasnosti, Covet Bezopasnosti. Ofitsial'noye otchety sorok vos'moy god dopolneniye za aprel', may, iyun' 1993 goda, Organizatsiya Ob'yedinennykh Natsiy, N'yu-York 1996, s. 229-230.

21 *Sbornik dokumentov OON po armyano-azerbaydzhanskomu nagorno-karabakhskomu konfliktu*, Ministerstvo Inostrannykh Del, Baku 2009, s. 367.

CƏNUB QAFQAZDA OLAN MÜNAQİŞƏLƏRİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ

10 100 hektar boş sahəsi işğal altındadır²². İşğal edilən ərazilərdən 244 min baş xırdabuynuzlu, 69 min baş iribuynuzlu mal-qara, yalnız 1993-cü ildə 206 600 ton odun Ermənistana daşındı. Çoxlu miqdarda tarixi, mədəni, dini abidələr, incəsənət əsərləri məhv edildi, yaxud Ermənistana aparılaraq, xarici ölkələrdə satıldı, onların hansı ölkəyə məxsus olduğu, irsi, milli kökləri dəyişdirildi. Azərbaycan ərazilərini işğal edərkən Ermənistan Xocalıda mülki əhaliyə qarşı soyqırımını törətmişdir. Bu, bəşəriyyətə və sivilizasiyaya qarşı törədilmiş cinayətdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2014-cü ildə verdiyi sərəncamla Nazirlər Kabinetinin nəzdində Azərbaycan Respublikası ərazilərinin Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı nəticəsində itki və tələfatların qiymətləndirilməsi üzrə işçi qrupu yaradıldı. İşçi qrupunun hazırladığı hesabatda əsasən 900-dən artıq yaşayış məntəqəsi talan edilmiş, yandırılmış, dağıdılmış, 6 min sənaye, kənd təsərrüfatı müəssisəsi və digər obyektlər məhv edilmiş, ümumi yaşayış sahəsi 90 milyon kvadrat kilometrədən artıq olan 150 min yaşayış binası, 4366 sosial-mədəni obyekt, həmçinin 695 tibb müəssisəsi dağıdılmışdır, kənd təsərrüfatı, su təsərrüfatı, hidrotexniki qurğular, bütün nəqliyyat və kommunikasiya xətləri tam sıradan çıxarılmışdır²³. Azərbaycan ərazilərinin Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı nəticəsində itki və tələfatların qiymətləndirilməsi üzrə işçi qrupunun məlumatına görə, Ermənistanın ölkəmizə vurduğu zərərin yekun məbləği 816,15 milyard dollar həcmindədir²⁴. Başqa sözlə, əhalinin tələfolma, sağlamlığın və normal yaşayış səviyyəsinin itirilməsi hesabına humanitar-mənəvi itkilər 140,4 milyard dollar, əmlakının məhv edilməsi nəticəsində əhaliyə dəymiş maddi zərər 7,4 milyard dollar, dövlətə sosial və iqtisadi sahələrdə dəymiş zərər 126,46 milyard dollar, ətraf mühit və

22 *Les consequences de l'agression Armenien contre l'Azerbaïdjan, Serie réalités sur le Karabagh, Fondation Heidar Aliyev, Bakou 2006, s. 6.*

23 "Ermənistanın Azərbaycana vurduğu ziyan - 800 milyard ABD dolları", *Tezadlar*, <http://www.tezadlar.az/problem/16349-ermnistann-azrbaycana-vurduu-ziyan-800-milyard-ab-dollar.html>, (Erişim tarixi: 12.07.2016).

24 "Onlar Azərbaycana 800 milyarddan çox ziyan vurublar", *Sputnik*, <https://sputnik.az/karabakh/20170222/409049082/azerbaycana-800-milyarddan-cox-ziyan-vurulub.html>, (Erişim Tarixi: 22.02.2017).

təbii sərvətlər üzrə itkilər 244,42 milyard dollar, tarixi və mədəniyyət abidələrinə dəymiş zərər 177 milyard dollar, işgalla bağlı izafi hərbi xərclər, məhdudiyətlər və itkilər 124,47 milyard dollardır²⁵.

Azərbaycanın İşğal Olunmuş Ərazilərindəki Tarix və Mədəniyyət Abidələrini Müdafiə Təşkilatı ictimai birliyinin məlumatına görə, ilkin hesablamalara görə, işğal nəticəsində Azərbaycanın tarix və mədəniyyət abidələrinə vurulmuş zərər aşağıdakı kimi dəyərləndirilir: Dövlət qeydiyyatında olan tarix və mədəniyyət abidələrinə dəyən zərərin ümumi miqdarı: 84 883 726\$; Dövlət qeydiyyatında olmayan tarix və mədəniyyət abidələrinə dəyən zərərlərin ümumi miqdarı: 46 066 086\$; İşğal olunmuş ərazilərdəki daşınan tarix və mədəniyyət abidələrinə dəyən zərərin ümumi hesabı: 47 050 188\$; İşğal olunmuş ərazilərdəki tarix və mədəniyyət abidələrinə dəyən zərərin ümumi hesabı: 177 000 000\$²⁶.

Azərbaycan Respublikası Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin məlumatına görə işğal altındakı torpaqlarımızda tarixi-dini abidələrin təqribi sayı 403-dür. Onlardan 67-si məscidlər, 144-ü məbədlər (Alban irsinə aid kilsələr, sovmələr və monastırlar), 192-i ziyarətgahlardır (pirlər, türbələr, ocaqlar, məqbərələr)²⁷. Son illərdə məscidlərdə mal-qara və digər heyvanların saxlanması faktı Qərb ölkələrinin fotomüxbirləri tərəfindən də lentə alınmış və bütün dünya ictimaiyyəti bu kadrlarla tanış olmuşdur.

GÜRCÜSTANDA OLAN MÜNAQIŞƏLƏRİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Cənubi Qafqazda münaqişələrin mövcud olduğu ölkələrdən biri Gürcüstandır. Gürcüstanın identik etnoslu dövlətlərlə sərhəddə yerləşməsi,

²⁵ Aynı yer.

²⁶ "Ermənilər Azərbaycana məxsus qədim tikililər üzərində özlərinə "tarix" yaradırlar", *Tele Inform*, <http://teleinform.com/?p=25543>, (Erişim Tarixi: 25.01.2015).

²⁷ Nahid Məmmədov, *İşğal Altındakı Tarixi-Dini Abidələrimiz*, "Nurlar" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, Bakı 2015, s. 5.

CƏNUB QAFQAZDA OLAN MÜNAQİŞƏLƏRİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ

orada kompakt halda məskunlaşan bir neçə millətin olması ölkəni münaqişələr zonasına çevirmişdir. Samsxet-Cavaxetiyada məskunlaşan erməni əhalisi Ermənistanla, Kvemo Kartlidə (Borçalıda) yaşayan azərbaycanlılar Azərbaycanla, Şida Kartlidə yaşayan osetinlər Şimali Osetiya ilə, Pankissdə yaşayan kistinlər (vaynax-çeçenlər) Çeçenistanla, Kvarel rayonunda yaşayan avarlar Dağıstanla sərhəddir. Bu ərazilər potensial münaqişə zonaları hesab edilir. Kompakt və ya səpələnmiş halda respublikanın daxili rayonlarında məskunlaşan öz etnosları ilə sərhəd olmayan etnik qruplar arasında isə açıq münaqişə yoxdur. Samsxet-Cavaxetiyaya 6 rayon – Adijen, Aspindza, Axalsix, Borjomi, Axalkələki və Ninotsminda daxildir. Orada 150 minə yaxın erməni yaşadığını yazan Gürcüstan tədqiqatçısı E.Metreveli Rusiya hərbi bazalarının iki əsrdən bəri Axalkələkidə olmasının bu regionda qeyri-sabirliyin əsas səbəblərindən biri olduğunu yazır²⁸. Tədqiqatçı qeyd edir ki, 2014-cü ildə Qars-Axalkələki-Tbilisi-Bakı dəmiryolu inşa edildikdən və digər layihələr həyata keçirildikdən, 2007-ci ildə Rusiya hərbi bazaları çıxarıldıqdan sonra regionda vəziyyət dəyişmişdir²⁹. 2000-ci ildə Vaziani və Qudautdan Rusiyanın 2 hərbi bazası çıxarıldı. Batumi və Axalkələkidən Rusiya öz bazasını çıxarmaq istəmədiyi üçün Rusiya və Gürcüstan arasında ixtilaf yarandı. Rusiya minimum 25 il öz bazasını bu bölgədə saxlamaq istəsə də, Gürcüstan buna razı deyildi.

Cavaxetiyanın ərazisi iki rayondan – Ninotsminda və Axalkələki rayonlarından ibarətdir. 2013-cü il məlumatına görə burada ermənilər əhalinin 86,6 faizini, gürcülər 11,4 faizini, ruslar və digər millətlər 1 faizdən azını təşkil edirlər. Ermənilər Cavaxetiyada Dağlıq Qarabağ ssenarisi üzrə hərəkət etməyə cəhd edirlər. Eyni iddiaları – tarixi mənsubiyyət, sosial-iqtisadi cəhətdən təmin edilməmək, ermənilərin öz müqəddəratını təyin etməsi iddialarını irəli sürürlər. Burada yaşayan ermənilər hələ XIX əsrin II yarısından etibarən Samsxet-Cavaxetiyanın tarixi mənsubiyyəti barədə

28 Vladimir Papava et al., *Dzhavakheti Vyzovy i perspektivy*, i Gruzinskiy fond strategicheskikh i mezhdunarodnykh issledovaniy, Tbilisi 2013, s. 10.

29 Papava, a.g.e., s. 12.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

mübahisələr etməyə başlamışdılar³⁰. Gürcüstan tədqiqatçıları Q.Marxuliya və N.Ardbelavanın yazdıqları məqalədə Gürcüstanda olan erməni diasporunun antigürcü fəaliyyətindən bəhs edilir³¹. Hətta gürcü-abxaz münaqişəsi zamanı ermənilər abxazların tərəfində vuruşurdular. Gürcülər bildirirlər ki, general Baqramyanın əksəriyyəti ermənilərdən ibarət olan batalyonu abxazların tərəfində fəal vuruşaraq gürcülərə qarşı qəddarlıqlar etmişlər³². Q.Marxuliyanın yazdığı məqalələrdə erməni ekspansionizminin tarixi kökləri və Ermənistanın Gürcüstanda olan geosiyasi maraqları araşdırılır³³. Q.Marxuliya bildirir ki, Gürcüstan Baş Prokurorluğunda Abxaziya müharibəsi zamanı dinc gürcü əhalisinə qarşı törədilmiş cinayətlər barədə 200 cildlik material saxlanılır: “Ən dəhşətli cinayətləri Baqramyan batalyonu törədib. Bu cinayətlər hamıya məlum olmalı və dünya ictimaiyyəti tərəfindən qınanmalıdır”³⁴.

Erməni tədqiqatçılar Cavaxetiyada yaşayan ermənilərin sosial-iqtisadi cəhətdən təmin edilmədiyini, yalnız 1980-ci illərdə Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ regionunda hadisələr başlayandan sonra hökumətin “Cavaxetiya əhalisinin sosial-iqtisadi inkişafı proqramı”nı qəbul etdiyini yazırlar³⁵. Ermənilərin bu iddiaları barədə tədqiqat aparan Gürcüstan tədqiqatçısı V. Papava yazır ki, həqiqətən Gürcüstan Samtsxe-Cavaxetiyada sosial-iqtisadi

30 David Darchiashvili, “Yuzhnaya Gruzia: vyzov i zadachi bezopasnost”, *Tsentr'naya Aziya i Kavkaz*, 1, 2002, s. 180.

31 Guram Markhuliya, N. Ardbelava, “Armyanskaya diaspora v Gruzii i ikh antigruzinskaya deyatel'nost”, *Pravo i Politologiya*, 3, 2009, s. 70-74.

32 “Malen'kaya Armeniya” v Gruzii, ili chto predstavlyayet iz sebya Samtskhe-Dzhavakhetiya?”, *News Day*, <http://news.day.az/georgia/93510.html>, (Erişim tarixi: 16.10.2007); Bruno Koppiters, *Federalizm i konflikt na Kavkaze*, Moskovskiy Tsentr Karnegi, Moskva 2002, s. 26.

33 Guram Markhuliya-N. Ardbelava, “Armyanskaya diaspora v Gruzii i ikh antigruzinskaya deyatel'nost”, *Pravo i Politologiya*, 3, 2009, s. 70-74; Guram Markhuliya, “Geopoliticheskaya interesy Armenii v Grueii”, *Pravo i Politologiya*, 3, 2008, s.38-42; Guram Markhuliya, “Geoistoricheskiye aspekty armyanskogo ekspansioniema”, *Pravo i Politologiya*, 7, 2010, s.45-52; Guram Markhuliya, “Guram Markhuliya protiv armyan dzhavakhka”, *Pravo i Politologiya*, 2, 2009, s. 39-42.

34 “Quram Marxulia: Abxaziya müharibəsində ən dəhşətli cinayətləri Baqramyan batalyonu törədib”, *Voice Press*, <http://voicepress.az/siyaset/15984-quram-marxulia-abxaziya-muharibesinde-en-dehshetli-cinayetleri-baqramyan-batalyonu-toredib.html>, (Erişim tarixi: 14.03.2017).

35 Sergey Minasyan, “Situatsiya v Dzhavakhke v kontekste problemy vyvoda rossiyskikh voyennykh baz iz Gruzii”, *21-y VEK*, 1, 2005, s. 35.

CƏNUB QAFQAZDA OLAN MÜNAQİŞƏLƏRİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ

vəziyyətin yaxşılaşdırılması barədə dəfələrlə qərarlar qəbul etsə də, həyata keçirilməmişdir. Amma Gürcüstanın digər rayonlarında da belə olmuşdur³⁶. 2004-cü il dekabrın 9-da Gürcüstanın Prezidenti M. Saakaşvili Axalkələkidə olanda ermənilər avtomobil yollarının olmamasından, digər sosial-iqtisadi məsələlərin çətinliyindən şikayətləndikdə M.Saakaşvili "yazdan bəri 100 erməni uşağının dövlət hesabına Tbilisiyə ali təhsil almağa göndərildiyini" bildirdi³⁷. Samsxetin mərkəzi Axaltsix, Cavaxetiyanın mərkəzi Axalkələkidir. 1998-ci ilin sentyabr ayında Rusiya və Ermənistanla sıx əlaqələr yaradan Acariya Muxtariyyəti lideri Aslan Abaşidzenin Samsxet-Cavaxetiyanı Acariya ilə birləşdirmək ideyası "Cavakx" erməni hərəkatı nümayəndələri üçün bir bəhanə oldu. A.Abaşidze 1991-2004-cü illərdə Acariyaya rəhbərlik etdi. 2004-cü ildə bu muxtar respublikada mərkəzdənqaçma meyilləri gücləndiyi üçün M.Saakaşvili orada hakimiyyəti devirdi. Qeyd etmək lazımdır ki, 1988-ci ildən milli ictimai hərəkat adı altında Axalkələki rayonunda fəaliyyətə başlayan "Cavakx" tez bir zamanda siyasi qruplaşmaya çevrilmiş, silahlı dəstələr yaratmış, Qarabağ müharibəsində fəal iştirak etmiş, Daşnaksütunla sıx əlaqələr yaratmışdı. Daşnaksütun partiyasının proqramında Axalkələkin Ermənistanla daxil olması da planlaşdırılmışdı. Daşnaksütun partiyasının nümayəndələrindən biri olan Vahan Ovanesyan Gürcüstanın erməniləri ərazidən çıxarması barədə car çəkirdi³⁸. Yerli ermənilərin mədəniyyətinin inkişafı bəhanəsilə yaradılan "Cavakx" hərəkatı açıqca siyasi məqsədlər uğrunda mübarizəyə keçərək 1995-ci ildə Gürcüstan Prezidentinə Cavaxetiyada ayrıca federal struktur yaradılması "zəruriliyi" barədə məktub göndərdi. Halbuki, E.Şevardnadze hakimiyyətə gəldikdən sonra Gürcüstanda yaşayan ermənilər üçün 200 məktəb açdırmış, Ermənistandan dərsliklərin alınmasına, 1995-ci ildən Ninotsminda və Axalkələk rayonlarında işlərin erməni dilində aparılmasına icazə vermiş, 1997-ci ildən isə erməni dilinin öyrənilməsi üçün 300 min lari

36 Papava, a.g.e., s. 20.

37 Minasyan, a.g.m., s. 44.

38 David Darchiashvili, "Yuzhnaya Gruzziya: vyzov i zadachi bezopasnosti", *Tsentrāl'naya Aziya i Kavkaz*, 1, 2002, s. 184.

ayırımı³⁹. Cavaxetiyada 3 telekanal və 1 radio erməni dilindədir. Ermənilər Cavaxetiyanı “Kiçik Ermənistan” adlandırırlar. Mağazalar, elanlar, küçə adları erməni dilindədir. Hər yerdə, dövlət idarələrində Ermənistanın bayrağına rast gəlmək olar. Məktəblərdə, icra hakimiyyətinin binasında Gürcüstan bayrağı ilə yanaşı Ermənistan bayrağı da asılmışdır. İWPR (The Institute for War and Peace Reporting) beynəlxalq təşkilatının nümayəndəsi bildirir ki, Cavaxetiyada olanda fikirləşsən ki, bura Gürcüstan üçün potensial Dağlıq Qarabağdır⁴⁰. Gürcü jurnalistləri bildirirlər ki, Dağlıq Qarabağda müharibə olmasaydı, Cavaxetiyada olacaqdı. Nə qədər ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi həll edilməmişdir, ermənilər Gürcüstan hakimiyyətinə qarşı fəal hərəkət etməyə risk etmirlər⁴¹. Ermənistan dəfələrlə Gürcüstan hökumətini Cavaxetiyada yaşayan erməniləri sıxışdırmasında günahlandırmışdı. Ermənilər bildirirlər ki, bu torpaqlar Ermənistana məxsus olmuşdur⁴². Abxaz münaqişəsində ermənilər nəinki Gürcüstan tərəfdə vuruşmamış, hətta separatçı abxazlara kömək etmişlər⁴³. Ermənilərin öz məqsədlərinə çatmaq üçün məskunlaşdıqları ölkənin vəziyyətindən sui-istifadə halları və dövlətə daxildən zərbə vurmaq məqsədləri birinci dəfə deyildi. Hələ I Dünya müharibəsi illərində ermənilər Osmanlı İmperiyasındakı şəraitdən istifadə edərək qiyamlar qaldırmaqla dövləti zəiflətməyə və öz məqsədlərini həyata keçirmək üçün onun məğlub olmasına çalışırdılar. Osmanlı hökumətinin onlara qarşı gördüyü qanuni təhlükəsizlik tədbirlərini hazırda ermənilər “erməni soyqırımı” kimi dünyada qəbul etdirməyə cəhd edirlər. Ermənistan Azərbaycanla müharibə vəziyyətində olduğu üçün Gürcüstanla müharibədən yayınaraq 1998-ci ilin noyabrında əməkdaşlıq barədə müqavilə bağlamağa məcbur oldu. Bu müqaviləyə əsasən Ermənistan

39 Aynı yer.

40 “Malen’kaya Armeniya” v Gruzii, ili chto predstavlyayet iz sebya Samtskhe-Dzhavakhetiya?”, Day.Az, <http://news.day.az/georgia/93510.html>, (Erişim tarixi: 16.10.2007).

41 Aynı yer.

42 Samtskhe-Dzhavakhetiya-ocherednoy shag k mificheskoy “Velikoy Armenii”, Inosmi, <http://inosmi.ru/caucasus/20110623/171107714.html>, (Erişim tarixi: 23.06.2011.)

43 “Malen’kaya Armeniya” v Gruzii, ili chto predstavlyayet iz sebya Samtskhe-Dzhavakhetiya?, Day.Az, <http://news.day.az/georgia/93510.html>, (Erişim tarixi: 16.10.2007).

CƏNUB QAFQAZDA OLAN MÜNAQİŞƏLƏRİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ

Gürcüstanın ərazi bütövlüyünü, vətəndaşlarının bərabər hüquqlu olduğunu tanıdı və ərazi potensial münaqişə zonası olaraq qaldı. V.Sarkisyan Gürcüstanda olan erməni separatçıların saytında yerləşdirdiyi “23 minlik Samtsxe əyaləti köhnə və yeni çağırışlara qarşı” adlı məqaləsində yazır ki, Cavaxetiya erməni regionunun tərkib hissəsidir⁴⁴.

Dünyanın 22 ölkəsində fəaliyyət göstərən İWPR (The Institute for War and Peace Reporting) beynəlxalq təşkilatı Cavaxetiya bölgəsində olarkən erməni uşaqların məktəblərdə türklərə qarşı düşmənçilik ruhunda yetişdirildiyinin şahidi oldu. Belə ki, Azərbaycandan olan jurnalist məktəbin qarşısında kəndin ağsaqqalları ilə söhbət edərkən 10-11 yaşlı erməni millətindən olan məktəblilər “türk” deyərək onu daşla vurmağa başladılar. Ancaq müdaxilədən sonra uşaqlar kənarlaşdırıldı. Xarici nümayəndənin fikrincə, bunun bir sadə izahı vardır – Ermənistanın tarix dərsliləri erməni uşaqlarını türklərə qarşı düşmənçilik ruhunda yetişdirir⁴⁵.

Samsxet-Cavaxetiyada olan potensial münaqişələrdən biri də Ahıska türklərinin Gürcüstanda yaşamaq hüququnu tələb etməsi ilə bağlıdır. Belə ki, 1944-cü ilin noyabrında sovet hökumətinin təzyiqi ilə 125 min Ahıska türkü Mərkəzi Asiya respublikalarına deportasiya edildi. Erməni tədqiqatçılar 1939-cu ildə Samtsxe-Cavaxetiyada əhalinin siyahısında türklərin ikinci yerdə durduğunu və 87992 nəfər olduğunu yazırlar⁴⁶. Məhz həmin deportasiya nəticəsində bölgədə *demoqrafik* vəziyyət dəyişdi. Gürcüstan tədqiqatçıları hesab edirlər ki, Samtsxedə ermənilər 1828-1829-cu illər rus-türk müharibəsindən sonra bölgəyə gəlmişlər. Erməni tədqiqatçılar saxtakarlıqla bildirirlər ki, Cavaxetiya Ermənistana məxsus olmuşdur, XIX əsrin I yarısında regionda türk hakimiyyəti ilə əlaqədar demoqrafik dəyişikliklər olmuşdur⁴⁷. Ermənilərin belə iddialarına

44 Guram Markhuliya, “Geopoliticheskaya interesy Armenii v Grueii”, *Pravo i Politologiya*, 3, 2008, s. 38-39.

45 “Malen’kaya Armeniya” v Gruzii, ili chto predstavlyayet iz sebya Samtskhe-Dzhavakhetiya?”, *Day.Az*, <http://news.day.az/georgia/93510.html>, (Erişim tarixi: 16.10.2007).

46 Minasyan., *a.g.m.*, s. 29.

47 Minasyan., *a.g.m.*, s. 27.

qarşı olaraq gürcü tarixçi Quram Marxuliya “Ermənistanın Gürcüstanda geosiyasi maraqları” adlı məqaləsində yazır ki, “ermənilər gürcü toponimlərini dəyişdirərək özlərini Gürcüstanda deyil, Ermənistanda hesab edirlər. “Samtsxe” adının mənası “meshlər ölkəsi” deməkdir. Bu yerin adı tarixən bu ərazidə mesheti xalqının yaşaması ilə bağlıdır. Ahıska (mesheti) türkləri barədə tədqiqat aparan Türkiyə tədqiqatçıları Serhat Keskin və Anaç Özge yazırlar ki, Ahıska türkləri Gürcüstanda Mesheti (indi Samtsxe)-Cavaxetiya bölgəsində yaşamış türkdilli müsəlmanlardır. 1828-1829-cu illərdə Osmanlı-Rusiya müharibəsində Rusiya Qafqazda Suxumi, Ahıska, Qars və Ərzuruma qədər bölgələri işğal etdi. 1829-cu il 29 dekabr tarixdə imzalanan Ədirnə sazişinə görə Osmanlı dövləti Poti və Anapa ilə birlikdə Ahıska və Axalkələki Rusiyaya verdi. 1921-ci ildə bağlanan Moskva və Qars sazişləri ilə bu bölgə Gürcüstanın torpağı olaraq qəbul edilmişdir⁴⁸. Q.Marxuliya yazır ki, Cavaxetiyada bu gün demoqrafik və mədəni sahədə gürcülərin soyqırımını həyata keçirilir⁴⁹.

1989-cu ilin may-iyun aylarında Özbəkistanın Fərqanə rayonunda Ahıskalılara qarşı kütləvi çıxışlar oldu. Özbəkistanın Fərqanə bölgəsində onlar qətləmə məruz qaldılar. Bu zaman Ahıska türkləri Azərbaycana, Ukraynaya, Rusiyaya və digər Orta Asiya ölkələrinə köçmək məcburiyyətində qaldılar. Hazırda Ahıska türkləri 10 ölkədə yaşayırlar⁵⁰. Vətənə qayıtmağı tələb edənlər ikiyə bölünmüşdülər. Ahıska türklərinin bir hissəsi özlərini gürcülər hesab edərək Gürcüstanın istənilən ərazisində yerləşməyə razı idilər və “Gürcü repatriantlarının ittifaqı” və b. siyasi təşkilatlarda birləşmişdilər, digər hissəsi isə özlərini türk hesab edərək, “Vatan”, “Umit” təşkilatlarında birləşmiş, Türkiyədə yaşamaq istəyirdilər⁵¹. 1989-cu ildə Ahıska türkləri Gürcüstanda muxtariyyət verilməsini tələb

48 Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset. A. Aydıngün vd., ed., Avrasya İncelemeleri Merkezi, Ankara 2016, s. 275.

49 Guram Markhuliya, “Geopoliticheskaya interesy Armenii v Grueii”, *Pravo i Politologiya*, 3, 2008, s. 38-39.

50 Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset. , a.g.e., s. 276.

51 Irina Badurashvili et al., “Problemy repatriatsii meskov v Gruzuyu”, *Tsentral'naya Aziya i Kavkaz*, (1), 2000, s.190.

CƏNUB QAFQAZDA OLAN MÜNAQIŞƏLƏRİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ

etdilər. 1996-cı ildə Gürcüstanın Prezidenti E.Şevardnadze deportasiya edilmiş Ahıska türklərinin qayıtması barədə qanun qəbul etdi. Gürcüstanda Ahıska türklərinin geri dönməsinə dörd əsas fakt mane olur. Bu barədə tədqiqat işi aparan Lavrentiy Caniaşvili yazır ki, birincisi, Gürcüstanda 1990-cı ildə Ahıska türkləri və Gürcüstandakı xristianlar arasında 1918-ci ildə yaranmış münaqişələr barədə türkofobiya əhval-ruhuyəsi yaranmışdır. Ahıska türklərinin ən fəal təşkilatı olan “Vətən cəmiyyəti”nin Rusiya ilə əlaqələrinə dair iddialar vardır. Rusiyanın Ahıska türklərindən Gürcüstanda etnik münaqişələrdə istifadə edəcəyi qorxusu vardır. Gürcüstanda Ahıska türklərinə mədəni muxtariyyət və bəzi mədəni hüquqlar verilməsi tələblərindən qorxurlar. İkincisi, Abxaziya və Cənubi Osetiya münaqişəsindən sonra ölkədə qaçqın və məcburu köçkün kütləsi yaranmışdır. Bu problemləri həll etməyən Gürcüstan Ahıska türklərinin geri dönməsindən irəli gələn iqtisadi yükü qaldıra bilməyəcəkdir. Üçüncüsü, Ahıska türklərinin geri dönüşü etno-demoqrafik şəraiti dəyişdirəcəkdir. Gürcü tədqiqatçının dediklərindən biri də budur ki, Ahıska türkləri müsəlmanlaşdırılmış gürcülərdir. Bundan da məqsəd Ahıska türkləri Gürcüstanda yaşayacaqlarsa, onlara türk kimliklərini unutturmaqdır. Dördüncüsü, Samtsxe-Cavaxetiyadakı ermənilər ilə Ahıska türkləri arasında problemlərin yaşanacağından ehtiyat edilir⁵². Bu barədə tədqiqat aparan Türkiyə tədqiqatçıları Y.Blestka və T.K.Tuncel yazırlar ki, “erməni amili” Ahıska türklərinin Gürcüstana geri dönməsinə imkan verməyən əsas amildir⁵³.

2007-ci ildə Gürcüstan hökuməti Ahıska türklərinin vətənə qayıtması barədə yenidən qanun qəbul etsə də, Ahıska (Mehseti) bölgəsinə çox az sayda ailə köçürüldü⁵⁴.

Samtsxe-Cavaxetiyada yaşayan ermənilər Ahıska türklərinin geri dönməsinə etiraz edirlər. 1991-ci ildə Acarıstandan gələn qaçqınlar da

52 Gürcüstan'daki Müslüman Topluluklar Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset. , a.g.e., s. 321-323.

53 Gürcüstan'daki Müslüman Topluluklar Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset. , a.g.e., s. 320.

54 Gürcüstan'daki Müslüman Topluluklar Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset. , a.g.e., s. 276.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ermənilərin onları kəndə buraxmamasından, yolları bağlamalarından şikayət edirdilər. Acarlar əsasən Ninotsminda rayonunun Qorelovka kəndində yerləşmişlər. Hətta ermənilər acarları qovmaq üçün qonşu kəndlərdən 300 silahlı erməni gətirmişdilər. Buna cavab olaraq acarlar da 300 nəfər silahlı ilə müqavimət göstərdikdən sonra ermənilər güzəştə getmişdilər⁵⁵.

Pankiss dərəsində yaşayan çeçen-kistinlər arasında Çeçenistanla birləşmək cəhdlərinin olması digər potensial münaqişə ocağı yaratdı. Rusiya mənbələrinə görə, çeçen separatçıları Rusiya-Gürcüstan sərhədlərinin Pankiss dərəsində öz bazalarını yaratmışdılar⁵⁶. 2001-ci ilin yazında çeçen terrorçuları öz bazalarından Rusiyaya zərbələr vurduqda, Moskva Gürcüstandan Pankiss dərəsində terrorçu bazalarının ləğv edilməsini tələb etdi. Gürcüstan Rusiyanı Abxaziyanın separatçı fəaliyyətini müdafiə etməkdə ittiham edirsə, Rusiya Gürcüstanı çeçen terrorçuların sığınacaq tapdığı Pankiss dərəsində vəziyyətlə bağlı günahlandırır.

Avarların yaşadığı Dağıstanla sərhəd ərazi olan Kvarel rayonu, həmçinin azərbaycanlıların yaşadığı Kvemo Kartli (Borçalı) də potensial münaqişə zonaları hesab edilir.

Gürcüstanda azərbaycanlılar əsasən Kvemo Kartli, Kaxeti, Şida Kartli, Mxeta-Mtianeti bölgələrində, Acarıstan Muxtar Respublikasında, həmçinin Tbilisi və Batumu şəhərlərində tarixən kompakt halda yaşayırlar. Borçalı tarixən Azərbaycan torpaqlarıdır. XVIII əsrin əvvəllərində Borçalı Gəncə bəylərbəyinin hakimiyyəti altında idi. 1736-cı ildə Nadir şahın hakimiyyətinə etiraz etdiyi üçün Borçalı bəylərbəyi Cavadxan Ziyadoğludan alınmış 1737-ci ildə gürcü kralı II Teymurasın hakimiyyəti altına verilmişdir⁵⁷. 1783-cü il 24 iyul tarixdə Rusiya çarı II Yekaterina ilə Kartli-Kaxetiya Kralı II İrakli

55 "Malen'kaya Armeniya" v Gruzii, ili chto predstavlyayet iz sebya Samtskhe-Dzhavakhetiya?"" , Day.Az, <http://news.day.az/georgia/93510.html>, (Erişim tarixi: 16.10.2007).

56 "Sistemnaya istoriya mezhdunarodnykh otnosheniy", M. Bogaturova, ed., *Revolyutsiya Kul'tura*, V 2- kh t. T.2, 2006, s. 160.

57 Gürcüstan'daki Müslüman Topluluklar Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset. , a.g.e., s. 219.

CƏNUB QAFQAZDA OLAN MÜNAQİŞƏLƏRİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ

arasında imzalanmış Georgievsk sazişinə əsasən Kartli-Kaxetiya Krallığı (Şərqi Gürcüstan) Rusiyanın himayəsi altına keçərkən Gürcü Krallığı sərhədləri daxilində qalmış tarixi Azərbaycan torpaqları olan Borçalı, Şəmsəddil və s. mahallar Rusiyaya verilmişdir. Gürcülər bu regiona II Dünya müharibəsindən sonra gəlmişlər. 1940-cı illərdə Lüksemburq və Traunberq qəsəbələrindən almanlar deportasiya edildikdən sonra gürcülər həmin yerlərə yerləşdirildi. Bolnisi qəsəbəsi yaxınlığında Ratevan və Raçiş Urbani kəndləri salındı, Gürcüstan Respublikasının qərbindən ora gürcülər köçürüldü, 1950-ci illərdə Marneuli ətrafında gürcü əhali üçün Sereteli Orconikidze adlı kəndlər salındı. Məqsəd regionda əhalinin milli tərkibini gürcülərin xeyrinə dəyişdirmək idi⁵⁸.

Gürcüstan 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyi əldə etdikdən sonra Borçalı bölgəsinin daxil olduğu Kvemo Kartli bölgəsi yaradıldı. Kvemo-Kartlinin mərkəzi Rustavi şəhəridir, Marneuli, Bolnisi, Dmanisi, Tsalka, Tetri Tskaro, Qardabani rayonlarından ibarətdir. SSRİ dağılıdıqdan sonra, rəsmi statistika görə, əgər Gürcüstanda 307 min azərbaycanlı yaşayırdısa, 2002-ci ildə 284 min 761 azərbaycanlı yaşayırdı⁵⁹. Müstəqilliyin ilk illərində Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlıların vəziyyəti ağırlaşmış, hüquqları pozulmuş və onların bir hissəsi başqa ölkələrə köçmüşlər. Sosial-iqtisadi şəraitin pisləşməsi Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlıların İrana da meyil etməsinə səbəb olmuşdur. E.Şevardnadze hakimiyyətə gələndə qədər Gürcüstandan 800 azərbaycanlı ailəsi öz doğma yurdundan köçmüşdü⁶⁰. 2014-cü ildə keçirilmiş əhali siyahıya almasının nəticələrinə əsasən Gürcüstanda azərbaycanlıların sayı 233 024 nəfərdir. Borçalıda yaşayan azərbaycanlılar isə bildirlər ki, Gürcüstan hökuməti rəsmi mənbələrdə azərbaycanlıların sayını məhdudlaşdırır. Əslində onların sayı 380-500 min arasındadır⁶¹.

58 Loğman Nəsilbi, *Borçalı və Onun Problemləri*, "Borçalı" Nəşriyyatı, Bakı 2003, s. 27.

59 Musa Qasımlı, *Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasəti(1991-2003)*: 2 hissədə. 1 hissə. "Mütərcim" Nəşriyyatı, Bakı 2015, s. 619.

60 Qasımlı, *a.g.e.*, s. 621.

61 *Gürcüstan'daki Müslüman Topululuklar Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset.*, *a.g.e.*, s. 222-223.

ABXAZIYA MÜNAQIŞƏSİNİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ

Hələ sovet hakimiyyəti illərində Abxaziya Muxtar Respublikası dəfələrlə Gürcüstanın tərkibindən çıxmağa və Rusiyaya birləşməyə cəhd etmişdi. Abxaziya tarixşünaslığında XX əsrin əvvəllərində bu regionda abxaz əhalinin əksəriyyət təşkil etdiyi, sovet dövründə abxazların gürcülər tərəfindən sıxışdırıldığı, gürcülərin kiçik abxaz icmasını təhsil, mədəniyyət, demoqrafik yolla assimilyasiya etməyə çalışdıqları, Abxaziyaya qonşu rayonlardan, xüsusən də Meqrelidən (Zuqdid rayonu) gürcülərin miqrasiya etdiyi, 30-cu illərin ortalarında Abxaziyada gürcüləşdirmə məqsədi ilə abxaz uşaqların tədris müəssisələrində sıxışdırıldığı, abxaz dili proqramının orta məktəblərdə ləğv edildiyi, abxaz toponimlərin dəyişdirildiyi, soyadların gürcü adları ilə əvəz edildiyi, Abxaziya tarixinin saxtalaşdırılaraq abxaz xalqının gürcü tayfası elan edildiyi və yalnız 50-ci illərin ortalarında, Stalinin ölümündən sonra gürcü lobbisinin zəiflədiyi, SSRİ rəhbərliyinin təzyiqi ilə azsaylı xalqların müdafiəsi barədə tədbirlərin görüldüyü yazılır⁶².

1989-cu il məlumatına görə, ərazisi 8.600 km² olan Abxaziyada yaşayan 535 min əhalinin 17,8 faizini abxazlar, 45,7 faizini gürcülər, 16 faizini ruslar, 15 faizini ermənilər, 2,5 faizini yunanlar, qalan 3 faizini türklər, tatarlar, ukraynalılar, beloruslar və b. təşkil edirdi. 1992-1993-cü illər gürcü-abxaz münaqişəsi nəticəsində 200000-dən çox gürcü vətəni tərk etdi⁶³.

70-ci illərin sonunda Abxaziya barədə Moskvanın irəli sürdüyü yeni iqtisadi layihələr nəticəsində Abxaziya elm, təhsil, kütləvi informasiya vasitələri sahəsində böyük muxtariyyət aldı. 1977-ci ildə isə gürcü dilinin dövlət dili kimi Abxaziyada ləğv edilməsi və Muxtar Respublikanın Rusiya

62 Bruno Koppiters, "Tayvan' na Yuzhnom Kavkaze" *Aziya i Afrika*, 5, 2006, s. 34; Aleksandr Krylov, "Problemy etnogeneza i gruzino-abkhazskiy konflikt" *Tsentral'naya Aziya i Kavkaz*, 2, 2001, s. 126.

63 Zapiska General'nogo sekretarya. Dokument S/26795, Sovet Bezopasnosti. Ofitsial'noye otchety sorok vos'moy god dopolneniye za oktyabr', noyabr', dekabr' 1993 goda, Organizatsiya Ob'yedinennykh Natsiy, N'yu-York 1997, s. 296.

CƏNUB QAFQAZDA OLAN MÜNAQİŞƏLƏRİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ

ilə daha çox yaxın olması Gürcüstanda sərt qarşılandı. Həmin dövrdə Abxaziyada yaşayan gürcülərin nümayişləri nəticəsində Moskva öz tədbirlərindən əl çəkdi⁶⁴.

80-ci illərin sonunda Abxazianın müstəqilliyi barədə ideyalar yenidən ortaya atıldı. 1989-cu il martın 18-də Lıxın kəndində Abxazianın Gürcüstanın tərkibindən çıxması və SSRİ-nin tərkibində ittifaq respublikası kimi statusunun bərpa edilməsi barədə qərar qəbul edildi. Gürcüstan hökuməti 1918-1921-ci illərdəki müstəqil respublikaya qayıtmaq şüarı altında sovet dövründə qəbul edilmiş qərarları ləğv etdi. Abxazianın Gürcüstandan ayrılması və Rusiyanın Krasnodar diyarının tərkibinə daxil olması barədə 1988-ci il 18 iyun tarixli "Abxaziya məktubu" və 1989-cu il 15 mart tarixli "Lıxın müraciəti" silahlı münaqişəyə gətirib çıxardı. Moskvada ixtisasca filoloq olan professor Vladislav Ardzinba Gürcüstanın Prezidenti Z.Qamsxurdiyanın icazəsi ilə 1990-cı ilin dekabrında Abxaziya Ali Sovetinin sədri təyin edildi.

1992-ci ildə Gürcüstanda hakimiyyətə E.Şevardnadze gəldi. 1972-1985-ci illərdə Gürcüstan KP MK-nın birinci katibi, 1985-1990-cı illərdə SSRİ xarici işlər naziri vəzifələrində işləmiş E.Şevardnadzenin hakimiyyətə gəlişi ilə Rusiya Gürcüstanın Moskva yönümlü siyasət aparacağına və bu ölkədə öz nüfuzunu möhkəmləndəcəyinə ümid edirdi.

1992-ci il iyunun 24-də Rusiyanın vasitəçiliyi ilə Gürcüstan və Abxaziya nümayəndələri Rusiyanın Soçi şəhərində atəşkəs barədə 6 maddədən ibarət Soçi sazişini imzaladılar. Soçi sazişinə müvafiq olaraq iyunun 28-dən atəşkəs olmalı idi. Rusiya, Gürcüstan, Abxaziya nümayəndələrinin iştirakı ilə 1993-cü ilin avqust ayında Moskvada keçirilən görüş zamanı bağlanan sazişə əsasən Abxaziya hökuməti Suxumidən Qudauta köçürüldü və burada Rusiya hərbi bazası yerləşdirildi. Abxaziyada Rusiyanın hərbi bazasının yerləşdirilməsi Gürcüstan ilə Rusiya arasında

⁶⁴ Aynı yer.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

münasibətləri kəskinləşdirdi. Separatçıların Oçamçırı və Qali istiqamətində hücumu nəticəsində 100 mindən çox qaçqın Svaneti dağlarında sığınacaq tapdı. Onlarla insan soyuqdan, aclıqdan həlak oldu. Sentyabrın 19-da təkcə Axaldaba kəndi işğal edildikdən sonra 60 dinc sakin, əsasən qadın və uşaqlar güllələndi, Axaldaba stadionuna qovulan 600 nəfər qoca, qadın, uşağın taleyi isə naməlum qaldı⁶⁵. Separatçılar etnik təmizləmə, soyqırım həyata keçirdilər. 1993-cü il sentyabrın 20-də Abxaziya müstəqilliyini elan etdi. Abxaziya Rusiyadakı terrorçu qüvvələrdən Gürcüstana qarşı terrora istifadə edirdi, ermənilər abxazların tərəfində vuruşurdular.

1993-cü ilin fevralında Rusiya və Gürcüstan arasında Dostluq və əməkdaşlıq barədə müqavilə imzalanırsa da, Rusiya Dövlət Duması onu təsdiq etmədi. Oktyabr ayında Gürcüstanda Rusiya hərbi bazalarının statusu barədə müqavilə imzalandı. Bu müqaviləyə görə Gürcüstanın Qudaut, Batumi, Vaziani, Axalkələk ərazilərində Rusiya hərbi bazalarının olması müddəti artırıldı. 1993-cü ilin dekabrında Gürcüstan MDB-yə daxil oldu və rus qoşunlarının müvəqqəti olaraq Gürcüstan ərazisində saxlanması haqqında razılıq əldə edildi⁶⁶. Lakin Rusiya və Gürcüstan arasında abxaz problemi barədə qarşılıqlı anlaşma olmadı. Abxaziya Respublikası Ali Soveti 1994-cü il noyabrın 26-da özünü respublika elan etdi. Bu zaman artıq silahlı münaqişə sona çatmışdı.

Beləliklə, yuxarıda təhlil edilən məsələləri ümumiləşdirərək belə nəticəyə gəlmək olar ki, Abxaziya probleminin meydana gəlməsinin səbəbləri aşağıdakılardır:

- Rusiyanın Gürcüstanın daxili işlərinə müdaxilə etməsi, Abxaziyanın Gürcüstandan ayrılması və Rusiyanın Krasnodar diyarının tərkibinə daxil olması barədə 1988-ci il 18 iyun tarixli "Abxaziya məktubu" və

65 Pis'mo predstavitelya Gruzii ot 24 sentyabrya 1993 goda na imya Predsedatelya Soveta Bezopasnosti, Dokument S/26487, Sovet Bezopasnosti, Ofitsial'noye otchety sorok vos'moy god dopolneniye za iyul', avgust, sentyabr' 1993 goda, Organizatsiya Ob'yedinennykh Natsiy, N'yu-York 1995, s. 365.

66 Aynı yer.

CƏNUB QAFQAZDA OLAN MÜNAQIŞƏLƏRİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ

1989-cu il 15 mart tarixli "Lıxın müraciəti" silahlı münaqişəyə gətirib çıxardı;

- Gürcüstanda sabitsizlik, siyasi böhran və Z.Qamsaxurdiya hökumətinin Rusiya ilə əlaqələri kəsməsi birmənalı olaraq Rusiyanın Abxaziyanı dəstəkləməsinə səbəb oldu;
- Rusiyanın separatçıları silahlandırması münaqişənin kəskinləşməsinə səbəb oldu;
- Z.Qamsaxurdiya hökuməti hakimiyyətdə qalmaq məqsədilə ölkədə olan gürcü-abxaz qarşudurmasından istifadə edərək abxazları öz tərəfinə çəkmək üçün onlara bəzi siyasi imtiyazlar verdi (Abxaziya Ali Sovetinə seçkilərin keçirilməsi nəticəsində parlamentdə abxazlar əksəriyyət təşkil etdilər və s.).
- Abxaziyada kütləvi informasiya vasitələri, elmi jurnallar və b. mənbələr gürcülərin süni surətdə yerli abxaz əhalini azaltması barədə yalan məlumatlar yaydılar;
- Konstitusiyada olan dəyişikliklər, 1978-ci il konstitusiyasının əvəzinə 1921-ci il konstitusiyasının bərpası, buna cavab olaraq Abxaziyanın SSRİ-nin tərkibində İttifaq Respublikası olması barədə 1925-ci il konstitusiyasını bərpa etməsi, nəticədə Gürcüstan Dövlət Şurasının Abxaziya parlamentinin fəaliyyətini dayandırması gürcü-abxaz münaqişəsinin kəskinləşməsi üçün bəhanə oldu.

Aparılan təhlil gürcü-abxaz münaqişəsinin aşağıdakı nəticələrinin olması qənaətinə gəlməyə imkan verir:

- 1993-cü il 27 iyul Soçi sazişinin şərtlərinə müvafiq olaraq Gürcüstan öz ordusunu Qumista çayından Şərq rayonlarına apardı və nəticədə separatçılar gürcü ordusunu məğlubiyyətə uğratdılar və sentyabrın 20-də Abxaziyanın müstəqilliyini elan etdilər. Abxaziya 1994-cü il noyabrın 26-da özünü respublika elan etdi;

- 17 000-dən çox insan həlak oldu, minlərlə insan şikəst edildi, yüzlərlə insan itgin düşdü, girov götürüldü, təkcə 6000-dən çox görkəmli siyasi xadim – elm, mədəniyyət nümayəndəsi, jurnalist, həkim, pedaqoq məhv edildi;
- Abxaziyada etnik təmizləmə, soyqırımı həyata keçirildi;
- 250 mindən çox insan məcburi köçkün vəziyyətinə düşdü;
- Gürcüstanın iqtisadiyyatına böyük miqdarda zərər dəydi;
- Abxaziyada, Qudaut, Batumi, Vaziani, Axalkalaki ərazilərində Rusiya hərbi bazalarının yerləşdirilməsi Gürcüstanın növbəti fəlakətlərinin başlanğıcını qoydu.

CƏNUBİ OSETİYA MÜNAQIŞƏSİNİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ

Gürcüstanın Cənubi Osetiya ərazisində münaqişə 1989-cu il noyabrın 10-da Cənubi Osetiya Muxtar Vilayəti Sovetinin Muxtar Respublika yaradılması barədə qəbul etdiyi qərarın Gürcüstan Ali Soveti tərəfindən ləğv edilməsindən sonra başladı⁶⁷. 1990-cı il sentyabrın 20-də Cənubi Osetiya Muxtar Vilayəti Sovetinin sessiyasında Cənubi Osetiya Sovet Demokratik Respublikası yaradılması barədə qərar qəbul edildi və onun SSRİ-nin tərkibinə daxil olması barədə İttifaq hakimiyyətinə müraciət olundu. 1992-ci ilin yanvar ayında isə Cənubi Osetiyanın Şimali Osetiyaya birləşməsinə dair Cənubi Osetiyada referendum keçirildi. Cənubi Osetiya 1992-ci il mayın 29-da özünü respublika elan etdi. 1992-ci il iyunun 24-də Daqomılda B.Yeltsin və E.Şevardnadze arasında görüş keçirildi. Rusiya, Gürcüstan, Cənubi Osetiya və Şimali Osetiyanın iştirakı ilə dördtərəfli danışıqların nəticəsi olaraq iyunun 24-də Soçidə atəşkəs barədə bağlanan

67 "Sistemnaya istoriya mezhdunarodnykh otnosheniy", M. Bogaturova, ed., *Revolyutsiya kul'tura*, V 2-kh t. T.2, 2006, s. 543.

CƏNUB QAFQAZDA OLAN MÜNAQIŞƏLƏRİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ

saziş (“Daqomıs sazişi”) müharibəni dayandırdı. Cənubi Osetiya 1992-ci il sentyabrın 25-də Gürcüstandan ayrılmaq barədə qərar qəbul etdi.

Avqustun 25-də Rusiya Abxaziya və Cənubi Osetiyanın müstəqilliyini tanıdı, sentyabrın 9-da isə onlarla diplomatik münasibətlər yaratdı. Rusiyanın Baş Naziri V. Putin qeyd etdi ki, öz təcavüzkar və soyqırım siyasəti ilə Gürcüstan öz ərazi bütövlüyünü pozdu⁶⁸. Rusiya Cənubi Osetiyaya 200 milyon dollar yardım etdi. Rusiyanın məlumatına görə, 2000-dən çox insan həlak oldu, 34 mindən çox insan qaçqın vəziyyətinə düşdü⁶⁹. Ərazi bütövlüyünü pozduğu üçün Gürcüstan Rusiya ilə diplomatik münasibətləri kəsdi və parlament “Rusiya Federasiyasının Gürcüstanın ərazisini işğal etməsi barədə” qərar qəbul etdi. Dekabrın 15-də Semyon Qriqoryev Rusiyanın Abxaziyada, dekabrın 16-da Elbrus Karqiyev Rusiyanın Cənubi Osetiyada nümayəndəsi təsdiq olundu. 2009-cu il yanvarın 16-da İqor Ahba Abxaziyanın, Dmitriy Medoyev Cənubi Osetiyanın Rusiyada nümayəndələri təyin olundular. Həmin il fevral ayında Rusiyanın Cənubi Osetiyada, 2010-cu il mayın 17-də Abxaziyada səfirliyi açıldı. 2011-ci il aprelin 7-də Rusiyanın Prezidenti Dmitri Medvedyev Qarşılıqlı vizasız gediş-gəliş barədə Abxaziya və Cənubi Osetiya ilə sazişi imzaladı. Rusiyanın bu addımından sonra dünya dövlətləri və beynəlxalq təşkilatlar bu hadisələrə reaksiya verdilər. Nikaraqua, Venesuela, Nauru (Sakit okeanın cənubunda olan ada ölkəsi), Vanuat (Sakit okeanda ada ölkəsi) Abxaziyanın, Tuvalu (Sakit okeanda ada ölkəsi) Abxaziya və Cənubi Osetiyanın müstəqilliyini tanıyaraq, onlarla diplomatik münasibətlər yaratdılar⁷⁰.

NATO “Rusiyanın qərarının BMT Təhlükəsizlik Şurasının Gürcüstanın ərazi bütövlüyü barədə qəbul etdiyi qətnamələri pozduğunu”⁷¹, “Qafqazda

68 Viktor Kabisov, “Posledstviya gruzino-yugoosetinskogo vooruzhennogo konflikta 2008 goda”, *Istoricheskaya i sotsial'no-obrazovatel'naya mysl'*, 2(2), 2016, s. 56.

69 “Russia to provide \$200 mln in urgent aid for S. Ossetia”, *Sputnik News*, <https://sputniknews.com/russia/20080811115961365/>, (Erişim tarixi: 11.08.2008).

70 Vyacheslav Chirikba, *Mezhdunarodno-pravovoy status Respubliki Abkhaziya*, Sukhum 2013, s. 3.

71 Viktor Kabisov, “Posledstviya gruzino-yugoosetinskogo vooruzhennogo konflikta 2008 goda”, *Istoricheskaya i sotsial'no-obrazovatel'naya mysl'*, 2(2), 2016, s. 57.

sülhü sual altında qoyduğunu” bildirdi⁷². Avropa İttifaqı Rusiyanın mövqeyini müzakirə etdi və digər ölkələri belə bir hərəkət etməməyə çağırırdı⁷³, Avropanın Rusiyadan enerji asılılığının azaldılmasına çağırış etdi⁷⁴. Beləliklə, Rusiyanın müdaxiləsi ilə Cənubi Osetiyanın Şimali Osetiyaya birləşməsinə dair Cənubi Osetiyada referendum keçirilməsi və Gürcüstanın tərkibində köhnə inzibati sərhədi bərpa edilməklə, ona siyasi status verilməsi barədə tələblər, Rusiyanın separatçıları maliyyələşdirməsi, hərbi sursət, silahla təchiz etməsi Cənubi Osetiya münaqişəsinin yaranmasının başlıca səbəbləridir. Münaqişə nəticəsində minlərlə insan həlak oldu, qaçqın vəziyyətinə düşdü, iqtisadiyata külli miqdarda zərər dəydi, Gürcüstanın ərazi bütövlüyü pozuldu.

NƏTİCƏ

Aparılan təhlil Ermənistanın beynəlxalq hüquq normalarını kobud şəkildə pozduğunu, əsassız ərazi iddiaları ilə Azərbaycanca qarşı hərbi təcavüz etdiyini, ərazilərinin bir qismini işğal etdiyini, Ermənistandan azərbaycanlıları tarixi torpaqlarından qovaraq qaçqına, Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ regionundan və ətraf ərazilərindən azərbaycanlı əhalini qovaraq məcburi köçkünə çevirdiyini, tarix və mədəniyyət abidələrini dağıtdığını, işğalın gedişində soyqırımları həyata keçirdiyini, bəşəriyyətə və sivilizasiyaya qarşı cinayət törətdiyini göstərir. Ermənistanın məqsədi tarixdə olmayan “Böyük Ermənistan” qurmaq üçün addım atmaq olmuşdur. 2020-ci il sentyabrın 27-də Ermənistanın növbəti dəfə atəşkəsi pozması Azərbaycan Ordusunun əks hücuma keçməsi ilə nəticələndi. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Ali Baş Komandan İlham Əliyevin Ermənistan tərəfindən işğal edilən torpaqlarımızın azad edilməsində qətiyyətli mövqeyi və müzəffər Azərbaycan Ordusunun işğal altında olan

72 Aynı yer.

73 Aynı yer.

74 Kabisov, a.g.m., s. 58.

CƏNUB QAFQAZDA OLAN MÜNAQIŞƏLƏRİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ

torpaqlarımızı, Cəbrayılı, Füzulini, Zəngilani, Qubadlıni, Hadrut qəsəbəsini, Suqovuşan qəsəbəsini, 300-ə yaxın yaşayış məntəqəsini bir-birinin ardınca azad etməsi və noyabrın 8-də Qarabağın ürəyi, Qafqazın incisi Şuşanın, noyabrın 9-da isə 71 kəndin, 1 qəsəbənin, 8 yüksəkliyin düşmənlərdən alınması mənfur terrorçu Ermənistanı hərbi kapitulyasiyaya məruz qoydu. Çünki Şuşa həm böyük siyasi, həm böyük strateji əhəmiyyətə malik ərazidir. Eyni zamanda, Şuşanın alınması terrorçu Ermənistana mənəvi zərbə vurdu. Çünki Şuşa Qarabağ deməkdir. Bu qələbələr düşməni məcbur etdi ki, Ağdam, Laçın, Kəlbəcər rayonları Azərbaycana siyasi yollarla qaytarılsın. Noyabrın 10-da Azərbaycan xalqı üçün tarixi bir gün oldu, Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə son qoyuldu. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Rusiya Prezidenti və Ermənistanın Baş Naziri müharibənin dayandırılması haqqında üçtərəfli bəyanat imzaladılar. Bəyanata əsasən 2020-ci il 10 noyabr tarixində Moskva vaxtı ilə saat 00.00-dan etibarən Dağlıq Qarabağ münaqişəsi zonasında atəşin və bütün hərbi əməliyyatların tam dayandırılması elan olundu. İşğal altında olan digər rayonlarımız - Ağdam, Laçın, Kəlbəcər rayonlarının qaytarılması Ali baş Komandanın həmişə qeyd etdiyi kimi Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal etdiyi ərazilərdən çıxarılması haqqında qrafikə əsasən qısa bir müddətdə olacaq. 2020-ci il 15 noyabr tarixinədək Kəlbəcər rayonu, 20 noyabr tarixinədək Ağdam rayonu, 1 dekabr tarixinədək isə Laçın rayonu Azərbaycan Respublikasına qaytarılacaq.

3-cü bəndə əsasən Dağlıq Qarabağda təmas xətti və Laçın dəhlizi boyu Rusiya Federasiyasının 1960 sayda odlu silahlı hərbi qulluqçusundan, 90 hərbi zirehli texnika, 380 ədəd avtomobil və xüsusi texnikadan ibarət sülhməramlı kontingenti yerləşdirilir. 4-cü bənddə isə göstərilir ki, Rusiya Federasiyasının sülhməramlı kontingenti erməni silahlı qüvvələrinin çıxarılması ilə paralel şəkildə yerləşdirilir. 6-cı bənddə göstərilir ki, Dağlıq Qarabağla Ermənistan arasında əlaqəni təmin edəcək və bununla belə Şuşa şəhərinə toxunmayacaq Laçın dəhlizi (5 kilometr enliyində) Rusiya

sülhməramlı kontingentinin nəzarəti altında qalır. Tərəflərin razılığı əsasında növbəti üç il ərzində Dağlıq Qarabağla Ermənistan arasında əlaqəni təmin edən Laçın dəhlizi üzrə yeni hərəkət marşrutunun inşası planı müəyyən ediləcək və bununla da həmin marşrutun mühafizəsi üçün Rusiya sülhməramlı kontingentinin gələcək yerdəyişməsi nəzərdə tutulur. Azərbaycan Respublikası Laçın dəhlizi üzrə hər iki istiqamətdə vətəndaşların, nəqliyyat vasitələrinin və yüklərin hərəkətinə təhlükəsizlik zəmanəti verir. Bölgədəki bütün iqtisadi və nəqliyyat əlaqələrinin bərpa edilməsinə yönəldilən digər bənd 9-cu bənddir. 9-cu bəndə görə tərəflərin razılığı əsasında Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə Azərbaycanın qərb rayonlarını birləşdirən yeni nəqliyyat kommunikasiyalarının inşası təmin ediləcək. Bununla Naxçıvan Muxtar Respublikasını Azərbaycanın əsas hissəsi ilə quru yollarla birləşdirmə istiqamətində tarixi addım atıldı. Bəyanata əsasən yeni nəzarət mexanizmi də tətbiq edilir. Bəyanatın 5-ci bəndində yazılıb: “Münaqişə tərəflərinin razılaşmalara əməl etməsinə nəzarətin səmərəliliyinin artırılması məqsədilə atəşkəsə nəzarət üzrə sülhməramlı mərkəz yaradılır”. Mərkəzdə Rusiya və Türkiyə hərbiçiləri fəaliyyət göstərəcək. Beləliklə, Azərbaycanı haqq mübarizəsində sonunadək dəstəkləyən qardaş Türkiyə Respublikasının rəsmi qaydada bu münaqişənin gələcək həlli və atəşkəsə nəzarət etmək işində rol oynaması çox təqdirəlayiq haldır. Bəyanatda hunmanitar məsələlərin, hərbi əsirlər, girovlar və digər saxlanılan şəxslərin, habelə cəsədlərin mübadiləsinin həyata keçirilməsi, məcburi köçkünlər və qaçqınların Dağlıq Qarabağın ərazisinə və ətraf rayonlara geri qayıtması məsələləri də nəzərdə tutulur. Bəyanatda Dağlıq Qarabağın statusu haqqında heç bir kəlmənin olmaması Azərbaycan Ordusunun hərbi qələbəsinin nəticəsidir.

Gürcüstanda olan münaqişələr də bölgədə sabitliyi pozur. Samsxet-Cavaxetiyada məskunlaşan erməni əhalisi Ermənistanla, Kvemo Kartlidə (Borçalıda) yaşayan azərbaycanlılar Azərbaycanla, Şida Kartlidə yaşayan osetinlər Şimali Osetiya ilə, Pankissdə yaşayan kistinlər (vaynax-çeçenlər)

CƏNUB QAFQAZDA OLAN MÜNAQIŞƏLƏRİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ

Çeçenistanla, Kvarel rayonunda yaşayan avarlar Dağıstanla sərhəddir. Bu ərazilər potensial münaqişə zonaları hesab edilir. Samsxet-Cavaxetiyada olan potensial münaqişələrdən biri də Ahıska türklərinin Gürcüstanda yaşamaq hüququnu tələb etməsi ilə bağlıdır. Abxaziya və Cənubi Osetiya münaqişəsi adları çəkilən digər münaqişələrdən öz xüsusiyyətlərinə görə fərqlənirlər. Yuxarıda adları çəkilən ərazilərdə yaşayan etnik qruplar öz identik etnosları ilə birləşmək istəyirlərsə, Abxaziya və Cənubi Osetiya Rusiya ilə birləşməyə cəhd edir. Bu iki münaqişə beynəlxalq münaqişəyə çevrilmiş, başlanğıcından Abxaziya problemi, 2008-ci il avqust ayında Rusiyanın Gürcüstanın daxili işlərinə müdaxiləsi nəticəsində baş vermiş 15 günlük müharibədən sonra isə Cənubi Osetiya problemi BMT çərçivəsində dəfələrlə müzakirə edilmişdir.

KAYNAKÇA

“Malen’kaya Armeniya” v Gruzii, ili chto predstavlyayet iz sebya Samtskhe-Dzhavakhetiya?”, *Day.Az*, <http://news.day.az/georgia/93510.html>, (Erişim tarihi: 16.10.2007).

“Ermənilər Azərbaycana məxsus qədim tikililər üzərində özlərinə “tarix” yaradırlar”, *Tele Inform*, <http://tele-inform.com/?p=25543>, (Erişim tarihi: 25.01.2015).

“Ermənistanın Azərbaycana Vurduğu ziyan-800 milyard ABD dolları”, *Tezadlar*, <http://www.tezadlar.az/problem/16349-ermnistann-azrbaycana-vurduu-ziyan-800-milyard-ab-dollar.html>, (Erişim tarihi: 12.07.2016).

“Quram Marxulia: “Abxaziya müharibəsində ən dəhşətli cinayətləri Baqramyan batalyonu törədib”, *Voice Press*, <http://voicepress.az/siyaset/15984-quram-marxulia-abxaziya-muharibesinde-en-dehshetli-cinayetleri-baqramyan-batalyonu-toredib.html>, (Erişim tarihi: 14.03.2017).

“Onlar Azərbaycana 800 milyarddan çox ziyan vurublar”, *Sputnik*, <https://sputnik.az/karabakh/20170222/409049082/azerbaycana-800-milyarddan-cox-ziyan-vurulub.html>, (Erişim tarihi: 22.02.2017).

“Russia to Provide \$200 mln in Urgent Aid for S. Ossetia”, *Sputnik*, <https://sputniknews.com/russia/20080811115961365/>, (Erişim tarihi: 11.08.2008).

“Samtskhe-Dzhavakhetiya-ocherednoy shag k mificheskoy “Velikoy Armenii””, *Inosmi*, <http://inosmi.ru/caucasus/20110623/171107714.html>, (Erişim tarihi: 23.06.2011).

ABDULLAYEV, Əsgər, *Ermənistanın Azərbaycana Qarşı Təcavüzkarlıq Siyasəti (XIX əsrin axırı-XX əsr)*, “Elm” Nəşriyyatı, Bakı 1998.

ARZUMANLI, Vaqif-Nazim Musafa, *Tarixin qara səhifələri, Deportasiya, Soyqırım, Qaçqınlıq*, “Qartal” Nəşriyyatı, Bakı 1998.

CƏNUB QAFQAZDA OLAN MÜNAQİŞƏLƏRİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ

Azərbaycan Tarixi, 7 cildə, VI cild, "Elm" Nəşriyyatı, Bakı 2008.

BADURASHVİLİ, Irina et al., "Problemy repatriatsii meskov v Gruzuyu", *Tsentrāl'naya Aziya i Kavkaz*, 1, 2000, s. 189-195.

CHİRİKBA, Vyacheslav, *Mezhdunarodno-pravovoy status Respubliki Abkhaziya*, Sukhum 2013.

DARCHIASHVİLİ, David, "Yuzhnaya Gruzuya: vyzov i zadachi bezopasnost", *Tsentrāl'naya Aziya i Kavkaz*, 1, 2002, s. 180-184.

Ermənistanda Aparılan Etnik Təmizləmə və Ermənistan Silahlı Qüvvələri Tərəfindən Azərbaycan'ın 20 Faiz Arazisinin İşğalı Nəticəsində Yaranmış Bir milyonadək Qaçqın və Məcburi Köçkünlər Haqqında Məlumat (1988-2005-ci illər), Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsi, Bakı 2005.

ƏLİYEV, İlham, *Qafqazda İmperiyalar və Ermənilərin Azərbaycan Arazilərinə Köçürülməsi*, ADPU-nun Nəşriyyatı, Bakı 2012.

Əsir və itkin düşmüş, girov götürülmüş vətəndaşlarla əlaqədar Dövlət Komissiyası, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində itkin düşmüş, əsir-girov götürülmüş, həmçinin azad edilmiş şəxslərlə bağlı statistik məlumatlar, <http://www.human.gov.az>, (Erişim tarixi: 23.02.2017).

FEIGL, Erich, *A Myth of Terror, Armenian Mythomania, Armenian Extremism: Its Causes and Historical Context*, Edition Zeitgeschichte, Salzburg, Freilassing 1986.

Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset, A. Aydıngün-A. Asker-A. Şir Yavuz A. ed., Avrasya İncelemeleri Merkezi, Ankara 2016.

İrəvan Xanlığı, AMEA A.A. Bakıxanov adına Tarix İnstitutu, Bakı 2010.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

KABISOV, Viktor, "Posledstviya gruzino-yugoosetinskogo vooruzhennogo konflikta 2008 goda", *Istoricheskaya i sotsial'no-obrazovatel'naya mysl'*, 2(2), 2016, s. 56-58.

KOPPITERS, Bruno, "Tayvan' na Yuzhnom Kavkaze", *Aziya i Afrika*, 5, 2006, s. 34-40.

KOPPITERS, Bruno, *Federalizm i konflikt na Kavkaze*, Moskovskiy Tsentr Karnegi, Moskva 2002.

KRYLOV, Aleksandr, "Problemy etnogeneza i gruzino-abkhazskiy konflikt", *Tsentral'naya Aziya i Kavkaz*, 2, 2001, s. 122-128.

QASIMLI, Musa, *Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasəti(1991-2003): 2 hissədə, 1 hissə, "Mütərcim" Nəşriyyatı*, Bakı 2015.

QASIMLI, Musa, *Ermənistanın Sovetləşdirilməsindən Azərbaycan Arazilərinin İşğalınadək Erməni İddiaları: Tarix Olduğu Kimi (1920-1994-cü illər)*, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondu, Bakı 2016.

Le commencement du conflict du Karabagh, Série réalités sur le Karabagh, Fondation Heidar Aliyev, Bakou 2006.

Les consequences de l'agression Armenien contre l'Azerbaïdjan, Serie réalités sur le Karabagh, Fondation Heidar Aliyev, Bakou 2006.

MARKHULIYA, Guram, "Geoistoricheskiye aspekty armyanskogo ekspansioniema", *Pravo i Politologiya*, 7, 2010, s. 45-52.

MARKHULIYA, Guram, "Geopoliticheskaya interesy Armenii v Grueii", *Pravo i Politologiya*, 3, 2008, s. 38-42.

MARKHULIYA, Guram, "Guram Markhuliya protiv armyan dzhavakhka", *Pravo i Politologiya*, 2, 2009, s. 39-42.

CƏNUB QAFQAZDA OLAN MÜNAQIŞƏLƏRİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ

MARKHULIYA, Guram-ARDBELAVA N., "Armyanskaya diaspora v Gruzii i ikh antigruzinskaya deyatel'nost", *Pravo i Politologiya*, 3, 2009, s. 70-74.

MƏMMƏDOV, Nahid, İşğal Altındaki Tarixi-Dini Abidələrimiz, "Nurlar" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, Bakı 2015.

MINASYAN, Sergey, "Situatsiya v Dzhavakhke v kontekste problemy vyvoda rossiyskikh voyennykh baz iz Gruzii", *21-y VEK*, 1, 2005.

MOVSİSYAN, Artak, *Ermenistan Tarihi*, çev. Marta Minasyan, Yerevan Devlet Üniversitesi Yayınları, Yerevan 2017.

NƏSİBLİ, Loğman, *Borçalı və Onun Problemləri*, "Borçalı" Nəşriyyatı, Bakı 2003.

PAPAVA, Vladimir et al., *Dzhavakheti Vyzovy i perspektivy*, i Gruzinskiy fond strategicheskikh i mezhdunarodnykh issledovaniy, Tbilisi 2013.

PAŞAYEV, Ataxan, *Köçürülmə*, "Azərbaycan" Nəşriyyatı, Bakı 1995.

Pis'mo predstavatelya Azerbaydzhana ot 10 fevralya 1994 goda na imya General'nogo sekretarya, Dokument S/1994/155, Sovet Bezopasnosti. Ofitsial'neye otchety sorok devyatyy god dopolneniye za yanvar', fevral', mart 1994 goda, Organizatsiya Ob'yedinennykh Natsiy, N'yu-York 1997.

Pis'mo predstavatelya Azerbaydzhana ot 14 maya 1993 goda na imya Predsedatelya Soveta Bezopasnosti, Sovet Bezopasnosti. Ofitsial'neye otchety sorok vos'moy god dopolneniye za aprel', may, iyun' 1993 goda, Organizatsiya Ob'yedinennykh Natsiy, N'yu-York 1996.

Pis'mo predstavatelya Gruzii ot 24 sentyabrya 1993 goda na imya Predsedatelya Soveta Bezopasnosti, Dokument S/26487, Sovet Bezopasnosti, Ofitsial'neye otchety sorok vos'moy god dopolneniye za iyul', avgust, sentyabr' 1993 goda, Organizatsiya Ob'yedinennykh Natsiy, N'yu-York 1995.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

SARKISYAN, Gagik et al., *Istoriya armyanskogo naroda: S drevneyshikh vremen do nashikh dney*, M. G. Nersisyan, ed., Izd-vo Yerevan. un-ta, Yerevan 1980.

Sbornik dokumentov OON po armyano-azerbaydzhanskomu nagorno-karabakhskomu konfliktu, Ministerstvo Inostrannykh Del, Baku 2009.

SHAVROV, Nikolay, *Novaya ugroza russkomu delu v Zakavkaz'ye: predstoyashchaya rasprodazha Mugani inorodtsam*, Издательство Элм, Баку 1990.

Sistemnaya istoriya mezhdunarodnykh otnosheniy, M. Bogaturova, ed., *Revolutsiya Kul'tura*, V 2-kh t. T.2, 2006.

ÜNAL, Şeref, *Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011.

Zapiska General'nogo sekretarya, Dokument S/26795, Sovet Bezopasnosti, Ofitsial'noye otchety sorok vos'moy god dopolneniye za oktyabr', noyabr', dekabr' 1993 goda, Organizatsiya Ob'yedinennykh Natsiy, N'yu-York 1997.

STRUCTURED ABSTRACT

Regional conflicts - one of the problems of modern time, arise directly or indirectly, based on conflict of interests of two or more countries, due to objective or subjective contradictions between them. In order to prevent or resolve any regional conflict peacefully, it is necessary to know the causes and historical roots of the conflict, and in order to build peace, it is necessary to properly investigate and resolve the consequences of the conflict. The analysis shows that Armenia has grossly violated international law, applied military harassment on Azerbaijan with baseless territorial claims, occupied part of its territory, expelled Azerbaijanis from Armenia as refugees, displaced Azerbaijanis from Nagorno-Karabakh and surrounding areas and made them forced displaced people, destroyed historical and cultural monuments, committed genocides during the occupation, and committed crimes against humanity and civilization. Armenia's goal was to take steps to build an unprecedented "Greater Armenia". The reason for the Armenian-Azerbaijani Nagorno-Karabakh conflict is Armenia's fictitious territorial claims against Azerbaijan. There are many confusing and different opinions about the territory inhabited by Armenians and their origin, and Armenians create it on purpose. Armenians write their historical past not based on documents but based on ancient legends. The region known today as Armenia, in a political sense, does not mean the Armenian nation, but the geographical region. Armenians of Phrygian tribe (Hays) migrated from the Balkans. After the failure of the Armenians' baseless territorial claims against the Ottoman Empire, which began to create terrorist organizations to carry out their goals in the late 19th century, they came to Northern Azerbaijan, and the Armenian Dashnaks began to exterminate the local population in Karabakh, Yerevan, Nakhchivan and elsewhere. The Armenian-Muslim conflict of 1905-1907 and the genocide of March 1918 had heavy impact to the Azerbaijani people. During the Soviet time, Armenia did not give up its claims to

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Nagorno-Karabakh. In order to increase the number of Armenians in the places where Azerbaijanis live massively, Armenia deported Azerbaijanis in 1948-1953. The main purpose of Armenia's deportation of Azerbaijanis was to expel Azerbaijanis from Armenia. Armenians were quickly resettled in the places where Azerbaijanis were expelled off.

Armenia's next aggression against Azerbaijan in connection with baseless territorial claims began in the 1980s. Relying on the support of Russia, which has geostrategic interests in the region, Armenia took advantage of the internal instability in Azerbaijan, hiding its aggressive policy under the guise of defending the "self-defense force" and 4,400 km² of Nagorno-Karabakh, 12,719 km² of Nagorno-Karabakh surrounding regions of Aghdam, Fizuli, Lachin, Kalbajar, Jabrayil, Gubadli, Zangilan, villages of 849 km² on the border with Armenia were occupied. The occupied area is 17,968 km² in total. As a result of the occupation of the mentioned territories by the Armenians, industry and agriculture, the communication system was destroyed, more than 1 million refugees and forced displaced were created. These cities and regions provided significant income to the country's budget in the fields of tourism, sanatorium, industry, handicrafts and agriculture. As a result, unemployment, migration, demography and other problems arose. Nakhchivan remained under blockade as a result of Armenia's destruction of the Mehri railway, the only transport route connecting the Nakhchivan Autonomous Republic with Azerbaijan. Only as a result of intense diplomatic activity of the chairman of the Supreme Soviet of the Nakhchivan Autonomous Republic, perspicacious politician Heydar Aliyev, Nakhchivan escaped the blockade after establishing relations with Turkey and Iran in the fields of transport and electricity.

As a result of Armenia's military aggression against Azerbaijan, more than 20,000 people were killed, more than 50,000 were wounded or maimed, and about 4,866 people were taken captive and taken hostage.

CƏNUB QAFQAZDA OLAN MÜNAQIŞƏLƏRİN SƏBƏB VƏ NƏTİCƏLƏRİ

While the occupation of Azerbaijani territories, Armenia committed genocide against the civilian population in Khojaly. According to the working group on the assessment of losses and casualties as a result of the occupation of Azerbaijani territories by the Armenian armed forces, the total amount of damage caused by Armenia to our country is \$ 816.15 billion USD.

Another violation of the ceasefire by Armenia on September 27, 2020 resulted in a counterattack by the Azerbaijani Army. The resolute position of the President of the Republic of Azerbaijan, Supreme Commander-in-Chief Ilham Aliyev in the liberation of our lands occupied by Armenia and liberation of the occupied lands by the victorious Azerbaijani Army, Jabrayil, Fizuli, Zangilan, Gubadli, Hadrut settlement, Sugovushan settlement, about 300 settlements one after another, the liberation of the heart of Karabakh, Shusha, the pearl of the Caucasus, on November 8, and the liberation of 71 villages, 1 settlement and 8 heights from the enemies on November 9 led to the military capitulation of the hated terrorist Armenia. These victories forced the aggressor Armenia to return Aghdam, Lachin and Kalbajar regions to Azerbaijan by political means. On November 10, the President of the Republic of Azerbaijan, the President of Russia and the Prime Minister of Armenia signed a tripartite statement on the cessation of hostilities. According to the statement, a complete ceasefire and stopping of all military operations in the Nagorno-Karabakh conflict zone were announced on November 10, 2020 at 00.00 Moscow time. Our other occupied regions - Kalbajar region by November 15, 2020, Aghdam region by November 20, and Lachin region by December 1, 2020 will be returned to the Republic of Azerbaijan. Having no any single word in the statement about the status of Nagorno-Karabakh is the result of a military victory by the Azerbaijani Army.

Georgia is one of the countries with conflicts in the South Caucasus. Armenians are trying to act on the Nagorno-Karabakh scenario in

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Javakheti. They make the same claims - historical affiliation, socio-economic insecurity, self-determination of Armenians. Even during the Georgian-Abkhaz conflict, Armenians fought on the side of the Abkhazians.

The conflicts in Abkhazia and South Ossetia differ from the other conflicts in terms of their characteristics. Abkhazia and South Ossetia tend to unite with Russia. As a result of both conflicts, thousands of people died, became refugees, the economy was severely damaged, and Georgia's territorial integrity was violated.

THE FINAL STATE OF WAR: HYBRID WAR*

Savaşın Son Hali: Hibrit Savaş

Nihat DUMLUPINAR**
Mehmet Seyfettin EROL***

Abstract

The term Hybrid War was started to be seen frequently in the literature after the Ukrainian Crisis. Although there are plenty of studies about it, there is not a commonly accepted definition. Another discussion about Hybrid War is whether it reflects a novelty. In this work, although we will discuss its definition and novelty, our purpose is not to define or to determine whether it is novel. Our claim is that Hybrid War is not a type of war but it is the final form of war because of the evolution of war. So, Hybrid War is the war itself.

Keywords: Hybrid War, War, Warfare, Ukraine, Syria.

Öz

Hibrit Savaş terimi Ukrayna Krizi sonrasında literatürde sıkça görülmeye başlanmıştır. Üzerinde yapılan birçok çalışma olsa da kavrama ilişkin genel kabul gören bir tanım mevcut değildir. Bununla birlikte bir diğer tartışma konusu da Hibrit Savaş teriminin yeni bir olguyu yansıtmayı yansıtmadığıdır. Bu çalışmada tanım ve yenilik konularını inceleyecek olsak da amacımız Hibrit Savaş teriminin tanımını yapmak veya yeni bir olgu olup olmadığını ortaya koymak değildir. İddiamız Hibrit Savaşın bir savaş türü olmadığı, savaşın evrimleşmesi sonucu günümüzde aldığı nihai form olduğudur. Yani Hibrit Savaş, savaşın kendisidir.

Anahtar Kelimeler: Hibrit Savaş, Savaş, Muharebe, Ukrayna, Suriye.

* Received On: 28.04.2020

Accepted On: 22.12.2020

** PhD Student, Ankara Hacı Bayram Veli University, Department of International Relations, e-mail: nihatudmlupinar@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4836-5749.

*** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University, Department of International Relations, Head of Ankara Center for Crisis and Policy Studies (ANKASAM), e-mail: mserol@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8358-7326.

INTRODUCTION

After the Ukrainian Crisis the number of academic literature about Hybrid War has increased. As stated by Erol and Oğuz the tactics and tools used by Russia make the Ukrainian case a focal point in the discussions about Hybrid War.¹ However, there is not a commonly accepted definition of Hybrid War so far. We can see large amount of definitions of hybrid war. While some of the points of the definitions are identical, they are not completely the same. The main reason of this is attempting to define different objects. While some are trying to define warfare, others are choosing the war as the point of interest. The former type of the definitions are interested in the operational and tactical level of armed warfare, but the latter type of the definitions' focus is on the strategic level of confrontation.

Another problem about Hybrid War is its novelty. While some authors see Hybrid War as a very new phenomenon, others claim that it is just a new label for the old tactics. Deciding whether it is new or not depends on the point of view. If you just look at the armed warfare, it is true that some tools and tactics, which we are witnessing in the contemporary warfare, can also be seen in the past. But if you take the war as a point of interest, denying the change in the way of conducting war is impossible.

In this article we are not attempting to decide which definition is true or to answer whether hybrid war is novel or not. Our main aim is to show how the character and main elements of war has changed over time. We are not interested in the changes in the armed warfare but the general concept of war. So we will use the term Hybrid War as the general concept of the modern war.

We think that Hybrid War should not be categorized as a type of war. Throughout the literature of war we can see lots of different types

THE FINAL STATE OF WAR: HYBRID WAR

of categorization of war and warfare. For example conventional war, asymmetric war, nuclear war, proxy war, compound warfare, cyber war are just a few of them. Hybrid War is not a type of war, it is the war itself at present.

In the article we will discuss the actors, the tools, the way of practice of the modern war, as well as the change on the character and the main elements of war. We will take the Clausewitz's trinities as a starting point to analyze the evolution of war to Hybrid War.

THE CHANGING CHARACTER OF WAR

THE SOURCES OF WAR

Conflict between human beings or between societies dates back to the beginning of life on the earth. As stated by Thomas Hobbes, conflict stems from human nature and it has three reasons which are "competition, diffidence and glory".² According to the realist theory these reasons are also in effect within the conflict between societies. When we read Thucydides, we can also see a similar trinity, which consists of fear, honor and interest, as the sources of war.³

One can ask the question that do all actors show the same reaction in the same conditions which stem from fear, honor and interest? According to the realist theory every actor behaves similar in the same condition, because it sees the states as identical rational units. However, as stated by Lebow, fear, honor and interest which are effective motivations in all level of human societies, act differently in

2 Thomas Hobbes, "Leviathan or the Matter, Forme&Power or Commenwealth Ecclesiastical and Civil", London 1651, (The version Prepared for the McMaster University Archive of the History of Economic Thought, by Rod Hay), p. 77.

3 Robert B. Strassler, ed., *The Landmark Thucydides: A Comprehensive Guide to The Peloponnesian War*, trans. Richard Crawley, Free Press, New York 1996, p. 43.

different cases.⁴ These motivations are being shaped under the effects of identity, history, culture, capability and the geopolitic position of a society. Depending on the conditions in a spesific time, the relative importance of the motivations may differ for a state. It is also true that they may be different state to state even in the same conditions. For example fear (or we can say security) is more important for Ukraine and Syria at the time being, while the interest is the main motivation for the U.S. For Lebow the status of a state in the internetal arena, which is related to honor, is more important than the other motivations as a cause of war.⁵ However, this statement is not valid for all cases. If we correct the statement as “a motivation may be more important for a state than the other motivations in a definite time frame,” it will sound reasonably. For instance, in WWII, security is more important than the others for Russia, while honor or the state status is the main motivation for Putin’s Russia.

THE MAIN ELEMENTS OF WAR: TRINITY OF WAR

War is one of the most important phenomenons of human life. Almost all of the social sciences have studied about war throughout the history. One of the most popular studies is “On War” by Carl Von Clausewitz. Clausewitz defined war as “a continuation of politics with other means.”⁶ According to this definition Clausewitz sees war as a tool of politics. The definition implies that when the peace time tools of politics become ineffective, war starts to play role in order to reach the political goals. It also means that there is a clear difference between peace time and war time. We claim that the scope of war has expanded over time materially and psychologically and the line between peace and war has been blurred. In fact, the international sphere is in a continuous state of war.

4 Richard Ned Lebow, *A Cultural Theory of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge 2008, p. 5-6.

5 Richard Ned Lebow, “The Past and Future of War”, *International Relations*, 24(3), 2010, p. 13.

6 Carl Von Clausewitz, *On War*, trans. Michale Howard-Peter Paret, Princeton University Press, New Jersey 1984, p. 87.

THE FINAL STATE OF WAR: HYBRID WAR

We prefer to name it as “Hybrid War” which has become a popular term in recent years. In other words, war has been evolved from a confrontation of states in a specific time frame to a continuous state of confrontation which includes all instruments of international relations.

The question is how and why has been the war changed? Before answering this question it is important to define the main elements of war. The Prussian General mentioned two sets of trinity of war. The first trinity includes emotion or passion, chance or opportunity and reason. The second one consists of people, military and government. Then he made a connection between two sets of trinity. According to him emotion or passion is related with people, chance or opportunity is related with military and reason is related with government.⁷ While the first trinity represents the abstract elements of war, the second one represents the physical elements of war.

Today, some scholars claim that war has been changed fundamentally. One of them is Martin Van Creveld. He claims that war is being waged by different actors other than states, so the trinity of Clausewitz is not valid today.⁸ But he missed the point that terrorist organizations and other non-state units, which are generally defined as warring parties today, are not the independent actors but just the tools of states.

We agree that the character of war has been changed over time even if its nature is still same.⁹ The nature of war consists of danger, exertion, uncertainty and chance which are defined as the climate of war by Clausewitz.¹⁰ These elements can be clearly observed in the modern

7 Clausewitz, *op. cit.*, p. 89.

8 Martin Van Creveld, “The Transformation of War Revisited”, *Small Wars&Insurgencies*, 13(2), 2002, p. 7-8.

9 Colin S. Gray, “How Has War Changed Since the End of the Cold War?”, *Parameters*, Spring 2005, p. 17; Riana Teifukova-Mehmet Seyfettin Erol, “Russian Hybrid War from Theory to Practice”, *Journal of Crises and Political Research*, Hybrid Warfare Special Issue, 1(2), Ekim 2017, p. 34.

10 Clausewitz, *op.cit.*, p. 104.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

war as well as in the past wars. But there is another element of war which is the most important element of its nature. It is “change” itself.¹¹ It operates over the character and the main elements of war.

The character of war tells us how it is conducted at all levels which are tactical, operational and strategic. Because of advanced destruction capabilities of weapons, technological development and sociological changes, the way of conducting war has been changed over time. While the main elements of war remains valid, their scope and roles expanded and changed over time. Thus, war has destroyed all of its limits which are physical and cognitive boundries, time, tools, methods and the international law. This is what the world is observing and trying to define. This is Hybrid War which means a limitless and continuous war.

The first elements of both trinities (emotion and people) are the igniting and supporting elements of war. Fear, feeling of insecurity, and interest are directly related with emotion which is indispensible part of human beings and also societies. While emotion of an individual is the main element for starting and maintaining a fight, people play the same role for a state in a war. As stated by Gray “War is a social institution and it is waged by societies, not only by states.”¹² First of all, states need material support of their societies to wage a war. Throughout history and even today taxing is an important material source of war.¹³ Moreover, after the American and the French Revolutions people were started to be seen as citizens rather than subjects and defending the nation became the duty of the people.¹⁴

Secondly states need the approval of people to start or to continue

11 Ove Pappila, “The Nature of War Today”, *Dikussion&Debatt*, Kungl Krigsvetenkapsakademiens Handlingar Och Tidskrift, 4, 2008, p. 69.

12 Colin S. Gray, *op.cit.*, p. 8.

13 Richard A. Gabriel-Karen S. Metz, “A Short History of War: The Evolution of Warfare and Weapons”, *Strategic Studies Institute U.S. Army War College*, September 1992, p. 72.

14 Colin S. Gray, *War, Peace and International Relations: An Introduction to Strategic History*, Routledge, New York 2007, p. 55.

THE FINAL STATE OF WAR: HYBRID WAR

waging a war. Vietnam, Iraq and Afghanistan wars are just some examples which show the importance of public support on the decision for war. In the past, because wars were being waged in a limited area with the guns which have limited destruction, people might not be aware of the existence of a war. But today with the help of globalization and the advanced communication technologies, it is impossible to hide even the intention of an armed conflict.

There are significant changes about the first element of the second trinity. In the past, states need to get support of just its own people. Today, states needs to justify a war decision not just for its own people but for the international community. Advanced technological developments and globalization have enormous contribution to this result. Moreover, the international conventions and the developed norms have forced the states to justify their actions even if they do not have to do so. The belief of illegality of war started to be accepted with Kellogg-Brian Pact-1928 which sees the war as a political instrument just in the case of self-defense.¹⁵ At present the use of force is seen as illegal without a condition for self defence and/or without a decision by UN Security Council. And respect to sovereignty of states and to human rights have become an international norm which limits states to resort violence. Briefly, states feel themselves obliged to justify the use of force in the eyes of the international community. For example, as the president of the U.S., which is the hegemon of the international system, even Bush tried to justify the Iraq invasion of the U.S., by claiming it was a preemptive self-defense.¹⁶

The increased importance of the society for a state in a war effort makes the society a valuable target for external agressors. In other words, if a state can effectively dominate the minds of the people in the society

15 Mary Kaldor, *New&Old Wars*, Polity Press, Third Edition, Kindle Version, United Kingdom 2012, p. 746.

16 Kaldor, *op. cit.*, p. 750-751.

of the target state, it becomes easier to reach the goals of war effort.¹⁷ So the target society can be a tool of the agressor instead of a supporting element of the target state.

In contrast to the past, today the first element of the second trinity has three dimensions; state's own society-international community-target state's society. The success in contemporary war depends on controllig these three dimensions.

The second elements of Clausewitz's trinities are opportunity and military. First of all, at the time of Prussian General, during which he wrote "On War.," the only tool of war was military. We think that military means an instrument in the second trinity of him. So we can say that second elements of the trinities are opportunity and tool. They are interconnected each other as Clausewitz claimed and they have mutual effects on each other. Opportunity means appropriate conditions for a tool to exploit. On the other hand an instrument can be used to create an opportunity.

Throughout history the tools of war has been increased in number dramatically. At the beginning, army was the only tool of war. Then navy and air force attended to the toolbox of war. Anyway we can define all of them as military which constitutes the armed tool of war. Over time, with the help of the technolgical developments and sociological changes, new instruments statered to took their roles on the scene of war. Finally today there are many instruments of war such as economy, information and cyber other than military. Also it is important to note that diplomacy which was regarded as a peaceful act in the past, has become an important instrument of war.

The last elements of the trinities are reason and government. It is very clear that while government represents the brain of a state, reason is

¹⁷ Miroslav Banasik, "Russia's Hybrid War in Theory and Practice", *Journal on Baltic Security*, 2(1), 2016, p. 163.

THE FINAL STATE OF WAR: HYBRID WAR

the rationality which is needed for conducting war. Throughout history the government took different forms such as principalities, kings, emperors, generals, presidents, parliaments, councils, leaders of communities and organizations etc. Government here does not mean a recognized unit by law. The capability to conduct a war is sufficient for a unit or a person to be the third element of the second trinity.

In sum war has been changed over time. But the changing part of war is its character but not its nature. Change is the most important element of its nature which is in permanent interaction with its character. The main elements of war, which can be found in the famous trinities of Clausewitz, are still relevant to the modern war. However they are also prone to change in terms of scope and their roles. Society (people), the first element, has three dimensions today. They are state's own society, international community and the society of target's state. Military, the second element, is not sufficient to apply to the modern war theory by its meaning at Clausewitz's time. Today we should understand the second element as the instruments of war. While the military was the only instrument war in the past, we can see a number of other instruments in the contemporary war. Finally the government, which has the same meaning as in the past, can took different forms like leaders, governments, councils etc.

HYBRID WAR

The term "Hybrid War" has been frequently used in the literature of international relations in recent years. Especially after the spring of 2014 the term has caused an incredible interest among the academicians and the media. ¹⁸ The term, which was used for the first time in 1998 by

18 К.Л. Сазонова, "«Гибридная война»: международно-правовое измерение" ("Hybrid War": The Dimension of International Law), Журнал Высшей школы экономики, 4, 2017, p. 178.

Robert G. Walker¹⁹, started to be seen in the literature in 2007. Especially the success of Hezbollah against Israel was identified with “Hybrid War.”²⁰ The term that mentioned often with non-state actors due to Hezbollah example, gained a new dimension after the Russia-Ukraine Crisis in 2014.

THE COMPLEXITY OF THE DEFINITION

Eventough there are lots of articles, books and media news about “Hybrid War,” it is not possible to find a common definition on which a consensus has been reached. As stated by Patrick J. Cullen and Erik Reichborn-Kjennerud, “...no one understands it, but everyone, including NATO and the European Union, agrees it is a problem.”²¹ One can find different types of definitions in the literature, though there are some similar points they have. For instance, while Peter Mansoor defined “Hybrid War” “as conflict involving a combination of conventional military forces and irregulars (guerrillas, insurgents, and terrorists), which could include both state and nonstate actors, aimed at achieving a common political purpose,”²² Frank Hoffman and Russell W. Glenn included non-military tools to their definitions.²³ Another definition, which is similar to Mansoor’s, can be seen in the article issued by NATO Defence College in Rome. In this article it is stated that Hybrid War is not limited to warfield. However, it does not mention about the non-military instruments.²⁴ Ukrainian author

19 Frank Hoffman, “Conflict in the 21st Century: The Rise of Hibrid Wars”, *Potomac Institute for Policy Studies*, December 2007, p. 9.

20 Hoffman, *op. cit.*, p. 8.

21 Erik Reichborn-Kjennerud-Patrick Cullen, “Understanding Hybrid Warfare”, *A Multinational Capability Development Campaign Project*, January 2017, p. 3.

22 Peter R. Mansoor, “Introduction: Hybrid Warfare in History”, Williamson Murray-Peter R. Mansoor (eds.), *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*, Cambridge University Press, New York 2012, p. 2.

23 Frank Hoffman, “On Not-So-New Warfare: Political Warfare vs Hybrid Threats”, *War on the Rocks*, <http://warontherocks.com/2014/07/on-not-so-new-warfare-political-warfare-vs-hybrid-threats>, (Date of Accession: 14.12.2016), p. 3; Russell W. Glenn, “Thoughts on Hybrid Conflict”, *Small Wars Journal*, www.smallwarsjournal.com/jrnl/art/thoughts-on-hybrid-conflict, (Date of Accession: 02.11.2016), p. 5.

24 Andreas Jacobs-Guillaume Lasconjarias, “NATO’s Hybrid Flanks: Handling Unconventional Warfare in the South and the East”, *Research Division-NATO Defense College*, No. 112, Rome-April 2015, https://www.files.ethz.ch/isn/190786/rp_112.pdf, (Date of Accession: 01.11.2018.), p. 3.

THE FINAL STATE OF WAR: HYBRID WAR

Evgeniy Dikiy (Евгений Дикий) defined the term as “an armed aggression implemented by a state on another under the mask of internal conflict.”²⁵ As for Russian author Komleva (Н. А. Комлева) Hybrid War “is a collective action which is directed on the whole geopolitic elements of target state with the purpose of destroying it totally.”²⁶ Here we see two different definitions (Evgeniy Dikiy) one of which was stated under the effects of Russian aggression against Ukraine and the other (Komleva) that is too general.

When we take into account of dictionary meaning of “hybrid”, all of the definitions seem to be true. The dictionary meaning of the term is “a thing made by combining two different elements.”²⁷ All the definitions of the term in the literature mention about the collective usage of different tools. Thus, all of them are consistent with the dictionary meaning of the term. However, the problem lies with the difference between war and warfare.

WAR VERSUS WARFARE:

The main reason of the definition complexity is that everyone is trying to define different things with the same label. Some scholars are focusing on armed conflict, while other some are taking war as a general concept including all aspects.

There is confusion on the meanings of the terms war and warfare in the literature. The dictionary meaning of war is “a state of armed conflict between different countries or different groups within a country.”²⁸

25 Евгений Дикий, “Гибридная Война России: Опыт Украины Для Стран Балтии (Hybrid War of Russia: Ukrainian Example for Baltic States)”, Литовская военная академия им. генерала Йонаса Жямайтиса, 2016, p. 11.

26 Н. А. Комлева, “Гибридная Война: Сущность и Специфика (Hybrid War: Foundation and Character)”, *Философия Политики и Политология*, 2017, p. 130.

27 *Oxford Dictionaries*, <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/hybrid>, (Date of Accession: 10.11.2016).

28 *Oxford Dictionaries*, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/war>, (Date of Accession: 20.01.2019).

However, this definition reflects the past time wars. Today war is in a form that is far beyond the mere armed conflict. As for warfare, it is defined as “engagement in or the activities involved in war or conflict” in the dictionary.²⁹ So, warfare is a part of war according to this definition.

We think that armed confrontations between two sides whether they are states or non-state actors should be regarded as warfare since the war cannot be seen as a mere armed conflict. Thus one needs to use the term “Hybrid Warfare”, if he or she takes the military dimension of war as a point of interest. Here, the term “hybrid” denotes the use of conventional and non conventional military instruments. Moreover, one needs the use “warfare”, if he wants to indicate just one dimension of war such as “economic warfare,” “cyber warfare,” “information warfare,” “diplomatic warfare,” “conventional warfare” and “irregular warfare.” As for Hybrid War, it indicates the combination of these warfares.

ACTORS AND LEVELS OF HYBRID WAR

It seems that most of the academicians have a consensus about the actors of “Hybrid War.” Non-state actors as well as states are accepted as the actors in hybrid war.³⁰ Because Hezbollah has a contribution to the emergence of the term, this tendency should be accepted as normal. We think that deciding who is actor or not depends on the point of view as in the definition issue. If one choose warfare as a point of interest or if one wants to limit his research with military confrontation, he/she has to take non-state organizations as actors. However, if one prefer to take war as a research case, it is not logical to include non-state organizations in the group of actors since they are lacking the other tools of Hybrid War such as economic and diplomatic. We do not mean that non-state actors cannot have these tools. However, if any of non-state actors has

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Jacobs-Lasconjarias, *op.cit.*, p. 2.

THE FINAL STATE OF WAR: HYBRID WAR

the capacity to use all the tools beside military instruments, it becomes questionable to name it as a non-state actor.³¹ We do not aim to decide whether Hezbollah or another similar organization has the capacity to conduct Hybrid War or not. This requires a detailed research on each of this type of organizations. But we want to take attention on the difference between Hybrid Warfare and Hybrid War. Even states, who has financial and diplomatic institutions, may not have the capacity to conduct an Hybrid War. They may be actors of Hybrid Warfare and also the tools of other states in their Hybrid Wars.

Thus, we claim that while actors which have the capacity to use all instruments are the actors of “hybrid war,” other actors (state or non-state) can be actors of “hybrid warfare.” One can ask the question that what if an actor who has the capacity to use all instruments is in a struggle with another actor who does not have the same capacity. Then we can add a familiar adjective to the term; “Asymmetric Hybrid War.” For instance, the example of Hezbollah-Israel confrontation can be named as “Asymmetric Hybrid War,” with the assumption that Hezbollah does not have the capacity to use the non-military instruments. And the same is true for inter state confrontations if one of them is lacking the capacity to use all the instruments.

Furthermore, we think that there are levels in the concept of “Hybrid War.” These are Hybrid War, Regional Hybrid War and Global Hybrid War. For example the war between Israel and Hezbollah is just an Hybrid War (or an Asymmetric Hybrid War) which is a part of Regional Hybrid War between Israel and Iran. Russian-Ukrainian War is also an Hybrid War which is a part of a Global Hybrid War between Russia and the West. Syrian War is an important example for a Global Hybrid War which consists of a number of Hybrid War between different actors.

³¹ Andras Racz, “Russia’s Hybrid Warfare in Ukraine: Breaking the Enemy’s Ability to Resist”, FIIA Report 43, *The Finnish Institute of International Affairs*, <https://www.fiaa.fi/en/publication/russias-hybrid-war-in-ukraine>, (Date of Accession: 26.09.2018), p. 32.

“NEW” OR “OLD” DEBATE

Besides the complexity about the definition of “Hybrid War,” the timing of its emergence and the importance, attributed to it, are profoundly interesting. Especially after 2014, when it gained popularity, it seems as if a new war strategy has been invented. The term, which was used to indicate to the tactical and technical developments of non-state actors in the war field at the beginning³², was suddenly started to be stated as a new strategy used by states after the Russian intervention in Ukraine. As stated by Bettina Benz and Hanna Smith “the concept has been transformed from a military strategic concept into a quasi-theory of Russian foreign policy.”³³

Regardless of the label, another question about “Hybrid War” is whether it is new or not. Some scholars such as Michael Kofman and Matthew Rojansky, argue that although “Hybrid War” seems to be a new concept, neither its tools nor the combined application of them in war field is a new phenomenon.³⁴ Jens Stoltenberg also pointed out the usage of hybrid tactics in history by stating “Trojan War” as a first Hybrid Warfare.³⁵ Moreover, Mansoor claims that the Arab riots used by England against Ottomans in WWI are the examples of Hybrid War.³⁶ And Andrei Demidov (Андрей Демидов) gave some examples from history such as the economic tools used by Napoleon against Russia in 1882, the propoganda used by Hitler substantially and the tactics of the U.S. at the time of the Cold War.³⁷

32 Erik Reichborn-Kjennerud-Patrick Cullen, “What is Hybrid Warfare”, *Norwegian Institute of International Affairs*, Policy Brief 1, 2016, p. 1.

33 Bettina Renz-Hanna Smith, “Russia and Hybrid Warfare-Going Beyond the Label”, *Aleksanteri Institute, University of Helsinki*, Finland 2016, p. 1.

34 Michael Kofman-Matthew Rojansky, “A Closer Look at Russia’s ‘Hybrid War’”, *Kennan Cable*, 7, April 2015, p. 2.

35 Jens Stoltenberg, “Zero-Sum? Russia, Power Politics, and the post-Cold War Era”, *Brussels Forum*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_118347.htm, (Date of Accession: 28.10.2018).

36 Mansoor, *op.cit.*, p. 6.

37 Андрей Демидов, “Национальная Безопасность: Гибридные Войны Как Проявление Межгосударственных Конфликтов В Современных Условиях (National Security: The Outlook of Interstate Conflicts in Contemporary Time: Hybrid War)”, *Экономические Стратегии*, 2, 2016, p. 56.

THE FINAL STATE OF WAR: HYBRID WAR

The opposing view, which does not reject the use of hybrid war tools in history, argues that novelty lies with the way of usage the old tools.³⁸ It is claimed that the combined and simultaneous usage of the tools is a new thing in war.³⁹ According to this view, the most important characteristic of Hybrid War is the synergy created by different tools.⁴⁰

We think that Hybrid War is the result of evolution of War itself. It is not a new type of War. It is the war itself. The label "Hybrid" stems from the shock in which the West found itself after the Ukrainian Crisis. The West needed something to take attention of international community in order to get an alarming position against rising Russian threat. Russians did not use a revolutionary tactic in 2014. They had been also used by the West especially by the U.S.

Thus the label is not important. The important thing is understanding war with its changing character and fundamental elements which we have discussed earlier in this work.

THE CHARACTER OF HYBRID WAR

Although we are using the term "Hybrid War," it is not necessary to use the adjective "Hybrid." As we have already explained it is contemporary war that we are trying to explain regardless of the label. However, it seems to be more comfortable to use the term "Hybrid", in order to ensure the consistency in the text.

As stated before, war has been in a permanent changing process. Because of technological and sociological developments, war has evolved to the thing what we see today.

The creation and acceptance of international laws related to the illegality of war, respect for sovereignty of states and the norms such as

38 Jacobs-Lasconjarias, *op. cit.*, p. 1.

39 Frank G. Hoffman, "Hybrid Warfare and Challenges", *Joint Forces Quarterly*, 52, 2009, p. 36.

40 Racz, *op. cit.*, p. 32.

respect for human rights and just war, cause a tendency for the actions which are deniable. In other words, states prefer peaceful actions such as diplomatic and economic or the actions, which it is impossible to find the actors behind them, such as cyber attacks, information warfare, using insurgency and terrorism. This character of Hybrid War can be called as plausible deniability.⁴¹ If the aggressor can not reach its goals with peaceful or deniable actions, the chaos which is the natural result of these actions can be exploited as an excuse for a conventional military action. Bartosh called this method as creating “controlled chaos.”⁴² In brief, states are trying to go around the law with the help of different tools and actions.⁴³ War, which must be declared in advance according to the international law, is conducted today without a notice. Secrecy has taken the place of openness.⁴⁴ Because of this, some scholars present information warfare as the most important tool of Hybrid War.⁴⁵

Even if it can be possible to define the aggressor behind the secret actions such as information or cyber attack, it is controversial to respond its action by force in terms of self defence or by a security council resolution.⁴⁶

Another factor that leads the tendency toward the Hybrid War is the cost of war. There two aspects of the cost; economic and politic.⁴⁷ The both World Wars caused huge costs and destruction for the warring

41 Reichborn-Kjennerud-Cullen, *op. cit.*, p. 2

42 A.A. Бартош, “Гибридные Войны Как Проявление Глобальной Критичности Современного Мира (Hybrid War as the Global Critic of Contemporary World)”, *Геополитика и Безопасность*, 29(1), p. 72.

43 Сазонова, *op. cit.*, p. 180; Timur Andrievskii, “Гибридная Война: Сущность и Базовые Стратегии (Hybrid War: Its Core and Fundamental Strategy)”, Харьковского национального педагогического университета им. Г.С.Сковороды, Украина, 3(1), 2017, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-17b46a62-59c5-4123-88dc-003424acc549>, (Date of Accession: 30.10.2018), p. 162.

44 Andrievskii, *op. cit.*, p. 162-163.

45 Mihai Marcel Neag, “A New Typology of War-Hybrid War”, *Military Art and Science, Revista Academiei Forțelor Terestre*, 81(1), 2016, p. 17.

46 Сазонова, *op. cit.*, p. 185.

47 Nihat Dumlupinar, “Hybrid War: Iranian Armed Forces”, *Journal of Crises and Political Research, Hybrid Warfare Special Issue*, 1(2), October 2017, p. 77.

THE FINAL STATE OF WAR: HYBRID WAR

parties including the winners. The increased destruction capability of weapons after WWII and the nuclear armament has increased the possible destruction level of a war to a level which is not imaginable. Because of this reason states do not prefer a direct conventional confrontation.⁴⁸ This does not mean that a conventional power is unimportant or secondary. On the contrary it is not possible to mention about Hybrid War without conventional power. Conventional power is in action continuously with its deterrent effect. Moreover, it has multiplier effect for the other tools when it is used. However, the costs of other tools of Hybrid War are less than the cost of the conventional power. Here we are not talking about the costs of having a military power, but the costs of using it and the costs of counteraction against it. Eventhough it is not conventional, it is logical to assess nuclear power within the same context since the usage of it means huge costs for all sides.

Another dimension of costs are related to the politics. The use of conventional force may cause an international pressure against the agressor, if an acceptable justification doe not exist. On the other hand economic problems and military losses due to the conventional military operations put the govenments (especially democratic regimes) in a difficult position in the domestic political affairs.⁴⁹ Thus, states prefer to use primarily the deniable tools of Hybrid War such as cyber attacks, information attacks, private military organizations (mercenaries), terrorist organizations.⁵⁰ Besides the less economic and political burdency of these deniable tools, their effectiveness is not less than the conventional military.

Furthermore, there is one more important characteristic of Hybrid War; the negative connotation. There is no state that claims it is using

48 Miroslav Banasik, "Russia's Hybrid War", *Science and Military*, 2, 2016, p. 41.

49 Сазонова, *op. cit.*, p. 181.

50 *Ibid.*

hybrid war tools.⁵¹ The main reason for this negative connotation is the unlawful tools of Hybrid War. Thus, the usage of Hybrid War tools are always attributed to adversaries and the actions of other side is often defined as “Hybrid Threat.” In this context states defined their action in Hybrid War with “Countering Hybrid Threat” or with similar terms which denote the meaning that excludes the use of unlawful tools.⁵² While the Western World, especially the U.S., accuse Russia to implement Hybrid War, Russians argue that the U.S. has been implementing Hybrid War for years.⁵³ Because of his article⁵⁴ published in February 2013, the Head of Russian General Staff Valery Geresimov has been announced as the inventor of Hybrid War by the West. However, as pointed by Monaghan, in his article Gerasimov does not tell about Russian strategy but the changing war tools and tactics of the West.⁵⁵ On the other hand, Russian side defines colour revolutions as Hybrid War of the West including the last overturn of the Ukrainian Government.⁵⁶ Even the creation of the term “Hybrid War” is seen as an action of propoganda.⁵⁷

As we repeatedly stated that there is not an invention of new type of war. War has been changed overtime. And the changes did not happen overnight after the Ukrainian Crises. They had been visible for years.

51 Демидов, *op. cit.*, p. 58.

52 “NATO’s Response to Hybrid Threats”, *North Atlantic Treaty Organization*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm?selectedLocale=en, (Date of Accession: 19.11.2018); TC 7-100, “Hybrid Threat”, *Headquarters-Department of Army*, p.V; Комлева, *op. cit.*, p.134.

53 П.А. Цыганков, “Гибридная Война”: Политический Дискурс и Международная Практика (Hybrid War: Political Discourse and International Implementation)”, *Межуниверситетский Научный Семинар “Гибридные Войны”-“Гибридные Войны” В ХхI Веке: Социальные И Политические Аспекты*, 4, 2015, p. 257.

54 Валерий Герасимов, “Ценность Науки в Предвидении (The Value of Science in Anticipation)”, *Военно-Промышленный Курьер*, <https://vpk-news.ru/articles/14632>, (Date of Accession: 02.02.2017).

55 Andrew Monaghan, “The ‘War’ in Russia’s ‘Hybrid Warfare’”, *Parameters*, 45(4), Winter 2015-16, p. 68.

56 Сергей Александрович Марков, “«Гибридная Война» Против России, (Hybrid War Against Russia)”, *Алгоритм*, 2015, p. 6-9.

57 Павел Фельгенгауэр-Интервью (Interview), “Гибридная Война”-Новая Угроза или Пропагандистский Трюк? (Hybrid War-New Threat or a Trick of Propaganda?)”, *Deutsche Welle*, <https://www.dw.com/ru/гибридная-война-новая-угроза-или-пропагандистский-трюк/a-18278421>, (Date of Accession: 10.11.2018).

THE FINAL STATE OF WAR: HYBRID WAR

Presenting these changes as a new type of war and relating them with Russian aggressions are just alarming reactions of the West against the rising Russian threat.

THE WAY OF CONDUCTING HYBRID WAR

So far we have emphasized on the changing character of war and the scope of its fundamental elements. One can ask the question that so what? How are states conducting war today? In almost every study of hybrid war, the combined, coordinated and simultaneous use of the tools is stated as a prominent characteristic of Hybrid War.⁵⁸ We agree that today's war requires a combined and coordinated use of the tools. The synergy which can only be achieved by using the the tools in a coordinative way, is among the fundamentals of today's war. The cumulative effect of combined use of the tools is always more than the sum of the effects which are generated by using the tools seperately.⁵⁹ However, we can not define Hybrid War as simultaneous use of the tools, since the time and the sequence of using tools depends on the conditions for a specific case.⁶⁰ In different cases, the sequence, the scope and the way of using tools may be different. While some tools may be used intensively, some others may not be used at all.

The delusion in the litrature is taking the cases such as Ukranian, Syrian cases, which include the military tools, as a point of interest. However, we can add number of countries like Turkey, Iran, Baltic States, towards which hybrid war tools except conventional military, directed. Moreover even in the examples, in which military tools are used, the sequence of the tools differs from case to case. So trying to establish

58 Glenn, *op. cit.*, p. 2.

59 Reichborn-Kjennerud-Cullen, *op.cit.*, p. 3; Бартош, *op. cit.*, p. 74.

60 Reichborn-Kjennerud- Cullen, *op. cit.*, p. 4.

a doctrine for Hybrid War is useless as well as contradictory with its character.⁶¹ In Hybrid War creativity and ambiguity prevail.⁶²

There are some important points in conducting Hybrid War or the contemporary war. First of all anonymity and deniability must be protected unless the need for an open military confrontation. Second, it is important to find out weaknesses, sensitive points and red lines of adversaries and other regional and global powers. The main attention must be on keeping adversary and international community unaware about the actions. For this reason crises that are created purposefully must be seem as if they are stemming from domestic reasons. Briefly, the scope and the intensity of the tools must be kept under the awareness threshold of adversaries in order not to trigger a counter action or third party interventions.⁶³

The strategy for conducting Hybrid War explained by Erik Reichborn-Kjennerud and Patrick Cullen in a Multinational Capability Development Project. According to them, the strategy of Hybrid War consists of “vertical escalation” and “horizontal escalation” of the tools. Vertical escalation means increasing or decreasing the intensity of a tool depending on the situation. As for horizontal escalation, it means applying new tools in synchronization to create cumulative effects on the adversary.⁶⁴ The important points are not to pass the awareness threshold, applying right tools depending on the conditions and deciding sufficient intensity of the tools. As stated by Erik Reichborn-Kjennerud and Patrick Cullen the tools can be used as carrots as well as sticks.⁶⁵ For example, in a spesific case economic tool can be in a form of economic assistance, while it can be in a shape of economic ambargo in another case.

61 Stephen M. Dayspring, *Toward A Theory of Hybrid Warfare: The Russian Conduct of War During Peace*, Naval Postgraduate School, 2015, (Published Master Thesis), p. 34.

62 Reichborn-Kjennerud-Cullen, *op. cit.*, p. 8.

63 Reichborn-Kjennerud-Cullen, *op. cit.*, p. 13.

64 Reichborn-Kjennerud-Cullen, *op.cit.*, p. 8-9.

65 Reichborn-Kjennerud-Cullen, *op.cit.*, p. 13.

THE FINAL STATE OF WAR: HYBRID WAR

Another point which must be taken into account is the effects of the tools used in Hybrid War. The effects of an action should be understood as a change on the state of an entity (social, economic etc) of the target state. But the cause-effect relationship is not linear in Hybrid War.⁶⁶ For instance a cyber attack on state institutions may cause a social unrest. Or a terrorist attack on the target state's society may trigger an economic crisis. This non-linear cause-effect relation makes difficult the detection of the cause behind the effects for the target state. Also, the aggressor may lose the control of the events if it does not anticipate secondary effects of the actions.⁶⁷

The need for synchronizing various tools, deciding the timing of vertical and horizontal escalation or de-escalation, the need for staying below the awareness threshold of the adversaries, and the need to foresee the secondary or third order effects and to take necessary steps for them require a high degree centralized governing body.⁶⁸ A centralized and authorized body also needed for taking and changing the decisions quickly which is necessary for Hybrid War environment. It can be said that the central governing body created by Russians is a very important factor for the success of Russia in Ukraine Crisis.⁶⁹

Some scholars see anti-democratic regimes more advantageous on taking, changing and implementing decisions quickly which is a requirement of dynamic Hybrid War environment.⁷⁰ This conclusion makes Russia more advantageous than the West. The central governing body is not required just for the aggressors but also the defenders in Hybrid War. States need a central governing body to be successful against Hybrid aggressors.

66 Reichborn-Kjennerud-Cullen, *op.cit.*, p. 13.

67 Reichborn-Kjennerud-Cullen, *op.cit.*, p. 14.

68 Reichborn-Kjennerud-Cullen, *op.cit.*, p. 3.

69 Tony Balasevicius, "Looking for Little Green Man, Understanding Russia's Employment of Hybrid Warfare", *Canadian Military Journal*, 17(3), Summer 2017, p. 26.

70 Reichborn-Kjennerud-Cullen, *op.cit.*, p. 2.

In sum, Hybrid War is the result of the changes on the character and the main elements of war. The label is not important. It is the war which we see today. The characteristics of the main elements of war, people (society), military (tools) and government, determine the the way of conducting war. Thus, Hybrid War requires to control the minds of society both national and international, to synconize various tools in order to create a cumulative effect and to take and change decisions quickly depending on the situation in which ambiguity prevails.

UKRANIAN AND SYRIAN CRISIS IN THE GLOBAL HYBRID WAR

In this section our aim is not to present the details of Ukranian and Syrian Crisis. We want to demonstrate the relation of these crises with higher levels of Hybrid War which we defined before as Regional and Global Hybrid Wars. We took these two examples among numerous others because of their popularity.

First of all Ukranian Crisis is a Hybrid War which is a part of Global Hybrid War between the West and Russia. Thus, it has two sides one of which is between Ukraine and Russia and the other one is between Russia and the West. This war did not start in 2014 and it will not end in the near future. In fact it has started with the demolition of Soviet Russia. Moreover, the Hybrid War between the West and Russia is not limited to Ukranian case. It also shows itself on different part of the world such as Georgia, Middle Asia, Baltic and Middle East. In other words Russia has been conducting different Hybrid Wars at the same time.⁷¹ Ukrainian crisis is just a visible sign of this continous war between two sides and it is also important for the West that it signals the rising Russian presence in the international affairs.

⁷¹ Teifukova-Erol, *op. cit.*, p. 34.

THE FINAL STATE OF WAR: HYBRID WAR

As for the Syrian case it is a part of regional war with multiple sides such as Russia, Iran, Israel, Syria, Iraq, Saudi Arabia and Turkey. It is also a part of global war which includes the U.S., the E.U., Russia and China as well.⁷² Accepting the Syrian case as a just civil war which stems from the unrest of society is a narrow-minded thinking. Regional and global powers are testing each other and trying to get a better situation in every case of Hybrid Wars. They are fighting each other with non-military and indirect military tools. Also the direct military tools are always in their tool box to be used when they are needed.

There may be also connection between the parts of Regional and Global Wars. An action or an Hybrid War as a whole may also secondary effects in another part of the higher levels of Hybrid War.

For example, Syrian and Ukrainian cases may be in relation with each other in the context of the Hybrid War between Russia and the U.S. Ukrainian Crisis stemmed from the overturn of legitimate Ukrainian Government by the West. As known by everyone in the world, Ukraine is a red line of Russia.⁷³ Even the enlargement of NATO has been seen a fateful error⁷⁴, trying to make Ukraine a part of the Western world seems unreasonable. Moreover Georgia and Ukraine are more important for Russia than for the West.⁷⁵ Russia needs Ukraine for security reasons, economic reasons, status which are related the fundamental reasons for a war.

Thus the question is why did the West, in particular the U.S., make such an attempt that provoked Russia? There are two possible answers

72 Şafak Oğuz-Kadir Ertaç Çelik, "Conflict in Syria: Is It A Proxy Warfare?", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), December 2018, p. 45.

73 John J. Mearsheimer, "Why the Ukrainian Crisis is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin", *Foreign Affairs*, September-October 2014, p. 6.

74 George F. Kennan, "A Fateful Error", *New York Times*, <https://www.nytimes.com/1997/02/05/opinion/a-fateful-error.html>, (Date of Accession: 10.02.2019).

75 Nihat Dumlupınar, "Avrupa Güvenliği Kapsamında Ukrayna Krizi", *ANKASAM Analiz*, 4, Ekim 2017, p. 20.

for this question. Firstly the West underestimated the capability and the intention of Russia. Secondly, the West provoked Russia intentionally to make busy her in order to distract her attention from Syria. We can not be sure which of the answers is true.

However, regardless of the answers, Russia seems to be the winner so far. Russia has got what she wanted from Ukrainian crises; the annexation of Crimea and a freezing conflict in the east of Ukraine. And also Russia prevents the U.S to overturn the regime of Syria until now.

Because Hybrid War is a continuous state of war, winning the War completely is not possible. It is possible to win the parts of Hybrid War but not as a whole. Thus the future will show us who will benefit from this permanent war. Our prediction is no one.

CONCLUSION

After 2014 the term Hybrid War has become one of the most important themes in the literature. However, until now it has not been understood thoroughly. Different scholars have defined the term differently because they have been looking at the term from different points of view. In fact, Hybrid War is not a new type of war. It is the war itself. However, we see a novelty in the way of conducting war in the new century. This novelty does not stem from an invention of new type of war, but from the changing character and the scope of the fundamental elements of war which are people (society), military (tool) and government.

Hybrid War must not be thought just as a confrontation between two sides. There are three level of Hybrid War; Hybrid War, Regional Hybrid War and Global Hybrid War. Each case of Hybrid war belongs to an higher level of Hybrid War regional or global. For instance Georgian or Ukrainian Wars are parts of a global war between the West and Russia. Syrian War is a multiple-side war which has both regional and global characteristics.

THE FINAL STATE OF WAR: HYBRID WAR

The parts of higher levels of Hybrid War can be also connected to each other. An action in one part or a war as a whole may affect the other Hybrid War.

The main characteristics of Hybrid War are; 1- It is important to control the minds of societies domestic and international. (the first element of the second trinity) 2- It is important to have the capacity to apply all kinds of tool in a synchronized manner. (the second element of the second trinity) 3-It is important to have a central authorized governing body consists of experts from all fields. (the third element of the second trinity). These are important not only for the agressors but also the defenders in Hybrid Warfare. It is also very diffucult to understand who is agressor and who is defender.

Russia has some adventageous in Hybrid War relatively to the West since it has more central decision taking mechanisms. Democratic western states and especially the NATO need a more dynamic and quick decision making and executive bodies in order to be successful against Hybrid threats especially against the autocratic ones.

REFERENCES

ANDRIEVSKII, Timur, "Гибридная Война: Сущность и Базовые Стратегии (Hybrid War: Its Core and Fundamental Strategy)", Харьковского национального педагогического университета им. Г.С.Сковороды, Украина, 3(1), 2017, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-17b46a62-59c5-4123-88dc-003424acc549>, (Date of Accession: 30.11.2018), p. 158-166.

BALASEVICIUS, Tony, "Looking for Little Green Man, Understanding Russia's Employment of Hybrid Warfare", *Canadian Military Journal*, 17(3), Summer 2017, p. 17-28.

BANASIK, Miroslav, "Russia's Hybrid War in Theory and Practice", *Journal on Baltic Security*, 2(1), 2016, p. 157-182.

BANASIK, Miroslav, "Russia's Hybrid War", *Science and Military*, 2, 2016, p. 39-47.

БАРТОШ, А.А., "Гибридные Войны Как Проявление Глобальной Критичности Современного Мира (Hybrid War as the Global Critic of Contemporary World)", *Геополитика и Безопасность*, 29(1), p. 71-78.

САЗОНОВА, К.Л. "«Гибридная война»: международно-правовое измерение" ("Hybrid War": The Dimension of International Law), *Журнал Высшей школы экономики*, 4, 2017, p.177-187.

CLAUSEWITZ, Carl Von, *On War*, trans. Michale Howard-Peter Paret, Princeton University Press, New Jersey 1984.

CREVELD, Martin Van, "The Transformation of War Revisited", *Small Wars&Insurgencies*, 13(2), 2002, p. 3-15.

CULLEN, Patrick- Erik Reichborn-Kjennerud, "Understanding Hybrid Warfare", *A Multinational Capability Development Campaign Project*, January 2017.

THE FINAL STATE OF WAR: HYBRID WAR

ДЕМИДОВ, Андрей, "Национальная Безопасность: Гибридные Войны Как Проявление Межгосударственных Конфликтов В Современных Условиях (National Security: The Outlook of Interstate Conflicts in Contemporary Time: Hybrid War)" *Экономические Стратегии*, 2, 2016, p. 54-59.

ДИКИЙ, Евгений, "Гибридная Война России: Опыт Украины Для Стран Балтии (Hybrid War of Russia: Ukrainian Example for Baltic States)", Литовская военная академия им. генерала Йонаса Жямайтиса, 2016.

DAYSRING, Stephen M., "Toward A Theory of Hybrid Warfare: The Russian Conduct of War During Peace", *Naval Postgraduate School*, 2015, (Published Master Thesis).

DUMLUPINAR, Nihat, "Hybrid War: Iranian Armed Forces", *Journal of Crises and Political Research*, Hybrid Warfare Special Issue, 1(2), October 2017, p. 68-105.

DUMLUPINAR, Nihat, "Avrupa Güvenliği Kapsamında Ukrayna Krizi" *ANKASAM Analiz*, 4, 2017.

EROL, Mehmet Seyfettin-Şafak Oğuz, "Hybrid War Theory and Russian-Ukrainian Conflicts", *Journal of Turkish World Studies*, 18(2), Winter 2018, p. 399-415.

ФЕЛЬГЕНГАУЭР, Павел-Интервью (Interview), ""Гибридная Война"- Новая Угроза или Пропагандистский Трюк?(Hybrid War- New Threat or a Trick of Propaganda?", *Deutsche Welle*, <https://www.dw.com/ru/гибридная-война-новая-угроза-или-пропагандистский-трюк/a-18278421>, (Date of Accession: 10.11.2018).

GABRIEL, Richard A.-Karen S. Metz, "A Short History of War: The Evolution of Warfare and Weapons", *Strategic Studies Institute U.S. Army War College*, September 1992.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ГЕРАСИМОВ, Валерий, “Ценность Науки в Предвидении (The Value of Science in Anticipation)” Военно-Промышленный Курьер, <https://vpk-news.ru/articles/14632>, (Date of Accession: 02.02.2017).

GLENN, Russell W., “Thoughts on Hybrid Conflict”, *Small Wars Journal*, www.smallwarsjournal.com/jrnl/art/thoughts-on-hybrid-conflict, (Date of Accession: 02.11.2016).

GRAY, Colin S., “How Has War Changed Since the End of the Cold War?”, *Parameters*, Spring 2005, p. 14-26.

GRAY, Colin S., *War, Peace and International Relations: An Introduction to Strategic History*, Routledge, New York 2007.

HOBBS, Thomas, *Leviathan or the Matter, Forme&Power or Commonwealth Ecclesiasticalland Civill*, London 1651, (The version Prepared for the McMaster University Archive of the History of Economic Thought, by Rod Hay).

HOFFMAN, Frank, “Conflict in the 21st Century: The Rise of Hibrid Wars”, *Potomac Institute for Policy Studies*, December 2007.

HOFFMAN, Frank, “On Not-So-New Warfare: Political Warfare vs Hybrid Threats”, *War on the Rocks*, <http://warontherocks.com/2014/07/on-not-so-new-warfare-political-warfare-vs-hybrid-threats>, (Date of Accession: 14.11.2016).

HOFFMAN, Frank G. “Hybrid Warfare and Challenges”, *Joint Forces Quarterly*, 52, 2009, p. 34-39.

JACOBS, Andreas-Guillaume Lasconjarias, “NATO’s Hybrid Flanks: Handling Unconventional Warfare in the South and the East”, *Reserch Division-NATO Defense College*, No.112, Rome-April 2015, https://www.files.ethz.ch/isn/190786/rp_112.pdf, (Date of Accession: 01.11.2018).

THE FINAL STATE OF WAR: HYBRID WAR

KALDOR, Mary, *New&Old Wars*, Polity Press, Third Edition, Kindle Version, United Kingdom 2012.

KENNAN, George F., "A Fateful Error", *New York Times*, 5 February 1997.

KOFMAN, Michael-Matthew Rojansky, "A Closer Look At Russia's 'Hybrid War'", *Kennan Cable*, 7, April 2015.

КОМЛЕВА, Н. А., "Гибридная Война: Сущность и Специфика (Hybrid War: Foundation and Character)" *Философия Политики и Политология*, 2017, p. 28-137.

LEBOW, Richard Ned, *A Cultural Theory of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge 2008.

LEBOW, Richard Ned, "The Past and Future of War", *International Relations*, 24(3), 2010, p. 1-28.

MANSOOR, Peter R., "Introduction: Hybrid Warfare in History", Williamson Murray-Peter R. Mansoor (eds.), *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*, Cambridge University Press, New York 2012.

МАРКОВ, Сергей Александрович, "«Гибридная Война» Против России, (Hybrid War Against Russia)" *Алгоритм*, 2015.

MEARSHEIMER, John J., "Why the Ukranian Crisis is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin", *Foreign Affairs*, September-October 2014, p. 1-12.

MONAGHAN, Andrew, "The 'War' in Russia's 'Hybrid Warfare'", *Parameters*, 45(4), Winter 2015-16, p. 65-74.

NEAG, Mihai Marcel, "A New Typology of War-Hybrid War", *Military Art and Science*, Revista Academiei Forțelor Terestre, 18(1), 2016, p. 14-20.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

North Atlantic Treaty Organization, "NATO's Response to Hybrid Threats", https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm?selectedLocale=en, (Date of Accession:19.11.2018).

OĞUZ, Şafak-Kadir Ertaç Çelik, "Conflict in Syria: Is It A Proxy Warfare?", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), December 2018, p. 44-69.

OXFORD Dictionaries, <http://www.oxforddictionaries.com>, (Date of Accession: 10.11.2016).

PAPPILA, Ove, "The Nature of War Today", *Dikussion & Debatt*, Kungl Krigsvetenkapsakademiens Handlingar Och Tidskrift, 4, 2008, p. 69-73.

RACZ, Andras, "Russia's Hybrid Warfare in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist", *FIIA Report 43*, The Finnish Institute of International Affairs, 16 June 2015.

REICHBORN-KJENNERUD, Erik-Patrick CULLEN, "What is Hybrid Warfare", *Norwegian Institute of International Affairs*, Policy Brief 1, 2016.

RENZ, Bettina-Hanna Smith, "Russia and Hybrid Warfare-Going Beyond the Label", *Aleksanteri Institute*, *University of Helsinki*, 1, Finland 2016.

STOLTENBERG, Jens, "Zero-Sum? Russia, Power Politics, and the post-Cold War Era", *Brussels Forum*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_118347.htm, (Date of Accession: 28.10.2018).

STRASSLER, Robert B., ed., *The Landmark Thucydides: A Comprehensive Guide to "The Peloponnesian War*, trans. Richard Crawley, Free Press, New York 1996.

TC 7-100, "Hybrid Threat", *Headquarters-Department of Army*.

TEIFUKOVA, Riana-Mehmet Seyfettin EROL, "Russian Hybrid War from Theory to Practice", *Journal of Crises and Political Research*, Hybrid Warfare Special Issue, 1(2), October 2017, p. 33-67.

THE FINAL STATE OF WAR: HYBRID WAR

ЦЫГАНКОВ, П.А. “Гибридная Война”: Политический Дискурс и Международная Практика (Hybrid War: Political Discourse and International Implementation)”, Межуниверситетский Научный Семинар “Гибридные Войны”-“Гибридные Войны” В ХхI Веке: Социальные И Политические Аспекты, 4, 2015, р. 253-258.

THE ANALYSIS OF CLIMATE CHANGE NEGOTIATIONS BETWEEN 1995-2002*

İklim Değişikliği Görüşmelerinin 1995-2002 Yılları Arasında Analizi

Sezai ÖZÇELİK**

Abstract

This article aims to address the historical background of the climate change talks. Particularly, the positions taken by the three main blocks that participated in the COP1 meetings held in Berlin in 1995 and the COP8 meetings held in New Delhi in 2002 constitute the main area of focus of the article. Because analyzing the negotiation positions of the three main blocks makes it easier to understand the perceptions and results of the processes regarding the climate change negotiations. In this context, the approaches of the United States of America, European Union and China to negotiations are examined in detail in the article.

Keywords: *Climate Change Negotiations, Global Warming, United States, European Union, G-77/China.*

Özet

Bu makale, iklim değişikliği görüşmelerinin tarihsel arka planını ele almayı amaçlamaktadır. Özellikle de 1995 yılında Berlin'de düzenlenmiş olan COP1 toplantıları ile 2002 yılında Yeni Delhi'de düzenlenen COP8 toplantılarında görüşmelere katılan üç ana bloğun takındıkları pozisyonlar makalenin odaklandığı temel alanı teşkil etmektedir. Zira üç ana bloğun görüşme pozisyonlarının analiz edilmesi, iklim değişikliği görüşmelerine ilişkin yaşanan süreçlerin algılamalarının ve sonuçlarının anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu kapsamda makalede Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve Çin'in görüşmelere olan yaklaşımları detaylı bir şekilde incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *İklim Değişikliği Görüşmeleri, Küresel Isınma, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği, G-77/Çin.*

* Received On: 17.06.2020

Accepted On: 23.12.2020

** Doç Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Öğretim Üyesi, e-posta: sezaiozcelik@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0845-8465.

THE ANALYSIS OF CLIMATE CHANGE NEGOTIATIONS BETWEEN 1995-2002

INTRODUCTION

Environmental regime formation involves different stages (agenda formation, negotiation, and implementation).¹ In an attempt to find solutions to global environmental problems, multilateral environmental diplomacy became a crucial tool for international negotiation processes in which informal agreements or binding treaties have been created, evolved, and implemented for the formation of global environmental governance and environmental regimes. The formation of environmental regimes takes place through the international negotiations of many formal conventions and protocols as well as informal workshops and meetings. The theoretical arguments of this study derive from the literature of international negotiation and the literature of international institutions and international regimes for the concepts of “consensual knowledge”² and “epistemic/ scientific communities”.³ International regimes are social institutions that combine sets of principles, norms, rules, procedures, and programs to “govern the interactions of actors in specific issue-areas.”⁴ The multilateral environmental negotiation (MEN) is important because the negotiation stage of regime formation is best reflected within the characteristics of multilateral negotiation.⁵

1 Oran R. Young, *Creating Regimes: Arctic Accords and International Governance*, Cornell University Press, Ithaca 1998.

2 , Bertram I. Spector et al., “The Dynamics of Regime-Building Negotiations”, Bertram I. Spector et al., eds., *Negotiating International Regimes: Lessons Learned from the United Nations Conference on Environment and Development (UNCED)*, Graham Trotman/ Martinus Nijhoff, London 1994, p. 3-21.

3 Peter M. Haas, “Do Regimes Matter? Epistemic Communities and Mediterranean Pollution Control”, *International Organization*, 43(3), Summer 1989, p. 376-40; Peter M. Haas, “Banning Chlorofluorocarbons: Epistemic Community Efforts to Protect Stratospheric Ozone”, *International Organization*, 46(1), Winter 1992, p. 187-224.

4 Marc A. Levy, “The Study of International Regimes”, *Working Paper*, International Institute for Applied Systems Analysis, no. 94-113, November 1994, p. 11.

5 Fen Osler Hampson, *Multilateral Negotiations: Lessons from Arms Control, Trade, and the Environment*, John Hopkins University Press, Baltimore 1995.

The majority of environmental regime negotiations have occurred in the form of “conference diplomacy” in which governments and intergovernmental organizations involve “internationally coordinated policy-making through negotiation” in a conference setting.⁶ They have usually followed a two-step convention-protocol approach. First, the parties sign a broad framework “convention” with agreed principles in an issue area. Without any binding obligations on the parties, a “framework convention” aims to establish a set of principles, norms, goals, and formal mechanisms for cooperation on the issue. Then, the parties sign a detailed “protocol” that produces binding agreements with the control measures, goals, standards, targets, and timetables at the conference of parties (COP). According to this approach, the negotiation moves from non-binding to binding texts, broad to specific issues, scientific to political discussions, and diagnosis to formula stages. Even though the parties adopt the protocol, they still continue to negotiate additional protocols and amendments as well as other related cross-issues (climate change, sustainable development) due to the introduction of new issues, interests, parties, information, scientific evidence, and polluting technologies, for several more years. The latest example of this approach was the Rio Convention or the United Nations Framework Convention on Climate Change (1992) and the Climate Change Protocol in Kyoto (1997).⁷ The most successful one was the Vienna Convention (1985) and the Montreal Protocol (1987) on ozone depletion.⁸

This research aims to analyze the three main negotiation coalitions between conference of parties (COP) in Berlin in 1995 to COP8 in New

⁶ Pamela Chasek, *Earth Negotiations: Analyzing Thirty Years of Environmental Diplomacy*, United Nations University Press, New York 2001, p. 20.

⁷ Mary J. Larson, *Conflict Resolution in Ecological Negotiations: How Multilateral Negotiations Contribute to the Resolution of Environment and Development Conflicts*, Institute for Conflict Analysis and Resolution, George Mason University, (Unpublished Doctora Thesis), Virginia 2001.

⁸ Gareth Porter-Janet W. Brown, *Global Environmental Politics*, Westview Press, New York 1996, p. 16-17; Lawrence Susskind, *Environmental Diplomacy: Negotiating More Effective Global Agreements*, Oxford University Press, New York 1994, p. 30-31.

THE ANALYSIS OF CLIMATE CHANGE NEGOTIATIONS BETWEEN 1995-2002

Delhi in 2002. First, it presents a short scientific and historical background of climate change negotiations. The time period between 1995 to 2002 is selected because it helps us to shed lights on the pre- and post-Kyoto climate change negotiation perceptions, processes and outcomes. The period between COP1 to COP8 has included the negotiation position changes until the September 11th attacks that produce a fundamental political axis shift not only for global environmental politics but also international system. It is necessary to examine the pre-and post-Kyoto climate change negotiations in order to understand perceptions, processes and outcomes during multilateral environmental regime negotiations.

In the first section of the paper, the researcher focuses on the sources and effects of global warming. The second section starts from the 1st World Climate Conference of 1979 and ends at the COP-8 in New Delhi in 2002. The third section investigates the negotiation structures, perceptions, positions, processes and outcomes of the three major blocs: the European Union (EU), the United States, and the G-77/China. The US position in Kyoto supported “meaningful, but equitable commitment from all nations” principle.⁹ The G-77/China bloc has first voiced about the control mechanism the “common but differentiated responsibility (CBDR)”¹⁰ principle and about financial and technology transfers “preferential treatment”¹¹ and “additionality”¹² principles. In contrast to the ozone regime negotiations, the EU has become a leader in the climate change regime negotiations. It pushed for powerful global

9 Bill Clinton, *Remarks by the President at the White House Conference on Climate Change*, Georgetown University, Washington D.C. <http://clinton6.nara.gov/1997/10/1997-10-06-president-remarks-at-conference-on-climate-change.html>, (Date of Accession: 16.07.2015).

10 Tuula Honkonen, *The Common but Differentiated Responsibility Principle in Multilateral Environmental Agreements*, Kluwer Law International, Netherlands 2009.

11 Michael T. Hatch, “Chinese Politics, Energy, and Climate Negotiations”, Paul G. Harris, ed., *Global Warming and the East Asia: The Domestic and International Politics*, Routledge, London 2003, p. 51.

12 Maxwell T. Boykoff-Chukwumerije Okereke, “A-Z Glossary”, *The Politics of Climate Change: A Survey*, Maxwell T. Boykoff, ed., Routledge, London 2010, p. 183-263.

environmental regime with “teeth” about global warming. It has suggested the toughest reduction of three major greenhouse gases (GHGs), namely methane (CH₄), carbon dioxide (CO₂), chlorofluorocarbons (CFCs), and nitrous oxide (N₂O). The EU had the highest target: GHGs emissions must cut by a 15 percent below 1990 levels that must be reached by the year 2010. In addition, the EU countries have demanded special treatment for developing countries and less developed countries by presenting new and additional technological and financial assistance.

SCIENCE OF CLIMATE CHANGE: CAUSES AND CONSEQUENCES

In this section the science of climate change is briefly outlined. The term, global warming, is not used because it is sometimes misleading. Global warming connotes gradual, benign, related to temperature and uniform. What happens with the world climate is none above. Climate change is rapid, negative, and occurs with uneven effects to human society and ecosystems. Climate change is a part of human and natural history since the beginning of the life on Earth. However, the human-induced climate change is the extraordinary warming of the Earth from increased concentration of anthropogenic (produced, induced, or influenced by human activity) greenhouse gases (GHGs). Some labels this phenomenon “global climatic disruption.”¹³ The Earth’s atmosphere could trap solar radiation that warms the surface and atmosphere like a gardener’s greenhouse. The greenhouse effect is necessary to balance the temperature; otherwise, the planet would be far too cold to live on. However, if the concentration of GHGs increase, the Earth will not be able to absorb some of the radiation, leading to an enhanced global warming with changes in climatic patterns on the Earth’s land and oceans.

¹³ John P. Holden, “Introduction”, Stephen H. Schneider et al, eds., *Climate Change Science and Policy*, Island Press, Washington D.C 2010, p. 1-11.

THE ANALYSIS OF CLIMATE CHANGE NEGOTIATIONS BETWEEN 1995-2002

The biggest emitted GHG, carbon dioxide (CO₂), is produced when fossil fuels (e.g., coal, oil, natural gas) are burned in the course of the production and consumption of usable energy. Other GHGs come from burning of waste products, land-use changes, agriculture, and livestock. Carbon dioxide (CO₂) can naturally be absorbed by forests and soil or "sinks." Sink is any process, activity, or mechanism that removes a GHG from the atmosphere. Sinks often refer to the absorption of atmospheric carbon by a forest. As a result, the climate change policy calls for multi-level measures and issue-linkage such as renewable and other energy resources, modification of agricultural systems, land use and livestock waste management, forestation, and dissertation.¹⁴ But, the most important measure is to limit the emission of GHGs into the ecosystem.

The effects of the global warming are summarized by the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) that was established by the U.N. General Assembly in December 1988. The 1992 UNFCCC is an important milestone for science-policy of climate change. It ratified in all 191 countries, including the US called for "stabilization of GHG concentrations in the atmosphere at a level that would prevent dangerous anthropogenic interference with the climate system."¹⁵ However, the Convention did not define what would compose of "dangerous anthropogenic interference." The IPCC's second assessment report¹⁶ (1995) indicates that if the simulated model prediction is correct, average global temperature will rise by 1-3.5 degrees Celsius (°C). The result may increase the global mean sea level by 15-95 centimeters in the next century with the melting glaciers and water expansion. Globally, the

14 Joyeeta Gupta, *The Climate Change Convention and Developing Countries: From Conflict to Consensus?*, Kluwer Academic Publishers, Boston 1997, p. 5.

15 United Nations, "Article 2 (Objectives)", *United Nations Framework Convention on Climate Change*, <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>, (Date of Accession: 18.07.2015).

16 "IPCC Second Assessment: Climate Change 1995", *IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change)*, <https://www.ipcc.ch/pdf/climate-changes-1995/ipcc-2nd-assessment/2nd-assessment-en.pdf>, (Date of Accession: 18.07.2015), p. 8.

other impacts of climate change include a rise in storms, floods, water shortages, changes in precipitation, extreme high temperature events, adverse effects to agriculture, possible threats to fisheries in ocean and freshwater, infectious disease transmission, and the like.¹⁷ There has been a lengthy discussion about the winners and losers from climate change in terms of vulnerability, adaptability, and sensitivity. According to the IPCC regional effect report¹⁸, Africa is the most vulnerable due to its large population, poverty, and weak economies and the most sensitive due to its geography, all of which limit its adaptation capabilities. In the same way, the small island states may suffer from freshwater shortages, eradication of coastal areas, harmful effects on tourism, and even the abandonment of their territory. North America, Western Europe, and Japan may face detrimental effects of climate change, but they have been able to adapt changes since they are more sensitive than vulnerable to the global warming.

Apart from the environmental issue for all negotiation participants, climate change is also a developmental, equity, and moral issue for the developing countries. The developing and less-developed countries (the Global South) believe that high levels of GHG emissions result from the developed countries' fossil fuel-based development. The developing countries believe that it is the responsibility of industrialized countries "to repay the ecological debt" by reducing GHG emissions. The Global South concerns with developmental issues and economic growth and favor control measures that no effects on the living standard of their citizens. Basically, developing countries have demanded first economic growth and poverty eradication and then the reduction of GHGs. In 1996, one U.S. citizen emitted GHGs that were equal to 19 Indians, 30 Pakistanis,

17 "Climate Change 2007: Synthesis Report", IPCC, https://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar4/syr/ar4_syr.pdf, (Date of Accession: 18.07.2015).

18 "Climate Change 1995: The Science of Climate Change", IPCC, <http://www.ipcc.org/cz>, (Date of Accession: 13.06.2020).

THE ANALYSIS OF CLIMATE CHANGE NEGOTIATIONS BETWEEN 1995-2002

17 Maldivians, 19 Sri Lankans, 107 Bangladeshis, 134 Bhutanese, or 269 Nepalis.¹⁹ As a result, the developing countries has introduced the principle of “common but differentiated responsibility” (CBDR) that articulated in the Rio Declaration (Principle 7) means all countries share the burden of climate change, but the developed countries are most responsible and would act first. It was placed in Article 4 of 1992 UNFCCC.²⁰ This principle is based on the ancient view of justice and summarized by Marx’s maxim: “from each according to his ability, to each according to his need.”²¹ The principle of CBDR has two rationales. First, the North has the ability to pay for the reason of intragenerational equity. Second, the North has the responsibility to pay because they have received disproportionate share of unsustainable development for centuries.²²

In short, the development of science-policy of the climate change has been a complicated process with the participation of an unprecedented number of countries with a remarkable divergence of interests and positions. The emergence of scientific knowledge about global warming led to the adoption of the Rio Convention in June 1992. However, the Kyoto Protocol (1997) has had difficulties for full implementation because of the lack of scientific consensus and epistemic community about climate change. The next section will tell the story of the negotiation process with its ups and downs.

19 Anil Agarwal, “A Southern Perspective on Curbing Global Climate Change”, Stephen H. Schneider et al., *Climate Change Policy: A Survey*, Island Press, Washington 2002, p. 377.

20 Steven Ferrey-Anil R. Cabraal, *Renewable Power in Developing Countries: Wining the War on Global Warming*, Penwell Books, Tulsa 2006, p. 15.

21 Paul Thomas, *Karl Marx and Anarchists*, Routledge&Kegan Paul PLC, Boston 1985, p. 120.

22 Dire Tladi, *Sustainable Development in International Law: An Analysis of Key Enviro-Economics Instruments*, Pretoria University Law Press, South Africa 2007, http://www.pulp.up.ac.za/pdf/2007_03/2007_03.pdf, (Date of Accession: 18.07.2015), p. 51.

HISTORY OF CLIMATE CHANGE NEGOTIATION: CLIMATE AND DIPLOMACY

The climate change issue initially appeared in the scientific arena in the early 1960s when careful measurements indicated high-level concentrations of carbon dioxide (CO₂) in the atmosphere. In the 1970s, computer models provided higher confidence in global warming predictions. The First World Climate Conference gathered in 1979, which led to many scientific workshops and meetings up until the establishment of the IPCC in 1988. The climate change issue moved into the public, political and international area in 1988 due to the growth of scientific knowledge, the success of other environmental regimes, and the heat wave and drought.²³

The U.N. General Assembly formed the Intergovernmental Negotiating Committee (INC) for a Framework Convention on Climate Change (FCCC) in December 1990. The INC has held five sessions to negotiate a framework convention for signature in June 1992 at the United Nations Conference on Environmental and Development (UNCED). The US effectively blocked any binding commitments with targets and timetables and argued further scientific research and voluntary national strategies and programs. Developing countries pushed for a new fund for financial assistance and technology transfer. The EC Member States and small island states (AOSIS) favored a strong regime with “teeth” on the reduction of GHGs. After several night sessions, the FCCC was signed by more than 150 states on the final day of the Earth Summit in Rio de Janeiro in 1992. The agreement called for a “voluntary” stabilization of GHG emissions by the developed countries (“Annex I” countries in the FCCC) to 1990

²³ Daniel Bodansky, “History of the Global Climate Change Regime”, Urs Luterbacher-Detlef F. Sprinz, eds., *International Relations and Global Climate Change*, MIT Press, Cambridge 2001, p. 26-27.

THE ANALYSIS OF CLIMATE CHANGE NEGOTIATIONS BETWEEN 1995-2002

levels by the year 2000. Annex I parties are industrialized countries and economies in transition that are listed in Annex I of the UNFCCC. Thirty-eight (38) industrialized countries agreed to reduce their emissions of six GHGs. They are responsible for a nonbonding commitment to return their GHG emissions to 1990 levels by the year 2000. Annex I countries are listed in Annex B of the Kyoto Protocol. They agreed to cut back their emissions by a total of 5.2 % between 2008 and 2012 from 1990 levels. The developed countries only agreed on the “new and additional” financial resources for developing countries. The FCCC also established an institution, the Conference of Parties (COP) that replaced the INC.²⁴

The FCCC created a legal and institutional framework for the scientific review of global warming and started legally binding implementation efforts to control climate change. After the Rio Convention entered into force in March 1994, eight formal negotiating sessions – or Conferences of Parties (COPs) – have followed with several milestones, namely the Berlin Mandate, the Kyoto Protocol and the Buenos Aires Declaration.

The post-Rio negotiating process began at the first COP-1 meeting in Berlin in 1995. Representatives from 120 countries produced the Berlin Mandate, in which industrialized countries agreed to reduce their GHG emissions by setting specific targets with certain years such as 2005, 2010, and 2020 and to assist the developing countries, which only committed to voluntary emissions reductions. A few months later, the IPCC published its second scientific assessment report that contains more conclusive language with “discernible human influence on global climate.” (IPCC, 1995) However, it still warned about “uncertainties in key factors” about scientific knowledge (Ibid). In July 1996, COP-2 convened in Geneva, Switzerland. At COP-2, more than 100 countries signed into the

²⁴ Wayne A. Morrissey-John R. Justus, “Global Climate Change”, Horace M. Karling, ed., *Global Climate Change*, Nova Science Publishers Inc., New York 2001, p. 10.

Geneva Declaration that calls for a legally binding protocol with specific targets and timetables to reduce the GHG emissions of developed country parties. It is important to note that the Declaration was adopted in the absence of consensus.

The Kyoto Conference (COP-3) was held in Kyoto, Japan in December 1997 with the participation of more than 10,000 people from 170 countries, press, NGOs, and IGOs. The conference was almost finished with deadlock, but the U.S Vice President Al Gore came to Kyoto and gave a speech in high-level segment of the Conference. He called for more flexibility of the U.S. negotiators that led to the adoption of the Kyoto Protocol. Overall, all industrial countries agreed to a 5 percent cut below 1990 levels in GHG emissions by the period 2008-2012. The target cuts for the US, the EU, and Japan are 7, 8, and 6 percent, respectively. The Protocol provided the Clean Development Mechanism (CDM) in which industrialized countries could earn emission credits to meet their obligations by financing projects that reduced carbon emissions in developing countries.²⁵ Table 1 is giving milestones of the global climate change negotiations from pre-Kyoto (1979) to post-Kyoto (2002) period until the September 11th below.

Table 1: Summary of Key Events in Climate Change Negotiations, 1979-2003²⁶

1979 First World Climate Conference.

1983 World Commission on Environment and Development Established (Brundtland Commission).

1988 The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC).

²⁵ J.W. Anderson, "How the Kyoto Protocol Developed: A Brief History", Michael A. Toman, ed., *Climate Change Economics and Policy: An RFF Anthology*, Resources for the Future (RFF), Washington 2001, p. 20.

²⁶ Rebecca Schaaf, *Development Organizations*, Routledge, London 2013, p. 63.

THE ANALYSIS OF CLIMATE CHANGE NEGOTIATIONS BETWEEN 1995-2002

1990 Negotiations on UN Framework Convention on Climate Change was began by the UN General Assembly.

1990 First Assessment Report of the IPCC. Human activities might be affecting climate, but uncertainty exists.

1992 The U.N. Framework Convention Climate Change (UNFCCC) was established at the Earth Summit in Rio de Janeiro, Brazil. GHG emissions reduce to 1990 levels by 2000.

1994 UNFCCC entered into force after receiving 50 ratifications.

1995 IPCC Second Assessment Report. The Conference of Parties (COP)

1995 The first conference of parties to the UNFCCC (COP-1) accepted the negotiation of legally binding targets and timetables at the Berlin Mandate. Germany.

1996 The second COP meeting (COP-2). Geneva, Switzerland.

1997 U.S. Senate passed Byrd-Hagel resolution, 95-0. It called for the developing countries to limit their increases of GHGs.

1997 Kyoto Protocol was signed in the third COP meeting (COP-3). The developed countries (Annex I) agree to reduce their GHG emissions by an average about 5 % of 1990 levels by the 5-year period 2008-2012. It envisaged flexibility mechanisms including emission trading for compliance and no commitment for developing countries. Kyoto, Japan.

1998 The fourth COP meeting (COP-4) was signed on the "Buenos Aires Action Plan". Buenos Aires, Argentina.

1999 The fifth COP meeting (COP-5). Bonn, Germany.

2000 The sixth COP meeting (COP-6). The Hague, Netherlands.

2001 President George W. Bush announced to pull out of the Kyoto Protocol.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

2001 COP-6bis meeting. Bonn, Germany

2001 The seventh COP meeting (COP-7). Marrakesh, Morocco.

2002 The eighth COP meeting (COP-8). New Delhi, India.

The process of the post-Kyoto negotiations has been devoted to resolve the operational and implementation details of the Kyoto Protocol. In November 1998, COP-4 convened to negotiate the outstanding issues of the Kyoto Protocol in Buenos Aires, Argentina. The parties agreed upon a work plan to negotiate rules for key elements of the Protocol. They set a new deadline for deciding these rules: November 2000 or COP-6 (The Buenos Aires Plan of Action). Moreover, Argentina and Kazakhstan announced their intention to place themselves under voluntary commitments for emission limits and the US signed the Kyoto Protocol. At the COP-5, held in Bonn in November 1999, the negotiators attempted to bring the treaty into force by 2002, or “Rio + 10”, the tenth anniversary of the Earth Summit. But the Clinton Administration called for entry into force (EIF) “at the earliest possible date.”²⁷

The parties met in The Hague for COP-6 with the hope to soften the three-way gridlock among the US, the EU, and the developing countries in November 2000. They dealt with all the most contentious issues such as the emission trading, carbon sinks, and compliance mechanisms. The talks ended without any agreement where EU ministers commented that: “No deal is better than a bad deal.”²⁸ The disputed issues are how much the size and role of sinks, how should be to interpret the “supplementary” restrictions on trading and joint implementation, and how to design compliance mechanisms.²⁹

27 Dana Fisher, *National Governance and the Global Climate Change Regime*, Rowman&Littlefield Pub., Lanham 2004, p. 37-38.

28 Leonie Haimson, “Appendix A: Climate Change History”, Stephen H. Schneider, et al., *Climate Change Policy: A Survey*, Island Press, Washington 2002, p. 526.

29 Warwick J. McKibbin-Peter J. Wilcoxon, *Climate Change Policy After Kyoto: Blueprint for a Realist Approach*, Brookings Institution Press, Washington 2002, p. 47-48.

THE ANALYSIS OF CLIMATE CHANGE NEGOTIATIONS BETWEEN 1995-2002

In March 2001, President George W. Bush announced his decision to pull out of the Kyoto Protocol since it was “fatally flawed”, and argued that it would damage the U.S. economy and have little chance to be ratified by the Senate.³⁰ Without an elephant (the world’s largest emitter of GHGs) in the negotiation process, the nations of the world met again in Bonn for COP-6bis in July 2001. In this meeting, the EU showed unprecedented flexibility to get Japan’s support for the EIF since it was still possible for the Kyoto Protocol to take effect without American participation. The Europeans accepted the unlimited emission trading and credits (carbons sinks) and softened the penalties for noncompliance. The Protocol would have come into force during this decade if it were ratified by 55 countries, which together represent 55 % of the 1990 emissions of the industrialized (Annex I) countries.³¹

The seventh COP-7 was held in Marrakech, Morocco in October and November 2001 with a renewed momentum in the air among many of the participants, from state delegations to members of environmental NGOs. Its objective is to refine the Bonn Agreements in three main areas: “principles, nature and scope” of the flexibility mechanisms, the accounting rules for sinks, land use changes, and forestry; and discourage noncompliance with an enforcement mechanism. When the Umbrella Group (a loose alliance of Annex I Parties) joined the consensus on the last two days of the negotiation, the Marrakech Accords were formulated at COP-7. The Umbrella Group includes Canada, Australia, Japan, the Russian Federation and New Zealand. The accords outlined detailed specification for many of the institutional and administrative aspects of

30 John Feldon, “The Black Hole in the Kyoto Protocol: Was the Exclusion of Black Carbon Regulation a “Fatal Flaw?””, *Sustainable Development Law&Policy*, 7(2), Climate Law Reporter Winter 2007, <http://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1242&context=sdlp>, (Date of Accession: 18.07.2015), p. 60.

31 Joseph A. Camilleri, “Energy Governance in the Era of Climate Change”, Luca Anceschi-Johathan Symons, eds., *Energy Security in the Era of Climate Change: Asia-Pacific Experience*, Palgrave Macmillan Pub., New York 2012, p. 262.

the flexibility mechanisms. Moreover, countries may bank their credits obtained from CDM and carbon sinks.³² The level of detail was remarkable in some areas. For example, serial numbers were assigned for emission permits with exact specifications so that they cannot be sold twice.³³ But the agreement has failed to produce a viable mechanism for enforcement to control emissions.

In November 2002, 4300 participants gathered for COP-8 meeting in New Delhi, India. The main discussion revolved around the economic and ecological effectiveness for the North and equity and global solidarity for the South. The powerful developing countries won the discussions on broadening commitments for implementation of FCCC. The Delhi Declaration favored the southern perspective in which development and poverty eradication became cornerstones of the developing countries' participation in the Kyoto Protocol.³⁴ By June 6, 2003, the Kyoto Protocol had been signed by 84 countries and actually ratified by 58 countries, which represent 43.9 % of GHGs emitted by industrialized countries in 1990. In order to the Kyoto Protocol came into force, all other major emitters except the US should have ratified the Protocol. The US has accounted for more than 34 percent of Annex I emissions. The Russia has become a key actor in global climate change negotiations. The European Union has used carrots and sticks approach to force Russia to ratify the Protocol. It linked Russian acceptance to the World Trade Organization (WTO) to the Russian ratification of the Kyoto Protocol. It came into force on 16 February 2005 with the ratification of 193 countries.³⁵

32 The Earth Negotiation Bulletin, 12(189), <http://www.iisd.ca/vol12/enb12189e.html>, (Date of Accession: 17.07.2015).

33 Gurmit Singh, *Understanding Carbon Credits*, Aditya Books, New Delhi 2009, p. 71.

34 The Earth Negotiation Bulletin, 12(209), <http://www.iisd.ca/linkages/vol12/enb12209e.html>, (Date of Accession: 17.07.2015).

35 Elisa Morgera, *The External Environmental Policy of the European Union: EU and International Law Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge 2012, p. 125.

MAJOR ACTORS: THE UNITED STATES (US), EUROPEAN UNION (EU) AND THE GROUP OF 77/CHINA

Climate change negotiations seem to involve around half a dozen coalitions, but to a large extent, three coalitions set the terms of the 1992 Rio Convention, the 1997 Kyoto Protocol, and the other five conferences of parties (COP) meetings between 1998 and 2002. The US is the key player with its 22 % shares of global fossil emissions. The negotiation position of the US has passed three stages. First, the Bush Administration (1988-1992) in 1992 pursued to prevent explicit targets and timetables in the Rio Convention. The Clinton Administration (1992-2000) supported the target-oriented approach and committed to the aim of stabilizing the GHG emissions at their 1990 level by 2000.³⁶ But the US at the Kyoto meeting had the goal of GHG emissions at 1990 levels by 2008-2012. In the third stage, the Bush Administration (2000-2008) pursued a hard bargaining strategy and even openly rejected the Kyoto Protocol in March 2001 soon after his presidency inauguration. President George W. Bush's aim is to slow the growth of emissions through domestic and voluntary action rather than reducing them through international cooperation.

The US has used some hard bargaining tactics and behaviors during the negotiations. First, the Byrd-Hagel Resolution passed the Senate by 95-0 before the Kyoto meeting. It mandated the Clinton Administration not to sign any agreement unless the developing countries adopt binding reduction targets. Similarly, President Clinton declared as a binding target

³⁶ Paul G. Harris, "Climate Change: Is the United States Sharing the Burden?", Paul G. Harris, ed., *Climate Change and American Foreign Policy*, St. Martin's Press, New York 2000, p. 39; Tora Skodvin, *Structure and Agent in the Scientific Diplomacy of Climate Change: An Empirical Case Study of Science-Policy Interaction in the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Kluwer Academic Publishers, Boston 2000, p. 198.

the 1990 level by 2008-2012 and “meaningful, but equitable commitment” from the developing countries.³⁷

When we compare US objectives and the climate change deliberations, the glass is half full and half empty for the US. The FCCC provided voluntary not obligatory action and the Kyoto Protocol affirmed the importance of the market mechanisms (emission trading and credits) – as the US wanted. However, American concerns about both developing countries’ participation and less tough restrictions have not been addressed during the COP negotiations.

The European Community (EC), unlike the ozone regime, has made an effort to play a leader role to reduce GHG emissions. In 1990, it agreed upon the stabilization of CO₂ emissions of the Community as a whole at 1990 levels by 2000.³⁸ Up until 1997, EC member countries have succeeded in internally developing a burden-sharing formula. In 1997, the EU, the only supranational entity, proposed the toughest policy target with the reduction of EU emissions of the three major GHGs (CO₂, CH₄, and N₂O). It also proposed a strong target, a 15 percent cut in GHG emissions below 1990 levels by the year 2010. The EU has introduced a “trityque approach” in which each country mainly focused on its own measures and policies (vertical approach) and economic sectors across the EU has aimed for substantial emissions reduction (horizontal approach).³⁹ The Kyoto Protocol set a target of 8 percent reduction for the EU. The EU was opposed by the US on lower reductions and later timetables and on

³⁷ Christian Downie, *The Politics of the Climate Change Negotiations: Strategies and Variables in Prolonged International Negotiations*, Edward Elgar Publishing, Northampton 2014, p. 80.

³⁸ Nigel Haigh, “EC Climate Change Policies and Politics”, Tim O’Riordan-Jill Jager, eds., *Politics of Climate Change: A European Perspective*, Routledge, New York 1996, p. 182.

³⁹ Mikael Skou Andersen, “Regulation or Coordination: European Climate Policy between Scylla and Charybdis”, Bernd Hansjürgens, ed., in *Emissions Trading for Climate Policy: US and European Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge 2005, p. 139-142.

THE ANALYSIS OF CLIMATE CHANGE NEGOTIATIONS BETWEEN 1995-2002

the so-called European “bubble” where EU countries would agree to their overall emissions limitations and then reallocate those emissions among themselves. The Europeans have supported the demands of developing countries for special treatment in the form of new and additional financial and technological assistance.

Developing countries have influenced global negotiations by virtue of their sheer size. They are as heterogeneous as the developed countries; yet still created common positions and coalitions among themselves. The developing countries are assumed to be most vulnerable to climate change, yet they have almost no “control” over the problem since they contribute very little to global emissions (China is the exception). The negotiating bloc of developing countries basically is the Group of 77 (G77). In addition, the group of small island states formed an alliance during the early phase of the negotiations (Alliance of the Small Island States-AOSIS).⁴⁰ There are at least three major sub-groups among developing countries. First, the biggest developing countries, primarily China, India and Brazil, are expected to become the major GHG emitters during the next few decades. For example, China has already surpassed the US as the world’s largest emitter of CO₂ in 2007 accounting for 8 % of total accumulated emissions.⁴¹ The second sub-group is the major oil-producing countries that are concerned about the economic impact on their fossil-fuel related industries and markets. They have taken a position similar to the US that substantive reduction of carbon dioxide emissions should be postponed due to the scientific and economic uncertainties.⁴² The third sub-group is the least developed countries (LDCs) that have a need for technology and financial transfers. As an autonomous coalition,

40 AOSIS has 44 States and Observers, <http://aosis.org/members/>, (Date of Accession: 19.07.2015).

41 Xiaolin Wang et al., “Quality of Growth and Poverty Reduction in China”, *Springer*, 2014, p. 6.

42 Paul G. Harris, “Climate Change and American Foreign Policy: An Introduction”, Paul G. Harris, ed., *Climate Change and American Foreign Policy*, St. Martin’s Press, New York 2000, p. 15.

AOSIS's concern is related to the detrimental consequences of rising sea level by global warming to these countries.

Despite divergent interests and positions, developing countries have managed to develop common positions. First, they agreed on the "common and differentiated responsibility" principle on the control mechanisms and "preferential treatment" and "additionality" principles on financial and technology transfers. Further, they also agreed that GHG emissions are reduced and developing countries contribute such reductions with the additional financial transfers.

Overall, the climate change negotiations are characterized by significant controversies within as well as between the developing and developed countries. In addition to the traditional differences between the North and the South, each coalition and group has been preoccupied with internal negotiations among themselves. The developed countries mainly negotiated over global restrictions on emission reductions with flexible mechanisms for their implementation. The total amount of GHG reductions was fixed, but the industrialized countries have bargained over the allocation of the commitments. Second, the North, especially the US delegation, has pushed hard for the commitment from developing countries such as China, India, and Brazil. Third, the South supports a punitive and legally binding compliance mechanism for the North and seeks to prevent any action, even "voluntary", from the developing countries. They also raise the concern about the emission trading, credits and sinks that the least developed countries (LDCs) will not meet their sustainable development needs such as food and energy security with purely market-driven mechanisms.

CONCLUSION

This study contributes the study of climate change issues in general and the climate change negotiations in particular. It gives a brief

THE ANALYSIS OF CLIMATE CHANGE NEGOTIATIONS BETWEEN 1995-2002

historical background about the main international environmental regime negotiation of the 20th and 21st centuries, the climate change negotiation. It is important to examine with a historical approach to the conference of parties (COPs) negotiations from 1995 to 2002. Also, this study is important because it briefly explains the important blocs of the climate change negotiations, namely the US, the EU, and the G-77/China. In order to understand the current climate change negotiation processes and outcomes, it is necessary to examine the pre- and post-Kyoto negotiations.

The COP11 in Montreal formally launched the post-Kyoto climate change negotiation in 2005. It adopted the framework/protocol approach for the future post-Kyoto agreements covering period after 2012. The lessons of the Kyoto Protocol approach suggest that the negotiating parties may two-track approach by bargaining two or more separate protocols in parallel. Post-Kyoto negotiations should reconstruct consensual knowledge and problem-solving and re-distribute disputed issues (territorial, economic, human and cultural).⁴³ The 2009 Copenhagen Meeting which resulted in the Copenhagen Accord is an important turning point for the climate change negotiation. There was an agreement on regulations concerning emission cuts and set a 2 °C target for maximum permitted average temperature increase in the atmosphere. The Marrakesh Accords were the starting point for the post-Kyoto period.⁴⁴ Therefore, it is important to analyze the negotiation positions of three important negotiating blocs (the US, the EU, and the G77/China) in the climate change negotiations before and after the Kyoto Treaty (1995-2002).

43 Gunnar Sjöestedt-Ariel Macaspac Penetrante, "Conclusion: Strategic Facilitation of Climate Talks", Gunnar Sjöestedt-Ariel Macaspac Penetrante, ed., *Climate Change Negotiations: A Guide to Resolving Disputes and Facilitating Multilateral Cooperation*, Routledge, London 2013, p. 426.

44 Joanna Depledge, *The Organization of Global Negotiations: Constructing the Climate Change Regime*, Earthscan, London 2005, p. 26.

REFERENCES

“Climate Change 1995: The Science of Climate Change”, IPCC (*Intergovernmental Panel on Climate Change*).

“Climate Change 2007: Synthesis Report”, IPCC (*Intergovernmental Panel on Climate Change*), https://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar4/syr/ar4_syr.pdf, (Date of Accession: 18.07.2015).

“IPCC Second Assessment: Climate Change 1995”, IPCC (*Intergovernmental Panel on Climate Change*), <https://www.ipcc.ch/pdf/climate-changes-1995/ipcc-2nd-assessment/2nd-assessment-en.pdf>, (Date of Accession: 18.07.2015).

AGARWAL, Anil, “A Southern Perspective on Curbing Global Climate Change”, Stephen H. Schneider, et al., eds., *Climate Change Policy: A Survey*, Island Press, Washington 2002, p. 375-391.

ANDERSEN, Mikael Skou, “Regulation or Coordination: European Climate Policy Between Scylla and Charybdis”, Bernd Hansjürgens, ed., *Emissions Trading for Climate Policy: US and European Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge 2005, p. 135-149.

ANDERSON, J.W., “How the Kyoto Protocol Developed: A Brief History”, Michael A. Toman, ed., *Climate Change Economics and Policy: An RFF Anthology*, Resources for the Future (RFF), Washington 2001, p. 11-24.

BODANSKY, Daniel, “History of the Global Climate Change Regime”, Urs Luterbacher-Detlef F. Sprinz, eds., *International Relations and Global Climate Change*, MIT Press, Cambridge 2001, p. 23-41.

BOYKOFF, Maxwell T.-Chukwumerije Okereke, “A-Z Glossary”, Maxwell T. Boykoff, ed., *The Politics of Climate Change: A Survey*, Routledge, London 2010, p. 183-263.

THE ANALYSIS OF CLIMATE CHANGE NEGOTIATIONS BETWEEN 1995-2002

CAMILLERI, Joseph A., "Energy Governance in the Era of Climate Change", Luca Anceschi-Johathan Symons, eds., *Energy Security in the Era of Climate Change: Asia-Pacific Experience*, Palgrave Macmillan Pub., New York 2012, p. 255-274.

CHASEK, Pamela, *Earth Negotiations: Analyzing Thirty Years of Environmental Diplomacy*, United Nations University Press, New York 2001.

CLINTON, Bill. *Remarks by the President at the White House Conference on Climate Change*, Georgetown University, <http://clinton6.nara.gov/1997/10/1997-10-06-president-remarks-at-conference-on-climate-change.html>, (Date of Accession: 16.07.2015).

DEPLEDGE, Joanna, *The Organization of Global Negotiations: Constructing the Climate Change Regime*, Earthscan, London 2005.

DOWNIE, Christian, *The Politics of the Climate Change Negotiations: Strategies and Variables in Prolonged International Negotiations*, Edward Elgar Publishing, Northampton 2014.

FELDON, John, "The Black Hole in the Kyoto Protocol: Was the Exclusion of Black Carbon Regulation a "Fatal Flaw?""", *Sustainable Development Law&Policy*, *Climate Law Reporter*, 7(2), Winter 2007, <http://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1242&context=sdlp>, (Date of Accession: 18.07.2015), p. 60-62.

FERREY, Steven-Anil R. Cabraal, *Renewable Power in Developing Countries: Wining the War on Global Warming*, Penwell Books, Tulsa 2006.

FISHER, Dana, *National Governance and the Global Climate Change Regime*, Rowman&Littlefield Pub., Lanham 2004.

GUPTA, Joyeeta, *The Climate Change Convention and Developing Countries: From Conflict to Consensus?*, Kluwer Academic Publishers, Boston 1997.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

HAAS, Peter M., "Banning Chlorofluorocarbons: Epistemic Community Efforts to Protect Stratospheric Ozone", *International Organization*, 46(1), Winter 1992, p. 187-224.

HAAS, Peter M., "Do Regimes Matter? Epistemic Communities and Mediterranean Pollution Control", *International Organization*, 43(3), Summer 1989, p. 376-403.

HAIGH, Nigel, "EC Climate Change Policies and Politics", Tim O'Riordan-Jill Jager, eds., *Politics of Climate Change: A European Perspective*, Routledge, New York 1996, p. 155-186.

HAIMSON, Leonie, "Appendix A: Climate Change History", Stephen H. Schneider, et al., *Climate Change Policy: A Survey*, Island Press, Washington 2002, p. 523-529.

HAMPSON, Fen Osler, *Multilateral Negotiations: Lessons from Arms Control, Trade, and the Environment*, John Hopkins University Press, Baltimore 1995.

HARRIS, Paul G., "Climate Change and American Foreign Policy: An Introduction", Paul G. Harris, ed., *Climate Change and American Foreign Policy*, St. Martin's Press, New York 2000, p. 3-29.

HARRIS, Paul G., "Climate Change: Is the United States Sharing the Burden?", Paul G. Harris, ed., *Climate Change and American Foreign Policy*, St. Martin's Press, New York 2000, p. 29-51.

HATCH, Michael T., "Chinese Politics, Energy, and Climate Negotiations", Paul G. Harris, ed., *Global Warming and the East Asia: The Domestic and International Politics*, Routledge, London 2003, p. 43-66.

HOLDEN, John P., "Introduction", Stephen H. Schneider et al, eds., *Climate Change Science and Policy*, Island Press, Washington 2010, p. 1-11.

THE ANALYSIS OF CLIMATE CHANGE NEGOTIATIONS BETWEEN 1995-2002

HONKONEN, Tuula, *The Common but Differentiated Responsibility Principle in Multilateral Environmental Agreements*, Kluwer Law International, Netherlands 2009.

LARSON, Mary J., *Conflict Resolution in Ecological Negotiations: How Multilateral Negotiations Contribute to the Resolution of Environment and Development Conflicts*, Institute for Conflict Analysis and Resolution, George Mason University, (Unpublished Doctora Thesis), Virginia 2001.

LEVY, Marc A., "The Study of International Regimes", *Working Paper*, International Institute for Applied Systems Analysis, no. 94-113, November 1994.

MCKIBBIN, Warwick J.-Peter J. Wilcoxon, *Climate Change Policy After Kyoto: Blueprint for a Realist Approach*, Brookings Institution Press, Washington 2002.

MORGERA, Elisa, *The External Environmental Policy of the European Union: EU and International Law Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge 2012.

MORISSEY, Wayne A.-John R. Justus, "Global Climate Change", Horace M. Karling, ed., *Global Climate Change*, Nova Science Publishers Inc., New York 2001, p. 1-18.

PORTER, Gareth-Janet W. Brown, *Global Environmental Politics*, Westview Press, New York 1996.

SCHAAF, Rebecca, *Development Organizations*, Routledge, London 2013.

SINGH, Gurmit, *Understanding Carbon Credits*, Aditya Books, New Delhi 2009.

SJÖESTEDT, Gunnar-Ariel Macaspac Penetrante, "Conclusion: Strategic Facilitation of Climate Talks", Gunnar Sjöestedt-Ariel Macaspac Penetrante,

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

eds., *Climate Change Negotiations: A Guide to Resolving Disputes and Facilitating Multilateral Cooperation*, Routledge, London 2013, p. 391-444.

SKODVIN, Tora, *Structure and Agent in the Scientific Diplomacy of Climate Change: An Empirical Case Study of Science-Policy Interaction in the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Kluwer Academic Publishers, Boston 2000.

SPECTOR, Bertram I. et al., "The Dynamics of Regime-Building Negotiations", Bertram I. Spector et al., eds., *Negotiating International Regimes: Lessons Learned from the United Nations Conference on Environment and Development (UNCED)*, Graham Trotman/Martinus Nijhoff, London 1994, p. 3-21.

SUSSKIND, Lawrence, *Environmental Diplomacy: Negotiating More Effective Global Agreements*, Oxford University Press, New York 1994.

The Earth Negotiation Bulletin (ENB), 12(189), <http://www.iisd.ca/linkages/vol12/enb12189e.html>, (Date of Accession: 17.07.2015).

The Earth Negotiation Bulletin, 12(209), <http://www.iisd.ca/linkages/vol12/enb12209e.html>, (Date of Accession: 17.07.2015).

THOMAS, Paul, *Karl Marx and Anarchists*, Routledge&Kegan Paul PLC, Boston 1985.

TLADI, Dire, *Sustainable Development in International Law: An Analysis of Key Enviro-Economics Instruments*, Pretoria University Law Press, South Africa 2007, http://www.pulp.up.ac.za/pdf/2007_03/2007_03.pdf, (Date of Accession: 18.07.2015).

United Nations, "Article 2 (Objectives)", *United Nations Framework Convention on Climate Change*, <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>, (Date of Accession: 18.07.2015).

THE ANALYSIS OF CLIMATE CHANGE NEGOTIATIONS BETWEEN 1995-2002

YOUNG, Oran R., *Creating Regimes: Arctic Accords and International Governance*, Cornell University Press, Ithaca 1998.

DİJİTAL DİPLOMASİ YENİ BİR TÜR DİPLOMASİ MİDİR?*

Is Digital Diplomacy a New Type of Diplomacy?

Muharrem EKŞİ
Fatma Dilan TAŞ

Öz

Bu makalede "dijital diplomasi yeni bir diplomasi türü müdür?" sorusuna yanıt aranarak; kamu diplomasisi kapsamında irdelenecektir. Diplomaside kullanılan her yeni aracın yöntem ve gündem konusunun yeni bir diplomasi türü olup olmadığı tartışılmıştır. 21. yüzyıl siyasetiyle artan gündem konuları, diplomasi türlerini çeşitlendirmiştir. Bilişim teknolojilerinin diplomasiye yeni araç ve yöntemler katmasıyla diplomasi alanında "dijital araçlar" kullanılmaya başlansa da sadece araçsal düzeydeki değişim, yeni diplomasi çeşidi ortaya çıkarmak için yetersizdir. Zira ortaya çıkan her yeniliği diplomasi olarak nitelendirmek diplomasi enflasyonunu oluşturacaktır. Literatürün çoğunluğunda ayrı bir diplomasi çeşidi olarak tanımlanıyor olsa da çalışmada dijital diplomasiyi yeni diplomasi türü olmadığı, kamu diplomasisinin çeşidi olduğu savunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dijital Diplomasi, Kamu diplomasisi, Siber Diplomasi, Sosyal Medya Diplomasisi.

Abstract

In this article, question of whether digital diplomacy is a new type of diplomacy is sought to be answered and it will be examined as an aspect of public diplomacy. It is discussed whether new instrument, method and agenda topics used in diplomacy is a new type of diplomacy. Increasing agenda topics with 21st century politics have diversified types of diplomacy. Although information technologies have begun to be used as "digital tools" in diplomacy, change at instrumental level is insufficient and redundant to reveal new type of diplomacy. Contrary to literature, in the study it is argued that digital diplomacy is not a new type of diplomacy, but is a form of public diplomacy.

Keywords: Digital Diplomacy, Public Diplomacy, Cyber diplomacy, Social Media Diplomacy.

* **Makale Geliş Tarihi:** 06.07.2020 **Yayına Kabul Tarihi:** 18.12.2020

** Doç. Dr., Uluslararası İlişkiler Öğretim Üyesi, Kırklareli Üniversitesi,
e-posta: muharremeksi@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2323-7898.

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırklareli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler,
e-posta: fatmadilan34@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2446-5676.

GİRİŞ

Soğuk Savaş sonrası ivme kazanan küreselleşme süreci ve bilişim teknolojilerinin gelişmesi diplomasiyi de dönüştürmüştür. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) eski Sovyet cumhuriyetlerini bilhassa sivil toplum üzerinden neoliberal sisteme dahil etme ve onları dönüştürme politikası çerçevesinde sivil toplum, küresel siyaseti dönüştürücü bir aktör olmuştur.¹ Bu süreçte küresel sistem, sivil toplum temelli yeniden inşa edilmiş ve küresel siyasette devlet tekeli yeni ortaya çıkan ve güçlenen devlet-dışı aktörlerle erozyona uğramaya başlamıştır. Bu ortamda sivil toplum, sivil toplum kuruluşları (STK) ve kamuoyu ön plana çıkmıştır. İletişim ve bilgi teknolojileri sayesinde küresel siyasette devlet dışı aktörlerin ve sivil bireylerin görünürlüklerinin ve etkilerinin artması, devletleri de uygulayacakları politikalarında *meşruiyet arama* yoluna sevk etmiştir. Kitle iletişim araçlarının ve bilişim teknolojilerinin etkisiyle, 1960'larda ortaya çıkan kamu diplomasisi, devletlerin politikalarında meşruiyet arama ve halkın onayını alma sürecinde başvurdukları temel diplomasi çeşidi olmuştur.

1990'larda ise bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ve internetin ortaya çıkmasıyla devletler artık diplomaside dijital araçları kullanmaya başlamıştır. Devletler hatta sivil kuruluşlar ve bireyler de dijital araçlarla ülkelerinin reklamlarını, tanıtımlarını yapma ve cezbedici bir imaj inşa etme noktasında Twitter, Facebook, Instagram gibi sosyal medya uygulamalarını kullanmaktadır. Hatta 2010 'Arap Baharı'nda görüldüğü gibi toplumsal hareketlerin büyük çoğunluğu sosyal medyada örgütlenmekte ve yine sosyal medya üzerinden uluslararası kamuoyunun desteğinin alınması söz konusu olmaktadır. Böyle bir ortamda dünyanın en ücra köşesinde gerçekleşen bir durum, sosyal medya araçları vasıtasıyla bir

1 Muharrem Ekşi, "Kamu Diplomasisi", Ali Resul Usul-İsmail Yaylacı, der., *Dönüşen Diplomasi ve Türkiye*, Küre Yayınları, İstanbul 2020, s. 295.

anda uluslararası toplumun gündemine girmektedir. Bu bağlamda dijital diplomasiğin artan önemi, devletleri de dijital araçları diplomasi alanında kullanmaya itmiştir. Pek çok görüş, dijital diplomasiğin bu niteliğiyle yeni bir diplomasi türü olduğunu savunmaktadır.²

Bu çerçevede çalışmanın birinci kısmında kamu diplomasiğinin kavramsal boyutu irdelenmiştir. Burada kamu diplomasiği genel hatlarıyla irdelenerek çalışmanın kavramsal çerçevesi çizilmiştir. İkinci kısımda mevcut literatür ışığında dijital diplomasiğinin tanımı ve literatürde ele alınış biçimleri analiz edilmiştir. Son olarak dijital diplomasiğinin niteliğine ilişkin literatürdeki tartışmalar değerlendirilerek dijital diplomasiğinin kamu diplomasiğinden ayrıldığı, başlıca yeni bir diplomasi türü olmadığı iddia edilmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KAMU DİPLOMASİSİ

En genel haliyle devletlerin kamuoylarına yönelik yürüttüğü diplomasi türü olarak tanımlanabilecek kavram, Tufts Üniversitesi Fletcher School of Law and Diplomacy'nin Dekanı Edmund Gullion tarafından ilk kez 1965 yılında kullanılmıştır.³ Gullion'ın tanımı şu şekildedir:⁴

"Kamu diplomasiği, dış politikanın formülasyonu ve yürütülmesi üzerindeki kamu tutumlarının etkilerini ele almaktadır. Kamu diplomasiği, uluslararası ilişkilerin geleneksel diplomasiğinin ötesindeki boyutlarını, hükümetlerin diğer ülkelerde kamuoyu oluşturmalarını, özel ve çıkar gruplarının diğer ülkelerle etkileşimini, dışişleri raporları ve bunların politikaya etkisini,

2 Erkan Saka-Ezgin Akbuz Sevgin, "Dijital Diplomasi: Bir Literatür İncelemesi", *Uluslararası İlişkilere Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Uluslararası İletişim Perspektifi*, Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 58.

3 Emine Akçadağ, *Dünya'da ve Türkiye'de Kamu Diplomasiği*, <https://www.kamudiplomasiği.org/makaleler>, (Erişim Tarihi: 05.03.2020), s. 2.

4 Edmund A. Gullion, "What is Public Diplomacy?", *The Edward R. Murrow Center of Public Diplomacy, The Fletcher School of Law and Diplomacy*, Tuft University, <https://fletcher.tufts.edu/Murrow/Diplomacy>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

DİJİTAL DİPLOMASİ YENİ BİR TÜR DİPLOMASİ MİDİR?

iletişim uzmanları, dış politika muhabirleri ve diplomatlar arasındaki kültürler arası iletişim sürecini kapsamaktadır.”

Mark Leonard ise kamu diplomasisi kavramını bir ülkenin imajının ve tanınırlığının, bireysel etkileşim için uygun bir zemin ve bir güç olduğu varsayımına dayandırarak diğer ülkelerin kültürünü, insanlarını anlamayı ve kendileri hakkındaki yanlış algıyı düzeltmenin yanı sıra ortak paydalar bulmayı da kamu diplomasisinin hedefleri olarak belirtmiştir.⁵ Buradan hareketle Mark Leonard'ın kavramı daha çok imaj yönetimi ve beyaz propaganda temelinde halkla ilişkiler boyutunda tanımladığı söylenebilir.

Hans Tuch ise kamu diplomasisini şu şekilde tanımlayarak kamu diplomasisinin daha çok iletişim boyutuna dikkat çekmiştir:⁶

“Medyanın uluslararası ilişkilerdeki rolünü, hükümetlerin kamuoyuna dayandırarak kendini geliştirmesini, bir ülkenin özel kuruluşlarının diğer ülkelerinkiyle hükümet dışı etkileşimde bulunmasını ve tüm bu uluslararası sürecin, politika geliştirme ve dış ilişkilerin yönlendirilmesi üzerindeki etkisini kapsamaktadır”

Kamu diplomasisi kavramı, birçok boyutuyla tanımlanmış ve literatürde kavrama ait pek çok tanım yer almıştır. Tam da bu noktada, tanım çeşitliliğinin fazla olmasının tanımsal sorunsala işaret ettiğine dikkat çeken Muharrem Ekşi ise kamu diplomasisi kavramını yumuşak güç, diplomasi, kamuoyu ve sivil toplum olmak üzere dört ilişkili kavramla temellendirerek yumuşak güce dayanan, kamuoyu odaklı ve sivil toplum temelli yeni diplomasi yöntemi olarak kavramsallaştırmıştır.⁷ Ekşi kamu diplomasisine ilişkin şunları söylemektedir:⁸

5 Muharrem Ekşi-Mehmet Seyfettin Erol, “The Rise and Fall of Turkish Soft Power and Public Diplomacy”, *Gazi Akademik Bakış*, 11(23), Kış 2018, s. 28.

6 Ekşi-Erol, a.g.m, s. 29.

7 Muharrem Ekşi, *Kamu Diplomasisi ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2018, s. 135.

8 Ekşi, a.g.e, s. 22.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

“İletişim ve bilgi toplumunda değişen geleneksel diplomasi, sert diplomatik araçlar ve yöntemler yerine, yumuşak araçlar ve yöntemlerle kamuoyları nezdinde sivil toplumla yürütülen 21. yüzyıl diplomasisidir.”

Nancy Snow ise geleneksel diplomasi, geleneksel kamu diplomasisi ve yeni kamu diplomasisi arasında bir ayrıma gitmiştir. Snow, geleneksel diplomasiyi hükümetten hükümete ilişkiler olarak tanımlarken; geleneksel kamu diplomasisinin hükümetlerin küresel halklarla konuştuğu, küresel halkları bilgilendirdiği ve bunun yanında etkilenme ile birlikte ulusal hedeflerin ve yabancı politikaların desteklenmesiyle de meşgul olunması gereken bir diplomasi türü olduğunu belirtmiştir.⁹ Yeni kamu diplomasisinin ise hem hükümetlerin hem de özel birey ve grupların doğrudan veya dolaylı olarak başka bir hükümetin dış politika kararlarına doğrudan yönelen halkın davranış ve fikirlerini etkileme yolunu kapsadığını ileri sürmüştür.¹⁰ Diğer bir ifadeyle geleneksel diplomasi doğrudan hükümetler arası ilişkileri kapsarken, geleneksel kamu diplomasisinde bu ilişkilerin içine halklar da dahil olmuştur. Dolayısıyla geleneksel kamu diplomasisi hükümetlerin halklarla etkileşimini kapsamaktadır. Yeni kamu diplomasisi ise halktan halka ilişkileri esas almaktadır. Böyle bir denklemde hem hükümetlerin hem de hakların etkilenmeye çalışıldığı hükümetten halka, halktan halka uygulanan bir diplomasi tarzından söz edilebilmektedir. Bu noktadan hareketle yeni kamu diplomasisinin geleneksel kamu diplomasisinden farklılaşma nedeninin, bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle sivil toplumun diplomaside bir aktör olarak yer alması olduğu söylenebilir.

Mevcut kamu diplomasisi tanımları incelendiğinde, kamu diplomasisinde devletten devlete yönelik olan geleneksel diplomasi anlayışının yanına devletten halka, halktan halka anlayışının hâkim olduğu,

9 Elif Kahraman, “Kamu Diplomasisi”, Oktay Bingöl-Selma Şekercioğlu, der., *Diplomaside Değişim*, Barış Kitabevi, Ankara 2020, s. 361.

10 Aynı yer.

DİJİTAL DİPLOMASİ YENİ BİR TÜR DİPLOMASİ MİDİR?

bu bağlamda kamu diplomasisinde öznenin diğer ülkelerin kamuoyları olduğu söylenebilir. Bu açıdan ele alındığında ise günümüzde diğer ülkelerin kamuoylarına ulaşma, onları cezbetme, kamuoyu oluşturma gibi yöntemler bakımından yumuşak güce olan ihtiyacın belirginleştiği ileri sürülebilir. Dolayısıyla yumuşak güç, kamu diplomasisinin yöntem ve programlarıyla üretilmektedir ve söz konusu bu iki kavram arasında sıkı bir bağ vardır. Joseph S. Nye, yumuşak güç kavramını “istediklerinizi zorlama veya karşılığını ödeme yerine cazibe yoluyla elde etme becerisi”¹¹ olarak tanımlamıştır.

Nye’a göre yumuşak güç, bir ülkenin kültürünün, siyasi ideallerinin ve politikalarının cazibesinden ortaya çıkmaktadır ve devletlerin politikaları, başkaları tarafından meşru görüldüğünde yumuşak güçleri artmaktadır.¹² Yumuşak güç kaynakları; kültür, değerler, kurumlar ve cezbedici dış politikadır ve bu unsurların dış politikaya dönüştürülmesiyle de yumuşak güç temelli kamu diplomasisi hayata geçirilmektedir.¹³ Bu bağlamda kamu diplomasisinin yumuşak gücü hayata geçirmek ve yumuşak gücün çalışma mekanizmasını oluşturmak gibi bir işlevinin de olduğu söylenebilir. Bununla birlikte kamu diplomasisi, kültür-sanat faaliyetleri, yeni ve geleneksel kitle iletişim araçları; halkla ilişkiler, iletişim, pazarlama, kültür, tanıtım, eğitim gibi kamuoyuna ulaşan her tür araç ve yöntemin kullanmanın yanında yumuşak güç kaynaklarını da kullanan bir diplomasi yöntemidir.¹⁴

Yukarıda belirtilen tanımlamalar, her ne kadar kamu diplomasisinin farklı bir boyutuna odaklansa da ortak bir zeminde birleşmektedir: Sivil toplum ve kamuoyu. Bu bağlamda özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde önemi artan sivil toplum ve kamuoyu da devletlerin dış politika yapımını dönüştürmüştür. Bu dönüşüm devletleri artık yürüttükleri

11 Joseph S. Nye, *Yumuşak Güç*, çev. Rayhan İnan Aydın, BB101 Yayınları, Ankara 2017, s.12.

12 Aynı yer.

13 Ekşi, a.g.m., s. 298.

14 Ekşi, a.g.e., s. 62.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

politikalarda meşruiyet arama yoluna sevk etmiştir. Devletler, çoğunlukla dış politikalarını kamuoyu odaklı geliştirmek zorunda kalmış, özellikle bilgi toplumunda anlık bilgi alma ve anlık bilgi verme yöntemine yönelmişlerdir. Bu noktada Fransız sosyolog Dominique Wolton, küreselleşmenin önemine dikkat çekerek içinde bulunduğumuz enformasyon ve kültür çağının, küreselleşmenin üçüncü boyutu olduğunu ileri sürmüştü (birincisini Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla uluslararası düzenin temellerinin atılması, ikincisini de serbest piyasa ekonomisi oluşturmaktadır) ve bu küresel dünyada da devletler için imaj yönetimi, kamuoyu oluşturma noktasında kamu diplomasisinin öneminin arttığını, küreselleşmenin ve küresel ağların devletlerin imajlarını oluşturma/koruma süreçlerini doğrudan yönetebildiğini iddia etmiştir.¹⁵

Bu noktada belirtmek gerekir ki; imaj yönetimi kamu diplomasisinin önemli yöntemlerinden biridir. Devletler imaj yönetimiyle olumsuz algıları olumluya dönüştürmekte ya da kötü imajlarını restore etmektedir. Bu yöntemle devletler, kamu diplomasisinin ana aktörü olan kamuoylarının algılarını kendi lehlerine çevirerek onları cezbetmeye çalışmaktadır. Nitekim devletlerin güçleri, algılar üzerinden işlemektedir ve burada Nye'in da yumuşak güç kavramını ABD'nin algıda düşüşe geçtiği bir dönemde geliştirdiğinin altını çizmek gerekmektedir. Diğer taraftan 1990'lardan başlamak üzere özellikle 2000'lerde kamu diplomasisiyle paralel olarak dijital diplomasiye öne çıktığı bir dönem yaşanmaktadır.

DİJİTAL DİPLOMASİ

1990'larda internetin sivil toplumda paylaşıma açılması, ticaret, pazarlama, kültür-sanat gibi alanlarda pek çok dönüşüme neden olmuştur.¹⁶ 1990'larda bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle internetin artık

¹⁵ Aynı yer.

¹⁶ Betül Çatal, "Diplomaside Değişim ve Dönüşüm: Siber Diplomasi", *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 2015, s. 43.

DİJİTAL DİPLOMASİ YENİ BİR TÜR DİPLOMASİ MİDİR?

birey bazında da kullanıma açılması, toplumu ilgilendiren çoğu konuda paradigma değişikliğine neden olmuştur. Toplumun dahil olduğu hemen her şey enformatik gelişmelerle dönüşüm yaşamış ve diplomasi de bu dönüşüme konu olan alanlardan biri olmuştur.¹⁷

İnternetin bireysel düzeyde kullanıma açılması sonucu, insanlar fikir ve bilgileri hızlıca edinme/öğrenme veya birbirleriyle paylaşma imkanına sahip olmuştur. İletişim kuramcısı Marshall McLuhan, bu noktada *küresel köy* kavramına dikkat çekmiştir. Buna göre, matbaa ile başlayan yazılı kültürden kitle iletişim araçlarıyla birlikte elektronik kültüre geçen dünya; herkesin birbirinden haberdar olduğu, eve kapandıklarında aynı haberleri izlediği, sınırların git gide küçüldüğü ve böylece insanların bir araya geldikleri, benzer hislere sahip oldukları küresel bir köy haline gelmiştir.¹⁸ Böylece toplum da bilgi/enformasyon toplumu haline gelmiş, artık 7 gün 24 saat birbirleriyle iletişim kurarak kesintisiz bilgi akışının sağlandığı yeni toplum (bilgi toplumu) ortaya çıkmıştır. Bunun da ötesinde bireyler, sosyal medya platformu olan Twitter'da *hashtag* ile gündem belirleme noktasına ulaşmışlardır.¹⁹ Bilginin dijitalleşmesiyle artık bilgiye ulaşmak çok daha kolay bir hal almış ve insanlar artık taleplerini ve eleştirilerini daha kolay iletebilecekleri bir platforma sahip olmuşlardır. Artık bu ortamda insanlar, oluşturdukları *hashtag*lerle birlikte devletlerin, hükümetlerin ilgisini kendi taleplerine yönlendirmek ve dünyanın en ücra köşesinde olan bir olayı bile bir anda uluslararası toplumun meselesi haline getirebilmek gibi önemli imkanlara kavuşmuşlardır.

İşte böyle bir ortamda insanların politikaya katılımları artmış, politikanın odağı kamuoyuna kaymış ve sivil toplum da bilhassa dünya

17 Çatal, a.g.m, s. 45.

18 Merve Çelik Varol-Erdem Varol, "Kavram ve Kuramlarıyla Marshall McLuhan'a Bakış: Günümüzün Egemen Medya Araçları Ekseninde Bir Değerlendirme", *International Journal of Cultural and Social Studies*, 3(1), 2019, s. 144.

19 Erdem Eren, "Sivil Toplumun Dış Politika İnşasındaki Rolü: Türk Kamu Diplomasisi Örneği", *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 2017, s. 39.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

politikasında etkili bir aktör haline gelmiştir. Böylece siyasetin bir kısmı da artık küresel ağlarda yürütülmeye başlanmıştır. David Ronfeldt ve John Arquilla bu durumu “*noopolitik*” olarak kavramsallaştırarak bilişim teknolojilerinin dünya politikasını değiştirdiğini, devletlerin yanı sıra devlet-dışı aktörlerin ve bireylerin de denkleme eklenildiği, böylece yeni bir uluslararası politika ve diplomasi biçiminin üretildiğini; bu diplomasi biçiminin de yine devlet dışı aktörlerin/bireylerin dahil olduğu ağlar üzerinden yürütülen bir diplomasi tarzı olduğunu ileri sürmüşlerdir.²⁰ Dolayısıyla, yaşanan gelişmelerin diplomasiyi dönüştürmesiyle devletler, artık sanal ortamlardan da diplomasi yürütmeye başlamışlardır. Devletlerin sanal ortamda yürüttükleri bu diplomasiye Twitter diplomasisi, sosyal medya diplomasisi, siber diplomasi, e-diplomasi, dijital diplomasi gibi pek çok isim verilmiştir.

Dijital diplomasi, “diplomatik amaçların elde edilmesinde internetin ve genel olarak dijital teknolojilerin kullanılması” olarak ifade edilebilir.²¹ Devletler, dijital çağda diplomasi faaliyetlerini sanal platformlardan yürütebilmektedir ve artık hemen her ülkenin Dışişleri Bakanlıkları resmi internet siteleri açmaya özen göstermektedir. Hatta ilk örneği Danimarka’da görülen dijital elçilikler dahi açılmaya başlamıştır.²² Benzer biçimde Finlandiya ve Estonya arasında imzalanan e-anlaşma da bu açıdan önemli bir örnektir. 2013 yılında imzalanan bu anlaşma uluslararası alanda imzalanan ilk dijital anlaşmadır.²³

Diplomatik meseleleri internet aracılığıyla ele alma ve çözüm geliştirme yöntemi olan dijital diplomasi; dinlemeyi, yayınlamayı, etkileşime girmeyi ve sosyal medya üzerinden analiz yapabilmeyi mümkün hale getirmek

20 Ekşi, a.g.e., s. 40.

21 Saka-Sevgin, a.g.m, s. 2.

22 “Danimarka Dijital Elçilik Açtı”, *Cumhuriyet*, <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/danimarka-dijital-elcilik-acti-668070>, (Erişim Tarihi: 01.05.2020).

23 “Estonia and Finland Become First in the World to Digitally Sign International Agreement”, *Estonian World*, <https://estonianworld.com/technology/estonia-finland-become-first-world-digitally-sign-international-agreement/>, (Erişim Tarihi: 26.11.2020).

DİJİTAL DİPLOMASİ YENİ BİR TÜR DİPLOMASİ MİDİR?

gibi imkânlarla politika yapıcıların nüfuz alanını ve hızını geliştirmiştir.²⁴ Nicholas Wesstcot'a göre dijital diplomasi, dış politika yapımını dört farklı şekilde etkilemektedir: Hizmet sunumu, fikirler, ağlar ve bilgiler.²⁵ Buna göre diplomatlar hem kendi aralarında hem de kamuoylarıyla olan iletişimlerinde dijital araçları daha sık kullanmaya başlamış, böylece karar alma süreçleri de hızlanmıştır. Dijital diplomasi'nin bir başka etkisi, dijital iletişim ağlarının alan açıcı işlevi sayesinde fikirlerin serbestçe dolaşabilmesi ve değiş tokuş edilebilmesidir. Bir diğeri ise sanal ağların etkin biçimde kullanılmasıdır. Ancak burada dış politika kararları ve dış politika tartışmaları üzerinde etkili olacak doğru ağları bulmak hayati bir önem arz etmektedir. Wesstcot'a göre en büyük kamuoyu ağlarından biri Wikipedia'dır.²⁶ Nitekim dijital diplomasi alanında en aktif ülkelerden biri olan İsrail'in 'sanal büyükelçiler' adıyla eğitim verdiği öğrencilerine Wikipedia'ya bilgi girişi ve bilgi güncellemesi yaptırdığının da altını çizmek gerekir.²⁷ Son olarak da güvenilir bilgi ve bilgiye dayalı analiz, dış politikanın merkezinde yer aldığı için daha fazla aktörün katılımıyla genişleyen bilgi kaynakları içerisinde doğru bilgiyi seçerek bulmak gerekmektedir.

Etki hızı ve geniş kitlelere ulaşım sağlaması gibi avantajlar sebebiyle devletlerin diplomatik faaliyetlerini dijital ortama taşıması göz önüne alındığında dijital diplomasi, cezbedici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle dijital diplomasi yöntemi, geleneksel diplomasiye kıyasla Ocak 2020 itibarıyla 4,54 milyar aktif internet kullanıcısı ve 3,80 milyar sosyal medya kullanıcısı baz alındığında daha geniş kitlelere daha hızlı bir biçimde temas edebilmektedir.²⁸ Bu durum da politika yapıcıların

24 Çatal, a.g.m, s.51.

25 Nicholas Wesstcot, *Digital Diplomacy: The Impact of the Internet on International Relations*, Research Report 16, Oxford Internet Institute, London 2008, s. 16.

26 Aynı yer.

27 Pınar Aslan-Oğuz Göksu, "Digital Diplomacy, Global Perception and Turkey", N. Sezer vd., eds., *14th International Symposium Communication in the Millennium*, İstanbul 2016, s. 9, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/53554/dijital_diplomasi_kuresel_algi_ve_turkiye, (Erişim Tarihi: 26.11.2020).

28 "Digital 2020 Reports", *We Are Social*, <https://wearesocial.com/blog/2020/01/digital-2020-3-8-billion-people-use-social-media>, (Erişim Tarihi: 05.05.2020).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

dikkatinin geleneksel diplomatik faaliyetlerden görece daha fazla etki ve daha hızlı sonuç alma, olumsuz imajlarını düzelterek cezbedici imajlar inşa etme noktasında dijital diplomasiye yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir. Bunun da ötesinde ABD gibi enformatik gücü elinde bulunduran devletler, bu gücü dijital diplomasiinin yürütüldüğü sosyal medya platformlarında uluslararası kamuoyu nezdinde olumsuz bir imaj inşa etmek amacıyla da bazı devletlerin aleyhine kullanılmaktadırlar.²⁹ Dolayısıyla dijital diplomasiinin kullanımı, ulaşılan kitle sayısı ve etki hızı açısından önem arz etmektedir. Bu konuya Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtına ilişkin bazı Batı basınının yapmış olduğu yalan haberler örnek olarak verilebilir.³⁰ Nitekim bu çevreler, dijital platformlarda Türkiye'nin Suriye'de etnik temizlik yaptığını ve savaş suçları işlediğine dair *fake news* olarak bilinen yalan haberler yapmış, bu haberler de uluslararası kamuoyu nezdinde Türkiye'nin harekâtına ilişkin olumsuz algılamalara neden olmuştur.³¹ Bu nedenle dijital diplomasiinin etkisinin ve toplumlara nüfuz etme hızının devletlerin hem kendileri için beyaz propaganda hem de başka devletler için kara propaganda yapmasının önünü açtığı ve kolaylaştırdığı söylenebilir. Dolayısıyla kamu diplomasiisinin bir yönüyle de propagandanın gelişmiş bir versiyonu olduğu düşünüldüğünde, denkleme dijital araçların da dahil olmasıyla propagandanın daha efektif kullanıldığı ve amacına daha hızlı ulaşıldığı ileri sürülebilir.

Bu noktada Corneliu Bjola dijital diplomasiinin "karanlık tarafına" dikkat çekmiştir. Bjola, dijital teknolojilerin hükümetler ve devlet dışı aktörler tarafından propagandaya ve dezenformasyona karşılık vermek için bir araç olarak stratejik kullanımının son yıllarda arttığını, bu dezenformasyon

29 "Trump'ın Skandal Tweetine Türkiye'den Çok Sert Yanıt", *Sabah*, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/01/13/son-dakika-trumpin-skandal-tweetine-turkiyeden-cok-sert-yanit>, (Erişim Tarihi: 05.05.2020).

30 Ahmed Baba, "Trump Adds Insult to Casualties As Turkey Kills Kurdish Civilians", *Rantt Media*, <https://rantt.com/trump-turkey-syria-invasion-kurds-killed>, (Erişim Tarihi: 07.05.2020).

31 "Türkiye'nin Desteklediği Grupların Savaş Suçu İşlediğine Dair İddialarda Ne Biliniyor?", *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50180067>, (Erişim Tarihi: 09.05.2020).

DİJİTAL DİPLOMASİ YENİ BİR TÜR DİPLOMASİ MİDİR?

yığınlarının küresel sistemi riske attığını belirtmiştir.³² Hükümetler, kendilerini dezenformasyona karşı korumak adına kanun uygulama çabalarını ve dijital karşı stratejilerini artırsa da diplomatik kurumların kaynakları kısıtlı olduğu için bu durum büyük bir sorun haline gelmektedir. Bjola, bu noktada dışişleri bakanlıklarına ve elçilere dezenformasyonla mücadele kapsamında beş yöntem önermektedir.³³

- Yok saymak: Dijital diplomatlar, tartışma çıkaran veya yanlış bilgi yayan kişileri, hesapları görmezden gelerek herkesi kilit meseleye odaklayabilirler.
- Gerçeği göstermek: Dışişleri bakanlıkları ve elçilikler, yanlış veya yanıltıcı ifadeleri düzeltmek için olgusal kanıtlar kullanabilir ve gerçeğe dayalı duygusal bir çerçeve çizebilirler.
- Tersine çevirmek: Karşı dezenformasyon stratejileri durumunda rakibin gücü onun zayıflığına dönüştürülebilir. Bunun için mizahın ve genel olarak alaycılığın kullanılması kaynağın güvenilirliğini zayıflatmak için etkili olabilir.
- İtibarını sarsmak: Bu, bir önceki yöntemin daha güçlü halidir. Rakibin itibarını sarsmak o kaynağa ne olursa olsun güvenilmeyeceğinin gösterilmesi açısından önemli olabilir.
- Bozmak: Dezenformasyon yayan rakibin bu çevrimiçi dezenformasyonu yaymak için kullandığı ağ bozulabilir. Bunun için dijital platformların temsilcileriyle çalışılabilir.

Yukarıdaki maddelerden de anlaşıldığı gibi Bjola, dezenformasyonu ve propaganda artışını dijital diplomasinin karanlık tarafı olarak nitelendirmektedir. Dolayısıyla dijital diplomasinin karanlık tarafıyla yine

32 Corneliu Bjola, "The 'Dark Side' of Digital Diplomacy: Countering Disinformation and Propaganda", *Royal Institute*, http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en, (Erişim Tarihi: 26.11.2020).

33 Bjola, a.g.e.

dijital diplomasi kullanılarak cevap verilerek söz konusu karanlık tarafla mücadele edilebileceği söylenebilir.

YENİ BİR DİPLOMASİ TÜRÜ MÜ?

Dijital diplomasi için e-diplomasi, siber diplomasi ve sosyal medya diplomasisi gibi farklı adlandırmalar kullanılması, öncelikle kavramın hem tartışmalı olmasına hem de üzerinde mutabık kalınmadığına işaret etmektedir. Kimi görüşler, dijital diplomasiyi kamu diplomasisinden sonra yeni bir diplomasi türü olarak kabul ederken kimi kesim de dijital diplomasiyi kamu diplomasisinin bir aracı olduğunu iddia etmektedir.³⁴

Nitekim Corneliu Bjola ve Marcus Holmes dijital diplomasiyi, kamu diplomasisinin bir aracı olmadığını; politik olarak hem iç hem de uluslararası alanda “game changer” olarak yeni bir diplomasi türü olduğunu, bu diplomasi türünde tepeden tabana merkezi devlet sürecinin ve uluslararası ilişkilerin, iletişim ağı aracılığıyla diplomasiyi içerdiği de değiştiğini ileri sürmüşlerdir.³⁵

Benzer biçimde Gökhan Yücel de diplomasiyi dört türe ayırmış, diplomasi 1.0’ı sert güç odaklı devletlerarası geleneksel diplomasi, diplomasi 2.0’ı yumuşak güç odaklı devletten halka kamu diplomasisi, diplomasi 3.0’ı softpower (soft power+software) odaklı³⁶ herkes için herkes tarafından yapılan dijital diplomasi, diplomasi 4.0’ı da henüz bahsetmek için erken olarak adlandırdığı post-diplomasi olarak adlandırmıştır.³⁷ Buna göre,³⁸

- Diplomasi 1.0, egemen devlet esasına göre uluslararası kurallar çerçevesinde, sınırları ve ulusal çıkarları korumak için uluslararası

³⁴ Saka-Sevgin, a.g.m, s. 4.

³⁵ Mert Kesebir, “Dijital Diplomasi: Teori ve Pratik”, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 2019, s. 2.

³⁶ Yeni çağda, dijital diplomasiyle elde edilebilen yumuşak güç.

³⁷ Gökhan Yücel, “Dijital Diplomasi”, *TRT Akademi*, 1(2), 2016, s. 749.

³⁸ Aynı yer.

DİJİTAL DİPLOMASİ YENİ BİR TÜR DİPLOMASİ MİDİR?

antlaşmalar ışığında ikili ya da çok taraflı ilişkilerle yürütülen müzakere, sert güç, egemenlik, hiyerarşik ilişkiler, protokol gibi prosedürlerin hâkim olduğu bir diplomasi türüdür.

- Diplomasi 2.0, 2. Dünya Savaşı sırasında Naziler tarafından sıklıkla kullanılan propaganda makinesinin yerine konulan bir diplomasi türüdür. Propagandanın yerini stratejik iletişim ve yumuşak güç almıştır. Karşıdaki hedef kitlelerin yine karşılarındakini kendi rızalarıyla sevmeye, kabullenme ilkesine dayanarak sıradan insanların da asimetrik biçimde olsa da özne olarak dahil edildiği bir diplomasi biçimidir.
- Diplomasi 3.0, teknolojik gelişmeler sonucunda kullanıcıların diplomasi 2.0'da hala devam eden asimetrik ilişkileri kırması ve Arap Baharı'ndan sonra da sosyal medyanın öneminin artmasıyla devletlerin dijital araçların önemini fark etmesi ve bu dijital araçları kullanmaya başlaması sonucu ortaya çıkmıştır.

Gökhan Yücel diplomasi 1.0'ı siyah/lacivert takım elbiseli, beyaz gömlekleli kişilerin yaptığı bir diplomasi türü olarak tanımlayarak Henry Kissenger'ın "Diplomacy" kitabının bu kategoriye ait olduğunu belirtirken Joseph Nye'in "Soft Power" kitabının da diplomasi 2.0'ı sembolize ettiğini öne sürmüştür.³⁹ Bununla birlikte diplomasi 3.0'ın yani dijital diplomasi de her zaman, her yerde, herkes için herkes tarafından yapılan bir diplomasi türü olduğunun altını çizmiştir. Görüldüğü gibi Yücel, dijital diplomasiyi geleneksel diplomasi ve kamu diplomasisinden tamamen farklılaşan yeni bir diplomasi formu olarak ele almıştır.

Bunlardan farklı olarak Ilan Manor ve Elad Segev ise dijital diplomasi kamusal diplomasiyle beraber bir "selfie-diplomasi" aracı olduğunu iddia etmiştir.⁴⁰ Yazarlar, selfie diplomasiyi bir ulusun imajını proaktif olarak yönetmek için sosyal medya platformları özelinde dijital araçların

³⁹ Aynı yer.

⁴⁰ Kesebir, a.g.m, s. 5.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

kullanılması olarak tanımlamışlardır.⁴¹ Bir başka ifadeyle uluslar, kendi oluşturdukları ulusal portrelerini dijital diplomasi araçlarıyla uluslararası kamuoyuna pazarlayarak imaj ve prestijlerini artırmaya çalışmaktadır. Bu anlamıyla selfie diplomasisi, bir ulusun yabancı kitleler nezdinde çekiciliğini arttırmak için imajını oluşturabileceği, takip edebileceği ulus markalama kampanyalarına benzese de ulus markalamanın sınırlılıkları dolayısıyla bazı noktalarda ondan ayrılmaktadır. Manor'a göre⁴² ilk olarak ulus markalaması, önceden yazılmış anlatılardan oluştuğu için belirli bir ulusa ilişkin tasvirlerdeki değişikliklere hızlı biçimde yanıt veremez. İkinci olarak yabancı hükümetlerin anlatılarıyla etkileşimde bulunamaması da ulus markalamanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Bunların aksine selfie diplomasisi, bu sınırlamaların üstesinden gelebilmektedir. Diplomatlar, olası bir durumda ulusal selfie'yi yeniden oluşturmak ya da düzeltmek için sosyal medya araçlarını kullanabilirler. Örneğin medyanın bir ulusu savaş çıkırtkanlığı yapan bir devlet olarak tasvir etmeye başlayacağı bir durumda diplomatlar, sosyal medyayı kendi uluslarının uluslararası normlara bağlılığını anlatmak, göstermek için hızlı bir biçimde gerçek zamanlı olarak kullanabilir. Diğer yandan diplomatlar, yine sosyal medyayı kullanarak yabancı hükümetlerin dijital faaliyetlerini izleyerek onlarla etkileşime geçebilirler. Dolayısıyla yazara göre selfie diplomasisi, ulus markalamaya benzese de ondan çok daha fazlasıdır.

Diğer taraftan Hanson, dijital diplomasiinin amaçlarını sekiz maddede belirlemiştir:⁴³ Bunlardan ilki, ulusal çıkarlar çerçevesinde uluslararası ortamda bilgiyi kontrol ederek işlevsel biçimde paylaşmayı içeren bilgi yönetimidir. Maddelerden ikincisinde amaç olarak yeni iletişim

41 Ilan Manor, "Selfie Diplomacy in a Post-Brexit World", *Exploring Digital Diplomacy*, <https://digdipblog.com/2018/10/09/selfie-diplomacy-in-a-post-brexit-world/>, (Erişim Tarihi: 26.11.2020).

42 Aynı yer.

43 Mehmet Fatih Çömlekçi, "Dijitalleşen Diplomasi ve Sosyal Medya Kullanımı: Büyük Elçilik Facebook Hesapları Üzerine Bir Araştırma", *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 2019, s. 3.

DİJİTAL DİPLOMASİ YENİ BİR TÜR DİPLOMASİ MİDİR?

teknolojilerinin kullanımıyla sanal ortamdaki dijital vatandaşlara⁴⁴ ulaşarak dış politika hedeflerini gerçekleştirme noktasında kamu diplomasisine yer verilmiştir. Üçüncüsü internette dolaşımda olan enformasyon yığınlarını etkin bir biçimde analiz edip filtreleyerek gereksinim duyulan bilgilere dönüştürmeyi içeren enformasyon yönetimidir. Dördüncü maddede yurt dışında bulunan vatandaşlarla iletişim kanalları oluşturmayı hedefleyen konsolosluk iletişimine yer vermiştir. Beşinci madde afet durumlarında çevrimiçi ağların gücünden yararlanmayı hedefleyen afet yönetimidir. Altıncı maddede internet özgürlüğüne yer veren Hanson, son olarak yedinci ve sekizinci maddede sırasıyla dış dijital kaynaklardan yararlanmayı ve politika planlamayı dijital diplomasi hedefleri olarak belirlemiştir. Buradan hareketle Hanson'un dijital diplomasi amacı olarak belirttiği maddelerde ağırlıklı olarak kamu diplomasi faaliyetlerinden bahsettiği, dolayısıyla dijital diplomasiyi esasen kamu diplomasi hedeflerine ulaşmak için bir araç olarak ifade ettiği söylenebilir.

Benzer bir biçimde Muharrem Ekşi de e-diplomasi, Twitter diplomasi, dijital diplomasi gibi isimlendirmelerin esasen diplomatik faaliyetlerde dijital araçların kullanılmasını yansıttığını ve bu kavramların ortak bir şemsiye olarak kamu diplomasi altında birleştiğini ileri sürmüştür.⁴⁵ Ayrıca Ekşi, kamu diplomasisinin bazı yöntem ve programlarının dijital araçlarla yürütüldüğünden hareketle dijital diplomasi yeni bir diplomasi tarzı olmadığına, dijital diplomasi internet araçlarının diplomasi alanında kullanılmasından ibaret olduğuna dikkat çekmiştir.⁴⁶

44 Estonya'nın dijital vatandaşlık konusunda önemli girişimleri vardır. Estonya, dijital ürün fikirlerini ve start-up'ları desteklemek amacıyla burada şirket kurmak, oturma izni alabilmek gibi avantajlar sağlayan dijital vatandaşlık/e-vatandaşlık vermektedir. Böylece Estonya dünyanın her yerinden insanlara vatandaşlık vererek global çapta dijital iş ekosistemi oluşturarak vergi geliri elde etme imkanına kavuşmaktadır.

45 Muharrem Ekşi, "Türk Dış Politikasında Diplomasi'nin Yeni İletişimsel Boyutları ve Mekanizmaları: Dijital Diplomasi", *Uluslararası İlişkilere Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Uluslararası İletişim Perspektifi*, Rôle Akademik Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 76.

46 Ekşi, 2016, a.g.m., s. 80.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bu noktadan hareketle, bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin devletten devlete yönelik geleneksel diplomasiyi dönüştürerek kamuoyu odaklı, dijital araçlara dayanan bir yeni diplomasiyi ortaya çıkardığı ve dijitalleşmenin, diplomasinin anlık diplomasiye (real-time diplomacy) dönüşmesinin bir ürünü olduğu iddia edilebilir.⁴⁷ Öyle ki, bir yerlerde bir zulüm olduğunda olaya dair belgeler, videolar dijital araçlarla birkaç saat içinde dünyayı dolaşmaktadır. Böyle bir çağ, dışişleri bakanlıklarının çalışmalarının hızlandırılması gerekliliğini de ortaya çıkarmaktadır.⁴⁸

Yukarıda belirtilen görüşler ışığında aslında yeni bir diplomasi türü olan dijital diplomasi değil, kamu diplomasisidir. Bu bağlamda kamu diplomasisinin neden yeni bir diplomasi türü olarak geleneksel diplomasiden farklı olduğunu analiz etmekte fayda vardır. Kamu diplomasisi temelde muhatap aldığı özne bakımından klasik diplomasiden ayrılmaktadır. Klasik diplomasinin öznesi, devlet liderleri, resmi akredite edilmiş temsilciler ve diplomatlar; kamu diplomasisinin öznesi temelde sivil bireyler, halklar ve kamuoylarıdır. Bu bağlamda kamu diplomasisi; diplomatik temsilciler, muhatap kitle, yöntem, araçlar ve faaliyet alanı olarak geleneksel diplomasiden ayrılan yeni bir diplomasi türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel diplomasinin kapalı kapılar ardında gerçekleştirilen gizliliğini kamu diplomasisi aşmış ve daha şeffaf bir diplomasi türü olarak ortaya çıkmıştır. Bir başka faktörse kamu diplomasisi devletten devlete yönelik geleneksel diplomasiden ayrılarak devletten halka/halktan halka yönelik, kamuoyu odaklı sivil düzeyde gerçekleşmektedir. Ayrıca kamu diplomasisinde kamuoyunu cezbetmek için geleneksel diplomaside kullanılan sert güç faaliyetlerinin yerini yumuşak güç faaliyetleri almıştır. Bunun dışında kamu diplomasisi,

47 Philip Seib, *Real-Time Diplomacy: Politics and Power in the Social Media Era*, Palgrave Macmillan, New York 2012.

48 Ilan Manor, "Real Time Diplomacy?", *Exploring Digital Diplomacy*, <https://digdipblog.com/2015/06/23/real-time-diplomacy/>, (Erişim Tarihi: 27.11.2020).

DİJİTAL DİPLOMASİ YENİ BİR TÜR DİPLOMASİ MİDİR?

yürütüldüğü ortam olarak da geleneksel diplomasiden tamamen ayrılmış, dijitalleşerek zamandan ve mekândan bağımsız olarak gerçekleştirilen bir diplomasi türüne dönüşmüştür.

Bjola, Holmas ve Gökhan Yücel'e göre kamu diplomasisinin geleneksel diplomasiden ayrıldığı gibi dijital diplomasi de kamu diplomasisinden farklı bir tür olarak ayrılmaktadır. Bjola ve Holmes'a göre ise dijital diplomasi hem iç hem de dış ortamda ezber bozan bir diplomasi türü olarak karşımıza çıkmıştır. Gökhan Yücel de dijital diplomasinin yumuşak güç ve yazılımın birleşmesiyle elde edilen software odaklı, herkes için herkes tarafından yapılan yeni diplomasi çeşidi olduğuna dikkat çekmiştir. Bu üç görüşe göre dijital diplomasinin ezber bozan niteliği ve herkes tarafından yapılmasının, yumuşak gücün yazılımda kullanılmasının dijital diplomasi ve kamu diplomasisinin birbirinden araçsal düzeyde ayrılmasına neden olan temel faktörler olduğu söylenebilir.

Kamu diplomasisinin yukarıda analiz edildiği gibi uygulama, yöntem, muhatap kitle ve daha birçok alan açısından yeni bir diplomasi türü olarak geleneksel diplomasiden ayrılan farklı bir diplomasi türü olduğu ileri sürülebilir. Ancak dijital diplomasi için bunu iddia etmek çok zordur. Zira dijital diplomaside öne çıkan dijital araçlardır. En fazla kamu diplomasisinde 2000'lerde dijital araçların ön plana çıktığı hatta dijital kamu diplomasisi olgusunu ortaya çıkardığı söylenebilir. Ancak bu durum dijital diplomasiyi yeni bir diplomasi çeşidi yapmaz. Aksi halde her yeni araç ve konuyu yeni diplomasi türü olarak tanımlamamız gerekir ki, bu da diplomasi enflasyonuna neden olur. Örneğin ticaret konusu ön plana çıktığında ekonomik/ticari diplomasi, göç konusu ön plana çıktığında göç diplomasisi, askeri-güvenlik konuları ön plana çıktığında askeri-güvenlik diplomasisi gibi her konu için ayrı bir diplomasi söz konusuymuş gibi yanlış bir algı ortaya çıkacaktır. Benzer şekilde araçlar noktasında da her yeni araç da yeni diplomasi çeşidini ortaya çıkarmaz. Örneğin sosyal medya diplomasisi ile Twitter diplomasisi, Facebook diplomasisi veya

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Zoom diplomasisi birbirinden farklı diplomasi çeşitleri değildir. Sadece kamu diplomasisinde farklı araçların kullanımının ön plana çıkmasından ibarettir. Farklı diplomasi çeşidini ortaya çıkararak asıl olgu, hedef kitlenin ve uygulayıcının değişmesidir. Dijital diplomasi ile kamu diplomasisinin hedef kitlesi ve uygulayıcılarının benzer olması, ikisinin farklı bir diplomasi olmadığını ispatlamaktadır.

Daha detaylı bir mukayese yapılarak incelendiğinde, muhatap kitle açısından, dijital diplomasi ve kamu diplomasisinin hedef kitlesi aynıdır: kamuoyu. Kamu diplomasisi gibi dijital diplomasi de kamuoylarını etkileme, sosyal ağlarda kamuoylarını cezbetmeye dayanmaktadır. Dolayısıyla dijital diplomasi ve kamu diplomasisi muhatap kitle açısından farklılaşmamaktadır.

Diğer taraftan kamu diplomasisi, faaliyet alanı olarak da geleneksel diplomasiden ayrılmıştır. Fakat kamu diplomasisi ve dijital diplomasiye bakıldığında ise ikisinde de eski ya da yeni olsun kitle iletişim araçları kullanılmakta, devletler eski ya da yeni medyayla kamuoyuna yönelik siyasi mesajlar iletmektedir. Böylece kamu diplomasisi ve dijital diplomasi uygulama alanı bakımından birbirinden ayrılmamakta, yalnızca yeni medya araçlarının ortaya çıkmasıyla iletişimde sosyal ağlar kullanılmaktadır.

Bir başka yönden kamu diplomasisi, herkes tarafından herkese yönelik bir diplomasi olarak geleneksel diplomasiden ayrılmaktadır. Geleneksel diplomasi, devlet liderleri ve diplomatik temsilciler aracılığıyla yapılırken kamu diplomasisi, söz konusu lider ve temsilcilerin yanı sıra sivil toplum kuruluşları, değişim öğrencileri, film ve dizi sektörleri gibi pek çok sivil birey ya da kuruluş tarafından yine sivil aktör ya da kuruluşlara yönelik gerçekleştirilmektedir. Dijital diplomasi de kamu diplomasisi gibi dijital araçlarla sivil topluma ya da kuruluşa yönelik gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle iki tür de herkes tarafından herkese yönelik diplomasi yürütmeyi içermektedir. Dolayısıyla bütün bu olgular değerlendirildiğinde, diplomaside

DİJİTAL DİPLOMASİ YENİ BİR TÜR DİPLOMASİ MİDİR?

dijital araçların kullanımı bakımından dijital diplomasi olarak nitelendirme yapılabileceği ancak temelde dijital diplomasi'nin kamu diplomasi'sinin bir türü olduğu iddia edilebilir. Ayrıca ikisini de ayrı bir diplomasi türü olarak değerlendiren iddialar "diplomaside kullanılan her farklı yeni araç, yeni bir diplomasi türü olarak mı değerlendirilmeli?" sorusuna yol açacaktır. Diplomasi alanında kültür araçlarının kullanılmasına kültür diplomasi, diasporaya yönelik diplomasiye diaspora diplomasi, sağlık alanında yürütülen diplomasiye sağlık diplomasi denmektedir. Oysa bunlar diplomasi'nin öznesi, uygulama yöntemi bakımından klasik diplomasiden ayrılmakta ve kamu diplomasi'sinin türleri olarak öne çıkmaktadır. 21. yüzyıl küresel siyasetinin dönüşümü çerçevesinde diplomasi'nin gündem konularının çeşitlenmesi beraberinde diplomasiyi de sağlık, turizm, diaspora, kültür, insani diplomasi vb. şekillerde çeşitlendirmiştir. Yine bununla bağlantılı olarak bilişim teknolojileri temelinde diplomasi alanına yeni araçların eklenmesi beraberinde sadece diplomasiye yeni araç ve yöntem eklemiştir. Nasıl ki, diplomaside sporun kullanılması anlamına gelen spor diplomasi farklı bir tür olarak değil de kamu diplomasi'sinin bir çeşidi olarak değerlendiriliyorsa, dijital diplomasi de benzer biçimde diplomaside dijital araçların kullanılması olarak kamu diplomasi'sinin sadece bir çeşididir.

SONUÇ

Soğuk Savaş sonrası dönemde diplomasi alanında yaşanan dönüşüm, kamuoyunu devletlerin dış politika belirlerken odaklandıkları temel nokta haline getirmiştir. Kamuoyu odaklı yeni diplomasi'nin ortaya çıkışıyla geleneksel diplomasi birçok noktada dönüşüme uğramıştır. Kamu diplomasi, en temel olarak muhatap kitlesi olan sivil bireyler ve kamuoyları bakımından geleneksel diplomasiden ayrılmıştır. Geleneksel diplomaside özne devlet liderleri, resmi akredite edilmiş temsilciler ve diplomatlar; kamu diplomasi'sinde özne sivilleşmiştir. Kamu

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

diplomasisi, geleneksel diplomasinin gizli yapısını da değiştirerek diplomasi alanını şeffaflaştırmıştır. Bunun yanında kamu diplomasisi, devletten devlete yönelik geleneksel diplomasiden ayrılmış devletten halka, halktan halka yönelik bir diplomasi olarak ortaya çıkmıştır.

1990'lardaysa bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ve internetin ortaya çıkmasıyla devletler, diplomaside artık dijital araçları da kullanmaya başlamıştır. Devletler hatta sivil kuruluşlar, bireyler de ülkelerinin reklamını, tanıtımını yapma ve olumlu, cezbedici bir imaj inşa etme noktasında Twitter, Facebook ve Instagram gibi dijital araçları yani sosyal medya uygulamalarını kullanmaktadır. Dijital ortamın etki hızı ve geniş kitlelere ulaşabilirliği devletleri, diplomasi alanında dijital araçları kullanmaya sevk etmiştir. Ancak diplomasi alanında dijital araçların kullanımı literatürün bir kısmında yeni bir diplomasi türü olarak değerlendirilmiştir. Son tahlilde dijital diplomasi literatürü incelendiğinde dijital diplomasinin kamu diplomasisinden sonra yeni bir diplomasi türü olduğu iddiaları tartışılarak dijital diplomasinin yeni bir diplomasi türü olmadığı, sadece araçsal düzeyde diplomasi alanına yenilik getirdiği iddia edilmiştir. Kamu diplomasisi ve geleneksel diplomasiyi birbirinden farklı bir diplomasi türü olarak ayıran noktalar, mukayeseli biçimde kamu diplomasisi ve dijital diplomasi üzerinden de incelenmiştir. Bu bağlamda dijital diplomasinin ancak kamu diplomasisinin bir çeşidi olarak nitelendirilebileceği savunulmuştur. Dolayısıyla iki türü birbirinden ayıran temel noktalar, dijital diplomasiyi kamu diplomasisinden ayırmamış daha da ötesi iç içe geçmiş niteliğini ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede dijital diplomasi, yeni bir diplomasi değil, diplomaside dijital araçların kullanımı bakımından kamu diplomasisinin sadece bir çeşididir.

■ Muharrem EKŞİ
Fatma Dilan TAŞ

KAYNAKÇA

“Danimarka Dijital Elçilik Açtı”, *Cumhuriyet*, <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/danimarka-dijital-elcilik-acti-668070>, (Erişim Tarihi: 01.05.2020).

“Digital 2020 Reports”, *We Are Social*, <https://wearesocial.com/blog/2020/01/digital-2020-3-8-billion-people-use-social-media>, (Erişim Tarihi: 05.05.2020).

“Estonia and Finland Become First in the World to Digitally Sign International Agreement”, *Estonian World*, <https://estonianworld.com/technology/estonia-finland-become-first-world-digitally-sign-international-agreement/>, (Erişim Tarihi: 26.11.2020).

“Trump’ın Skandal Tweetine Türkiye’den Çok Sert Yanıt”, *Sabah*, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/01/13/son-dakika-trumpin-skandal-tweetine-turkiyeden-cok-sert-yanit>, (Erişim Tarihi: 05.05.2020).

“Türkiye’nin Desteklediği Grupların Savaş Suçu İşlediğine Dair İddialarda Ne Biliniyor?”, *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50180067> (Erişim Tarihi: 09.05.2020)

AKÇADAĞ, Emine, *Dünya’da ve Türkiye’de Kamu Diplomasisi*, <https://www.kamudiplomasisi.org/makaleler>, (Erişim Tarihi: 05.03.2020).

ASLAN, Pınar-Oğuz Göksu, “Digital Diplomacy, Global Perception and Turkey”, N. Sezer vd., eds., *14th International Symposium Communication in the Millennium*, İstanbul 2016, https://tasam.org/trTR/Icerik/53554/dijital_diplomasi_kuresel_algi_ve_turkiye, (Erişim Tarihi: 25.11.2020).

BJOLA, Corneliu, “The ‘Dark Side’ of Digital Diplomacy: Countering Disinformation and Propaganda”, *Royal Institute*, http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en, (Erişim Tarihi: 26.11.2020).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ÇATAL, Betül, "Diplomaside Değişim ve Dönüşüm: Siber Diplomasi", *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 2015, s. 43-54.

ÇÖMLEKÇİ, Mehmet Fatih, "Dijitalleşen Diplomasi ve Sosyal Medya Kullanımı: Büyük Elçilik Facebook Hesapları Üzerine Bir Araştırma", *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 2019, s. 1-13.

EKŞİ, Muharrem, "Kamu Diplomasisi", Ali Resul Usul-İsmail Yaylacı, der., *Dönüşen Diplomasi ve Türkiye*, Küre Yayınları, İstanbul 2020, s. 290-320.

EKŞİ, Muharrem, "Türk Dış Politikasında Diplomasinin Yeni İletişimsel Boyutları ve Mekanizmaları: Dijital Diplomasi", Burcu Sunar Cankurtaran, der., *Uluslararası İlişkilere Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Uluslararası İletişim Perspektifi*, Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 75-92.

EKŞİ, Muharrem, *Kamu Diplomasisi ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2018.

EKŞİ, Muharrem-Mehmet Seyfettin Erol, "The Rise and Fall of Turkish Soft Power and Public Diplomacy", *Gazi Akademik Bakış*, 11(23), Kış 2018, s. 15-45.

EREN, Erdem, "Sivil Toplumun Dış Politika İnşasındaki Rolü: Türk Kamu Diplomasisi Örneği", *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 2017, s. 36-49.

GULLION, Edmund A., "What is Public Diplomacy?", *The Edward R. Murrow Center of Public Diplomacy, The Fletcher School of Law and Diplomacy*, Tuft University, <https://fletcher.tufts.edu/Murrow/Diplomacy>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

KAHRAMAN, Elif, "Kamu Diplomasisi", Oktay Bingöl-Selma Şekercioğlu, der., *Diplomaside Değişim*, Barış Kitabevi, Ankara 2020, s. 357-387.

Muharrem EKŞİ
Fatma Dilan TAŞ

DİJİTAL DİPLOMASİ YENİ BİR TÜR DİPLOMASİ MİDİR?

KESEBİR, Mert, "Dijital Diplomasi: Teori ve Pratik", *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 2019, s. 120-124.

MANOR, Ilan, "Real Time Diplomacy?", *Exploring Digital Diplomacy*, <https://digdipblog.com/2015/06/23/real-time-diplomacy/>, (Erişim Tarihi: 27.11.2020).

MANOR, Ilan, "Selfie Diplomacy in a Post-Brexit World", *Exploring Digital Diplomacy*, <https://digdipblog.com/2018/10/09/selfie-diplomacy-in-a-post-brexit-world/>, (Erişim Tarihi: 26.11.2020).

NYE, Joseph S., *Yumuşak Güç*, çev. Rayhan İnan Aydın, BB101 Yayınları, Ankara 2017.

SAKA, Erkan-Ezgin Akbuz Sevgin, "Dijital Diplomasi: Bir Literatür İncelemesi", Burcu Sunar Cankurtaran, der., *Uluslararası İlişkilere Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Uluslararası İletişim Perspektifi*, Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 55-74.

VAROL, Merve Çelik-Erdem Varol, "Kavram ve Kuramlarıyla Marshall McLuhan'a Bakış: Günümüzün Egemen Medya Araçları Ekseninde Bir Değerlendirme", *International Journal of Cultural and Social Studies*, 3(1), 2019, s. 137-158.

WESSTCOT, Nicholas, *Digital Diplomacy: The Impact of the Internet on International Relations*, Research Report 16, Oxford Internet Institute, London 2008, s. 1-20.

YÜCEL, Gökhan, "Dijital Diplomasi", *TRT Akademi*, 1(2), 2016, s. 748-760.

STRUCTURED ABSTRACT

In this article, digital diplomacy will be examined as a dimension of public diplomacy. The study seeks to answer the question of digital diplomacy as a new kind of diplomacy. In the post-Cold War period, the global system began to reshape based on civil society. This transformation in the global system has highlighted factors such as non-state actors, civil society, and new media and social media, which are an effective method to reach out to civil society, thus, the state monopoly, the main actor of the international system, began to erode. With the developments in the field of communication and information which gained momentum with globalization, public opinion and civil people were added to international politics as actors in the global system, which was reshaped based on civil society. In this system where public opinion comes to the fore, the importance of soft power to reach and attract public opinion has increased. At this point, in addition to classical diplomacy, public diplomacy has emerged from the 1960s as a type of public-oriented, soft-power diplomacy.

With the developments in information and communication technologies and changing diplomacy in the 1990s, digital tools often began to be used in diplomacy. States and even civilian individuals have often started to use digital tools to promote their country on social media platforms and to build positive images. Furthermore, in some mass uprisings, such as those witnessed in 2010, activists have tried to gain the support of the international public by using digital tools. Therefore, the increasing importance of the internet has been a driving force for states to use digital tools in diplomacy. As a matter of fact, almost every country's foreign ministries open an official website, and even the opening of digital embassies, the first example of which was seen in Denmark, is in question.

DİJİTAL DİPLOMASİ YENİ BİR TÜR DİPLOMASİ MİDİR?

Digital diplomacy, a method of implementing and developing solutions to some diplomatic issues in virtual networks, has developed the sphere of influence and speed of policymakers by means of making it possible to listen, broadcast and interact with public opinion. This diplomacy, which states conduct through virtual networks and social media platforms, is given various names such as Twitter diplomacy, e-diplomacy, or cyber diplomacy. The different names given to digital diplomacy indicate that the concept is both controversial and that the concept is not agreed upon. Indeed, digital diplomacy has been described by many views in the literature as a new type of diplomacy after public diplomacy. In this context, Comeliu Bjola and Marcus Holmes have argued that digital diplomacy is a new kind of diplomacy that has a crushing effect on both domestic and foreign policy. Similarly, Gökhan Yücel has defined digital diplomacy as a new type of diplomacy, diplomacy 3.0, after diplomacy 1.0 (traditional diplomacy), and Diplomacy 2.0 (public diplomacy). Ilan Manor and Elan Segev, on the other hand, have suggested that digital diplomacy is selfie diplomacy along with public diplomacy. Accordingly, selfie diplomacy, defined as promoting, advertising a nation's self-painted portrait, uses digital diplomacy on an instrumental level. In Hanson's view, digital diplomacy is used as a tool to achieve the goals of Public Diplomacy. Similarly, Muharrem Eksi has argued that concepts such as Twitter diplomacy and e-diplomacy were based mainly on the use of digital tools in diplomacy and that these concepts should also be under the umbrella of Public Diplomacy.

Public diplomacy has become a kind of diplomacy that is done independently of time and space. Therefore, it can be said that public diplomacy departs from traditional diplomacy in terms of practice, methods, tools, and many more. Nonetheless, because it differs from public diplomacy only on an instrumental level, it is difficult to put this forward for digital diplomacy. Indeed, like public diplomacy, the target

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

audience of digital diplomacy is the public. On the other hand, public diplomacy and digital diplomacy are not separated as areas of activity. Old or new mass media are used in both public diplomacy and digital diplomacy. In another way, public diplomacy is carried out by many civilians or organizations, such as non-governmental organizations and cultural ambassadors, again aimed at civilian actors or organizations. Digital diplomacy, like public diplomacy, is carried out by digital means aimed at civil society or organization. Hence, digital diplomacy, like public diplomacy, is conducted by everyone towards everyone. In this context, research has suggested that digital diplomacy can be characterized as diplomacy in terms of the use of digital instruments, but basically digital diplomacy is a type of public diplomacy.

■ Muharrem EKŞİ
Fatma Dilan TAŞ

KÜÇÜK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ*

Small State Interventionism: Qatar and UAE's Libya Intervention

İbrahim KÜMEK**

Öz

Küçük devletler olarak çeşitli sınırlılıklara ve zafiyetlere sahip olan Katar ve BAE geleneksel küçük devlet dış ve güvenlik politika davranışlarının ötesinde, 2011 sonrasında belirli ülkelerde askeri müdahalelerde bulunmuş, bu devletlerin içişlerine karışmış ve isyancı gruplara desteklerde bulunmuşlardır. Her iki ülkede gerçekleşen lider değişimleri, muazzam sermaye birikimi, büyük devlet koruması ve bölgesel güç dengesinin bozulması neticesinde bu tarz bir politikaya yöneldiklerini iddia eden bu makalede; Katar ve BAE'nin küçük devlet literatüründe istisnai olarak değerlendirilebilecek müdahaleci politikalarının nedenleri, 2011 sonrasında Libya'ya yönelik müdahaleleri üzerinden incelenerek, bu davranış biçiminin küçük devlet literatüründeki özgünlüğü ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Askeri Müdahale, BAE, Katar, Küçük Devlet, Libya.

Abstract

Qatar and the UAE, which have various limitations and weaknesses as small states, have undergone military interventions in certain countries after 2011, interfered in the internal affairs of these states and provided support to the rebel groups. In this article, which claims that they have turned to such a policy as a result of leader changes in both countries, enormous capital accumulation, great state protection and disruption of regional power balance; the reasons for the interventionist policies of Qatar and UAE, which can be evaluated exceptionally in the small state literature, will be examined through their interventions towards Libya after 2011, and the originality of this behavior in the small state literature will be revealed.

Keywords: Military Intervention, UAE, Qatar, Small State, Libya.

* **Makale Geliş Tarihi:** 07.07.2020 **Yayına Kabul Tarihi:** 25.11.2020

** Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, e-posta: ibrahimkumek123@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2096-159X.

GİRİŞ

Ortadoğu bölgesi yıllar boyunca bölgesel anlaşmazlıklara, nüfuz mücadelelerine, ayaklanmalara, istikrarsızlıklara, iç savaşlara etnik ve mezhepsel bölünmelere, ideolojik mücadelelere ve lider değişimlerine sahne olmuştur. Bu gelişmeler, bölgede güç dengesinin bozulmasına ve bölge devletleri arasındaki dostluk ve düşmanlık kalıplarının değişimine yol açmıştır. Söz konusu değişim, son zamanlarda gerek Körfez ülkeleri ve İsrail arasında gerekse Körfez bölgesindeki diğer devletler arasında görülebilmektedir. Bölgesel bir güvenlik kompleksi olarak değerlendirilen Ortadoğu'nun, bir alt bölgesini oluşturan Basra Körfezi alt-kompleksinde, çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalan küçük Körfez ülkeleri içinde özellikle Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), bölge çapında giderek daha aktif ve müdahaleci bir dış politikaya yönelmişlerdir. Küçük devletlerin dış politikalarında istisnai olan bu davranış biçiminin bu iki ülke özelinde incelenmesi, küçük devletler hakkında yapılan çalışmalar literatürüne katkı sağlayacaktır.

Katar ve BAE'nin müdahaleci dış politikaya yönelimi, küçük devletler bağlamında alışılmadık bir davranış biçimidir. Literatürde küçük devletlerin dengeleme veya peşine takılma stratejileri izlediği görüşünün aksine, Katar ve BAE örneğinde küçük devletlerin dış politika davranışlarının karmaşıklaştığı gözlemlenmektedir. Bölgesel ittifaklar ve büyük devletlerle yapılan ikili ittifaklar yoluyla güvenliklerini sağlayan ve belli bir ölçüde özerkliklerini elde eden Katar ve BAE'nin bölgedeki güvenlik meselelerine karşı askeri müdahaleleri ve diğer devletlerin içişlerine karışmaları, literatürde küçük devletlerin davranışlarına dair kuramsal tartışmaların önünü açmıştır. Bu makale, Katar ve BAE örneğinde söz konusu davranış biçimine neden olan faktörleri tespit etmeyi ve bunun küçük devlet dış politikası literatüründeki orijinalliğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu amaçla her iki devletin de askeri müdahalede buldukları Libya örneğini

KÜÇÜK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ

ele alarak, küçük devletler olmalarına rağmen neden askeri müdahalede buldukları incelenmektedir.

Bu makalede, Katar ve BAE'nin lider değişimleri, muazzam sermaye birikimi, büyük devlet koruması ve bölgesel güç dengesinin bozulması gibi faktörler neticesinde yöneldikleri politika irdelenmekte; Libya müdahalesinin bu devletlerin bölgede nüfuz elde etmeye ve bölgesel birer aktör olmaya dönük bir girişimi olduğu iddia edilmektedir. Bu çerçevede çalışmanın ilk bölümünde her iki ülke, küçük devletlerin genel dış politikası ve güvenlik politikaları incelenecektir. İkinci bölümde müdahaleci politikaya neden olan faktörler ayrı ayrı değerlendirilecektir. Üçüncü bölümde her iki devletin 2011 sonrasında Libya'ya yönelik müdahaleci politikaları ele alınacaktır. Sonuç bölümünde ise makalenin temel bulguları ortaya konulacaktır.

KÜÇÜK DEVLETLER OLARAK KATAR VE BAE

Uluslararası toplumda sayıca çoğunluğu oluşturmalarına rağmen küçük devletler hakkında yapılmış çalışmalar görece azdır. Küçük devletler konulu çalışmalar, II. Dünya Savaşı ertesinde sömürgelerin bağımsızlığı ve Bağlantısızlık Hareketi'nin ortaya çıkışıyla başlamış olmakla birlikte, esasında Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle yaygınlaşmıştır. Genellikle Avrupa'daki küçük devletler çalışma konusu olsa da son zamanlarda dünyanın çeşitli bölgelerinde yer alan küçük devletler üzerine çalışmalar yapılmaya da başlanmıştır.¹

Katar ve BAE, 1971 yılında bağımsızlıklarını kazanan iki devlettir. Ancak 1990'ların sonuna kadar pek ilgi görmemişlerdir. Literatürde daha ziyade Basra Körfezi güvenlik meseleleri, Körfez savaşları, petro-politik

¹ Jean Marc Rickli-Khalid S. Almezaini, "Theories of Small States' Foreign and Security Policies and The Gulf States", Khalid S. Almezaini-Jean Marc Rickli, ed., *The Small Gulf States: Foreign and Security Policies before and after the Arab Spring*, Routledge, New York 2017, s. 9.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

rekabet ve Irak, İran ve Suudi Arabistan arasındaki güç mücadeleleri çalışılmıştır. Son on yılda küçük Körfez ülkelerinin yükselişi ve bölgesel siyasette görünür olmalarıyla birlikte bu ülkeler üzerine çalışmalar yoğunlaşmıştır. Literatürde Katar ve BAE'nin politikalarının küçük devlet yaklaşımı çerçevesinde ele alındığı birkaç çalışma mevcuttur.²

Küçük devlet çalışmalarında genellikle küçüklüğün ne olduğu ve nasıl tanımlanacağı üzerine tartışmalar mevcuttur. Küçüklüğü niceliksel anlamda tanımlayanlar nüfus, yüzölçümü, Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) ve askeri güç kıstaslarını temel alırken; niteliksel anlamda tanımlayanlar güç ve etki boyutuna dikkat çekerler. Algısal olarak tanımlayanlar ise bir devletin kendisini nasıl algıladığı ve diğer devletler tarafından nasıl algılandığı üzerine yoğunlaşırlar. Son zamanlarda araştırmacılar devletlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi suretiyle ilişkisel bir yaklaşımın gerekliliğini öne sürmektedirler.³ Bu çalışmada küçük devletler, diğer devletlerle karşılaştırıldığında küçük bir nüfusa ve yüzölçümüne, düşük bir GSMH ve askeri kapasiteye sahip olan, küresel ve bölgesel düzeyde güç dengesini değiştirmek ve etkilemekten aciz olan, sınırlı güç kapasitesine sahip devletler olarak tanımlanmaktadır. Katar ve BAE özelinde bakıldığında, iki ülke de niceliksel ve niteliksel anlamda bölge ve

2 Bkz. Khalid S. Almezaini, *The UAE and Foreign Policy: Foreign Aid, Identities and Interests*, Routledge, Abingdon, UK 2012; Mehran Kamrava, *Qatar: Small State, Big Politics*, Cornell University Press, New York 2013; Khalid S. Almezaini-Jean Marc Rickli, *The Small Gulf States: Foreign and Security Policies Before and After the Arab Spring*, Khalid S. Almezaini-Jean Marc Rickli, ed., Routledge, New York 2017. Bu konuda Türkçe akademik literatürde yapılmış en kapsamlı çalışma için bkz. İbrahim Kumeç, "Küçük Devlet Yaklaşımı Çerçevesinde Basra Körfezi Emirliklerinin Dış Politika ve Güvenlik Davranışları (Kuveyt, Bahreyn, Katar, BAE, Umman)", Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2020.

3 Nicola Smith vd., "Size Matters: Small States and International Studies", *International Studies Perspectives*, 6(3), 2005, s. 395-397; Raimo Väyrynen, "On the Definition and Measurement of Small Power Status", *Cooperation and Conflict*, 6(2), 1971, s. 92-97; Maurice A. East, "Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models", *World Politics*, 25(4), July 1973, s. 557; Pertti Joenniemi, "From Small to Smart: Reflections on the Concept of Small States", *Irish Studies in International Affairs*, 9, 1998, s. 62; Baldur Thorhallsson, "The Size of States in the European Union: Theoretical and Conceptual Perspectives", *Journal of European Integration*, 28(1), May 2006, s. 9; Baldur Thorhallsson, "Studying Small States: A Review", *Small States & Territories*, 1(1), 2018, s. 19; Olav F. Knudsen, "Small States, Latent and Extant: Towards A General Perspective", *Journal of International Relations and Development*, 5(2), 2002, s. 184-185. Iver B. Neumann-Sieglinde Gstöhl, "Introduction: Lilliputians in Gulliver's World", Christine Ingebritsen vd., ed., *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle 2006, s. 7-8.

KÜÇÜK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ

dünya devletleri açısından küçüklük kıstaslarına uymaktadırlar. (bkz. Tablo 1)

Nüfus açısından Katar ve BAE, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri arasında sırasıyla 17. ve 11. sırada yer alırken; Global Firepower verilerine göre, 2020 yılında 500.000 üstü nüfusa sahip 138 ülke arasında 128. ve 86. sırada yer almaktadırlar.⁴ Yüzölçümü bakımından dünya ölçeğinde Katar 164., BAE ise 116. sırada yer almaktadır.⁵ Dünya GSMH'sinin (2020) %0,2'sini Katar, %0,5'ini BAE oluşturmaktadır.⁶ Askeri güç açısından Global Firepower'ın 2020 yılı değerlendirmesinde Katar 90., BAE ise 45. sırada yer almaktadır.⁷ Güç kapasitesi ve etki açısından kendi kendilerini koruyamamaları, büyük devletlerin güvenlik garantilerine bağımlı olmaları, yeterli ve nitelikli personele sahip olmamaları nedeniyle Katar ve BAE'nin küçük devletler oldukları söylenebilir.

Tablo 1: Katar ve BAE'nin Küçüklük Kriterleri Bağlamında Değerleri⁸

Kriter/Ülke	Katar	BAE
Nüfus (2018)	2,781.68	9,630.96
Yerli Nüfus Oranı (2017)	%14	%11
Yüzölçümü	11.586 km ²	83.600 km ²
GSMH (2019)	183,466.21	421,142.27
Aktif Asker Sayısı (2019)	12.000	64.000
Savunma Bütçesi (milyar dolar, 2020)	6.000	22.755

4 "Population Total", *The World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL> (Erişim Tarihi: 04.03.2020); "Total Population by Country (2020)", *Global Firepower*, <https://www.globalfirepower.com/totalpopulation-by-country.asp> (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

5 "Yüzölçümlerine Göre Ülkeler Listesi", *Wikipedia*, https://ipfs.io/ipns/tr.wikipediaonipfs.org/wiki/Y%C3%BCz%C3%B6l%C3%A7%C3%BCmlerine_g%C3%B6re_%C3%BClkeler.html, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

6 "GDP (Current US\$)", *The World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.mktp.cd>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

7 "2020 Military Strength Ranking", *Global Firepower*, <https://www.globalfirepower.com/countrieslisting.asp>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

8 Bkz. 4.,5.,6. ve 7. dipnotlar.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Küçük devletler üzerine çalışan akademisyenlerin bazıları, dünyanın farklı bölgelerinde yer alan küçük ülkelerin politikaları hakkında vaka incelemesi yapmayı tercih ederken; bazıları davranış kalıpları üzerine genel bir teori arayışı içerisinde olmuşlardır. Bu çerçevede küçük devletlere özgü belirli davranış kalıpları tespit etmişlerdir. Buna göre küçük devletler; a) uluslararası meselelerde sınırlı etki sahibidirler, b) sert güç unsurları yerine ekonomik, diplomatik ve kültürel güç unsurlarına ağırlık verirler, c) uluslararası hukuku, değerleri ve normları savunurlar, d) genellikle yakın çevresine yönelik sınırlı ilişkiler geliştirirler, e) uluslararası örgütler ve kurumlara üye olarak çok taraflılığı savunurlar, f) tarafsız ve bağlantısız bir dış politika izlerler, g) çatışmalar ve istikrarsızlıklardan kaçınırlar, h) büyük devletlerle yakın ilişkiler geliştirerek onlardan güvenlik garantileri almaya çalışırlar, ı) başka devletlerle birlikte güvenlikleri için savunma ittifakı kurarlar, i) riskten korunma (*hedging*) ve barınak (*shelter*) gibi çeşitli stratejiler izlerler.⁹ Katar ve BAE'nin bağımsızlıkları sonrası dış ve güvenlik politikaları incelendiğinde, bu davranış kalıplarına büyük ölçüde uydukları gözlemlenmektedir. Ancak özellikle 2000'li yılların başından beri bu iki küçük devletin geleneksel davranış kalıplarının ötesinde bölgesel meselelere dâhil oldukları ve aktif politikalar sergiledikleri gözlemlenmektedir.

Literatürde küçük devletlerin nüfuz (*influence*) ve özerklik (*autonomy*) arasında bir güvenlik ikilemine sahip oldukları yaygın olarak savunulmaktadır. Özerkliği önceleyen küçük devletlerin tarafsız ve savunmacı bir dış politikaya yönelecekleri; nüfuza ağırlık veren devletlerin ise dengeleme (*balancing*) veya peşine takılma (*bandwagoning*) stratejileri ile güvenliklerini sağlayacakları belirtilmiştir. Çeşitli zafiyetlere sahip küçük devletlerin güç ve kapasite eksikliği nedeniyle hem özerklik hem de nüfuzu

9 Jeanne A.K. Hey, "Introducing Small State Foreign Policy", Jeanne A.K. Hey, ed., *Small States in World Politics: Explaining Foreign Policy Behavior*, Lynne Rienner Publishers, Boulder 2003, s. 5; Christos Kassimeris, "The Foreign Policy of Small Powers", *International Politics*, 46(1), 2009, s. 96; Živilė Marija Vaicekauskaitė, "Security Strategies of Small States in a Changing World", *Journal on Baltic Security*, 3(2), 2017, s. 14.

KÜÇÜK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ

birlikte kullanamadıkları; bunun büyük ve orta büyüklükteki devletlerin stratejileri olduğu iddia edilmiştir.¹⁰ Ancak Katar ve BAE son on yılda müdahaleci ve saldırgan politikalarıyla bu varsayımlara meydan okuyan bir özellik sergilemişlerdir. Bu, her iki ülkenin de küçük devlet sınırlılıklarının ötesine geçerek bölgesel politikada etkili birer aktör olma hedefiyle bağlantılıdır. Bu noktada, Katar ve BAE'nin müdahaleci politikalarının küçük devlet literaründe ele alınması, yeni ve zengin kuramsal tartışmalara öncülük edecektir.

KATAR VE BAE'NİN MÜDAHALECI POLİTİKASINDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Katar ve BAE'nin küçük devlet dış politika davranışlarında istisnai olarak değerlendirilebilecek müdahaleci politikalara yönelerek bölgesel siyaset arenasında aktif oyuncu olmalarına yol açan temel faktörler yerel, bölgesel ve uluslararası düzeyde meydana gelen değişikliklerin birbiriyle paralellik arz etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu değişimlerden herhangi biri ele alındığında, tek başına küçük bir devletin dış politikasını dönüştürmesi için yeterli olmadığı görülmektedir. Söz konusu değişimlerin, Katar ve BAE'nin dış politikaları örneğinde ele alındığında aynı dönemde gerçekleştiği göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla her iki ülkenin bu tarz bir politikaya yönelmesinin konjonktürel olduğu söylenebilir.

Ülke düzeyinde, liderlik değişimleri ve 2000'li yıllarda artan hidrokarbon fiyatlarının neden olduğu ekonomik büyüme ve geniş sermaye birikimi, küçük devletler olarak Katar ve BAE'nin radikal bir dış politika yönelimine yol açmıştır. Bölgesel düzeyde, ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgali ve 2011 Arap ayaklanmaları güç dengesinde değişimleri beraberinde getirmiştir. Bölgede geleneksel güç odakları olarak görülen Irak, Mısır, Suriye ve

10 Emma Soubrier, "Evolving Foreign and Security Policies: A Comparative Study of Qatar and the United Arab Emirates", Khalid S. Almezaini-Jean Marc Rickli, ed., *The Small Gulf States: Foreign and Security Policies before and after the Arab Spring*, Routledge, New York 2017, s.125; Rickli-Almezaini, a.g.m., s. 12.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Libya'nın güç dengesinde zayıflamaları neticesinde oluşan boşluğu fırsat olarak gören Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri yükselişe geçmiştir. Katar ve BAE bu süreçte savunma harcamaları ve silah tedarikleriyle iddialı bir politikaya yönelmiş ve müdahaleler için askeri birikime sahip olmuşlardır.¹¹ ABD'nin her iki ülkede ve genel olarak Körfez'deki askeri mevcudiyeti onların aktif bir politika sergilemelerini kolaylaştırmaktadır.

Ulusal güvenliklerinin korunacağından emin olan küçük devletlerin müdahaleci politikaya yönelebilecekleri söylenebilir. Müdahaleci politikaların, güvenlik garantileri sağlayan büyük devletlerin çıkarlarıyla uyumlu, onların rızasının olmaması ve/veya karşı çıkmaması durumunda gerçekleşebileceği Katar ve BAE örneğinde gözlemlenmiştir. Bu bölümde Katar ve BAE'nin müdahaleci politikaya yönelmelerinde etkili olan söz konusu faktörler ayrı ayrı değerlendirilerek, küçük devletlerin olası bir müdahaleci davranış biçiminin temel parametreleri ortaya konacaktır.

LİDER DEĞİŞİMLERİ

Katar ve BAE'nin müdahaleci politikaya yönelmesinde öncelikle karar vericilerin algıları ve rejimlerin yapısı dikkate alınmalıdır. Zira devlet yapısının kişiselleştirilmiş ve patrimonial biçimde yönetildiği Katar ve BAE'de karar verme mekanizmalarında liderler belirleyici rol oynamaktadır. Liderlerin perspektiflerini ve kişiliklerini kurumsal olarak yansıtabilecek şekilde otoriter devlet yapısına sahip olan Körfez monarşilerinde, liderler devlet politikasını hızlı ve radikal biçimde değiştirme gücüne ve yetkisine sahiptir. Onların manevra özgürlüğünü aile kararları haricinde kısıtlayabilecek bir mekanizma yoktur. İktidar, ne güçlü ve bağımsız yasama organları ne de sivil toplum ve bağımsız kuruluşlar tarafından kontrol edilmektedir. Her

11 Karen E. Young, *The Emerging Interventionists of the GCC*, LSE Middle East Centre Paper Series/02, December 2013, s. 5-10; Lina Khatib, "Qatar's Foreign Policy: The Limits of Pragmatism", *International Affairs*, 89(2), 2013, s. 421; Hussein Ibish, "The UAE's Evolving National Security Strategy", *The Arab Gulf States Institute in Washington, Issue Paper #4*, April 6, 2017, https://agsiw.org/wp-content/uploads/2017/04/UAE-Security_ONLINE.pdf, (Erişim Tarihi: 16.03.2020), s. 4.

KÜÇÜK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ

iki ülkede liderler, sadece kurumların yerini almamış; aynı zamanda birer kurum haline gelmişlerdir. Bu nedenle lider değişimleri iç ve/veya dış politika davranışlarında radikal değişikliklere yol açabilmektedir.¹² Bu alt başlıkta, Katar ve BAE'nin müdahaleci politikaya yönelmesindeki temel parametrelerden birinin lider değişimleri olduğu anlatılacaktır.

1995 yılında Katar'da Şeyh Hamad'ın, babası Şeyh Halife'yi kansız bir saray darbesiyle devirmesi sonrası iktidara gelmesi, dış politikanın dönüşümünde önemli bir kilometre taşı olarak görülebilir. Emir, kişisel tercihleri ve vizyonu doğrultusunda Katar'ın dünya siyasi haritasında konumlanmasında önemli rol oynamıştır. Katar'ın küçük bir devlet olarak kapasitesinin üzerinde etkinlik göstermesinde belirleyici pozisyonda bulunmuştur. İktidara geldikten sonra ülkenin bölgesel ve uluslararası profili giderek yükselmiştir. Şeyh Hamad'ın, gençliğinde İngiltere'ye ilk yaptığı seyahat sırasında bir havalimanı görevlisinin pasaportunu gördükten sonra, "öyle bir ülke mi var?" diye sorması muhtemelen vizyonunu şekillendirmesinde etkili olmuştur. Nitekim emir iktidarı süresince, Katar'ın tüm dünyada görünür bir ülke olmasına yönelik 'ulus markalaşması' (*nation-branding*) stratejileri izlemiştir.¹³

Şeyh Hamad, Katar'da güçlü devlet kurumları oluşturmuş, iç işlerinde sosyal uyumu ve merkezi otoriteyi korumayı sağlayacak bir refah rejimi oluşturmuştur. Dış politikada ise aktif, pragmatik ve özerk bir davranış sergilemiştir. 1996 yılının Şubat ayında BAE, Suudi Arabistan ve Bahreyn destekli bir darbe teşebbüsüne maruz kalan Şeyh Hamad, rekabet

12 Soubrier, *a.g.m.*, s. 127-128, s. 131; John Willoughby, "Segmented Feminization and the Decline of Neopatriarchy in GCC Countries of the Persian Gulf", *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 28(1), 2008, s. 184; David B. Roberts, "Qatar and the UAE: Exploring Divergent Responses to the Arab Spring", *Middle East Journal*, 71(4), Autumn 2017, s. 550; Khatib, *a.g.m.*, s. 418; Bernd Kaussler, "Tracing Qatar's Foreign Policy Trajectory and Its Impact on Regional Security", *Arab Center for Research and Policy Studies*, September 2015, s. 9.

13 John E. Peterson, "The Nature of Succession in the Gulf", *The Middle East Journal*, 55(4), Autumn 2001, s. 581; Khatib, *a.g.m.*, s. 418; Soubrier, *a.g.m.*, s. 131; Babak Mohammadzadeh, "Status and Foreign Policy Change in Small States: Qatar's Emergence in Perspective", *The International Spectator*, 52(2), 2017, s. 26; Kumek, *a.g.t.*, s. 76-78.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

halindeki bölgesel güçler ve ittifaklar arasında bir denge kurmaya yönelerek daha bağımsız bir dış politika sürecine girmiştir. Katar'ın zengin doğalgaz rezervlerini kullanarak güç elde etmesi ve bölgesel bir aktöre dönüşmesi vizyonunu, Başbakan ve Dışişleri Bakanı Hamad bin Casim ile tasarlayarak uygulamaya koymuşlardır. Söz konusu politikalar 2013'te iktidara gelen Şeyh Temim döneminde de sürdürülmüştür.¹⁴

BAE'de Abu Dabi'nin yöneticisi olan en-Nehayan ailesinde yoğunlaşmış iktidar yapısı, yeni nesil lider değişimleri sonrasında ulusal güvenlik kararları ve dış politika tercihlerinde derin etkiler yaratmıştır.¹⁵ 2004 yılında Abu Dabi'de Halife bin Zayid'in ve 2006 yılında Dubai'de Muhammed bin Raşid el-Maktum'un yeni nesil liderler olarak iktidara gelmeleri, BAE'de banka, ticaret, turizm ve enerji sektörlerinde büyük yatırımların gerçekleşmesini beraberinde getirmiştir.¹⁶ Ancak 2008 yılındaki küresel ekonomik kriz sonrasında Abu Dabi emirliğinin BAE'de güç merkezi olarak kontrolünü sağlamlaştırması ve 2010 sonrasında BAE Veliht Prensi Muhammed bin Zayid'in karar alma mekanizmalarında ön plana çıkmasıyla BAE'nin müdahaleci bir politikaya yöneldiği görülmektedir. BAE'de güvenlik, savunma ve ulusal petrol şirketine dair bakanlık ve hükümet kuruluşları Veliht Prens'in kontrolünde yeniden düzenlenmektedir.¹⁷

BAE'nin müdahaleci bir dış politika davranışına yönelmesinde Veliht Prens Muhammed bin Zayid'in kilit bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.

14 Mohammed Nuruzzaman, "Qatar and the Arab Spring: Down the Foreign Policy Slope", *Contemporary Arab Affairs*, 8(2), 2015, s. 226; Young, *a.g.m.*, s.15; Anoushiravan Ehteshami, "GCC Foreign Policy: From the Iran-Iraq War to the Arab Awakening", *The New Politics of Intervention of Gulf Arab States*, Middle East Centre, Collected Papers, 1, April 2015, s. 16; Roberts, *Qatar and the UAE...*, *a.g.m.*, s. 561; Sultan Barakat, *Qatari Mediation: Between Ambition and Achievement*, Brookings Doha Center, Analysis Paper, Number 12, November 2014, s. 7-13; Kristian Coates Ulrichsen, *Qatar and the Arab Spring, Policy Drivers and Regional Implications*, Carnegie Endowment for International Peace, September 2014, <https://carnegieendowment.org/2014/09/24/qatar-and-arab-spring-policy-drivers-and-regional-implications-pub-56723>, (Erişim Tarihi: 14.03.2020), s. 4.

15 Ibish, *a.g.m.*, s.10.

16 Young, *a.g.m.*, s. 8; Christopher Davidson, *The United Arab Emirates: A Study in Survival*, Lynne Rienner, London 2005, s. 101-102.

17 Karen E. Young, *The Interventionist Turn in Gulf States' Foreign Policies*, Arab Gulf States Institute in Washington, Issue Paper #4, June 1, 2016, https://agsiw.org/wp-content/uploads/2016/06/Young_Interventionist_ONLINE.pdf, (Erişim Tarihi: 15.03.2020), s. 9.

KÜÇÜK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ

Veliaht Prens, ekonomi politikalarının yanı sıra dış politika ve güvenlik meselelerine de yönelerek kurumsal yapıyı kontrolü altına almayı ve ülkeyi bölgesel bir aktör olarak öne çıkarmayı hedeflemektedir.¹⁸ Prens fiili liderliğinde BAE'nin küçük bir devlet olarak kuvvet kullanma konusunda kararlı olduğu ve bölgesel sorunlara dâhil olma bağlamında küçük devlet dış politika genel davranış kalıplarına meydan okuyucu bir nitelik gösterdiği görülmektedir. Dubai Emiri Muhammed bin Raşid, ticaret ve turizm odaklı bir politika önceliğine sahipken; Velihaht Prens, güvenlik odaklı bir politikaya eğilim göstermiştir. Prens tercihi, yükselen İslamcı gruplara yönelik güvenikleştirme siyasetine de yansımıştır. Bu noktada yüksek düzeyde silah alımları ve savunma bütçesi, Velihaht Prens karar alma mekanizmalarında artan rolüne işaret etmektedir.¹⁹

MUAZZAM SERMAYE BİRİKİMİ

Katar ve BAE, mevcut konumları itibariyle zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip ülkelerdir. İki ülkenin de temel bütçe gelirleri hidrokarbon kaynaklardan sağlanmaktadır. Örneğin, 2016 yılında Katar ve BAE'nin mali gelirinin sırasıyla %80,3'ü ve %63,5'i hidrokarbon kazançlarından oluşmuştur.²⁰ Küresel petrol ve doğalgaz piyasasındaki fiyat eğilimleri her iki ülkenin GSMH'lerini artırmakta veya azaltmaktadır. Çalışmamızın odağı bağlamında incelediğimizde, 2002-2014 yılları arasında petrol ve doğalgaz fiyatlarının artış gösterdiğini gözlemlemekteyiz.²¹ Örneğin petrol fiyatları 2002 yılında varil başına 22 dolarken; Temmuz 2008 tarihinde

18 Roberts, *Qatar and the UAE...*, a.g.m., s. 556; Ayrıca bkz. Christopher M. Davidson, "After Shaikh Zayed: The Politics of Succession in Abu Dhabi and the UAE", *Middle East Policy*, 13(1), Spring 2006, s. 42-59; Rory Miller-Harry Verhoeven, "Overcoming Smallness: Qatar, the United Arab Emirates and Strategic Realignment in the Gulf", *International Politics*, 2019, s. 14-15.

19 Roberts, *Qatar and the UAE...*, a.g.m., s. 545-559.

20 Akademisyenler Katar ve BAE'yi tek bir emtia üzerinden gelir elde ederek, bunun toplumda dağıtılması yoluyla meşruiyetlerini sağlamalarından ötürü "rantiyer devletler" olarak tanımlamaktadır. Bkz. Crystal A. Ennis, "Reading Entrepreneurial Power in Small Gulf States: Qatar and the UAE", *International Journal*, 73(4), 2018, s. 574.

21 Toby Matthiesen, "Conservative Monarchies in a Transforming Region", Valeria Talbot, ed., *The Rising Gulf the New Ambitions of the Gulf Monarchies*, ISPI, 2015, s. 13.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

145 dolara yükselmiştir.²² Bu noktada Katar ve BAE'nin küçük devletler olmalarına rağmen müdahaleci politikalara yönelmesinde etkili olan bir başka etkenin, 2000'li yıllarda hidrokarbon kaynaklarından elde ettikleri gelirlerin ciddi bir artış gösterdiği söylenebilir. Zira iki ülke de elde ettikleri geniş sermaye birikimini bir güç unsuruna dönüştürebilmiş ve bölgesel meselelerde bir kaldıraç olarak kullanmışlardır. Bu motivasyonla bölgesel ve uluslararası meselelerde öne çıkma konusunda irade göstermişlerdir. Söz konusu sermaye birikimi, yumuşak güç olarak kullanılmasının yanı sıra müdahaleci politikalar için de kaynak işlevi görmüştür. Katar ve BAE dış yardım, yatırım ve ekonomik kazancın ötesinde, servetlerini çıkarlarına uygun muhalif grupları yönlendirerek müdahale ettikleri ülkelerde belirli bir zemin kazanmak için kullanmışlardır. Bu noktada dev gelirlere sahip küçük devletlerin müdahaleci politikalara yönelebilecekleri ihtimal dâhilindedir.²³

Katar ve BAE, dünyanın en büyük hidrokarbon rezervlerinin bulunduğu Körfez bölgesinde yer alan Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) üyesi iki ülkedir. BAE, 97,8 milyar varil petrol rezerviyle dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip 7. ülkesiyken; Katar 25,2 milyar varil ile 14. sıradadır. Doğalgaz rezervleri açısından (2018) Katar 24,9 trilyon m³ ile 3. sırada, BAE ise 5,9 trilyon m³ ile 7. sırada yer almaktadır.²⁴ Her iki ülke de küresel petrol piyasasında etkili olan Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) içerisinde yer almaktadır. BAE'nin ekonomik zenginliği ve dinamizmi temelde Abu Dabi'nin büyük petrol rezervleri ve Dubai'nin bölgesel ticaret

22 Young, *The Emerging Interventionists...*, a.g.m., s. 16; Kristian Coates Ulrichsen, "Small States with a Big Role: Qatar and the United Arab Emirates in the Wake of the Arab Spring", *HH Sheikh Nasser alMohammad alSabah Publication Series*, Durham 2012, <https://www.dur.ac.uk/resources/alsabah/alSabahPaperUlrichsenno3.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.03.2020), s. 3; Khalid Almezaini-Jean-Marc Rickli, "The Foreign Policies of the Small Gulf States: An Exception in Small States' Behaviours?", Khalid S. Almezaini-Jean Marc Rickli, ed., *The Small Gulf States: Foreign and Security Policies before and after the Arab Spring*, Routledge, New York 2017, s. 187.

23 Ulrichsen, *Qatar and the Arab Spring...*, s. 5; Victor Gervais, "The Changing Security Dynamic in the Middle East and Its Impact on Smaller Gulf Cooperation Council States' Alliance Choices and Policies", Khalid S. Almezaini-Jean Marc Rickli, ed., *The Small Gulf States: Foreign and Security Policies before and after the Arab Spring*, Routledge, New York 2017, s. 39; Ulrichsen, *Small States with A Big Role...*, s. 10.

24 "Proven Oil Reserves by Country (2020)", *Global Firepower*, <https://www.globalfirepower.com/proven-oil-reserves-by-country.asp>, (Erişim Tarihi: 05.07.2020); "Dünya Doğal Gaz Piyasası", *Petform*, <https://www.petform.org.tr/dogal-gaz-piyasasi/dunya-dogalgaz-piyasasi/>, (Erişim Tarihi: 05.07.2020).

KÜÇÜK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ

ve turizm merkezi olmasından kaynaklanmaktadır.²⁵ 2002-2006 yılları arasında yaşanan petrol fiyatlarındaki artış sırasında, BAE yıllık gelirini iki katına çıkarmayı başarmıştır. Bu birikim, BAE'nin ekonomik kaynaklarını uluslararası düzeyde bir kaldıraç olarak kullanma kapasitesini artırmıştır.²⁶ Katar ise dünyanın en büyük sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) üreticisi ve ihracatçısı olarak ön plana çıkmaktadır.²⁷ Katar'ın LNG altyapısını geliştirme konusundaki geniş kapsamlı yatırım kararı, önemli miktarda gelir elde etmesini ve bunu dış politikasında bir güç unsuru olarak kullanmasını beraberinde getirmiştir. Katar birçok bankadan aldığı borçla LNG altyapısı için yaklaşık 120 milyar dolar harcama yapmıştır.²⁸ 1997 yılında ihraç etmeye başladığı doğalgaz ile 2006 yılında dünyanın en büyük LNG ihracatçısı olmuş ve 2000-2011 yılları arasında GSMH oranında yıllık %13'ten fazla artış sağlamıştır.²⁹ LNG sözleşmeleri yoluyla alıcı ülkelerin enerji güvenliklerini kendi istikrarına bağlarken; hidrokarbon gelirlerini dış yardım, yatırım ve krediler olarak kullanmıştır.³⁰

Katar ve BAE'nin müdahaleci politikalarının mevzubahis sermaye birikimi olmadan gerçekleşebileceğini söylemek zordur. Zira her iki ülke de çeşitli silahlı grupları finanse etmek, pahalı ve sofistike silah sistemleri almak ve bunları bir güç unsuru olarak kullanmak konusunda petro-dolarlardan faydalanmıştır. İki ülke de müdahale ettikleri ülkelerde isyancı gruplara silah teslimatı ve para transferleri yoluyla önemli destek sağlamıştır.³¹ Bu nedenle petrol ve doğalgaz fiyatları Katar ve BAE'nin politikasını radikal biçimde dönüştürme gücüne sahiptir. Fiyatlardaki

25 John E. Peterson, "The United Arab Emirates: Economic Vibrancy and Us Interests", *Asian Affairs*, 34(2), July 2003, s. 138.

26 Leah Sherwood, "Risk Diversification and the United Arab Emirates' Foreign Policy", Khalid S. Almezaini-Jean Marc Rickli, ed., *The small Gulf States: Foreign and Security Policies before and after the Arab Spring*, Routledge, New York 2017, s. 152.

27 Ennis, *a.g.m.*, s. 574.

28 Ulrichsen, *Qatar and the Arab Spring...*, s. 5.

29 Barakat, *a.g.m.*, s. 7.

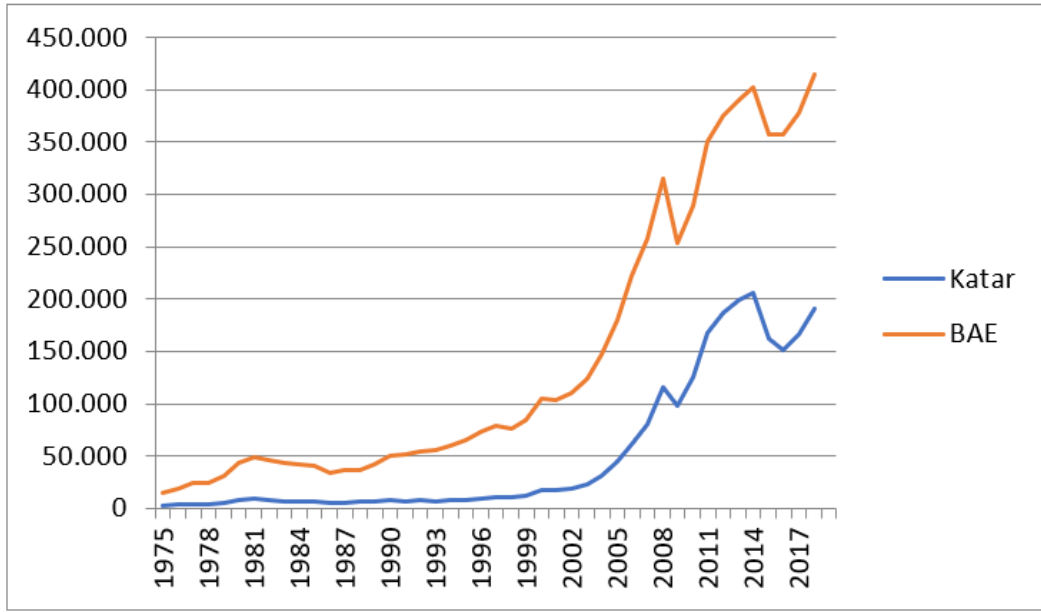
30 Ulrichsen, *Qatar and the Arab Spring...*, s. 3.

31 Koen Habraken, "The Case of Qatar: Understanding the Emirate's Exceptional Foreign Policy", Leiden University, Faculty of Social&Behavioral Sciences, 2017, (Bachelor Thesis), s. 14.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

düşüş mevcut dış politika davranışlarını sürdürmelerini zorlaştıracak, bütçe açıkları yaşamalarını ve cömert iç harcamalarını kısımlarına yol açacaktır. Dolayısıyla küçük devlet dış politikasının geleneksel davranış kalıplarına hızla dönecekleri düşünülebilir. Bu noktada Katar ve BAE'nin yüksek petrol fiyatlarından elde ettikleri gelirler sayesinde yöneldikleri müdahaleci ve aktif dış politikanın sürdürülebilir olmadığı iddia edilebilir.³²

Grafik 1: Katar ve BAE'nin Yıllara Göre GSMH Oranları (1975-2019)³³

İbrahim KÜMEK

BÜYÜK DEVLET KORUMASI

Katar ve BAE'nin müdahaleci bir dış politikaya yönelmesindeki bir diğer faktör, ABD'yle çeşitli savunma anlaşmalarının bulunmaları ve askeri üslerle güvenlik garantilerine sahip olmaları nedeniyle kendilerini güvende hissetmeleridir. Küçük devletler, diğer devletlerin saldırgan taleplerine karşı, genellikle savunmasız durumda bulduklarından dolayı büyük devletlerle yakın ilişkiler geliştirmeye çalışırlar. 1971 yılında bağımsızlıklarını elde

³² Almezaini-Rickli, *a.g.m.*, s. 189.

³³ "GDP (current US\$)-Qatar, United Arab Emirates", *The World Bank*, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2018&locations=QAAE&name_desc=true&start=1970&view=chart, (Erişim Tarihi: 30.05.2020).

KÜÇÜK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ

edene kadar Birleşik Krallık'ın himayesi altında bulunan Katar ve BAE, özellikle II. Körfez Savaşı'nın akabinde ABD'den güvenlik garantileri sağlamaya çalışmışlardır. Kuveyt'in Irak tarafından işgali, genel olarak Körfez ülkelerinin güvenliklerini yalnız başına sağlayamadıklarını ve KİK bünyesinde kolektif stratejilerinin başarısızlığa uğradığını göstermiştir. Bu nedenle bir süper güç olan ABD'yle yakın ilişkiler geliştirmek, hayatta kalmalarını sağlayacak bir strateji olarak düşünülmüştür.³⁴

23 Haziran 1992 tarihinde Katar, ABD'yle ikili savunma anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma, 2002 ve 2013 yıllarında yenilenmiştir. Anlaşmada eğitim, teknik yardım, savunma ekipmanı ve malzeme temininin yanı sıra; askeri tesislerin ABD tarafından kullanımı gibi birçok alanda işbirliği düzenlenmiştir. ABD'nin ülke dışındaki en büyük hava üssü olan el-Udeyd Hava Üssü'nde yaklaşık 13.000 ABD askeri bulunmakta ve ABD Merkezi Kuvvetler Komutanlığı (CENTCOM) ile Birleşik Hava ve Uzay Operasyon Merkezi (CAOC) burada bulunmaktadır. Ayrıca Camp es-Sayliya Üssü bölgede ABD askeri teçhizatı için en büyük depolama alanlarından biri olarak görülmektedir.³⁵ BAE ise 23 Temmuz 1994 tarihinde ABD'yle bir askeri işbirliği anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmayla ABD'nin kendi üslerine ve limanlarına erişimi sağlanmıştır. 2013 yılında askeri kaynakların entegrasyonunu geliştirmek için ABD ile Ortak Stratejik Askeri Diyalog kurulmuştur.³⁶ Yaklaşık 5.000 ABD askeri personeline ev sahipliği yapan BAE, uçak gemilerinin yanaşabileceği bölgedeki tek liman olan Jebel Ali

34 Keith Smith, "Realist Foreign Policy Analysis with A Twist: The Persian Gulf Security Complex and the Rise and Fall of Dual Containment", *Foreign Policy Analysis*, 2014, s. 8; Mohammad Soltaninejad, "The Security of the Persian Gulf after the Arab Revolutions", *Iranian Review of Foreign Affairs*, 3(2), Summer 2012, s. 127-128; Robert Czulda, "Defence Dilemmas of the GCC States-Threats and Military Build up", *International Studies. Interdisciplinary Political and Cultural Journal*, 21(1), 2018, s. 54; Bartosz Bojarczyk, "The Gulf Cooperation Council-Regional Integration Mechanism", *Annales*, 20(1), 2013, s. 78; Brahim Saïdy, "Qatari-US Military Relations: Context, Evolution and Prospects", *Contemporary Arab Affairs*, 10(2), s. 287; Saul Kelly-Gareth Stansfield, "Britain, the United Arab Emirates and the Defence of the Gulf Revisited", *International Affairs*, 89(5), 2013, s. 1216.

35 Saïdy, *a.g.m.*, s. 3-4, s. 9; Anthony H Cordesman, *Saudi Arabia, the US, and the Structure of Gulf Alliances*, Center for Strategic and International Studies, 25 February 1999, s. 59; Soubrier, *a.g.m.*, s. 130.

36 Karim Sadjadpour, *The Battle of Dubai: The United Arab Emirates and the U.S. Iran Cold War*, Carnegie Endowment for International Peace, July 2011, s. 15; Cordesman, *a.g.m.*, s. 62.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Limanı, ez-Zafra Hava Üssü ve Füceyre'deki deniz üssüne sahiptir.³⁷

Katar ve BAE'nin ABD'yle ikili güvenlik işbirliğine yönelmesinde aynı zamanda İran'dan algıladıkları tehdit etkili olmuştur. Şahlık rejimi döneminde her ne kadar Sovyet yayılcılığına karşı bir sütun olarak görülse de Basra Körfezi bölgesinde jeopolitik hâkimiyet kurmaya yönelik İran, 1979 Devrimi sonrasında Körfez emirlikleri nezdinde ideolojik ve politik bir tehdide dönüşmüştür. 1971 yılında İngilizlerin bölgeden çekilmesiyle, Bahreyn üzerinde hak iddiasında bulunarak ve Ebu Musa ile Büyük ve Küçük Tumb adalarını ele geçirerek bölgede nüfuz kurmaya çalışan İran, devrim sonrasında Körfez emirlikleri tarafından devrimci-ideolojik yönelimiyle kendi Şii vatandaşları üzerinden etkinlik kurma, yerli muhalifleri kışkırtma ve anti-monarşik söylemleriyle rejimleri gayrimeşrulaştırma potansiyeli nedeniyle düşman olarak görülmeye başlanmıştır. Riyad liderliğindeki Körfez ülkeleri, yakın dönemde uranyum zenginleştirme, balistik füze geliştirme programları ve İran'ın 2003 sonrasında Irak üzerinde nüfuz kurarak Suriye ve Lübnan hattında "direniş eksenini" oluşturmaya çalışan politikaları nedeniyle bu ülkeye karşı bir ittifak kurmaya çalışmışlardır. Ancak Körfez ülkelerinin güvenlik garantileri, temelde ABD'yle olan ilişkilerinden kaynaklanmaktadır.³⁸

Neticede Katar ve BAE'nin geleneksel küçük devlet reflekslerinden biri olarak görülen büyük devletlerle ittifak ilişkisini, küresel devlet olan ABD'yle çok düzeyli işbirliği stratejisiyle kurduğu görülmektedir. ABD, Körfez petrolünün uluslararası piyasalara erişimini kontrol altına alırken;

37 Sean Foley, "The UAE: Political Issues and Security Dilemmas", *Middle East Review of International Affairs*, 3(1), March 1999, s. 33; Kenneth Katzman, *The United Arab Emirates (UAE): Issues for U.S. Policy*, Congressional Research Service, 23 March 2015, s. 19; Degang Sun, "The US Military Bases in the Gulf Cooperation Council States: Dynamics of Readjustment", *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, 4(4), 2010, s. 57.

38 David Priess, "Balance-of-Threat Theory and the Genesis of the Gulf Cooperation Council: An Interpretative Case Study", *Security Studies*, 5(4), 1996, s. 155, s. 165-166; Máté Szalai, "Small States in the Middle East: The Foundations and Application of the Complex Model of Size", Corvinus University of Budapest, Budapest, 2018, (Doctoral Thesis), s. 193, s. 204-205; Sadjadpour, *a.g.m.*, s. 15; Curtis R. Ryan, "Alliances and the Balance of Power in the Middle East", Raymond Hinnebusch-Jasmine K. Gani, ed., *The Routledge Handbook to the Middle East and North African State and States System*, Routledge, Taylor & Francis Group, New York 2020, s. 349-351.

KÜÇÜK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ

her iki devlete bölge devletlerinden kendilerine yöneltilecek tehditlere karşı güvenlik garantisi sağlamıştır. Katar ve BAE savunma anlaşmalarıyla pek çok imkan elde ederken; aynı zamanda milyarlarca dolarlık sofistike ve pahalı silah sistemleri alımlarıyla Amerikan savunma sanayisine yatırım yapmışlardır.³⁹ Dolayısıyla bu, onlara müdahaleci bir dış politika için kaldıraç imkânı sunmaktadır. Zaten büyük devletlerin karşı çıkması durumunda bu tür politikalara yönelmeleri oldukça zordur.

BÖLGESEL GÜÇ DENGESİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER

Soğuk Savaş döneminde ABD'nin İsrail'le olan yakın ittifakına karşı, Filistin Davası'nın savunuculuğunu üstlenen ve Sovyetler Birliği tarafından desteklenen Mısır, Suriye ve Irak arasında oluşan güç dengesinin, 1980'li yıllardan sonra değişmeye başladığı görülmektedir. 1967 yılındaki Altı Gün Savaşı'yla birlikte Pan-Arabist politikaların başarısızlığa uğraması ve 1978 yılında İsrail'le Camp David Anlaşmaları'nın imzalanması, Mısır'ın bölgesel bir aktör olarak etkinliğini zayıflatan unsurlar olmuştur. 1979 yılındaki İran İslam Devrimi, 1980 ile 1988 yılları arasında cereyan eden İran-İrak Savaşı, 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali, 1991 senesindeki Körfez Savaşı ve 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali, bölgesel odak noktasının Levant bölgesinden Basra Körfezi bölgesine kaymasına neden olmuştur. 2011 Arap ayaklanmaları sonrasında bölgede geleneksel anlamda etkin devletler olarak görülen Mısır, Suriye, Irak, Libya, Yemen ve diğer ülkelerde yaşanan istikrarsızlıklar sonucunda iç çatışma ve savaşların yaşanması ve bazı devletlerde devlet otoritesinin çöküşe geçmesi neticesinde Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez emirlikleri ön plana çıkmaya başlamıştır.⁴⁰ Her ne kadar Arap ayaklanmaları bu ülkelerdeki rejimlerin meşruiyetini tartışmaya açsa da nispeten istikrarlı ve zengin olmalarından

³⁹ Soubrier, *a.g.m.*, s. 126.

⁴⁰ Ryan, *a.g.m.*, s. 346-349.

dolayı doğrudan tehditlere maruz kalmamışlardır.⁴¹ Bununla birlikte Arap devletlerinin bölgedeki etkinliklerinin azalması, Katar ve BAE'nin güç boşluğunu fırsata çevirip etkili birer bölgesel aktör olarak öne çıkmalarını sağlamıştır. Dolayısıyla her iki devletin küçük devlet olmalarına rağmen müdahaleci bir dış politikaya yönelmelerindeki bir diğer faktör, bölgesel güç dengesinde meydana gelen değişiklikler ve bu değişikliklerden istifade etmeleridir.⁴²

Bağımsızlıklarını elde ettikleri 1971 yılından 2000'li yıllara kadar Katar ve BAE, Ortadoğu'nun değişen güç dinamiklerinde minimum roller oynamışlardır. Bölgesel güç ve hegemonya, bu dönemde Irak, Suriye, Mısır, Suudi Arabistan ve İran gibi daha büyük devletlerin kontrolündedir. Her iki devlet de küçük devlet olmalarından kaynaklanan sınırlara ve kısıtlamalara maruz olduğundan küçük devletlere özgü geleneksel dış politika davranışları sergilemişlerdir. Bu sayede çatışma ve istikrarsızlıkla dolu bir bölgede hayatta kalmayı başaramışlardır. Ancak 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ve 2011 senesindeki Arap ayaklanmaları bölgesel güç dengesinde değişimlere neden olmuştur. Nispeten büyük Arap devletleri iç istikrarsızlıklarıyla uğraşırken; Katar ve BAE bunu fırsata dönüştürerek Bahreyn, Libya, Yemen ve Suriye gibi ülkelerdeki isyancı gruplar veya mevcut rejimlerle yakın ilişkiler geliştirmiş, onlara mali, siyasi ve askeri desteklerde bulunmuşlardır.⁴³

Katar yönetimi, Tunus'ta ayaklanmalar başladığında bölgeyi etkileyeceğini ve bir değişim yaşanacağını fark ederek tercihini muhalif

41 Stephen J. King, "Authoritarian Adaptability and the Arab Spring", Raymond Hinnebusch-Jasmine K. Gani, ed., *The Routledge Handbook to the Middle East and North African State and States System*, Routledge, Taylor & Francis Group, New York 2020, s. 67-86.

42 Soubrier, *a.g.m.*, s. 132; Almezaini-Rickli, *a.g.m.*, s. 186; Ulrichsen, *Small States with a Big Role...*, *a.g.m.*, s.12; Ennis, *a.g.m.*, s. 580.

43 Almezaini-Rickli, *a.g.m.*, s. 186; Miller-Verhoeven, *a.g.m.*, s. 2; Muhammad Umar Abbasi-Raja Muhammad Khan, "Post-Arab Spring Security Dynamics in the Persian Gulf: An Analysis", *Margalla Papers*, 2016, s. 108; Kristian Coates Ulrichsen, "From Mediation to Interventionism: Understanding Qatar's Arab Spring Policies", *Russia in Global Affairs*, <https://eng.globalaffairs.ru/articles/from-mediation-to-interventionism/>, (Erişim Tarihi: 26.05.2020).

KÜÇÜK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ

gruplardan yana kullanmıştır. Bu noktada toplumsal tabanı güçlü olan İslamcı grupların bölge siyasetinde ön plana çıktığını gözlemleyerek bu gruplarla bağlantıları güçlendirmenin kendi çıkarlarına fayda sağlayacağı kanaatinde olmuştur. Bu nedenle Müslüman Kardeşler ve onunla bağlantılı gruplara politik ve ekonomik destekler sunmuştur.⁴⁴ BAE yönetimi ise statükocu güçlerin ve rejimlerin safında yer almıştır. İslamcı grupların yükselişe geçerek iktidara gelmeleri BAE seçkinlerini endişelendirmiştir. Bu sürece müdahale edilmediği takdirde isyancı dalganın Körfez'deki monarşik rejimleri de devirebileceği korkusu hâkim olmuştur. Bu nedenle 2012 yılında BAE Dışişleri Bakanı, Müslüman Kardeşler'in ulusların egemenliğine ve toprak bütünlüğüne tecavüz eden terörist bir örgüt olduğunu belirtmiştir.⁴⁵

BAE için ikinci bir tehdit algısı, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgaliyle birlikte bölgede meydana gelen güç boşluğunu kendi lehine çevirmeye çalışan İran'ın Irak üzerinden Suriye ve Hizbullah ile "direniş eksenini" veya başka bir ifadeyle "Şii Hilali" aracılığıyla bölgedeki kontrolünü giderek artırmasıdır.⁴⁶ BAE, Suudi yönetimiyle askeri ve siyasi koordinasyonu artırarak İran yayılcılığına karşı strateji geliştirmiştir. Bu nedenle 2011 Arap ayaklanmaları sonrası BAE dış politikasında güvenlik ve savunma odaklı bir yaklaşımın ön plana çıkmıştır.⁴⁷ ABD'de Trump

44 David B. Roberts, "Securing the Qatari State", *The Arab Gulf States Institute in Washington, Issue Paper-7*, 23 June 2017, s. 5; Lina Khatib, *Qatar and the Recalibration of Power in the Gulf*, Carnegie Middle East Center, September 2014, https://carnegieendowment.org/files/qatar_recalibration.pdf, (Erişim Tarihi: 17.03.2020), s. 4; Sir Graham Boyce, "Qatar's Foreign Policy", *Asian Affairs*, 44(3), 2013, s. 373; Ulrichsen, *Qatar and the Arab Spring...*, s. 8; Khatib, *a.g.m.*, s. 425; David B. Roberts, "Understanding Qatar's Foreign Policy Objectives", *Mediterranean Politics*, 17(2), 2012, s. 238.

45 Robert Mason, "Breaking the Mold of Small State Classification? The Broadening Influence of United Arab Emirates Foreign Policy Through Effective Military and Bandwagoning Strategies", *Canadian Foreign Policy Journal*, 24(1), 2018, s. 99; Roberts, *Qatar and the UAE...*, *a.g.m.*, s. 554; Soubrier, *a.g.m.*, s. 135.

46 Matthias Sailer, "Changed Priorities in the Gulf: Saudi Arabia and the Emirates Rethink Their Relationship with Egypt", *Stiftung Wissenschaft und Politik, German Institute for International and Security Affairs, SWP Comments 8*, January 2016, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2016C08_sil.pdf, (Erişim Tarihi: 17.03.2020), s. 4.

47 Mason, *a.g.m.*, s. 97; Asteris Huliaras-Sophia Kalantzakos, "The Gulf States and the Horn of Africa: A New Hinterland?", *Middle East Policy*, 24(4), Winter 2017, s. 65.

yönetiminin İsrail'in Batı Şeria'yı sömürgeleştirmesine verdiği destek, ABD Büyükelçiliği'nin Kudüs'e taşınması ve bu çok etnikli/dinli şehrin yalnızca İsrail'in başkenti olarak tanınması, Filistinlilere sağlanan fonların kesilmesi ve bağımsız bir Filistin devletinin desteklenmesinin reddedilmesi gibi politikalara rağmen BAE yönetiminin İsrail'le yapmış olduğu anlaşma, İran karşıtı bir blokun oluşturulma çabasına verdiği desteğin önemli bir tezahürüdür.⁴⁸

Sonuç olarak bölgede meydana gelen dönüşümler, birtakım tehdit ve fırsatlar yaratmış; Katar ve BAE yönetimleri, tehditleri en aza indirmek ve fırsatları değerlendirmek için müdahaleci politikalara yönelmişlerdir.

KATAR VE BAE'NİN LIBYA MÜDAHALESİ

Katar ve BAE, önceki bölümde ayrı ayrı açıklanan faktörlerin aynı dönemde çakışmasından dolayı küçük devletlerin dış ve güvenlik politikalarında nadir rastlanılan müdahaleci politikalara yönelmişlerdir. Bu bölümde, mevzubahis politik davranış, Libya özelinde incelenerek pratikteki somut yansımaları ortaya konacaktır. Kuşkusuz Mısır, Yemen, Bahreyn ve Suriye başta olmak üzere bölgedeki başka ülkelerde de belirli noktalarda müdahaleci davranışın izleri bulunabilir. Ancak bu makalede, her iki ülkenin de bilhassa askeri müdahalede bulunduğu Libya örneği dikkate alınmıştır. Katar ve BAE, Libya'da askeri anlamda güç sergilemişler ve silahlı gruplara çeşitli desteklerde bulunmuşlardır. Bu noktada "Katar ve BAE'nin müdahalelerdeki amacı ve çıkarı nedir?", sorusu karşımıza çıkmaktadır. Bu soruya verilebilecek genel yanıt, her iki ülkenin bölgede oluşan güç boşluğunda tehditleri en aza indirmek ve fırsatlardan yararlanarak nüfuz elde etmeye

48 Stephen Zunes, "US Hegemony and MENA", Raymond Hinnebusch-Jasmine K. Gani, ed., *The Routledge Handbook to the Middle East and North African State and States System*, Routledge, Taylor & Francis Group, New York 2020, s. 338; Guido Steinberg, "Regional Power United Arab Emirates. Abu Dhabi Is No Longer Saudi Arabia's Junior Partner", *Stiftung Wissenschaft und Politik, German Institute for International and Security Affairs, SWP Research Paper-10*, July 2020, Berlin, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2020RP10_UAE_RegionalPower.pdf, (Erişim Tarihi: 06.07.2020), s. 14-15.

KÜÇÜK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ

dönük politika arayışında oldukları ve küçük devlet kısıtlamalarının ötesine geçerek bölgesel birer aktör olmayı hedefledikleridir.⁴⁹

Katar ve BAE'nin Libya müdahalesini analiz etmeden önce, iki farklı müdahaleci politikayı birbirinden ayırt etmek gerekir. İlki, uluslararası toplumda kabul görme ve prestij elde etme amacıyla çok uluslu barışçıl operasyonlarda yer almaktır. Pek çok küçük devlet sembolik ve yükümlülüğü az olan bu tür operasyonlara katılarak statü elde etmeye çalışır. Örneğin İsveç, Danimarka ve Finlandiya zamanla uluslararası barışı koruma operasyonlarında yer alarak güvenilir bir aktör izlenimi çizmişlerdir. Bu aynı zamanda onlara kendi başlarına sahip olamayacakları askeri tecrübe de sağlamıştır.⁵⁰ Ancak ikinci müdahale tarzı, nüfuz elde etme ve bölgedeki etkisini artırmaya dönük askeri müdahalelerdir. Küçük devletlerin ikinci politika davranışından kaçındıkları yaygın bir tespittir.⁵¹ Söz konusu politika davranışının genellikle büyük ve orta büyüklükteki devletlerin davranışları olduğu kabul edilmektedir.

BAE'nin uluslararası kolektif güvenliği güçlendirmek amacıyla pek çok devletle birlikte barışı koruma operasyonlarında yer aldığı örnekler mevcuttur. Örneğin Lübnan İç Savaşı sırasında kısa süreliğine bir Arap caydırıcı gücüne katılmıştır. 1990'larda Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri'nin "Somali'deki BM Operasyonu II"na (UNOSOM II) destek sağlama davetine icabet etmiştir. Lübnan ve Somali'deki barışı koruma operasyonları farklı şemsiyeler altında olmasına rağmen, BAE'nin statü arayışı girişimleri olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Yugoslavya'nın dağılması sürecinde müdahale belirtisi göstermeden silah ambargosunu

49 Sultan Barakat, "The Qatari Spring: Qatar's Emerging Role in Peacemaking", *LSE Kuwait Program on Development, Governance and Globalization in the Gulf States*, Paper no. 24, July 2012, <http://eprints.lse.ac.uk/59266/1/The-Qatari-Spring%20-%20Qatars-Emerging-Role-in-Peacemaking.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.03.2020), s. 31-32.

50 Jelena Radoman, "Small States in World Politics: State of the Art", *Journal of Regional Security*, 13(2), 2018, s. 190.

51 Vaicekauskaitė, *a.g.m.*, s.12; Kassimeris, *a.g.m.*, s. 90.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

kırarak Bosnalılara silah desteğinde bulunmuş ve ülkenin yeniden inşası için mali ve insani yardımlar sağlamıştır. BAE'nin Kosova'ya yönelik tavrı, diğerlerinden farklı olsa da aynı amacı taşımıştır. 1999 yılında NATO güçleri Sırbistan yönetimine yönelik hava bombardımanını başlattığında, BAE operasyona destek veren ilk NATO-dışı ülkelerden olmuştur. 2003-2014 yılları arasında Afganistan'daki Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü'ne (ISAF) 250 askeri personeliyle katılmıştır.⁵²

Katar ve BAE'nin 2011 sonrasında Libya'ya yönelik askeri müdahaleleri ve çeşitli silahlı gruplara yardımda bulunmaları başlangıçta statü arayışı girişimi olarak düşünülmeyle birlikte; Kaddafi yönetiminin devrilmesi akabinde yaşanan iç savaş sırasında bölgede çeşitli silahlı gruplar aracılığıyla vekâlet savaşı sürdürmeleri, güç elde etmeye dönük girişimlerde bulduklarını göstermektedir. Bu noktada bu tarz bir müdahaleci politikanın küçük devlet davranışlarında istisnai olduğu gözden kaçmamalıdır.

Katar ve BAE, Libya'daki isyancı gruplara destek vererek Kaddafi yönetiminin devrilmesine neden olan Batı koalisyonuna dâhil olmuşlardır. Her iki devlet de Libya müdahalesini insani bir felaketi önleme amaçlı ahlaki bir görev olarak yansıtmaya ve meşrulaştırmaya çalışmışlardır.⁵³ Kaddafi'nin kendi vatandaşlarına saldırması nedeniyle egemenliğinin gayrimeşru olduğunu iddia ederek, 'Koruma Sorumluluğu Doktrini'ni (*Responsibility to Protect*)⁵⁴ araçsallaştırmışlardır.

52 Peter Hellyer, "The Evolution of UAE Foreign Policy", Ibrahim Abed-Peter Hellyer, ed., *United Arab Emirates: A New Perspective*, Trident Press Ltd., London 2001, s. 176-177; Sherwood, a.g.m., s. 155-156.

53 Young, a.g.m., s. 21.

54 Koruma sorumluluğu kavramı, 2001'de BM bünyesinde oluşturulan Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu'nun (ICISS) sunduğu raporda kullanılmıştır. Buna göre, vatandaşları korumak devletlerin birincil sorumluluğudur; bunu yapamadıkları veya yapmak istemedikleri ya da vatandaşları kasten teröriste ettikleri durumlarda, uluslararası koruma sorumluluğu sözkonusudur. 2005 Dünya Zirvesi'nde BM Genel Kurulu, tüm devletlerin vatandaşlarını soykırım, toplu katliamlar ve etnik temizlikten koruma sorumluluğu olduğunu, bu görevin yerine getirilmediği durumlarda sorumluluğun devletler toplumuna devredileceğini taahhüt etmiştir. Bkz. Alex J. Bellamy, "The Responsibility to Protect", Paul D. Williams, ed., *Security Studies: An Introduction*, Routledge, Taylor & Francis Groups, 2008, s. 423-424.

KÜÇÜK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ

Katar, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin '1973 sayılı' uçuşa yasak bölge kararını destekleyerek NATO liderliğindeki hava saldırılarına 6 adet Mirage-2000 tipi savaş uçağıyla katılmış, isyancılara hava kargosu yoluyla silah ve eğitim desteği sağlamış ve Ağustos 2011 tarihinde Trablus'taki nihai operasyonlara özel kuvvetler birliğiyle yardım etmiştir. Katar'ın isyancılara yönelik askeri desteği, Fransız yapımı Milan anti-tank füzeleri ve Belçika yapımı FN saldırı tüfekleriyle Katar Özel Kuvvetleri tarafından isyancılara temel piyade eğitimi verilmesi de dâhil olmak üzere silah sevkiyatlarını içermiştir. Askeri yardımın yanı sıra mali yardım, su temini, ısıtma gazı, temel ihtiyaç maddeleri ve Libya petrolünün satılması ve pazarlanması gibi desteklerde bulunmuştur. Libyalı isyancıların el-Ahrar adında bir TV uydu istasyonu kurmalarına yardımcı olmuştur. 2013 yılına kadar isyancı gruplara yaklaşık 2 milyar dolar harcama yapmıştır. Bununla birlikte Doha yönetimi, Ulusal Geçiş Konseyi'ni (UGK) Libya halkının meşru temsilcisi olarak tanıyan ilk Arap ülkesi olmuş ve Nisan 2011 tarihinde Libya Uluslararası Temas Grubu'nun ilk toplantısına ev sahipliği yapmıştır. KİK ve Arap Birliği'nin uçuşa yasak bölge kararına katılımında ve UGK'yi meşru kabul etmelerinde etkili olmuştur.⁵⁵

BAE de Katar gibi NATO liderliğindeki uçuşa yasak bölge kararının alınmasında KİK ve Arap Birliği içinde önemli rol oynamıştır. Her iki Körfez

55 Ulrichsen, *Small States with A Big Role...*, a.g.m., s. 13; David B. Roberts, "Behind Qatar's Intervention in Libya", *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/libya/2011-09-28/behind-qatars-intervention-libya>, (Erişim Tarihi: 04.06.2020); Clifford Krauss, "For Qatar, Libyan Intervention May be a Turning Point", *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2011/04/04/world/middleeast/04qatar.html>, (Erişim Tarihi: 04.06.2020); David B. Roberts, "Punching Above Its Weight", *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2011/04/12/punching-above-its-weight-2/>, (Erişim Tarihi: 04.06.2020); Florence Gaub, "From Doha with Love: Gulf Foreign Policy in Libya", *The New Politics of Intervention of Gulf Arab States*, Middle East Centre, Collected Papers, 1, April 2015, s. 56; Khatib, a.g.m., s. 420-421; Nuruzzaman, a.g.m., s. 228-229; Kaussler, a.g.m., s. 17; Roberts, *Understanding Qatar's...*, a.g.m., s. 237; Maximilian Felsch, "Qatar's Rising International Influence: A Case of Soft Power?", *Conjuntura Internacional*, 13(1), November 2016, s. 32; Andrew F. Cooper-Bessma Momani, "Qatar and Expanded Contours of Small State Diplomacy", *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, 46(3), 2011, s. 123.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

devletinin diplomatik faaliyetleri, müdahalenin Batı devletleri tarafından bir Arap ülkesine karşı başlatılan bir savaş olduğu izleniminin önüne geçmiştir.⁵⁶ BAE, özel operasyon birliklerini Libya'ya göndererek isyancı grupları silahlandırma ve eğitime noktasında yardımcı olmuştur. Bununla birlikte NATO liderliğindeki hava saldırılarına katılmak üzere 6 adet F-16 (Block-60) ve 6 adet Mirage-2000 avcı uçağını göndermiştir. Askeri desteğin yanı sıra Bingazi merkezli UGK'yı Libya'nın tek meşru temsilcisi olarak tanıyarak mali desteklerde bulunmuştur.⁵⁷ Mayıs 2011 tarihinde Libya aşiret temsilcilerinin toplantılarına ve Haziran 2011 tarihinde Uluslararası Temas Grubunun üçüncü toplantısına ev sahipliği yapmıştır. Ağustos 2011 tarihinde Dubai'de yeniden açılan Libya Konsolosluğu, UGK ile Batılı ve diğer devletler arasındaki görüşmelere ev sahipliği yapmıştır. Kasım 2011 tarihinde Abu Dabi'de Petrol Enstitüsü'nde bölüm başkanı olarak görev yapan Abdurrahim el-Keib'in Başbakan olarak atanmasıyla UGK ile BAE arasındaki bağlantılar daha da güçlenmiştir.⁵⁸

Katar ve BAE'nin Libya meselesine siyasi, askeri, diplomatik ve ekonomik angajmanı, küçük devlet davranışı bakımından istisnai bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki devlet de bölgenin yeniden şekillenmesinde etkili olmak ve kendi çıkarlarına uygun bir düzenin yerleşmesi için gayret ederken; müdahaledeki motivasyonları belli noktalarda farklılıklar göstermiştir.⁵⁹ Katar, Müslüman Kardeşler yanlısı İslamcı grupları destekleme eğilimindeyken; BAE örgütlü İslamcı gruplara karşı olan grupları desteklemiştir.⁶⁰ Katar'ın Libya'daki İslamcı gruplar ve bireylerle uzun süreli ilişkileri mevcuttur. 2011 yılında siyasi bir lider olarak

⁵⁶ Steinberg, *a.g.m.*, s. 21.

⁵⁷ Sherwood, *a.g.m.*, s. 150; Gaub, *a.g.m.*, s. 55.

⁵⁸ Ulrichsen, *Small Sates with A Big Role...*, *a.g.m.*, s. 13; Young, *a.g.m.*, s. 21.

⁵⁹ Soubrier, *a.g.m.*, s. 135.

⁶⁰ Ian Black, "UAE's Leading Role Against Isis Reveals Its Wider Ambitions", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2014/oct/30/uae-united-arab-emirates-leading-player-opposition-isis-middle-east>, (Erişim Tarihi: 25.05.2020).

KÜÇÜK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ

ön plana çıkan Ali es-Sellabi ve kardeşi İsmail ile Trablus Askeri Konseyi Komutanı Abdülhakim Belhac uzun yıllar Katar'da ikamet etmiştir.⁶¹

Süreç içerisinde Libya'da meydana gelen iki taraflı hükümet yapısında her iki ülke farklı tarafları desteklemiştir. Katar, Trablus merkezli Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne (UMH) bağlı grupları desteklerken; BAE Tobruk merkezli Halife Hafter liderliğindeki Zintan Tugayları ve Libya Ulusal Ordusu gibi grupları desteklemektedir.⁶² BAE özellikle Libya siyasetinde milliyetçi ve İslamcı gruplara karşı çıkan yaklaşık 50-60 bin nüfuslu Trablus'un güneybatısında yer alan Zintan şehrindeki gruplara destek vererek ülkedeki en güçlü ikinci milis ittifakını oluşturmalarını sağlamıştır.⁶³ Katar ise Trablus'un doğusunda yer alan liman kenti Misrata'daki İslamcı milislere önemli desteklerde bulunmuştur.⁶⁴ Takip eden yıllarda bu gruplar arasındaki çatışma aynı zamanda Katar ve BAE arasında bir vekâlet savaşının örneğini sergilemiştir. Bu durum, küçük devletlerin vekâlet savaşı yürütme kapasitesi bağlamında önemli bir konudur ve detaylı bir çalışma gerektirmektedir.

BAE, Mayıs 2014 tarihinden beri Hafter'e bağlı grupların yürüttüğü operasyonların ana destekçisi olmuş; askeri, siyasi ve finansal desteklerde bulunarak Libya İç Savaşı'na müdâhil olmuştur. BAE'nin müdahaleci politikasında ne kadar istekli olduğuna dair en çarpıcı örneklerden biri, Ağustos 2014 tarihinde Libya'daki İslamcı milislere yönelik Mısır'la birlikte ortak hava saldırılarında bulunmasıdır. Bununla birlikte BAE, silah

61 Khatib, *a.g.m.*, s. 423-424. Ali es-Sellabi Müslüman Kardeşler ile bağlantıları olan ve Katar'a yakın birisi olarak görülen din alimidir. Kardeşi İsmail, Bingazi'de devrimci bir tugayı yönetmiştir. Abdülhakim Belhac ise, Trablus'un kurtuluşunda aktif rol oynayan liderlerden biridir ve el-Vatan cephesinin önde gelen şahsiyetlerindedir. Bkz. Wolfram Lacher, "Fault Lines of the Revolution. Political Actors, Camps and Conflicts in the New Libya", *Stiftung Wissenschaft und Politik, German Institute for International and Security Affairs, SWP Research Paper 4/2013*, Berlin, May 2013, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2013_RP04_lac.pdf, (Erişim Tarihi: 12.06.2020), s. 12-16.

62 Ramy Allahoum, "Libya's War: Who is Supporting Whom", *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/news/2020/01/libya-war-supporting-200104110325735.html>, (Erişim Tarihi: 25.05.2020).

63 Dario Cristiani, "The Zintan Militia and the Fragmented Libyan State", *The Jamestown Foundation, Hot Issues*, Washington D.C., <https://jamestown.org/program/hot-issue-the-zintan-militia-and-the-fragmented-libyan-state/>, (Erişim Tarihi: 16.06.2020).

64 Lacher, *a.g.m.*, s. 19; Steinberg, *a.g.m.*, s. 21.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ambargosunu ihlal ederek Hafter güçlerine gelişmiş silah sistemleri sağlamıştır. Hafter'e bağlı Libya Ulusal Ordusu, aylarca süren taarruzu sırasında büyük ölçüde BAE hava desteğinden yararlanmıştır.⁶⁵ Kasım 2017 tarihli bir BM raporunda BAE'nin Garyan kasabası yakınlarında el-Cufra Üssü'nde Rus yapımı Pantsir S-1 gelişmiş hava savunma sistemi sağladığı belirtilmiştir. 2017 yılındaki başka bir BM raporunda BAE'nin Doğu Libya'da el-Hadim'de bir hava üssü inşa ettiğini ve Hafter güçlerine uçak ve askeri araçlar sağladığı belirtilmiştir. Raporda, Temmuz 2014-Mart 2017 arasında el-Hadim Hava Üssü'nün uydu görüntüleri verilmiş, BAE destekli askeri bir altyapı ve birikimin nasıl oluşturulduğu gösterilmiştir. BM raporunda, Nisan 2016 tarihinde Doğu Tobruk kenti limanından Hafter güçlerine Pnather T6 ve Tygra modellerini içeren 93 zırhlı personel taşıyıcı ve 549 zırhlı ve zırhsız araç teslimatı yapıldığı belirtilmiştir.⁶⁶

BAE'nin Libya müdahalesi sert güç kapasitelerini test etme ve askeri açıdan gelişimini görme açısından önem arz etmiştir. Bununla birlikte Libya'ya güç gönderme kararında, ülke içinde meşruiyet elde etme kaygısının da bulunduğu söylenebilir. BAE, bölgede meydana gelen değişimlere karşı tamamen saf dışı kalmadığını müdahaleyle göstermiştir.⁶⁷ Katar'ın Libya'ya yönelik müdahaleci politikasında ise ekonomik çıkarların bir sebep olduğu tartışılmaktadır. Katar'ın savaş sonrasında Libya'nın yeniden inşası için yatırımlar yapmak ve petrol ve gaz endüstrisinde önemli bir rol oynamak istediği düşünülmüştür. Her ne kadar Emir, müdahalenin kazanç elde etmek amacıyla değil; Libya halkının selameti için yürütüldüğünü iddia etse de müdahaleci politikada pragmatik çıkarların söz konusu olduğu aşikârdır. Katar'ın Libya'da başta bankacılık olmak üzere yatırım potansiyeli yüksek olan sektörlerle ilgili duyduğu görülmektedir. Nisan 2012 tarihinde Katar Merkez Bankası'nın

65 Steinberg, *a.g.m.*, s. 21-23.

66 Guma El-Gamaty, "Qatar, the UAE and the Libya Connection", *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2017/06/qatar-uae-libya-connection170612080219306.html>, (Erişim Tarihi: 05.06.2020); Allahoum, *aynı yer*; lbish, *a.g.m.*, s. 29.

67 Soubrier, *a.g.m.*, s. 135.

KÜÇÜK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ

Bingazi'deki Ticaret ve Kalkınma Bankası'na %49 hisseyle yatırım yapması buna örnek olarak verilebilir.⁶⁸ Libya müdahalesi aynı zamanda bölgede ve uluslararası toplumda statü arayışının bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Libya müdahalesinin uluslararası topluma hitap etme ve kaldıraç kullanma hedefiyle motive edildiği dikkate alınmalıdır.

Her iki ülkenin Libya'ya yönelik müdahalelerine karşı diğer devletlerin tepkilerine bakıldığında, Mısır özellikle 2014 yılından sonra BAE'yle birlikte Hafter'in önemli destekçilerinden olmuş ve ortaklaşa müdahalelerde bulunmaya başlamışlardır. Fransa'nın ve daha az ölçüde Suudi Arabistan'ın da Hafter'e desteğiyle BAE, Libya'da desteklediği gruplar vasıtasıyla etkinliğini artırmayı başarmıştır. Buna karşılıklı Katar, Türkiye ve İtalya; Trablus merkezli UMH'yi askeri ve lojistik anlamda desteklemiş ve böylece bu ülkelere karşı bir blok oluşturmuşlardır.⁶⁹ ABD açısından bakıldığında Obama yönetimi, Hafter'i Libya'daki çözümün önünde bir engel görürken ve zaman zaman BAE'yi BM silah ambargosunu delmekle eleştirirken;⁷⁰ Trump yönetimi ilgisiz görünmekle birlikte, Nisan 2019 tarihinde Hafter'in Trablus'a yönelik askeri operasyonunu desteklediğini ifade etmişyit. Bu açıklama, Muhammed bin Zayid'in girişimlerinin bir neticesi olarak yorumlanmıştır.⁷¹

SONUÇ

Katar ve BAE, çeşitli sınırlılıklara ve zafiyetlere sahip küçük devletler gibi geleneksel dış politika davranışları sergileyerek egemenliklerini

68 Nuruzzaman, *a.g.m.*, s. 231; Camilla Hall, "Qatari Bank Expands Reach in Middle East", *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/6a0714f4-f741-11e1-8c9d-00144feabdc0>, (05.06.2020); Sara Pulliam, "Qatar's Foreign Policy: Building An International Image", *Khamasin*, 2013, s. 8.

69 Steinberg, *a.g.m.*, s. 16-23.

70 Declan Walsh-Eric Schmitt-John Ismay, "American Missiles Found in Libyan Rebel Compound", *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2019/06/28/world/africa/libya-american-missiles.html>, (Erişim Tarihi: 12.06.2020).

71 David D. Kirkpatrick, "The Most Powerful Arab Ruler Isn't M.B.S. It's M.B.Z.", *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2019/06/02/world/middleeast/crown-prince-mohammed-bin-zayed.html>, (Erişim Tarihi: 12.06.2020).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

sürdürmeye ve hayatta kalmaya çalışmışlardır. Ancak son on yılda her iki devlette gözlemlenen proaktif, iddialı ve müdahaleci dış politika davranışı, söz konusu davranış kalıplarına aykırı örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada küçük devlet çalışmalarında istisnai olarak nitelenen ve statü arayışının bir göstergesi olarak görülen müdahaleci dış politika davranışının lider değişimleri, 2000'li yıllarda artan hidrokarbon fiyatları sayesinde oluşan muazzam sermaye birikimi, ABD'den sağlanan güvenlik garantileri, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ve 2011 senesindeki Arap ayaklanmalarının neden olduğu bölgesel güç dengesindeki değişimlerle ilişkili olduğu açıktır. Bu faktörlerin kombinasyonu, her iki ülkenin de küçük devlet olmalarına rağmen müdahaleci bir politikaya girişebileceklerini göstermektedir.

Katar ve BAE'nin 2011 sonrasında Libya özelinde gözlemlenen müdahaleci dış politika davranışı, başlangıçta uluslararası toplumda görünürlük ve statü elde etmeye dönük bir girişim olarak algılanırken; Kaddafi yönetiminin devrilmesi sonrasında başlayan iç savaş sırasında her iki devletin de genel olarak bölgede etkinlik kurmak, bölgesel statükonun kendi aleyhlerine bozulmasını önlemek, tehdit algılarını bertaraf etmek ve bölgedeki dönüşümleri kendi lehlerine kullanmak amacıyla hareket ettiği ortaya çıkmıştır. Katar ve BAE, askeri hava operasyonlarının yanı sıra Libya'da iki farklı yönetim yapısını destekleyerek ve silahlı gruplara çeşitli desteklerde bulunarak kendi çıkarları doğrultusunda ülkeyi yönlendirmeye çalışmışlardır. Katar, Trablus merkezli UMH ve ona bağlı silahlı grupları desteklerken; BAE Tobruk merkezli Halife Hafter liderliğindeki Libya Ulusal Ordusu ve ona bağlı grupları desteklemektedir. Bu noktada her iki devletin de kendi imkânları ölçüsünde vekâlet savaşı yürüttüğü söylenebilir. Bu tarz bir politika davranışı küçük devlet davranışları literatüründe görülmeyen bir husustur. Dolayısıyla her iki devletin Libya'ya yönelik politikası, küçük devlet yaklaşımı çerçevesinde ele alındığında özgünlük barındırmaktadır.

KÜÇÜK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ

Katar ve BAE'nin müdahaleci dış politikaları, orta ve uzun vadede diğer devletler tarafından tepkiyle karşılanacağı gibi, kendileri açısından da iç ve dış kısıtlamalar üretebilir. Zira çeşitli zafiyetlere sahip küçük devletlerin, tehditlerin üstesinden gelme konusunda yaşadıkları zorluklar göz önüne alındığında, müdahaleciliğin çok riskli bir dış politika davranışı olduğu görülmektedir. Petrol ve doğalgaz fiyatlarında gerçekleşecek düşüşler veya geleneksel bölge güçleri olan Irak, Suriye, Mısır veya diğer devletlerin bölgesel güç dengesinde yükselişe geçmeleri ya da ABD'nin sağladığı güvenlik şemsiyesinin kalkması durumunda Katar ve BAE'nin geleneksel küçük devlet dış politika davranışlarına geri dönmesi muhtemeldir. Küçüklüğün her iki devlet için de yapısal belirleyici olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle müdahaleci dış politika davranışının her iki devlet için de sürdürülebilir olmadığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

“2020 Military Strength Ranking”, *Global Firepower*, <https://www.globalfirepower.com/countrieslisting.asp>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

“Dünya Doğal Gaz Piyasası”, *Petform*, <https://www.petform.org.tr/dogal-gaz-piyasasi/dunya-dogalgaz-piyasasi/>, (Erişim Tarihi: 05.07.2020).

“GDP (Current US\$)”, *The World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.mktp.cd>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

“GDP (Current US\$)-Qatar, United Arab Emirates”, *The World Bank*, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2018&locations=QA&name_desc=true&start=1970&view=chart, (Erişim Tarihi: 30.05.2020).

“Population Total”, *The World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

“Proven Oil Reserves by Country (2020)”, *Global Firepower*, <https://www.globalfirepower.com/proven-oil-reserves-by-country.asp>, (Erişim Tarihi: 05.07.2020).

“Total Population by Country (2020)”, *Global Firepower*, <https://www.globalfirepower.com/totalpopulation-by-country.asp> (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

“Yüzölçümlerine Göre Ülkeler Listesi”, https://ipfs.io/ipns/tr.wikipediaonipfs.org/wiki/Y%C3%BCz%C3%B6l%C3%A7%C3%BCmlerine_g%C3%B6re%C3%BClkeler.html, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

ABBASI, Muhammad Umar-Raja Muhammad Khan, “Post-Arab Spring Security Dynamics In the Persian Gulf: An Analysis”, *Margalla Papers*, 2016, s. 105-117.

ALLAHOUM, Ramy, “Libya’s War: Who is Supporting Whom”, *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/news/2020/01/libya-war-supporting200104110325735.html>, (Erişim Tarihi: 25.05.2020).

KÜÇÜK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ

ALMEZAINI, Khalid-Jean-Marc Rickli, "The Foreign Policies of The Small Gulf States: An Exception in Small States' Behaviours?", Khalid S. Almezaini-Jean Marc Rickli, ed., *The Small Gulf States: Foreign and Security Policies before and after the Arab Spring*, Routledge, New York 2017, s. 182-190.

BARAKAT, Sultan, *Qatari Mediation: Between Ambition and Achievement*, Brookings Doha Center, Analysis Paper, Number 12, November 2014.

BARAKAT, Sultan, *The Qatari Spring: Qatar's Emerging Role in Peacemaking*, LSE Kuwait Program on Development, Governance and Globalization in the Gulf States, Paper no. 24, July 2012, <http://eprints.lse.ac.uk/59266/1/The-Qatari-Spring%20%20Qatars-Emerging-Role-in-Peacemaking.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.03.2020).

BELLAMY, Alex J., "The Responsibility to Protect", Paul D. Williams, ed., *Security Studies: An Introduction*, Routledge, Taylor&Francis Groups, 2008, s. 422-437.

BLACK, Ian, "UAE's Leading Role Against Isis Reveals Its Wider Ambitions", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2014/oct/30/uaeunited-arab-emirates-leading-player-opposition-isis-middle-east>, (Erişim Tarihi: 25.05.2020).

BOJARCZYK, Bartosz, "The Gulf Cooperation Council-Regional Integration Mechanism", *Annales*, 20(1), 2013, s. 69-85.

BOYCE, Sir Graham, "Qatar's Foreign Policy", *Asian Affairs*, 44(3), 2013, s. 365-377.

COOPER, Andrew F.-Bessma Momani, "Qatar and Expanded Contours of Small State Diplomacy", *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, 46(3), 2011, s. 113-128.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

CORDESMAN, Anthony H., *Saudi Arabia, the US, and the Structure of Gulf Alliances*, Center for Strategic and International Studies, 25 February 1999.

CRISTIANI, Dario, "The Zintan Militia and the Fragmented Libyan State", *The Jamestown Foundation, Hot Issues*, Washington D.C., <https://jamestown.org/program/hot-issue-the-zintan-militia-and-the-fragmentedlibyan-state/>, (Erişim Tarihi: 16.06.2020).

CZULDA, Robert, "Defence Dilemmas of the GCC States-Threats and Military Build up", *International Studies. Interdisciplinary Political and Cultural Journal*, 21(1), 2018, s. 47-68.

DAVIDSON, Christopher M., "After Shaikh Zayed: The Politics of Succession in Abu Dhabi and the UAE", *Middle East Policy*, 13(1), Spring 2006, s. 42-59.

DAVIDSON, Christopher, *The United Arab Emirates: A Study in Survival*, Lynne Rienner, London 2005.

EAST, Maurice A., "Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models", *World Politics*, 25(4), July 1973, s. 556-576.

EHTESHAMI, Anoushiravan, "GCC Foreign Policy: From the Iran-Iraq War to the Arab Awakening", *The New Politics of Intervention of Gulf Arab States, Middle East Centre, Collected Papers*, 1, April 2015, s. 13-22.

EL-GAMATY, Guma, "Qatar, the UAE and the Libya Connection", *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2017/06/qatar-uae-libyaconnection170612080219306.html>, (Erişim Tarihi: 05.06.2020).

ENNIS, Crystal A., "Reading Entrepreneurial Power in Small Gulf States: Qatar and the UAE", *International Journal*, 73(4), 2018, s. 573-595.

FELSCH, Maximilian, "Qatar's Rising International Influence: A Case of Soft Power?", *Conjuntura Internacional*, 13(1), November 2016, s. 22-34.

KÜÇÜK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ

FOLEY, Sean, "The UAE: Political Issues and Security Dilemmas", *Middle East Review of International Affairs*, 3(1), March 1999, s. 25-45.

GAUB, Florence, "From Doha with Love: Gulf Foreign Policy in Libya", *The New Politics of Intervention of Gulf Arab States*, Middle East Centre, Collected Papers, 1, April 2015, s. 52-58.

GERVAIS, Victor, "The Changing Security Dynamic in the Middle East and Its Impact on Smaller Gulf Cooperation Council States' Alliance Choices and Policies", Khalid S. Almezaini-Jean Marc Rickli, ed., *The Small Gulf States: Foreign and Security Policies before and after the Arab Spring*, Routledge, New York 2017, s. 31-46.

HABRAKEN, Koen, "The Case of Qatar: Understanding The Emirate's Exceptional Foreign Policy", Leiden University, Faculty of Social&Behavioral Sciences, (Bachelor Thesis), Leiden 2017.

HALL, Camilla, "Qatari Bank Expands Reach in Middle East", *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/6a0714f4f741-11e1-8c9d-00144feabdc0>, (Erişim Tarihi: 05.06.2020).

HELLYER, Peter, "The Evolution of UAE Foreign Policy", Ibrahim Abed-Peter Hellyer, ed., *United Arab Emirates: A New Perspective*, Trident Press Ltd., London 2001, s. 161-178.

HEY, Jeanne A.K., "Introducing Small State Foreign Policy", Jeanne A.K. Hey, ed., *Small States in World Politics: Explaining Foreign Policy Behavior*, Lynne Rienner Publishers, Boulder 2003, s. 1-11.

HULIARAS, Asteris-Sophia Kalantzakos, "The Gulf States and the Horn of Africa: A New Hinterland?", *Middle East Policy*, 24(4), Winter 2017, s. 63-73.

IBISH, Hussein, *The UAE's Evolving National Security Strategy*, The Arab Gulf States Institute in Washington, Issue Paper #4, April 6, 2017, <https://>

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

agsiw.org/wpcontent/uploads/2017/04/UAE-Security_ONLINE.pdf, (Erişim Tarihi: 16.03.2020).

JOENNIEMI, Pertti, "From Small to Smart: Reflections on the Concept of Small States", *Irish Studies in International Affairs*, 9, 1998, s. 61-62.

KASSIMERIS, Christos, "The Foreign Policy of Small Powers", *International Politics*, 46(1), 2009, s. 84-101.

KATZMAN, Kenneth, *The United Arab Emirates (UAE): Issues for U.S. Policy*, Congressional Research Service, 23 March 2015.

KAUSSLER, Bernd, *Tracing Qatar's Foreign Policy Trajectory and Its Impact on Regional Security*, Arab Center for Research and Policy Studies, September 2015.

KELLY, Saul-Gareth Stansfield, "Britain, the United Arab Emirates and the Defence of the Gulf Revisited", *International Affairs*, 89(5), 2013, s. 1203-1219.

KHATIB, Lina, *Qatar and The Recalibration of Power in The Gulf*, Carnegie Middle East Center, September 2014, https://carnegieendowment.org/files/qatar_recalibration.pdf, (Erişim Tarihi: 17.03.2020).

KHATIB, Lina, "Qatar's Foreign Policy: The Limits of Pragmatism", *International Affairs*, 89(2), 2013, s. 417-431.

KING, Stephen J., "Authoritarian Adaptability and the Arab Spring", Raymond Hinnebusch-Jasmine K. Gani, ed., *The Routledge Handbook to the Middle East and North African State and States System*, Routledge, Taylor&Francis Group, New York 2020, s. 67-86.

KIRKPATRICK, David D., "The Most Powerful Arab Ruler Isn't M.B.S. It's M.B.Z.", *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2019/06/02/world/middleeast/crown-prince-mohammedbin-zayed.html>, (Erişim Tarihi: 12.06.2020).

KÜÇÜK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ

KNUDSEN, Olav F., "Small States, Latent and Extant: Towards a General Perspective", *Journal of International Relations and Development*, 5(2), 2002, s. 182-198.

KRAUSS, Clifford, "For Qatar, Libyan Intervention May be a Turning Point", *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2011/04/04/world/middleeast/04qatar.html>, (Erişim Tarihi: 04.06.2020).

LACKER, Wolfram, *Fault Lines of the Revolution. Political Actors, Camps and Conflicts in the New Libya*, Stiftung Wissenschaft und Politik, German Institute for International and Security Affairs, SWP Research Paper 4/2013, Berlin, May 2013, https://www.swpberlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2013_RP04_lac.pdf, (Erişim Tarihi: 12.06.2020).

MASON, Robert, "Breaking the Mold of Small State Classification? The Broadening Influence of United Arab Emirates Foreign Policy Through Effective Military and Bandwagoning Strategies", *Canadian Foreign Policy Journal*, 24(1), 2018, s. 95-112.

MATTHIESEN, Toby, "Conservative Monarchies in a Transforming Region", Valeria Talbot, ed., *The Rising Gulf The New Ambitions of the Gulf Monarchies*, ISPI, 2015, s. 13-26.

MILLER, Rory-Harry Verhoeven, "Overcoming Smallness: Qatar, the United Arab Emirates and Strategic Realignment in the Gulf", *International Politics*, 2019, s. 1-20.

MOHAMMADZADEH, Babak, "Status and Foreign Policy Change in Small States: Qatar's Emergence in Perspective", *The International Spectator*, 52(2), 2017, s. 19-36.

NEUMANN, Iver B.-Sieglinde Gstöhl, "Introduction: Lilliputians in Gulliver's World", Christine Ingebritsen-Iver Neumann-Sieglinde Gstöhl-Jessica

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Beyer, ed., *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle 2006, s. 3-36.

NURUZZAMAN, Mohammed, "Qatar and the Arab Spring: Down the Foreign Policy Slope", *Contemporary Arab Affairs*, 8(2), 2015, s. 226-238.

PETERSON, John E., "The Nature of Succession in the Gulf", *The Middle East Journal*, 55(4), Autumn 2001, s. 580-601.

PETERSON, John E., "The United Arab Emirates: Economic Vibrancy and Us Interests", *Asian Affairs*, 34(2), July 2003, s. 137-142.

PRIESS, David, "Balance-of-Threat Theory and the Genesis of the Gulf Cooperation Council: An Interpretative Case Study", *Security Studies*, 5(4), 1996, s.143-171.

PULLIAM, Sara, "Qatar's Foreign Policy: Building An International Image", *Khamasin*, 2013, s. 1-10.

RADOMAN, Jelena, "Small States in World Politics: State of the Art", *Journal of Regional Security*, 13(2), 2018, s. 179-200.

RICKLI, Jean Marc-Khalid S. Almezaini, "Theories of Small States' Foreign and Security Policies and the Gulf States", Khalid S. Almezaini-Jean Marc Rickli, ed., *The small Gulf states: Foreign and Security Policies before and after the Arab Spring*, Routledge, New York 2017, s. 8-30.

ROBERTS, David B., "Behind Qatar's Intervention in Libya", *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/libya/2011-09-28/behind-qatarsintervention-libya>, (Erişim Tarihi: 04.06.2020).

ROBERTS, David B., "Qatar and the UAE: Exploring Divergent Responses to the Arab Spring", *Middle East Journal*, 71(4), Autumn 2017, s. 544-562.

ROBERTS, David B., "Punching Above Its Weight", *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2011/04/12/punching-above-itsweight-2/>, (Erişim Tarihi: 04.06.2020).

KÜÇÜK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ

ROBERTS, David B., *Securing the Qatari State*, The Arab Gulf States Institute in Washington, Issue Paper-7, 23 June 2017.

ROBERTS, David B., "Understanding Qatar's Foreign Policy Objectives", *Mediterranean Politics*, 17(2), 2012, s. 233-239.

RYAN, Curtis R., "Alliances and the Balance of Power in the Middle East", Raymond Hinnebusch-Jasmine K. Gani, ed., *The Routledge Handbook to the Middle East and North African State and States System*, Routledge, Taylor&Francis Group, New York 2020, s. 340-353.

SADJADPOUR, Karim, *The Battle of Dubai: The United Arab Emirates and The U.S. Iran Cold War*, Carnegie Endowment for International Peace, July 2011.

SAIDY, Brahim, "Qatari-US Military Relations: Context, Evolution and Prospects", *Contemporary Arab Affairs*, 10(2), s. 286-299.

SAILER, Matthias, *Changed Priorities in the Gulf: Saudi Arabia and the Emirates Rethink Their Relationship with Egypt*, Stiftung Wissenschaft und Politik, German Institute for International and Security Affairs, SWP Comments 8, January 2016, https://www.swpberlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2016C08_sil.pdf, (Erişim Tarihi: 17.03.2020).

SHERWOOD, Leah, "Risk Diversification and the United Arab Emirates' Foreign Policy", Khalid S. Almezaini-Jean Marc Rickli, ed., *The Small Gulf States: Foreign and Security Policies before and after the Arab Spring*, Routledge, New York 2017, s. 144-167.

SMITH, Keith, "Realist Foreign Policy Analysis with A Twist: The Persian Gulf Security Complex and the Rise and Fall of Dual Containment", *Foreign Policy Analysis*, 2014, s. 1-19.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

SMITH, Nicola-Michele Pace-Donna Lee, "Size Matters: Small States and International Studies", *International Studies Perspectives*, 6(3), August 2005, s. ii-iii.

SOLTANINEJAD, Mohammad, "The Security of the Persian Gulf after the Arab Revolutions", *Iranian Review of Foreign Affairs*, 3(2), Summer 2012, s. 119-142.

SOUBRIER, Emma, "Evolving Foreign and Security Policies: A Comparative Study of Qatar and the United Arab Emirates", Khalid S. Almezaini-Jean Marc Rickli, ed., *The small Gulf States: Foreign and Security Policies before and after the Arab Spring*, Routledge, New York 2017, s.123-143.

STEINBERG, Guido, *Regional Power United Arab Emirates. Abu Dhabi Is No Longer Saudi Arabia's Junior Partner*, Stiftung Wissenschaft und Politik, German Institute for International and Security Affairs, SWP Research Paper, Berlin, https://www.swpberlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2020RP10_UAE_RegionalPower.pdf, (Erişim Tarihi: 06.07.2020).

SUN, Degang, "The US Military Bases in the Gulf Cooperation Council States: Dynamics of Readjustment", *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, 4(4), 2010, s. 44-63.

SZALAI, Máté, "Small States in the Middle East: The Foundations and Application of the Complex Model of Size", Corvinus University Of Budapest, (Doctoral Thesis), Budapest 2018.

THORHALLSSON, Baldur, "Studying Small States: A Review", *Small States&Territories*, 1(1), 2018, s. 17-34.

THORHALLSSON, Baldur, "The Size of States in the European Union: Theoretical and Conceptual Perspectives", *Journal of European Integration*, 28(1), May 2006, s. 7-31.

KÜÇÜK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ

ULRICHSEN, Kristian Coates, "From Mediation to Interventionism: Understanding Qatar's Arab Spring Policies", *Russia in Global Affairs*, <https://eng.globalaffairs.ru/articles/from-mediation-tointerventionism/>, (Erişim Tarihi: 26.05.2020).

ULRICHSEN, Kristian Coates, *Qatar and The Arab Spring, Policy Drivers and Regional Implications*, Carnegie Endowment for International Peace, September 2014, <https://carnegieendowment.org/2014/09/24/qatar-and-arab-springpolicy-drivers-and-regional-implications-pub-56723>, (Erişim Tarihi: 14.03.2020).

ULRICHSEN, Kristian Coates, "Small States with a Big Role: Qatar and the United Arab Emirates in the Wake of the Arab Spring", *HH Sheikh Nasser alMohammad alSabah Publication Series*, Durham 2012, <https://www.dur.ac.uk/resources/alsabah/alSabahPaperUlrichsenno3.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.03.2020).

VAICEKAUSKAITĒ, Živilē Marija, "Security Strategies of Small States in a Changing World", *Journal on Baltic Security*, 3(2), 2017, s. 7-15.

VÄRYNEN, Raimo, "On the Definition and Measurement of Small Power Status", *Cooperation and Conflict*, 6(2), 1971, s. 91-102.

WALSH, Declan-Eric Schmitt-John Ismay, "American Missiles Found in Libyan Rebel Compound", *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2019/06/28/world/africa/libya-american-missiles.html>, (Erişim Tarihi: 12.06.2020).

WILLOUGHBY, John, "Segmented Feminization and the Decline of Neopatriarchy in GCC Countries of the Persian Gulf", *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 28(1), 2008, s. 184-199.

YOUNG, Karen E., *The Emerging Interventionists of the GCC*, LSE Middle East Centre Paper Series/02, December 2013.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

YOUNG, Karen E., *The Interventionist Turn in Gulf States Foreign Policies*, Arab Gulf States Institute in Washington, Issue Paper #4, June 1, 2016, https://agsiw.org/wp-content/uploads/2016/06/Young_Interventionist_ONLINE.pdf, (Erişim Tarihi: 15.03.2020).

ZUNES, Stephen, "US Hegemony and MENA", Raymond Hinnebusch-Jasmine K. Gani, ed., *The Routledge Handbook to the Middle East and North African State and States System*, Routledge, Taylor & Francis Group, New York 2020, s. 324-339.

KÜÇÜK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ

STRUCTURED ABSTRACT

Qatar and the UAE, as small states with various limitations and vulnerabilities, tried to maintain their sovereignty and survive by exhibiting traditional foreign and security policy behavior. However, in the last decade, both states have increasingly turned towards an activist and interventionist foreign policy across the region. The orientation of Qatar and UAE to interventionist foreign policy is an unusual behavior in the context of small states. Contrary to the opinion that small states follow balancing or bandwagoning strategies in the literature, it is observed that foreign and security policy behaviors of small states become more complex in the case of Qatar and UAE. They ensure their security through regional alliances and bilateral alliances with major states, and at the same time achieve some degree of autonomy; however, military interventions of Qatar and UAE against security issues in the region have paved the way for theoretical debates about small state foreign and security policy behavior in the literature.

This article aims to identify the factors that cause this behavior in Qatar and UAE example and to reveal its originality in small state foreign policy literature. For this purpose, by examining the example of Libya, where both states intervene militarily, they examine why they intervene military, although they are small states. In this article, it is claimed that Qatar and UAE have turned to this kind of policy as a result of leading changes, enormous capital accumulation, great state protection and disruption of power balance in the region. Also, the Libyan intervention is claimed to be an attempt by these states to gain influence in the region and become regional actors.

At the country level, leadership changes and economic growth caused by rising hydrocarbon prices in the 2000s have led to a radical foreign policy orientation of Qatar and the UAE as small states. At the regional

level, the US invasion of Iraq in 2003 and the 2011 Arab uprisings brought about changes in the balance of power. As a result of the weakening in the balance of power in Iraq, Egypt, Syria and Libya, which are seen as traditional power centers in the region, Saudi Arabia and Gulf countries, which see this void as an opportunity, have started to rise. In this process, Qatar and the UAE have turned to an ambitious foreign policy with excessive defense spending and arms supply and have a military accumulation for interventions. The military presence of the USA in both countries and in the Gulf in general facilitates their active foreign policy.

It can be said that small states, who are sure that their national security will be protected, can turn to interventionist policy. It has been observed in the case of Qatar and UAE that interventionist policies can take place in line with the interests of major states providing security guarantees and within their consent or non-opposition. At this point, in this article, the factors that affect the orientation of Qatar and UAE to interventionist policy are evaluated separately and the basic parameters of a possible interventionist behavior of small states are presented.

While the intrusive foreign policy behavior of Qatar and UAE that we observed in Libya after 2011 was initially perceived as an attempt to gain visibility and status in the international community, during the civil war that started after the overthrow of the Gaddafi administration, it was revealed that both states acted in order to establish an activity in the region in general, to prevent the regional status quo from deteriorating against themselves, to eliminate their perception of threats and to use the transformations in the region in their favor.

Qatar and UAE have tried to direct the country in their own interests by supporting two different administrative structures in Libya as well as military air operations and by providing various support to armed groups. While Qatar supports the Tripoli-based Government of National Accord

KUÇUK DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: KATAR VE BAE'NİN LİBYA MÜDAHALESİ

and its particularly Islamic armed groups; the UAE supports the Libyan National Army and its affiliated groups led by Khalifa Haftar, based in Tobruk. At this point, it can be said that both states carry out proxy wars within their means. This kind of policy behavior is not seen in the literature of small state behavior. Consequently, the interventionist policy of both states towards Libya has originality when considered within the framework of the small state approach.

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE*

Reducing Poverty in the Local Government System of CHAD Republic

Mahamat Abakar MAHAMAT**

Serpil GÜDÜL***

Kamil Ufuk BİLGİN****

Öz

Yerel yönetimler, ulusal kalkınma politikalarında önemli bir yere sahiptir. Ancak, ulusal güç ve kaynaklarının, yerel yönetim seviyelerine aktarılmasının risk ve faydalarına ilişkin araştırma ve incelemelerde, adem-i merkeziyetçilik/yerinden yönetim sayesinde yoksulluğun azaltılmasına yönelik pozitif verilerin daha çok ele alınmasına ihtiyaç vardır. İşte bu çalışmanın amacını da ÇAD ülkesi özelinde, bu mücadelenin yerel ölçekteki konumu belirlemektir. Zira, sadece 1990 yılından bu yana adem-i merkeziyetçilik programının izlendiği ÇAD'da merkezi devlet, ulusal kaynak, işlev ve hizmetlerin merkezi hükümetten yerel yönetimlere devredilmesine ilişkin bir yönetime evrilmektedir. Böylece hükümetin duyarlılığı, şeffaflığı ve hesap verebilirliği sayesinde, halkın karar sürecine katılımı ve temel hizmetlere erişimi mümkün olabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: ÇAD Cumhuriyeti, ÇAD Yerel Yönetimleri, ÇAD'da Yoksullukla Mücadele.

Abstract

Local governments have an important place in national development policies. However, in research and analysis of transferring national powers and resources to local government levels, decentralization is positively in reducing poverty. However, in research and analysis of the benefits and risks of transferring national powers and resources to local government levels, decentralization is positively important in reducing poverty. Here, the purpose of this study is to determine the position of this struggle at the local scale, specific to the CHAD country. The CHAD, where the decentralization program has been followed only since 1990, the central state is evolving into a management regarding the transfer of national resources, functions and services from the central government to local governments.

Keywords: CHAD Republic, CHAD Local Governments, Reducing poverty in CHAD.

* **Makale Geliş Tarihi:** 29.09.2020 **Yayına Kabul Tarihi:** 18.12.2020

** Dr., Université Hec-TCHAD, Department of Administration Publique, mahamatabakar176@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3910-7596.

*** Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üni., Uluslararası İlişkiler Böl., serpil.gudul@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1124-7968.

**** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üni., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Böl., kamil.bilgin@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5715-5466.

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

GİRİŞ

Adem-i merkeziyetçi yönetim, devletin ayrıcalıklarının ve kaynaklarının bazılarını bölgesel, toplumsal ve kırsal düzeylerde seçilen yerel makamlara devrettiği bir yönetim sistemidir. Devlet ile yerelleşmiş topluluklar arasında güçlerin, becerilerin, sorumlulukların ve kaynakların paylaşımıdır.

Çad'da adem-i merkeziyet süreci, 1996 yılında temelinin atıldığı 31 Mart Anayasası ile başlamıştır. Anayasanın uygulanmasında çeşitli yasal ve düzenleyici metinler ele alınmıştır. Yerel yönetimlerin statüsüyle ilgili 16 Şubat 2000 tarihli ve 02/PR/2000 sayılı Organik Kanun, merkeziyetçi toplulukların seçim sistemi ile ilgili 16 Şubat 2000 tarihli ve 03/PR/2000 sayılı Kanundur.

Yerel yönetim; yerel halkın, seçilmiş yerel organlar aracılığıyla kendisini özgürce yönetmesine olanak sağlayan bir yerel demokrasi ifadesidir. Bu çalışmada Çad'ın yerel yönetim sistemi araştırılmıştır. Çalışmaya öncelikle Çad hakkında genel bilgiler verilerek başlanmıştır. Bu bağlamda Çad'ın genel olarak tarihi, coğrafyası, iklimi, ekonomisi ve sosyal yapısı ele alınmıştır. Daha sonra Çad'ın devlet yapısı ve yerel yönetimlerin yoksullukla mücadelesi üzerinde durulmuştur.

GENEL OLARAK ÇAD CUMHURİYETİ

Çad Cumhuriyeti, Orta Afrika'da Libya'nın güneyinde, Sudan'ın batısında, Nijer ve Nijerya'nın doğusunda, Kamerun ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nin kuzeyinde yer alan; denize kıyısı olmayan bir Afrika ülkesidir. Başkenti N'djamena olan Çad Cumhuriyeti'nin 1.284.000 km² ülke topraklarının %60'ı çöl olduğundan, nüfusu sadece 14 milyondur. Ülkenin kuzeyinde 25.000 km² büyüklüğünde "Çad Gölü" bulunmaktadır. Ancak bu gölün de büyük bir kısmı bataklıktır. En yüksek dağı, 3.415 metre ile Tibesti Mesifi Dağı'dır. Çad Gölü kıyılarında balıkçılık yapılmakta, diğer sulak alanlarda ise

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

tahıl ve hurma yetiştirilmektedir. Ülke halkının geçimi genelde hayvancılık üzerinedir.¹ Bu kapsamda büyükbaş hayvan yetiştiriciliği ve ulaşımda kullanılan deve yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Çad'da enlem farkı nedeniyle çeşitli iklimlere rastlanmaktadır. Güneyinde tropik iklim görülmekte ve yağışın etkisi tüm Çad'da hissedilmektedir. Mayıs ve Ekim ayları döneminde, ülke topraklarına 800-1200 mm arası yağış düşmektedir.² Ayrıca tropik iklim sonucunda çeşitli tropik meyveler yetiştirilmektedir. Ülkenin orta kesimlerinde ise, yarı kurak bir iklim görülmektedir ve yılda 300-800 mm arası yağış düşmektedir. Kuzeyde ise, çölden kaynaklanan sıcak iklim görülür ve yağış miktarı görece azdır. Ülkenin sıcaklık ortalaması, 12°C-50°C arasında değişmektedir.³

Çad'ın genel bitki örtüsü coğrafi olarak bulunduğu iklim kuşağına göre değişmektedir. Ülkenin güneyinde yaprak dökmeyen ağaçlar ve fundalıklar vardır. Ülkenin orta kuşağında savana, çap ve bozkır bitkileri bulunmaktadır. Ülkenin kuzey bölgelerinde yer alan vahalarda ise hurma yetiştirilmektedir. Orta ve güney kesimdeki vahşi hayat (aslan, leopar, manda ve filler vb.), turistler ve avcılar için caziptir.⁴

Çad, kuzeyinde yer alan İslami bölge ile güneyinde bulunan Orta Afrika arasında bir geçiş bölgesi olması sebebiyle stratejik bir konuma sahiptir. 11 farklı etnik köken ve bunlara bağlı alt unsurlardan oluşan nüfus yapısıyla Çad'da, kuzeyde bulunan Müslüman berberi siyahları ile güneyde bulunan sahra siyahları arasında Şari Nehri bulunmaktadır. Kuzeyde bulunan Müslüman berberi siyahlardan olan Araplar, hayvancılık yapmaktadırlar. Sudan sınırına yakın bölgede yaşayan Wadaianlar ise çiftçilikle geçimlerini

1 "Le TCHAD en Bref", *Archive*, <https://web.archive.org/web/20151222081746/http://www.inseedtchad.com/?Le-TCHAD-en-bref>, (Erişim tarihi: 10.08.2020); İnsan ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, https://insamer.com/tr/cad_722.htm, (Erişim Tarihi: 10.08.2020).

2 Samuel Decalo, *Historical Dictionary of Chad*, 2. Cilt, The Scarecrow Press, Metuchen 1987, s. 3; "Çad", *Coğrafya Dünyası*, <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/cad.htm>, (Erişim Tarihi: 11.08.2020).

3 "Çad", *Coğrafya Dünyası*, <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/cad.htm>, (Erişim Tarihi 11.08.2020).

4 Aynı yer.

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

sağlamaktadırlar. Diğer taraftan Touboular, çölde yaşarlar. Saralar, güneyde yaşayan en büyük grubu oluşturur ve çiftçilikle uğraşmaktadırlar. Halkın %95'i kırsal alanda, kalanı ise şehirlerde yaşamaktadır.⁵ İki milyonun üzerindeki nüfusuyla Başkent Ndjamena, ülkenin en büyük şehridir.

7. yüzyılda ülkenin tanıştığı İslam dini, ırk ve renk ayrımı gözetmemesiyle genel kabul görmüş ve ülkede hızla yayılmış olup; bugün Çad'da en yaygın dindir. Buna karşın halkın yaklaşık %35'ini Hıristiyan nüfus oluşturmaktadır.⁶ Ülkenin resmi dili sömürgeci ülke Fransa'nın etkisiyle Fransızcadır. Bununla birlikte Arapça lehçeler, özellikle kuzey bölgelerde yaygındır. Eğitim sisteminde Fransa'nın etkisi hâkimdir. 2016 Dünya Bankası verilerine göre, 15 yaş üstü yetişkin nüfusun %26'sı okuryazardır; ancak bu oran, 15-24 yaş arası genç nüfusta %41'dir. Bu rakamlar, Çad'da okuryazarlık oranının hızla artmakta olduğunu göstermektedir.⁷

Çad'da ülke içi ulaşım hizmetleri gelişmemiştir. Karayollarının neredeyse hiçbiri asfaltlanmamıştır. Ülkenin yüzölçümünün çok büyük olması ve söz konusu yüzölçümün büyük bir kısmının çöl olması, asfaltlanamamasının en büyük nedeni olarak görülebilir. Ülkede yolların çoğunlukla toprak olmasından dolayı her yağmur yağdığında çamurla mücadele hem ulusal ve yerel yönetimlerin hem de halkın en büyük sorunudur.

Diğer bir ulaşım sorunu ise ülkede demiryolunun olmamasıdır. Bu nedenle ulaşımda büyük sıkıntı çekilmektedir. Ülkede 59 havalimanı bulunmaktadır. 2017 verilerine göre, bu havaalanlarından %9'u asfaltlanmış uçuş pistine sahip olup; geri kalanlarında asfalt uçuş pisti

5 "Çad", *Coğrafya Dünyası*, <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/cad.htm>, (Erişim Tarihi 11.08.2020); "Çad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cad>, (Erişim Tarihi: 12.08.2020).

6 "Integrated Country Strategy-Chad", *US Department of State*, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/01/ICS-Chad.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

7 "Country Profile-CHAD", *The World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.1524.LT.ZS?locations=TD>, (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

bulunmamaktadır.⁸ Sadece başkent N'Djamena Havalimanı, büyük uçakların inişine uygundur.

ÇAD CUMHURİYETİ TARİHSEL SÜRECİ

1910 yılında Fransız sömürge yönetimine geçen Çad'ın mevcut başkenti askeri baraka olarak kurulmuş ve bir Fransız subayın isminden esinlenerek Fort Lamy olarak adlandırılmıştır. Çad, Almanlara karşı kıtada stratejik bir ülke konumunda olduğundan Fransa tarafından sömürge bir ülke olarak yönetilmiştir. Bağımsız bir Çad Cumhuriyeti olabilmesi, 11 Ağustos 1960 tarihinde gerçekleşebilmiştir. Bu tarihten sonra Çad, 1990 yılına kadar "Hissein Habre" tarafından yönetilmiştir. 1 Aralık 1990 tarihinde askeri darbeye yönetime gelen "İdriss Déby İtno", günümüzde halen ülkeyi yönetmeye devam etmektedir.⁹

1 Aralık 1990 tarihinde Genelkurmay Eski Başkanı İdris Déby İtno, askeri darbeye Hissein Habre'nin iktidarına son vermiştir. Daha sonra İdriss Déby, 1996, 2001, 2006, 2011 ve 2016 Cumhurbaşkanlık seçimlerini kazanmıştır. Déby döneminde, uzun süre askıya alınan çok partili siyasi sistem yeniden kurulmuştur. Ancak 2005 yılında, Başkan Déby'nin Anayasa'yı Cumhurbaşkanı seçilmek üzere üçüncü kez değiştirme girişiminin ardından, isyancılar ile hükümet güçleri arasında silahlı çatışmalar çıkmıştır. İdriss Déby'nin iktidara gelmesinin ardından 1997, 2002 ve 2011 yıllarında parlamento seçimleri yapılmıştır.¹⁰

⁸ "Chad", *The World Factbook-Central Intelligence Agency*, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/cd.html>, (Erişim Tarihi: 19.08.2020).

⁹ "Çad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cad>, (Erişim Tarihi: 12.08.2020).

¹⁰ Emmanuel Kwaku Akyeampong-Henry Louis Gates, *Dictionary of African Bibliography*, V. 1-6. USA: Oxford University Press, 2010, s. 172-174. Ayrıca bkz: "Chad's authoritarian Deby unwilling to quit", *DW*, <https://www.dw.com/en/chads-authoritarian-deby-unwilling-to-quit/a-19173621>, (Erişim Tarihi: 21.08.2020); "This African Country Has Had a Yearlong Ban on Social Media. Here's What's Behind the Blackout", *Time*, <https://time.com/5559491/chad-social-media-internet-ban-censorship/>, (Erişim Tarihi: 21.08.2020).

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

Ülkenin başkentinde Fransa'nın askeri üssü bulunmakta olup; 1 Ağustos 2014 tarihi itibarıyla faaliyete geçen ve bölgedeki Fransız askeri varlığını tek çatı altında toplayan "Barkhane", askeri harekâtın merkezi komutası kurulmuştur.¹¹ Çad, halen bölgesel istikrar için *G5 Sahel Ortak Kuvvetleri'nin* bir üyesidir.

Çad Cumhuriyeti, yarı başkanlık sistemiyle yönetilmekte ve Cumhurbaşkanı geniş yetkilere sahiptir.¹² Çad Ulusal Meclisi'nde, tekdüze bir sistem kabul edilmiştir ve 188 milletvekili bulunmaktadır. Ancak siyasetçileri, dini önderleri ve bazı sivil toplum örgütlerinin temsilcilerini bir araya getiren forumda kabul edilmiş ve 11 Nisan'da hükümet tarafından onaylanmış olan yeni anayasayla tam başkanlık sistemine geçilmiştir.

Yeni anayasayla Çad, 11 Nisan 2018 tarihinde, "Dördüncü Cumhuriyet Dönemi" içerisine girmiştir.¹³ Yeni Çad Anayasası, 228 maddeden oluşmaktadır. Yeni sistemde, devlet başkanının görev süresi 5 yıldan 6 yıla çıkarılmıştır. Anayasaya göre, başkan yardımcılığı görevi bulunmamaktadır. Yeni sistemde, başkan iki defa seçilebilecektir. Ayrıca milletvekillerinin 4 yıl olan görev süresi, 5 yıla çıkarılmıştır. Yeni anayasaya göre, Çad diasporası ve ülkedeki göçebe topluluklar mecliste temsil edilebilmektedir. Yargı sistemine yönelik de yeni düzenlemelerin getirildiği anayasada, Anayasa Konseyi ve Sayıştay kaldırılarak yerine "Yüksek Mahkeme" kurulmuştur.¹⁴

11 Maxime H.A. Larive, "Welcome to France's New War on Terror in Africa: Operation Barkhane", *The National Interest*, August 7, 2014, <https://nationalinterest.org/feature/welcome-frances-new-war-terror-africa-operation-barkhane-11029>, (Erişim Tarihi: 18.08.2020).

12 "Chad's Constitution of 2018", *Constitute Project*, https://www.constituteproject.org/constitution/Chad_2018.pdf?lang=en, (Erişim Tarihi: 10.06.2020).

13 "Chad Parliament Approves New Constitution Expanding President's Powers", *Reuters World News*, April 30, 2018, <https://www.reuters.com/article/us-chad-politics-idUSKBN1111RC>, (Erişim Tarihi: 10.06.2020).

14 "Chad's Constitution of 2018", *Constitute Project*, https://www.constituteproject.org/constitution/Chad_2018.pdf?lang=en, (Erişim Tarihi: 10.06.2020). Ayrıca bkz: Sioudina Mandibaye Dominique, "Reforming the Content, Rather than Context, of the Chadian Constitution: Old Wine in a New Bottle?", *Constitutionnet*, <http://constitutionnet.org/news/reforming-content-rather-context-chadian-constitution-old-wine-new-bottle>, (Erişim Tarihi: 12.06.2020).

ÇAD CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİ

Çad Cumhuriyeti, genel olarak merkezi bir yönetim olarak kabul edilmemesine rağmen Çad Cumhurbaşkanlığı, Dördüncü Anayasa'nın yürürlüğe girmesinden bu yana devlet yönetiminde çok hayati bir rol üstlenmiştir. Anayasa'nın 79. maddesine göre, Başbakanı Cumhurbaşkanı atamaktadır. Bakanlar ise Başbakan'ın önerisi üzerine atanmakta ve görevlerine son verilmektedir. Anayasa'nın 84. maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nun gündemine giren sivil ve askeri kamu görevlileri, Cumhurbaşkanı tarafından atanır. İkincisi, Sivil, Askeri ve Yüksek İdare Mahkeme Başkan ve üyeleri de sadece Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Ayrıca stratejik nitelikte olan şirketlerin yöneticileri de Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Anayasa'nın 84. maddesine göre Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu'nda görüşülmekte olan kararnameleri ve kararları da imzalar. Zira haftalık olarak toplanan Bakanlar Kurulu'na başkanlık eder. Ancak Cumhurbaşkanı, bu yetkisini Başbakan'a devredebilir.¹⁵

Çad Cumhurbaşkanı'nın normal dönemdeki bu yetkileri, istisnai dönemlerde genişletilmektedir. Zira Anayasa'nın 87. maddesine göre, istisnai dönemde Çad Cumhurbaşkanı şartların gerektirdiği önlemleri almaya yetkilidir. Bu maddenin belirsiz ifadesi, Cumhurbaşkanı'nın hem yasa hem de yönetmelik alanında yer alabilecek genel ve kişisel olmayan nitelikteki önlemleri almasına yol açabilir. Cumhurbaşkanı kanun koyucu olur ve aynı zamanda doğrudan düzenleyici otorite rolünü üstlenir. Bunun anlamı, Bakanlar Kurulu'nun dışında kararnameler çıkarabileceği ve gerekli gördüğü kamu görevlilerinin atamasını yapabileceğidir.

¹⁵ "Chad's Constitution of 2018", *Constitution Project*, https://www.constituteproject.org/constitution/Chad_2018.pdf?lang=en, (Erişim Tarihi: 10.06.2020).

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

Çad Cumhuriyeti'nde Başbakan, hükümetin başı olarak Ulusal Meclis'e karşı sorumlu olup; Anayasa'ya göre, görev ve yetkileri şu üç grup altında toplanabilir:¹⁶

- İlk olarak Başbakan, tüm vatandaşlara, yasaların uygulanmasından sorumlu bir otorite olarak tüm kamu kurumlarına doğrudan başvuru yapabileceklerini bildirir. Ulusal Meclis tarafından kabul edilen yasaların uygulama koşullarını tanımlayan bir yetkiyi kullanır. Bu yetkiyi, hükümet üyeleri ve Çad'ın Başkanı olarak Bakanlar Kurulu üzerinden kullanır.
- İkinci olarak Başbakan, hükümet işlerini koordine etme yetkisine sahiptir. Anayasa'nın 102. maddesi göre, bazı yetkilerini hükümet üyesi bakanlara devredebilir. Benzer şekilde, merkezi hizmetlerinin örgütlenmesinde, özellikle hangi hizmetlerin hangi kararnameyle belirleneceği yetkisine sahiptir. İki farklı bakanlığa bağlı iki yönetim arasındaki ihtilaf durumunda, Başbakan çözüme müdahale ederek bunu tahkim edebilir.
- Son olarak, her bakanlık teşkilatındaki birimleri, müdürlük seviyesine kadar belirleyen Başbakan'dır.

İlkece, Başbakanlık teşkilatı hükümetin idaresi ve yürütülmesi sürecinde itici güç rolüne izin verecek şekilde tasarlanmıştır. Buna göre Başbakanlık, iki hizmet alanından oluşmaktadır:¹⁷ *Kabine* ve *Genel Sekreterlik*.

Kabine, Başbakan tarafından güvendiği kişiler arasından seçilenlerden oluşur. Kabine üyeleri, Başbakan'la işbirliği içinde çalışırlar. Başbakanlık teşkilatında Kabine dışında bir de Genel Sekreterlik bulunmaktadır.

Genel Sekreterlik içinde genel müdürlükler ile misyon başkanları tarafından yönetilen bölümler bulunmaktadır. Bu bölümlerin adlandırmaları, bakanlık adlarıyla örtüşmektedir.

¹⁶ Aynı yer.

¹⁷ Aynı yer.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Başbakanlık içinde son olarak, “Devlet Müfettişliği”, “Yolsuzlukla Mücadele Yüksek Yetkilisi” ve “Yerel Yönetimler Ulusal Komisyonu” gibi özel birimler de bulunmaktadır.¹⁸

Çad Cumhurbaşkanı ve Başbakanı, hükümetin oluşturulması sırasında yeni bakanlıkların kurulması için siyasi ve hukuki özgürlüğe sahiptir. Bu konuda bazı ülkelerde olduğu gibi çerçeve bir kanunla önceden belirlenmiş anayasal yükümlülükler bulunmamaktadır. Bu özgürlük, hükümet üyelerinin/bakanlıkların sayısını, yetkilerini ve dolayısıyla bakanlıkların isimlerini de kapsayan bir özgürlüktür. Politik tercihlere göre oluşturulmasına izin verilir. Bununla birlikte çeşitli bakanlık bölümlerinin isim vb. değişimleri söz konusu olduğunda, kamusal ihtiyaçlar dikkate alınmakla birlikte; bazen çok yüksek maliyetlere yol açabilmektedir. Her durumda, bu türden değişiklikleri, hükümetlerin konjonktürel uyum süreci olarak görmek, doğal bir esneklik sayılmalıdır. Ancak, bu türden yapısal esneklikler, hükümet ve bakanlıkların asıl hiyerarşik yapısını ve işlevselliğini olumsuz etkilememelidir. Zira Çad’ın hükümet hiyerarşisi, Cumhurbaşkanı ve Başbakan’dan sonra gelmek üzere, Bakanlık içi hiyerarşiye doğru uzanmaktadır. Buna göre, Fransız deneyiminden ilham alınarak Başbakan’dan sonra gelmek üzere Devlet Bakanı, Bakanlar, Bakan Delegatesi (yardımcısı) ve Müsteşarlar bulunmaktadır.

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLERİ (DÉCENTRALISATION)

Çad’da adem-i merkeziyetçilik sürecini yönlendirmek üzere çeşitli faktörler etkileşime girmektedir. Merkezileşme mantığından bahsetmeden adem-i merkeziyetten bahsetmek mümkün değildir. Bu yüzden konu, ilk unsurlar üzerinden ele alınmalıdır. Bunlar, iç faktörler ve dış faktörler olmak üzere iki grupta ele alınabilir.

¹⁸ Aynı yer.

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

Tarihsel ve içsel olarak bakıldığında, bölgesel sosyal taleplerin aniden ortaya çıkmadığı söylenebilir. Gerçekten de sömürgeci iktidarın yürürlüğe girmesiyle birlikte sömürge dönemi, toplumsal taleplerle işaretlenmiştir. G. Lisette'nin Çad İlerleme Partisi'nin milletvekili olarak seçilmesiyle birlikte ülkede önemli bir adem-i merkezîyetçilik propagandası başlamıştır. Bernard Lanne'ye göre, kentler de dâhil olmak üzere etnik çatışmaların yol açtığı ağır siyasi atmosferi engelleme çabası, yeni kurumların kurulmasına ilham verecektir.¹⁹ Partilerin oluşturulması ve zanaatkâr grupların talep ettiği istişare yapıları, danışma mekanizmalarının işlerlik kazanması için giderek daha önemli alanların yaratılmasına yol açmıştır.

Engin bölgeler yaratılması amacıyla 1946-1947 yılları arasında büyük bir idari reform yapılmıştır.²⁰ Bu reform, ülkenin bağımsızlığından itibaren bir süre daha devam etmiştir. Tek bir kolejde çoğunluk listesi oyuyla 4 yıllığına seçilen ve 36 üyeden oluşan bir genel konsey kurulmuştur. Çad, daha sonra her biri 18 üyeli iki seçim bölgesine ayrılmıştır. Bu iki seçim bölgesi, Logone, Mayo-Kebbi ile Moyen Chari de dâhil olmak üzere, güney bölgelerinin diğer kısımlarıdır. Parti organizasyonunda ve siyasi gruplaşmada mevcut eksiklikler, bu aktörlerin konseyde istenilen şekilde temsil edilmesine engel olmuştur.²¹

Sömürge dönemindeki demokratik uygulamalara bu kısa genel bakış, birtakım zorluklara maruz kalmaktadır. Bu bakış, idareyi halka daha da yaklaştırma çabasının ve kaliteli bir hizmet sunma arzusunun sınırlı da olsa var olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

Çad, bağımsızlığını kazandığında 7 belediyesi vardı. 13 Şubat tarihli ve 1960/07/INT sayılı Tüzük, demokratik ve coğrafi olarak belirlenmiş bir bölgedeki bir dizi köyü düzenleyen yerel otoriteler gibi, kentsel toplulukların

¹⁹ Bernard Lanne, *Tchad-Libye: La Querelle Des Frontières* Vol. 4, Karthala Edition, 1982, s. 509.

²⁰ Bernard Lanne, *Histoire Politique du Tchad de 1945 à 1958: Administration, Partis, Élections*, Karthala Editions, 1998, s. 79.

²¹ Lanne, 1998, s. 116.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ve kırsal toplulukların oluşturulmasına izin vermiştir. Bu belediyeler, 1975 yılında N'Djamena'nın dışında başlayan askeri darbe yönetimi tarafından ortadan kaldırılmıştır²²

Bağımsızlık sonrası idari yapı, siyasal rejimler tarafından art arda uygulanan sömürge kültüründen beslenmeye devam etmiş ve 1990 yılına kadar tek parti iktidarda olmuştur. Genel olarak Afrika kıtasında ve özellikle de Fransızca konuşan Sahra altı devletlerinde patlayan demokrasi talepleri, Çad'da henüz emekleme dönemindedir. Her ülkedeki organik manzaraya yeni bir fizyonomi kazandırmak için önemli siyasi, sosyal ve hatta kültürel değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişiklikler, yeni gelişme zorluklarını uyumlu bir şekilde yönetmek ve etkin katılımlarıyla halka kaliteli bir hizmet sunmak için az veya çok belirgin etkiler üretmek için karşılıklı etkileşimde bulunan çok sayıda faktör tarafından tetiklenmiştir. ²³

Devletlerin, halklarının yaşam koşullarını iyileştirmedeki rollerinin sorgulanması, 1980'lerde ortaya çıkan bir durumdur. Hazırlanan bir rapor, devletlerin kalkınma konularında serbest bırakılmasına özellikle vurgu yapmıştır. Şehirlerin orantısız büyümesi ve bu büyümenin etkilerinin getirdiği sorunları yönetmek, bazı yazarların ifade ettiği gibi “devletlerin içinde bulunduğu, açık siyasi kararlar alma bağlamında yaşadıkları zayıflık (...) kapasite eksikliği”, uluslararası kurumların alarm zillerini çalmalarıyla yakından ilişkilidir.²⁴

Sosyal ve ekonomik krizlerin bu bağlamı, 1980'lerin sonlarında Bretton Woods kurumlarının yapısal uyum planlarının kalkınma için mükemmel bir faktör olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Bu programların uygulanışı ve yapılan değerlendirme, kendi sınırlarını göstermiştir. Dolayısıyla siyasal

22 Pierre-Laurent Frier, *Precis de droit administratif*, Montchrestien Dalloz 12 eme edition, France 2004, s. 57.

23 Panayotis Poulis, *Droit Constitutionnel et Institutions Helléniques*. Editions L'Harmattan, 2008, s. 34.

24 Georges Vedel-Pierre Devolvé, *Droit Administratif*, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Presses Universitaires de France, Paris 1992, s. 246.

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

yaşamdaki demokratikleşme rüzgârı, yapısal uyum kısıtlamalarının ters etkilerini azaltma stratejisi olarak gelişmiştir. Bütçe azlığı bağlamında halk ile yerel makamlar arasında aracı kurum olarak görev yapacak bir sivil toplumun ortaya çıkışının desteklenmesi, buna örnek teşkil etmektedir. Giderek artan bir şekilde sivil toplum, genel olarak kalkınma sorunları ve özellikle de toplulukların teşvik edilmesi, sosyal ve yasal olarak korunması gibi savunmasız gruplara yönelik eylemler hakkında kamu gücünün önemli bir oyuncusu ve konuşmacısı haline gelmektedir²⁵

Eylemlerin teklif edildiği veya önerildiği grupların spesifik bağlamlarının dikkate alınması aşamalı olarak gerçekleştirilmektedir. Çad'da sivil toplum, bunu başarmak için Büyüme ve Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgesi de dâhil olmak üzere ülkenin kalkınmasına ilişkin belgelerin hazırlanmasında katılımcı olarak yer almaktadır. Bu belgenin geliştirilmesi yönünde Birleşmiş Milletler sisteminin güvencesi olan Bin Yıl Kalkınma Hedeflerine atıfta bulunmaktadır.²⁶

Aynı durum, insan hakları ihlalleri üzerine yürürlükte olan güçlerin sorgulanması için de geçerlidir. Küreselleşme ve uluslararası engelleri uluslararası organlarca sürdürülen tek biçimlilik mekanizmalarıyla ortadan kaldırma girişimleri, daha fazla başarı elde etme amacıyla uluslararası taahhütte bulunan Çad için bir zorunluluktur.²⁷ Bunu sağlamak için halk, yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik politikalara katılmalı ve sosyal bir uyum ortamı yaratılmalıdır. Aynı zamanda küreselleşme karşıtı hareketler, bölgesel ve ulusal azınlıklar için temel varoluş hakları olan kültürel ve dilsel tanınma hakkını talep etmekte gibi görünmektedir. Bu hareketin, kalkınma sorunlarının yerel yönetimi kolaylaştıracak bir araç olarak kabul edildiği adem-i merkeziyetçiliğin, mantığını ve ilkelerini körüklemeye katkıda bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda hedeflenen,

25 Louis Favoreu-André Roux, "La Libre Administration des Collectivités Territoriales est-elle une Liberté Fondamentale?", *Les Cahiers du Conseil Constitutionnel*, 12, 2002, s. 89.

26 "Chad: Poverty Reduction Strategy Paper", *International Monetary Bank*, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2010/cr10230.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.09.2020), s. 3.

27 Frier, a.g.e., s. 57.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

sosyal grupların kamu yaşamına katılımını ve kaliteli kamu hizmetlerine erişimini kolaylaştırmaktır. Bu hedefleri reddetmek, eylemleri finanse eden başışçılar bu ediminden vazgeçirir.²⁸

Halka yakın bir temsil sisteminin kurulmasının hem yerel kalkınmayı hem de demokrasiyi desteklemesi gerekmektedir. Kalkınma aktörleri, yerelleşme alanlarını, kendi bölgelerini etkileyen politikaların geliştirilmesine ve yönetilmesine insanları dâhil etmek için bir süreç olarak görmektedir. Bu durum, halkın temel ihtiyaçlarının karşılanmasını, bölgesel ve bireysel eşitsizliklerin azaltılmasını, hükümetin halka daha yakın olmasını ve kurumların katılımcı ve sorumlu bir gelişim süreci geçirmesini gerektirmektedir. Çad Cumhuriyeti'nde halen görev yapan yerel yönetim birimleri şunlardır:²⁹

- Bölge Yönetimi
- İl Yönetimi
- Belediye Yönetimi
- Kırsal Topluluklar

ÇAD BÖLGE YÖNETİMİ (PRESİDENT DE CONSEİL REGIONAL)

Çad yerel yönetimler sisteminde, bölgesel yönetim en üst seviyededir. Bölge, devletin ekonomik ve sosyal eyleminin tasarım ve bölgesel planlama düzeyini oluşturur. Bölgesel konsey, hizmetlerin koordinasyonunu, denetimini ve bölgesel görevlerin yerine getirilmesini sağlamaktadır. Bölge; aynı ekonomik, sosyal ve kültürel alanı oluşturan birkaç ilden ve uygun bir mekânsal planlama çerçevesinden oluşmaktadır. Bölge, tüzel kişiliği ve finansal özerkliği olan bölgesel bir kamu otoritesidir.

²⁸ Aynı yer.

²⁹ Géraud Magrin, *Géographie d'une guerre ordinaire*. EchoGéo, Tchad 2008, s. 35.

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

Çad'daki her bölge, bir yandan müzakere eden bir organ olan bölgesel konsey tarafından yönetilirken; diğer yandan ise yürütme organı tarafından, elindeki topluluğa özel bir idare sahibi olan bölgesel konsey başkanı tarafından yönetilmektedir. Bölgesel konsey, altı yıl için dolaylı olarak seçilen tüm bölgesel konsey üyelerinden oluşur. Bölgedeki her komün iki meclis seçer. Bölge meclislerinin seçimi, bölgedeki bütün yerel konseylerin kurulmasından en geç otuz gün sonra gerçekleştirilebilir. Belediye meclisinin feshedilmesi durumunda bölge meclisindeki üyeler, bölge meclis üyesi olarak sahip oldukları görevleri otomatik olarak kaybeder. Belediye başkanının, belediye başkan yardımcısının ve seçilen konsey başkanlarının, seçimlerden sonraki otuz gün içinde istifa etmesi gerekir.³⁰ Bölge konseyinin teşkilat yapısı, nitelikleri ve işleyişi, 16 Şubat 2000 tarihli ve 002/PR/2000 sayılı Kanun'la belirlenmiştir. Bölgesel konsey, hükümetin tanımladığı temel yönelimler doğrultusunda bölgedeki kalkınma yönelimlerini belirlemek için önemli ayrıcalıklara sahiptir.³¹

Bu haliyle bölge konseyi, bölgesel kalkınma planlarını tartışır ve uygun görülenleri benimser. Ayrıca birtakım müzakereler sonucunda, bölgesel işler ve devlet tarafından veya diğer topluluklar tarafından sunulan sorunlar hakkında görüş bildirir. Bunu yapmak üzere bölgeyle ilgilenen ya da bölgeyle ilgili sorumluluk üstlenen diğer kurumlar ya da yetkililer tarafından alınacak tüm kararlar dikkate alınır. Bölgesel konseyin yasaları tarafından belirlenen bu alanların bazıları için alınan kararlar, ancak onaylandıktan sonra veya vesayet otoritesinin önceden yetkilendirilmesiyle yürürlüğe girebilir. Onay veya izin yazılı olarak verilir; fakat vesayet otoritesi tarafından verilen onay veya izin, alındığı tarihten itibaren kırk beş gün içerisinde alınmış sayılır.

30 "Recueil des Lois et Règlement Sur la Décentralisation au Tchad" *Electoral Institute for Sustainable Democracy in Africa*, 6ème Edition, Decembre, 2014, <https://eisa.org/pdf/eh2011cha5.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.08.2020).

31 "Loi Portant Statuts des Collectivités Territoriales Décentralisées", *International Labor Organisation*, <http://ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/97317/115423/F110661364/TCD-97317.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.08.2020).

Yerel yönetimlerin statüleri hakkında 16 Şubat 2000 tarihli ve 002/PR/2000 sayılı Kanun hükümleri uyarınca bölge yöneticisi, tüm konsey üyeleri arasından seçilen ve bir başkan yardımcısı tarafından desteklenen bir başkandan oluşur. Seçim, en genç iki meclis tarafından desteklenen eski belediye başkanının başkanlığında yapılır. Oylama, gizli oylama yöntemiyle ve salt çoğunluk esasıyla yapılır. İki oylama sonrasında adayların hiçbiri kesin çoğunluk elde edemediğinde, üçüncü bir oylama yapılır ve bu durumda seçim göreceli bir çoğunluk tarafından yapılır. Beraberlik durumunda en yaşlı aday seçilmiş sayılır. Seçimlerin sonuçları, bölge konseyinin merkezinde ilan edilerek yirmi dört saat içinde kamuoyuna açıklanır.³²

Bölgesel yürütmeden sorumlu ilk kişi olan bölge konseyinin başkanı, kararların yerine getirilmesinden sorumludur. Buna göre, başkan, bölgenin mirasını korumak ve yönetmek, bölgenin çalışmalarını yönlendirmek, bölgesel yollara ilişkin önlemler almak, bölgeyi adalet içinde temsil etmek ve kalkınma programlarının yürütülmesini sağlamakla sorumludur.³³

ÇAD İL YÖNETİMİ (PROVİNS)

İl; bir yandan belediyeler ile kırsal topluluklar arasında; diğer yandan bölgeler arasında bağlantıyı oluşturan bir yerel yönetim birimidir. Koordinasyon, destek, kontrol ve komünlerin yararına yapılması gereken yönetim işlevleri, bu birime devredilmiştir.

Her ilde, belediye başkanının başkanlık ettiği bir İl Konseyi bulunmaktadır. İl Konseyi, görüşmelerde ilin işlerini düzenler. İl Konseyi üyelerinin görevi serbesttir. Bununla birlikte İl Konseyi üyelerine müzakereyle belirlenen şartlara ve koşullara göre onlara ödenek verilebilir. İl Konseyi; il, belediye ve kırsal topluluk tarafından altı yıllık görev süresi

³² Aynı yer.

³³ Aynı yer.

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

için doğrudan genel oyla seçilen üyelerden oluşur. Konsey; bir başkan, bir başkan yardımcısı ve bir sekreter seçer.

İl Konseyi'nin sahip olduğu nitelikler vardır. Bunlar; ilin sosyo-ekonomik kalkınma programını belirlemek, ilin işletmelerine ve yatırımlarına ilişkin bütçeyi oylamak ve sosyo-ekonomik kalkınma programı için yapılacak bağışlar ve bırakılacak miraslar konusunda karar vermektir.³⁴

İl Konseyi, yasaların ve düzenlemelerin uygulanmasında veya idari makamın talebi üzerine kendisine gönderilen tüm sorular hakkında görüş bildirir. Bazı konularda özellikle kendisine danışılmaktadır. Bu konular; bölgesel kalkınma programında yer alan il hedefleri, bu programın iller bazında gerçekleştirilmesinde öncelikler ve bu araçların uygulanmasının sonuçları ve il düzeyinde mekânsal planlama taslağıdır.³⁵

ÇAD BELEDİYE YÖNETİMİ (COMMUNE)

Belediye, Çad'da tüzel kişiliğe ve mali özerkliğe sahip yerel bir otoritedir. İlçelere, mahallelere ve meydanlara ayrılabilir. Bazı şehirlerin kentsel ilçeleri, ilçe olarak kurulabilir. Belediye statüsünde birtakım kentsel toplaşmalar vardır. Bunlar; bölgelerin baş kasabaları, illerin baş kasabaları ve ilçelerin baş ilçeleridir.³⁶

Çad'daki yerel makamların statüsüne ilişkin 16 Şubat 2000 tarihli ve 002-PR-2000 sayılı Kanun'un 34. maddesine göre, belediye en temel bölgesel topluluktur. Toprakları sektörlere ve/veya köylere ayrılmıştır. Kanun, iki tür belediye (komün) oluşumundan bahseder. Bunlar; *kentsel komün* ve *kırsal komün*'dür. Kentsel komün; 25.000 nüfusu içeren,

34 "Recueil des Lois et Règlement sur la Décentralisation au Tchad" *Electoral Institute for Sustainable Democracy in Africa*, 6ème Edition, Decembre, 2014, <https://eisa.org/pdf/eh2011cha5.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.09.2020).

35 Aynı yer.

36 "Loi Portant Statuts des Collectivités Territoriales Décentralisées", *International Labor Organisation*, <http://ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/97317/115423/F110661364/TCD-97317.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.08.2020).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ekonomik faaliyetleri en az 25 milyon frank olan ve yıllık kendi bütçe kaynaklarını üreten bir bölge oluşumudur. Belediye bölgesi, olduğu gibi sektörlerde veya köylerde düzenlenir.³⁷

Bir belediyenin sektörlerle bölünmesi, bölge yönetiminden sorumlu bakanın emriyle olur. Köylerde topluşmanın kurulması için de durum aynıdır. Bölge idaresinden sorumlu bakanın emri üzerine belediye başkanının teklifiyle kurulur.

Kanun, otomatik olarak şehir komünlerinin statüsünü, 002-2000 sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihte var olan en önemli şehirlere ve kentsel topluluklara verir. Bu aykırılığın bir sonucu olarak Ndjamana ve Moundou topluluklarına eklenmesi gereken altmış yedi il başkentini içeren kırk dokuz kentsel topluluk bulunmaktadır. Her biri, iki belediye başkanının yardım ettiği seçilmiş bir belediye başkanı tarafından yönetilmektedir. Ancak kentsel topluluk özel statülü bir belediyede kurulabilir. Bu durumda, yıllık en az 500 milyon frank olan kendi bütçe kaynağını oluşturmak için en az 200.000 kişilik bir nüfusa ve ekonomik faaliyete sahip olmalıdır.³⁸

Bugüne kadar yalnızca Ndjamana toplulukları, kendisine diğer kentsel belediyelerinkinden oldukça farklı bir yapı kazandıran bir statüye sahiptir. Böylece çeşitli sektörlerle ve kendisine bağlı olan köyleri içeren bölgelere ayrılmıştır. (Ndjamana şehrinde on ilçe bulunmaktadır).

Yeni Kanun, kırsal komünle ilgili olarak bölge kolektiflerini, nüfusu en az 5.000 olan ve faaliyetleri için yıllık bütçeleri en az 5 milyon frank olan köylerin oluşturduğu bir grup olarak tanımlamaktadır.³⁹

Çad'da belediyeler, genel olarak ya söz konusu komün topluluklarının talebi üzerine ya da yetkili idari makamın kararıyla otomatik olarak kurulurlar. İster kentsel ister kırsal kesim olsun, toplulukların hemen hepsi

³⁷ Aynı yer.

³⁸ Aynı yer.

³⁹ Aynı yer.

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

aynı şekilde bir müzakere organı, belediye meclisi, yürütme organı ve belediye idaresinin yönetiminde olan bir belediye başkanı ile yönetilir.⁴⁰

Çad'da belediye meclisleri üyeleri, altı yıllık bir süre için doğrudan genel oyla seçilmektedir. Seçim şartları ve yöntemleri, yerel makamların seçim sistemini düzenleyen kurullarla belirlenir. Meclis, üyeleri arasından belediye başkanını ve iki belediye başkan yardımcısını seçer. Seçim, en genç iki meclis tarafından desteklenen en eski belediye başkanının başkanlığında yapılır. Oylama, gizli oylama usulüyle ve salt çoğunluk yöntemiyle gerçekleşir. Salt çoğunluk elde edilemediği takdirde, üçüncü bir oylama yapılır. Bu durumda seçim, nispi çoğunluk yöntemiyle gerçekleşir. Eşitlik durumunda en yaşlı aday seçilmiş sayılır.

Belediye meclisinin işlevlerinin çoğu, bölgesel konseyin işlevleriyle aynıdır. Ana yönelimleri toplumsal gelişim açısından tanımlar ve bu nedenle toplumsal gelişim planlarını tartışır, benimser ve uygulamalarını denetler.

Belediyeden (Komünden) sorumlu olan ilk kişi olarak belediye başkanı, başkan olduğu belediye meclisinin kararlarının yürütülmesinden sorumludur. Belediye bütçesini düzenleyen belediye başkanının görevleri; topluluğun özelliklerini korumak ve yönetmek, belediye çalışmalarının proje yönetimini uygulamak, belediye yollarına ilişkin önlemler almak, toplumu sivil yaşam eylemlerinde temsil etmek, belediyeyi adalet içinde temsil etmek, kalkınma programlarının yürütülmesini sağlamak ve çevrenin korunmasını sağlamaktır. Belediye başkanı, belediyede emniyet, güvenlik ve sükûnet sağlamak amacıyla çalışan belediye polisinden sorumludur. Belediye başkanı, personelin en üst sicil amiridir. Belediye başkanı, yetkilerini kararnameyle kullanır. Belediye başkanının yokluğunda, belediye başkan yardımcısı tarafından görevler yerine getirilir.⁴¹

40 Frier, a.g.e., s. 57.

41 "Loi Portant Statuts des Collectivités Territoriales Décentralisées", *International Labor Organisation*, <http://ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/97317/115423/F110661364/TCD-97317.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.08.2020).

Belediye başkanı, idari görevlerinde genel idarenin üst ve orta yönetimi arasından atanan bir genel sekreter tarafından desteklenir. Genel sekreter, doğrudan belediye tarafından işe alınabilir. Genel sekreter, belediye başkanının yetkisi altındadır. Görevleri; belediye hizmetlerinin idari ve teknik koordinasyonunu sağlamak, personel yönetimini aksatmadan yürütmek (yerel otorite çalışanlarının statüsü ile ilgili yasaya tabi), belediyenin ihtiyaç duyduğu malzemeleri temin etmek ve belediye meclisinin il hizmetleriyle ilgili teknik ilişkilerini yerine getirmektir.⁴²

ÇAD KIRSAL TOPLULUKLARI (COMMUNAUTE RURALE)

Çad'daki yerel yönetimlerin sonuncusu kırsal topluluklardır. Coğrafi olarak belirlenmiş bir alan kümesinde demokratik olarak düzenlenmiş, finansal özerkliğe sahip, kamu hukuku tüzel kişiliğine sahip olan topluluklardır. Kırsal topluluklar bir köyden, bir köy grubundan, bir kantondan veya bir grup ilçeden oluşur. Kırsal topluluklar yasalarla oluşturulur, değiştirilir ve kaldırılır.

Kırsal toplulukların organları, Kırsal Konsey ve Kırsal Konsey ofisidir.

Kırsal Konsey üyeleri, doğrudan genel oy, çoğunluk sistemi ve orantılı temsil yoluyla altı yıllık bir dönem için birleştiren oylama ile seçilir.⁴³

Kırsal Konsey, bir başkan ve iki başkan yardımcısından oluşan bir ofis seçer. Başkan, mutlak bir çoğunlukla iki turda seçilmektedir. İlk turda hiçbir aday mutlak çoğunluk elde edemediğinde ikinci oylama yapılır. Basit çoğunluğu elde eden aday başkan seçilir. Eşitlik halinde ise en yaşlı adayın seçildiği ilan edilir. Başkan yardımcıları da aynı şartlar altında seçilir. Başkan ve başkan yardımcıları, üç yıllık bir süre için seçilir. Konsey

⁴² Georges Dupuis, *Le Centre et la Périphérie en France: Essai Historique et Juridique*. LGDJ, Systemes Collection, Paris 2000, s. 145.

⁴³ Frier, a.g.e., s. 59.

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

başkanları ve başkan yardımcılarını görevlerini yerine getirirken maruz kalabilecekleri şiddete, tehditlere ve hakaretlere karşı korunurlar.⁴⁴

Kırsal Konsey tarafından yayınlanan görüşler kaymakama iletilir. Kırsal Konsey'in görevleri şunlardır: ⁴⁵

- Müzakere yoluyla kırsal toplumun işlerini düzenler;
- Kırsal toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel gelişim eylemlerini programlar ve ekonomik kalkınma faaliyetleri için hazırlık çalışmaları yapar;
- Yapılacak eylemler için veya kırsal topluluk adına destek vermek için görüşmelerde bulunur;
- Kırsal toplumun tamamı veya bir kısmıyla ilgili tüm kalkınma projeleri hakkında görüş bildirir; toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya doğrudan katkıda bulunan hizmetlerin ve kurumların faaliyetlerinin geliştirilmesini denetler;
- Ailelerin çocuklarını en iyi koşullarda yetiştirmelerine ve eğitmelerine yardımcı olur. Konut alanındaki mevcut durumun iyileşmesine katkıda bulunur;
- Kırsal toplumu oluşturan köylerin temizliğini ve gelişimini sağlar ve sağlık, huzur ve kamu güvenliği konularında önlemlerin uygulanmasını sağlamak için her türlü düzenlemeyi yapar.

ÇAD CUMHURİYETİ EKONOMİK YAPISI

Çad Cumhuriyeti'nin ekonomisi, 2003 yılı öncesinde sadece tarım ve hayvancılık sektörlerine dayanırken; bu tarihten sonra ülke, petrol ihraç

⁴⁴ Aynı yer.

⁴⁵ "Recueil des Lois et Règlement sur la Décentralisation au Tchad", *Electoral Institute for Sustainable Democracy in Africa*, 6ème Edition, Decembre, 2014, <https://eisa.org/pdf/eh2011cha5.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.09.2020).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

etmeye başlamıştır. Dolayısıyla 2003 yılından itibaren Çad'a en çok para kazandıran ve ekonomik durumunu geliştiren petrol olmuştur. Fakat tarım ve hayvancılık da halkın geçim kaynağı olmaya devam etmektedir.⁴⁶

Başlıca tarım faaliyeti pamuk üzerine olmakla birlikte un yapımında ve biracılıkta kullanılan darının yanı sıra yerfıstığı, pirinç, mısır, bezelye, fasulye, buğday ve şeker kamışı de üretilmektedir. Ülkenin en dikkat çeken ticari ürünü zambak, pamuk, dondurulmuş et ve balıktır.⁴⁷

Petrol, madencilik ve tarım ekonominin önemli sektörleridir. Tarım ve hayvancılık faaliyeti genelde halkın kendi ihtiyacını karşılayacak kadardır. Petrol haricinde ülke ekonomisindeki en önemli sektör tarım ve hayvancılıktır; zira bu sektör, halkın çoğunluğunun en önemli geçim kaynağıdır. Ancak iklim ve coğrafi koşullar nedeniyle kısıtlı türde ve miktarda üretim yapılabilmektedir.

Üretimi yapılan başlıca ürünler pamuk, buğday, mısır, susam, un yapımında ve biracılıkta kullanılan darı, bezelye, fasulye, buğday ve şeker kamışıdır. Ayrıca hurma, fıstık ve pirinç üretilen diğer ürünlerdir. Pamuk ve susam tohumu (ve akasya ağacından elde edilen Arap zambakı) ihraç edilen sektörel ürünlerdir.

Zambak, pamuk, dondurulmuş et ve balık dışındaki ürünlerin üretimi daha ziyade halkın kendi tüketimine yöneliktir. Ülke topraklarının %40'ı tarıma elverişlidir; ancak ekilebilir toprakların payı %4'tür. Başta pamuk üretimi olmak üzere, sektör verimliliğinin artırılmasına yönelik (tohum, gübre, sulama konularında) yabancı yatırıma ve teknik desteğe ihtiyaç bulunmaktadır. Hayvancılık, çöl ve steppe en önemli faaliyettir. Sığır, keçi, koyun ve deve beslenmektedir. Çad Gölü'nün kuzeydoğusunda bulunan

⁴⁶ "Çad'ın Ekonomisi", Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/cad_in-ekonomisi.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 09.09.2020).

⁴⁷ Aydoğan Köksal, *Afrika, Genel ve Ülkeler Coğrafyası*, Hatiboğlu Yayınları, Ankara 1999, s. 298-299.

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

Kanem bölgesinde su sığırları yetiştirilmektedir. Ayrıca göl ve nehirlerinde balık da tutulmakta; hayvan derileri komşu ülkelere ihraç edilmektedir.⁴⁸

2015 yılında Çad ekonomisi bölgede meydana gelen olaylardan olumsuz etkilenmiştir. 2015 yılından itibaren Çad, Boko Haram terör örgütüyle mücadeleye başlamış ve ordusunu bu örgütle mücadele için görevlendirmiştir. Öte yandan 2015 yılından itibaren düşen petrol fiyatları da ekonomiyi olumsuz yönde etkileyen bir başka faktör olmuştur. Bununla birlikte artan mülteci akımı, ekonomiye ve toplumsal kalkınmaya yük getirmiştir. Bir başka deyişle, ülkedeki yoksulluk düzeyinin artmasındaki etkenlerden biri de özellikle son yıllarda ülkeye çevre ülkelerden gelen mülteciler olmuştur.⁴⁹ Bu mültecilerin ülkeye getirdikleri ekonomik ve toplumsal yükün yanı sıra içinde buldukları yoksulluk ise ayrı bir değerlendirme, araştırma konusunu teşkil etmektedir.⁵⁰

Ülkede Sudan, Orta Afrika Cumhuriyeti, Nijerya, Nijer ve Kamerun'daki iç karışıklık ve terörizm kaynaklı güvenlik sorunlarının yanı sıra açlık nedeniyle ülkelerinden kaçıp Çad'a gelen çok sayıda mülteci barınmaktadır.⁵¹ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından yayınlanan 2019 yıl sonu raporunda ülkede 442.700 mülteci bulunduğu belirtilmektedir.⁵² Çad'ın, Orta Afrika Cumhuriyeti, Mali, Libya ve Sudan'a göre nispeten daha istikrarlı durumda olması mültecilerin Çad'a gelmesinde önemli rol oynamaktadır.

48 Köksal, a.g.e., s. 298-299; Ayrıca bkz: "Çad Ülke Bülteni 2017", *DEİK – Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu*, <https://www.deik.org.tr/uploads/cad-b44.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.09.2020).

49 "Estimating Poverty among Refugee Populations-A Cross-Survey Imputation Exercise for Chad", *World Bank*, <http://documents1.worldbank.org/curated/en/511711588016782589/pdf/Estimating-Poverty-among-Refugee-Populations-A-Cross-Survey-Imputation-Exercise-for-Chad.pdf>, (Erişim Tarihi:10.09.2020).

50 UNHCR, *Chad*, <https://reporting.unhcr.org/node/2533?y=2020#year>, (Erişim Tarihi: 10.09.2020).

51 "Çad'da 2015'te Mülteci Akını", *Haberler*, <https://www.haberler.com/cad-da-2015-te-mul-teci-akini-8178034-haberi/>, (Erişim Tarihi: 10.09.2020).

52 UNHCR, *Chad*, <https://reporting.unhcr.org/node/2533?y=2020#year>, (Erişim Tarihi: 10.09.2020).

ÇAD CUMHURİYETİ'NİN “KIRILGAN” DEVLET STATÜSÜ

Çad Cumhuriyeti'nin ekonomik yapısının ve yönetim düzeyinin küresel açıdan değerlendirilmesi “başarısız devlet/kırılğan devlet” kavramıyla ilişkilendirilmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde küreselleşmenin hız kazanmasıyla şekillenen dünya sisteminde, sorunların kaynağı konusunda bağlantı politikası doğrultusunda değerlendirmeler yapılarak, bu konuda sıklıkla kullanılan başarısız devlet kavramı ortaya konmuştur. Bu kavram, günümüzde kırılğan devlet şeklinde kullanılır olmuştur.

Başarısız devlet nitelendirilmesi Batı kaynaklıdır. Başarısız devlet tanımlamasına, başarılı/güçlü devletin içerdiği sabit ve evrensel standartlar üzerinden yola çıkılarak ulaşılmıştır. Buna göre Batılı devletler, diğer modern devletlere örnek oluşturmakta ve başarı standartlarını temsil etmektedir.⁵³ Başarı tanımı, klasik Avrupa devletinin sahip olduğu egemenlik ve ulus-devlet özelliklerine karşılık gelmektedir.⁵⁴ Oryantalist bakış açısının da başarısız devletin tanımlamasında belirleyici etken olduğu görülmektedir.⁵⁵ Afrika'daki devletlerin büyük bir kısmının başarısız devlet olarak nitelendirilmesinin nedeni, bu devletlerin geçmişte sömürge konumunda olmalarıdır. Sömürgeci devletlerin oluşturdukları suni sınırlar, etnik çatışmaya eğilimli entiteleri yaratmıştır. Sömürge yönetimleri, sömürge ülkelerde, ekonomik gelişimin evrimsel sürecinin tamamlanmasını engellemiş, siyasal gelişim sürecini tersine çevirmiştir. Ayrıca siyasal ve ekonomik açıdan önceden oluşturulmuş bağlar kanalıyla, sömürge sonrası dönemde ülkenin sömürgeci ülkeye bağımlılığının devam etmesi sağlanmıştır. Sonuç olarak sömürgeci devletlerden kurtulan

53 M. Carolyn Warner, “A Reply to A.G. Hopkins”, *Review of International Studies*, 26(2), 2000. s. 322.

54 Jonathan Hill, “Beyond the Other? A Postcolonial Critique of the Failed State Thesis”, *African Identities*, 3(2), 2005, s. 151.

55 Serpil GÜDÜL, “Bir Başarısız Devlet Örneği Olarak Lübnan”, 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) *Bildirileri*, 10-15.09.2007, Ankara, Türkiye, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, II. Cilt, Ankara 2011, s. 777.

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

devletler çok zayıf entiteleri oluşturmuşlardır.⁵⁶ Sömürgeci devletin ülke içindeki uzantıları toplum içinde siyasal ve ekonomik sorunlar oluşmasına neden olmuş, sonuçta bu entiteler başarısız devlet kavramı içerisine dâhil edilmiştir.

Yıllardır bağımsız kuruluşlar tarafından hazırlanan ve başarısız devletler indeksi olan “*failed states index*” adıyla geçen; ülkelerin güvenlik, ekonomik refah düzeyi, gelir dağılımı, yoksulluk düzeyi, devletin sunduğu kamu hizmetlerini içeren yönetim, adalet mekanizmasının işlerliği, insan hakları gibi bir dizi belirleyici unsurları içeren yıllık raporlar hazırlanmaktadır. Bu tür devletler için “*Kırılgan Devlet*” terimi kullanımının ağırlık kazanmasıyla birlikte son yıllarda bu raporlar kırılgan devletler indeksi “*fragile states index*” adı altında yayınlanmaktadır.⁵⁷ Kırılgan devlet kavramında, başarısız devlet kavramına kıyasla güvenlik unsuruna daha az yer verilmekte olup; yönetim konusuna önem verilmektedir. Yönetişim alanında ağırlık kazanan sorunlarla mücadele eden ülkeler, kırılgan devletler olarak nitelendirilmektedir. Kırılgan devletleri siyasi, hukuki, iktisadi ve sosyal alandaki temel fonksiyonlarını yerine getirmekte etkili bir performans sergileyemeyen; kısır bir döngü halini almış yapısal sorunlarla mücadele eden devletler olarak da tanımlamak mümkündür. Ülkeye bu açıdan bakıldığında, kırılgan devlet indeksindeki sıralamalarda Çad’ın alarm veren ülkeler arasında yer aldığı görülmektedir.⁵⁸

ÇAD CUMHURİYETİ’NDE YOKSULLUK

Çad, dünyanın en fakir ülkelerinden biridir. Çünkü 2019 İnsani Gelişme Raporu’na göre 189 ülke içinde 187’nci sıradadır. (Diğer sonuncu ülkeler Orta Afrika Cumhuriyeti ve Nijer’dir)⁵⁹

56 Mohammed Ayoob, *The Third World Security Predicament*, Boulder CO.: Lynne Rienner, London 1995, s. 35-36.

57 Mehmet Karaçuka-Necmettin Çelik, “Kırılgan-Başarısız Devlet Olgusu ve Terörizm İlişkisi”, *Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 19(1), 2017, s. 28.

58 “The Fund for Peace”, *Fragile States Index*, <https://fragilestatesindex.org/data/>, (Erişim Tarihi: 11.09.2020).

59 “Chad”, *United Nations World Food Programme*, <https://www.wfp.org/countries/chad>, (Erişim Tarihi: 08.09.2020).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Çad'da yoksulluk, nüfusun %55'ini büyük ölçüde etkilemekle birlikte ülkedeki genel yoksulluk %87 düzeyindedir. Aslında yoksulluk, ailenin büyüklüğüne, eğitim seviyesine ve aile reisinin ekonomik faaliyet türüne göre değişmektedir. En yoksullar, aile reisinin ilkokuldan sonra eğitim almayan ve ilk veya ikinci sektörde çalışan büyük ailelerdir.⁶⁰

Yoksulluk, tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ortak bir sorundur. 1980 yıllardan bu yana devam eden küresel dönüşümler yoksulluğun etkisini artırmış ve yoksulluk sorunu özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı boyutlarda kendini göstermiştir.⁶¹ Ancak üzerinde hemfikir olunan bir yoksulluk tanımlaması henüz mevcut değildir.

Yoksulluğun tanımları, farklı değer sistemlerine sahip bir sosyal yapıdan diğerine ve zamanla yoksulluktan ne anladığımıza göre değişir. Bu bağlamda, yoksullukla ilgili birçok kavram ve buna bağlı olarak birçok farklı tanım vardır. Gelire dayalı tanımlarda, bireylerin temel ihtiyaçlarını asgari düzeyde karşılayan gelir kaynaklarının olmadığı vurgulanmaktadır. Yoksulluk, bir kişinin asgari düzeyde yaşayabilecek koşulları kapsayan gıda, barınma, giyim ve sağlık dâhil olmak üzere temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı durum olarak tanımlanır.⁶² Fakat bu tanım artık kabul edilmemekte ve yoksulluk daha geniş bir çerçevede ele alınmaktadır.⁶³ Zira yoksulluk sadece temel ihtiyaçların ve ekonomik kaynakların karşılanmasında yetersizlik değildir.

Yoksulluk, temel mal, hizmetlere ve gelirlere erişimde adaletsizlik veya yoksunluğu da içerir.⁶⁴ Bir başka deyişle, yoksullar yaşadıkları ülkelerde asgari gelir imkânından yoksun olmaları nedeniyle asgari

60 "Chad: Poverty Reduction Strategy Paper", *International Monetary Bank*, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2010/cr10230.pdf>, s. 1, (Erişim Tarihi: 10.09.2020).

61 Z. Ö. Dündar, "Türkiye'de Kentsel Yoksulluk Açısından Sosyal Belediyeciliğin Önemi", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 1(2), 2011, s. 125.

62 Pascale Joassart-Marcelli, "Working poverty in Southern California: Towards an Operational Measure" *Social Science Research*, 34(1), 2005, s. 25.

63 S. MacPherson-R. Silburn, "The Meaning and Measurement of Poverty", *Poverty: A persistent global reality*, John Dixon-David Macarovs, der., Routledge Taylor&Francis Group, 1998, s. 1.

64 The Urban Government (1996-97), *The Urban Environment*, Oxford University Press, World Resources, 1996, Habitat II, s. 4.

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

yaşam standardının altında yaşamak zorunda kalmaktadır. Bu durum da kendilerini toplumda dışlanmış hissetmelerine yol açmaktadır.

Literatürde yoksulluk farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan en yaygın olanı “mutlak yoksulluk” ve “görelî yoksulluk” olarak iki ayrı şekilde yapılmaktadır. Buna göre mutlak yoksulluk, yoksulluk açısından yoksulluğun en eski ve en temel tanımı olarak insanların asgari ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli kaynağa sahip olamama durumunu ifade eden yoksulluktur. Yoksulluk sınırını daha somut ve karşılaştırılabilir kıldığından, esas olarak gelir ve tüketim harcamalarında tanımlanmaktadır. Mutlak yoksulluk kavramı, biyolojik yaşamlarını sürdürmek için hane halklarının veya yiyecek, barınma ve asgari tıbbi hizmetler gibi bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı durumlar için kullanılır.⁶⁵ Mutlak yoksulluk, hane halkı veya bireyin hayatta kalabilmesi için gereken en düşük tüketim seviyesidir.

Yoksulluk sınırının mutlak sınırının ortaya çıkması, ülkeden ülkeye değişen görelî yoksulluk yaklaşımını getirmiştir. İnsanın sosyal bir varlık olduğu gerçeğine dayanan ve biyolojik olarak değil; sosyal üretime katılmasını içeren görelî yoksulluk kavramını tanıtmıştır. Başka bir deyişle, görelî yoksulluğu olan ülkenin ortalama geliri belirli bir oranın altındadır. Bu bağlamda mutlak yoksulluk kavramı ile sadece gıda yoksulluğu öncelik kazanırken; görelî yoksullukta kişi başına ortalama gelir ve alt sınıfın geliri ortaya konmaktadır.⁶⁶ Bireyin veya hane halkının temel ihtiyaçları mutlak yoksulluk içinde karşılanamazken; görelî yoksulluk içinde, birey veya hane halkı toplumda yaratılan refahtan yeterince yararlanamaz.⁶⁷

Yoksulluğun tanımı genişledikçe, yoksulluğun sebeplerini belirlemek

65 Tefvik Erdem, “Yoksulluk”, *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler*, Tefvik Erdem, der., Lotus Yayınevi, Ankara 2006, s. 327.

66 Ercan Dansuk, *Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi*, DPT Uzmanlık Tezi, DPT Yayını, Ankara 1997, s. 6.

67 S. Mustafa Önen, “Yerel Yönetimlerin Yoksullukla Mücadelesi: Malatya Belediyesi Örneği”, *Sayıştay Dergisi*, 79, 2010, s. 66.

de zorlaşmaktadır. Ancak yoksulluğun sebepleri zaman içinde sosyoekonomik değişikliklerle değişmektedir. Yoksulluk sorunu, kentleşme ve bireyciliğin yayılmasıyla tanımlanan sanayi toplumlarının gelişmesiyle ortaya çıkmıştır.⁶⁸

Yoksulluk aslında iki farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. İlk durumda, ülke düşük bir üretim kapasitesine sahiptir ve toplumun büyük bir kısmı fakirdir. Bu tür yoksulluk, ülkenin genel karakteristik yapısından kaynaklanmaktadır. İkinci durumda; ülke temel olarak zengin olmasına rağmen toplumda hala yoksul bir nüfus vardır. Bu tür yoksulluk, ülkenin genel karakterinden değil; sistemin insan merkezli olmasından kaynaklanmaktadır. Gelir dağılımının bozulmasından kaynaklanan bu tür yoksulluk, birçok batı ülkesinde görülmektedir.⁶⁹

Sosyo-ekonomik değişimlerle çeşitlenen yoksulluğun sebepleri gelir dağılımındaki eşitsizliklerin artması, ekonomik dalgalanmalar, göç, cinsiyet ayrımı, nüfus, bireysel tutum ve davranışlar, istihdam olanaklarının yetersiz oluşu gibi sebeplerdir.⁷⁰ Ancak yoksulluğun sebeplerini arttırmak mümkündür; çünkü yoksulluğun kapsamı çok geniştir. Yoksulluk esasen siyasi bir süreç olduğu kadar bireysel ve sosyal bir süreçtir. Bu nedenle yoksulluğa neden olan yoksunluğun ne olduğu çok önemlidir.⁷¹

ÇAD'DA YOKSULLUKLA MÜCADELE

Kuramsal olarak, adem-i merkezîyetçilik yoksulluk üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Çünkü yerel düzeyde fakirlerin kimler olduğunun daha iyi

68 Enzo Mingione, "Güney Avrupa Refah Modeli ve Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Mücadele", Ayşe Buğra-Çağlar Keyder der., *Sosyal Politika Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 261.

69 Serap Bolayır, *Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Sivas İli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2007, s. 57-58.

70 Nazlı Yücel Batmaz, "Kentsel Yoksullukla Mücadelede Belediyelerin Rolü "Keçiören Belediyesi Örneği", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 2016, s. 39-40.

71 Songül Sallan Gül, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutu: Göreliden Mutlak Yoksulluğa", Y. Özdek, der., *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, TODAİE Yayınları, Ankara 2002, s. 108.

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

bilinebilmesi sonucu, kamu hizmetlerine erişimlerinin daha iyi olabilmesi mümkündür. Diğer taraftan yerel düzeyde yerel halkın, yerel liderleri ve politikacıları etkileyerek, yönetsel saydamlık sonucu yerel yönetimle, yoksulluğun etkin yönetimi mümkündür. Böylece yoksulluğu azaltıcı istikrarlı, güvenilir ve yeterli yerel politikalar üretilebilir.

Yerel yönetimler ve halk arasında iyi bir bilgi akışı, halkın karar alma sürecine katılmalarını sağlayarak yoksulluğun ve iyileştirilmiş yönetişimin güçlendirilmesini teşvik eder. Üstelik yerel sivil toplum kurumlarının, fakirlere yönelik girişimlerde yerel yönetimler üzerinde etkin bir sosyal denetimi de söz konusudur.⁷² Bu bağlamda Çad'da mevcut mevzuat çerçevesinde yoksulluğa karşı mücadelede, yoksulluk yanlısı politikaların genel sorumluluğu merkezi hükümete ait olmakla birlikte, yerel yönetimler tarafından uygulanması öngörülen hizmetler aşağıda sıralanmaktadır:⁷³

- Yoksul yetimler için kreş yapmak (özellikle ülkenin güney bölgelerinde),
- Evsiz yoksullar ile sokak çocukları için barınma ihtiyaçlarını karşılamak,
- Yoksul yaşlılar için huzur evleri açmak,
- Yoksul hastalar için sağlık merkezleri ve ön tanı merkezleri kurmak,
- Hastanelerdeki yoksul hasta yakınları için konukevleri inşa etmek,
- Yoksul halk için kültür, sanat ve spor tesisleri açmak,
- Yoksulların sosyalleşmesi için sinema, tiyatro, kütüphane ve kültür merkezi açmak,
- Yoksul, engelli insanlar için eğitim, ulaşım ve sosyokültürel ortamları kolaylaştıracak önlemler almak,

72 IDEA, "Idea Generation in Groups: A Basis for Creativity in Organizations". *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 82(1), 2000, s. 76-87.

73 Yücel Batmaz, a.g.m., s. 43.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

- Yoksul işsizler için mesleki eğitim kursları açmak,
- Yoksulların kolayca yararlanabileceği park ve piknik alanları açmak,
- Yoksullar için doğal dengeyi koruyan ucuz yerleşim alanları üretmek,
- Yoksullara gıda, odun kömürü, ilaç ve kırtasiye malzemesi yardımı sağlamak,
- Yoksullara yönelik olarak sivil toplum örgütlerine rehberlik etmek, onlarla yardımlaşmak ve dayanışmak,
- Yoksul gençler, engelliler ve kadınlar için erişilebilir eğitim merkezleri açmak.

Yoksulluğu azaltmak için Çad'daki yerel yönetimler, kadınlar, çocuklar, engelliler, yaşlılar ve diğer kesimler için çeşitli kamu politikaları uygulamaktadır. Bu politikaları uygularken STK'lar ile koordineli olarak çalışmaktadır.

Buna uygun olarak, farklı merkezler tarafından aynı zamanda sosyal yardımın uygulanması sonucu kaynakların verimsiz kullanımına, emek ve zaman kaybına yol açmamak için kaynakların verimli kullanımını sağlamak amacıyla Çad yerel yönetimleri arasında bir işbirliği protokolü imzalanmış ve yardım tek bir yerde toplanmıştır.⁷⁴

Çad yerel yönetimleri tarafından yoksullara mali destek ve sosyal entegrasyonlarının sağlanması için yardım sağlamaya yönelik uygulanan yerel politikalara ek olarak, zaman zaman ilgili konularda da yerel projeler de hazırlanmaktadır. Bu bağlamda, Çad'ın yerel yönetimleri tarafından yoksullukla mücadele çerçevesinde yürütülen faaliyetler aşağıdaki başlıklar altında ifade edilebilir.

⁷⁴ "Programme de Sécurité Alimentaire Dans une Perspective de Lutte Contre la Pauvreté au Tchad", Ministère de L'agriculture", SNRP, Edition Harmatan, 2003, s. 43-57

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

YOKSUL KADINLARA VE YOKSUL AİLE ÇOCUKLARINA SAĞLANAN YEREL HİZMETLER

Yoksullukla mücadele için Çad'daki yerel yönetimler tarafından yoksul kadınlara ve yoksul aile çocuklarına birçok hizmetler sunulmaktadır. Buna göre, 5-17 yaş arası yoksul çocukların ilgi alanlarını ve kapasitelerini keşfetmek ve geliştirmek için çocuğun bir bütün olarak sosyal ve eğitim gelişimini destekleyecek farklı ve eğlenceli atölyeler düzenlemektedir. Yoksul çocukların gelişimi bir ön değerlendirmeyle izlenmekte; gözlemler, raporlar ve görüşmeler yapılarak sorun çözme ve yaklaşım konusunda ailelere danışmanlık hizmetleri verilmektedir. 2018 yılında, yerel yönetim tarafından çocuklar için sunulan yardımdan yararlanan çocuk sayısı 100.000'den fazla olmuştur.⁷⁵

YOKSUL ENGELLİLERE SUNULAN HİZMETLER

Çad'da yoksullukla mücadele için yerel yönetimler yoksul engelli insanlar için koordinasyon merkezleri oluşturmuştur. Toplumun engellilerle uyumunu sağlamak, engellilik bilincini arttırmak, engelli insanların hayatlarını bağımsız yaşamalarına yardımcı olmak, hayatlarını ve ailelerinin hayatlarını kolaylaştırmak, sosyal yaşama katılmalarına izin vermek, sağlık ve eğitim hizmeti vermek ve istihdam yaratmak için engelli insanlar için Engelliler Koordinasyon Merkezi kurulmuştur. Bu merkezin koordinasyonu ile yerel yönetimlerce, bedensel engelliler ve görme engelliler için erişilebilir parklar açmıştır. Engelli bireylere ve ailelerine engelli haklarına ilişkin bilgi, farkındalık, rehberlik, danışmanlık ve diğer yardımcı hizmetler verilmektedir. Ayrıca Psikologlar tarafından psiko-sosyal destek hizmetleri engellilere ve ailelerine sunulmaktadır.

Çad'da hiçbir sosyal güvencesi olmayan engellilerin özel ihtiyaçları, sosyal hizmet uzmanları tarafından yapılan incelemelerden sonra, yerel

⁷⁵ "Rente pétrolière et disparité des revenus au Tchad", *ECOSIT*, Mondes en développement, 3, 2018, s. 82.

yönetimlerce karşılanmaktadır. Buna ek olarak Çad'da belediyelerce engelliler için yasal hizmetlerden olmak üzere konut iyileştirme birimiyle, engelli insanların evlerinde rahatça dolaşabilmesi için bakım ve onarımı yapılır. Kendilerine bakamayan engelli insanlara gerekli destek verilir.⁷⁶

YOKSUL YAŞLILARA SUNULAN HİZMETLER

Çad'da yaşlı bakımı denince, ilk akla gelen huzurevleridir. Ayrıca yaşlıların fiziksel, psikolojik ve sosyal ihtiyaçları yerel yönetim personeli tarafından karşılanmaktadır. Yaşlılar için sağlık kontrolleri ve tedavileri, huzurevinde rutin olarak yapılır ve gerekirse belediye araçları tarafından bakıcının gözetimi altında hastaneye sevk edilir. Yaşlılar, yakınlarına gidip misafir olarak kalabilir ve aile isteklerini yerine getirebilir. Ayrıca gönüllüler, haftanın belirli günlerinde yaşlılara kitap okumak ve onlarla sohbet etmek için gelirler.⁷⁷

YOKSULLAR İÇİN SOSYAL YARDIM HİZMETLERİ

Çad'da yoksullara sosyal yardım alanındaki yerel yönetim hedefleri bireylerin, ailelerin ve toplulukların refahını artırmak için adil ve sürdürülebilir bütüncül sosyal politikalar üretmek ve savunmasız insanlara sosyal hizmetler sunmakla ilgilidir. Bu amaçla Çad'ın yerel yönetimlerindeki sosyal yardım birimlerinde kişisel talepler ve vatandaşlardan gelen bildirimler dikkate alınmaktadır. İhtiyacı olduğu düşünülen kişilerin evlerine gidilmekte, sosyal ihtiyaçların tetkiki uzman ekipler tarafından yapılmakta, ihtiyaçları belirlenmekte ve kendilerine uygun yardım sağlanmaktadır.⁷⁸

76 "Nouveau Partenariat Pour le Développement de l'Afrique", *NEPAD*, 2001, s. 65.

77 "Instabilité Politique et Performances Économiques: Une Évaluation du cas du Tchad", *INSEED*, Département de Sciences Économiques, Université de Yaoundé II, Yaoundé, 2002, s. 65.

78 "Nationale, S., Programme de Sécurité Alimentaire dans une perspective de lutte contre la pauvreté au Tchad", *SNPSA*, Ministère de l'agriculture, Edition Harmatan, 2002, s. 23-25.

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

YOKSULLAR İÇİN YEREL EĞİTİM MERKEZLERİ

Çad'da yerel yönetimler bünyesinde oluşturulan eğitim merkezleri, yoksul ailelere eğitim desteği vermektedir. Eğitim merkezlerinde iletişim koçluğu, değer eğitimi, öğrenci koçluğu ve bireysel danışmanlık hizmetleri gibi seminer hizmetlerine ek olarak yoksul ailelere psikolojik danışmanlık, hukuk danışmanlığı, eğitim danışmanlığı, beslenme danışmanlığı ve aile terapistliği de verilmektedir. Çad'da çoğu yoksul insanın eğitim merkezlerinin tesislerinden yararlandığı görülmüştür.

SONUÇ

Farklı coğrafyalarda ve tarihin farklı dönemlerinde farklı boyutlar kazanan ve siyasi, sosyal ve ahlaki bir sorun olarak varlığını sürdüren yoksulluk hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya kaldığı önemli bir sorundur. Bu sorunu çözmek için merkezi ve yerel yönetimler belirli politikalar uygulamakta, böylece insanlara onurlu bir hayat vermeye çalışmaktadırlar.

Yoksulluğu çözme noktasında Çad'da, yoksullukla mücadelede üç önemli aktör bulunmaktadır. Bunlar merkezi yönetim, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleridir. İstenen düzeyde olmasa da bu aktörler Çad'da yoksullara sosyal yardım, eğitim ve sağlık desteği sağlamakta ve yoksulluğun çözümü için çeşitli projeler üretmektedirler. Ancak yoksulluk, Çad için çok büyük bir sorundur. Örneğin Çad'daki toplam karayollarının sadece %5'inde asfaltlama yapılmıştır. Yağmur yağdığı zaman, insanlar çamurlu yollarda araba kullanmak ve kentlerde çamurda yürümek zorunda kalmaktadır.

Hükümet, yoksulluğun azaltılmasını, en önemli ekonomik ve sosyal hedef olarak görmektedir. Çünkü yoksulluğun azaltılması, halkın neredeyse %90'ının yaşadığı kırsal bölgelerin kalkınmasını gerektirmektedir.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bu nedenle kırsal kesimde, özellikle tarım ve hayvancılıkta büyüme hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda yerel yönetimlere çok önemli görevler düşmektedir. Böylece uzun vadede hem kırsal hem de kentsel alanlarda çok sayıda ailenin yaşam standardını artıracak olan yerel hizmetlerin geliştirilmesiyle ekonominin çeşitlenmesi de sağlanabilecektir.

Çad'da toplumsal yaşam standardının iyileştirilmesinde, yerel mal ve hizmetlerin üretimi ve ticaretinde yerel yönetimlerin önemli bir rolü vardır. Ancak bu rolün etkinliği, merkezi hükümetlerin yoksullukla mücadele politika ve projelerinde yerel yönetimlerin de varlığıyla mümkün olabilmektedir. Aksi durumda Çad'ın çok büyük coğrafyasındaki ulaşım altyapısı ve ulaşım araçlarının yetersizliği nedeniyle merkezi yönetimin merkezden yürütmeye çalıştığı yoksullukla mücadele politikalarının istenilen etkinliği gösteremeyeceği bilinmelidir.

Yerel yönetimin kamu müdahalelerinin kalitesinin, yerel mal ve hizmetlerin sunulmasında ve yoksulluğun azaltılmasında beklenen etkileri göz önüne alındığında, ülke ekonomisinin sürdürülebilirliği için yerel yönetimin önemini hatırlatmak gerekli değildir. Ayrıca adem-i merkezîyetçiliğin erdemlerinden biri, merkezi bir durumda gerçekleştirilirse başarısız olacak siyasi ve ekonomik reformların uygulanmasının kolaylaştırılmasıdır. Bu nedenle Çad, ekonomisinin sürdürülebilirliğini sağlamak için adem-i merkezîyetçilik sürecini devam ettirmeli ve böylece ekonomisini kalkındırmalıdır.

Ayrıca adem-i merkezîyetçilik sayesinde yönetim konusunda olumlu ilerlemeler kaydedilecek ve ülkenin küresel endekslerdeki konumu güçlenecektir.

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

KAYNAKÇA

“Chad parliament Approves New Constitution Expanding President’s Powers”, *Reuters World News*, <https://www.reuters.com/article/us-chad-politics-idUSKBN1I11RC>, (Erişim Tarihi: 10.06.2020).

“Chad: Poverty Reduction Strategy Paper”, *International Monetary Bank*, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2010/cr10230.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.09.2020).

“Chad’s Authoritarian Deby Unwilling to Quit”, *DW*, <https://www.dw.com/en/chads-authoritarian-deby-unwilling-to-quit/a-19173621>, (Erişim Tarihi: 21.08.2020).

“Chad’s Constitution of 2018”, *Constitute Project*, https://www.constituteproject.org/constitution/Chad_2018.pdf?lang=en, (Erişim tarihi: 10.06.2020).

“Chad”, *The World Factbook-Central Intelligence Agency*, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/cd.html>, (Erişim Tarihi: 19.08.2020).

“Chad”, *United Nations World Food Programme*, <https://www.wfp.org/countries/chad>, (Erişim Tarihi: 08.09.2020).

“Country Profile-Çad”, *The World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.1524.LT.ZS?locations=TD>, (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

“Çad’da 2015’te Mülteci Akını”, *Haberler*, <https://www.haberler.com/cad-da-2015-te-multeci-akini-8178034-haberi/>, (Erişim Tarihi: 10.09.2020).

“Çad”, *Coğrafya Dünyası*, <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/cad.htm>, (Erişim Tarihi 11.08.2020).

“Çad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cad>, (Erişim Tarihi: 12.08.2020).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

“Integrated Country Strategy-Chad”, *US Department of State*, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/01/ICS-Chad.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

“Le TCHAD en Bref”, *Archive*, <https://web.archive.org/web/20151222081746/http://www.inseedtchad.com/?Le-TCHAD-en-bref>, (Erişim Tarihi: 10.08.2020).

“Loi Portant Statuts des Collectivités Territoriales Décentralisées”, *International Labor Organisation*, <http://ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/97317/115423/F110661364/TCD-97317.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.08.2020).

“The Fund for Peace”, *Fragile States Index*, <https://fragilestatesindex.org/data/>, (Erişim Tarihi: 11.09.2020).

“This African Country Has Had a Yearlong Ban on Social Media. Here’s What’s Behind the Blackout”, *Time*, <https://time.com/5559491/chad-social-media-internet-ban-censorship/>, (Erişim Tarihi: 21.08.2020).

AKYEAMPONG, Emmanuel Kwaku-Henry Louis Gates, *Dictionary of African Bibliography*, V. 1-6, Oxford University Press USA 2010, s. 172-174.

AYOOB, Mohammed, *The Third World Security Predicament*, Boulder CO.: Lynne Rienner, London 1995.

BOLAYIR, Serap, *Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Sivas İli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2007.

DANSUK, Ercan, *Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-ekonomik Yapılarla İlişkisi*, DPT Uzmanlık Tezi, DPT Yayını, Ankara 1997.

DECALO, Samuel, *Historical Dictionary of Chad*, 2. Cilt, The Scarecrow Press, Metuchen 1987.

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

DEİK-Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Çad Ülke Bülteni 2017, <https://www.deik.org.tr/uploads/cad-b44.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.09.2020).

DOMINIQUE, Sioudina Mandibaye, "Reforming the Content, Rather than Context, of the Chadian Constitution: Old Wine in a New Bottle?", *Constitutionnet*, <http://constitutionnet.org/news/reforming-content-rather-context-chadian-constitution-old-wine-new-bottle>, (Erişim Tarihi: 12.06.2020).

DUPUIS, Georges, *Le Centre et la Périphérie en France: Essai Historique et Juridique*. LGDJ, Systemes Collection, Paris 2000.

DÜNDAR, Z. Ö., "Türkiye'de Kentsel Yoksulluk Açısından Sosyal Belediyeciliğin Önemi", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 1(2), 2011, s. 117-126.

ECOSIT, Rente, "Pétrolière et Disparité des Revenus au Tchad", *Mondes en Développement*, 3, 2018, s. 71-90.

ERDEM, Tefik, "Yoksulluk", *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler*, Tefik Erdem, der., Lotus Yayınevi, Ankara 2006, s. 321-365.

FAVOREU, Louis-André Roux, "La Libre Administration des Collectivités Territoriales est-elle une Liberté Fondamentale?" *Les Cahiers du Conseil Constitutionnel*, 12, 2002, s. 88-92.

FRIER, Pierre-Laurent, *Precis de Droit Administratif*, Montchrestien Dalloz 12 eme Edition, France 2004.

GÜDÜL, Serpil, "Bir Başarısız Devlet Örneği Olarak Lübnan", 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Bildirileri, 10-15.09.2007, Ankara, Türkiye, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, II. Cilt, Ankara 2011, s. 777-787.

GÜL, Songül Sallan, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Sosyolojik Boyutu: Göreliden Mutlak Yoksulluğa”, Y. Özdek, der., *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, TODAİE Yayınları, Ankara 2002, s. 107-118.

HILL, Jonathan, “Beyond the Other? A Postcolonial Critique of the Failed State Thesis”, *African Identities*, 2005, 3(2), s. 139-154.

IDEA, “Idea Generation in Groups: A basis for Creativity in Organizations”. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 82(1), 2000, s. 76-87.

INSEED, *Instabilité politique et performances économiques: une évaluation du cas du Tchad*. Département de Sciences Economiques, Université de Yaoundé II, Yaoundé, 2002.

İnsan ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, https://insamer.com/tr/cad_722.htm, (Erişim Tarihi: 10.08.2020).

KARAÇUKA, Mehmet-Necmettin Çelik, “Kırılgan-Başarısız Devlet Olgusu ve Terörizm İlişkisi”, *Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 19(1), 2017, s. 20-41.

KÖKSAL, Aydoğan, *Afrika, Genel ve Ülkeler Coğrafyası*, Hatiboğlu Yayınları, Ankara 1999.

LANNE, Bernard, *Histoire Politique du Tchad de 1945 à 1958: Administration, Partis, Élections*, Karthala Editions, 1998.

LANNE, Bernard, *Tchad-Libye: La Querelle des Frontières*, Vol. 4, Karthala Editions, 1982.

LARIVE, Maxime H.A., “Welcome to France’s New War on Terror in Africa: Operation Barkhane”, *The National Interest*, August 7, 2014, <https://nationalinterest.org/feature/welcome-frances-new-war-terror-africa-operation-barkhane-11029>, (Erişim Tarihi: 18.08.2020).

MACPHERSON, S.-R. Silburn, “The Meaning and Measurement of Poverty”, *Poverty: A persistent Global Reality*, John Dixon-David Macarovs, der., Routledge Taylor&Francis Group, 1998, s. 1-19.

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

MAGRIN, Géraud, *Géographie d'une Guerre Ordinaire*. EchoGéo, Tchad, 2008.

MARCELLI, Joassart Pascale, "Working Poverty in Southern California: Towards An Operational Measure", *Social Science Research*, 34(1), 2005, s. 20-43.

MINGIONE, Enzo, "Güney Avrupa Refah Modeli ve Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Mücadele", Ayşe Buğra-Çağlar Keyder, der., *Sosyal Politika Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 261-286.

ÖNEN, S. Mustafa, "Yerel Yönetimlerin Yoksullukla Mücadelesi: Malatya Belediyesi Örneği", *Sayıştay Dergisi*, 79, 2010, s. 63-95.

POULIS, Panayotis, *Droit Constitutionnel et Institutions Helléniques*. Editions L'Harmattan, 2008.

Recueil des Lois et Règlement Sur la Décentralisation au Tchad 6ème Edition, Decembre 2014, <https://eisa.org/pdf/eh2011cha5.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.08.2020).

SNRP, *Programme de Sécurité Alimentaire dans une perspective de lutte contre la pauvreté au Tchad*, Ministère de l'agriculture, Edition Harmatan, 2003, s. 43-57.

The Urban Government (1996-97), *The Urban Environment*, Oxford University Press, World Resources, 1996, Habitat II.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/cad_in-ekonomisi.tr.mfa. (Erişim Tarihi: 09.09.2020).

UNHCR, *Chad*, <https://reporting.unhcr.org/node/2533?y=2020#year>, (Erişim: 10.09.2020).

VEDEL, Georges-Pierre Devolvé, *Droit Administratif*, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Presses Universitaires de France, Paris 1992.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

WARNER, M. Carolyn, "A Reply to A.G. Hopkins", *Review of International Studies*, 26(2), s. 321-325.

World Bank, *Estimating Poverty among Refugee Populations-A Cross-Survey Imputation Exercise for Chad*, <http://documents1.worldbank.org/curated/en/511711588016782589/pdf/Estimating-Poverty-among-Refugee-Populations-A-Cross-Survey-Imputation-Exercise-for-Chad.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.09.2020).

YÜCEL BATMAZ, Nazlı, "Kentsel Yoksullukla Mücadelede Belediyelerin Rolü "Keçiören Belediyesi Örneği", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 2016, s. 37-50.

Mahamat Abakar MAHAMAT
Serpil GÜDÜL
Kamil Ufuk BİLGİN

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

STRUCTURED ABSTRACT

Local governments, have an important place in national development policies. However, in research and analysis of transferring national powers and resources to local government levels, decentralization is positively in reducing poverty however, in research and analysis of the benefits and risks of transferring national powers and resources to local government levels, decentralization is positively important in reducing poverty. The aim of this study is the position of this poverty reduction on a local scale in particular for the country of CHAD. Accordingly, not only a lot, but only in 1990, since the decentralization program has been pursued, the central state is evolving into a management of the transfer of national resources, functions and services from the central government to local governments. Because of decentralization, public and private organizations and non-governmental organizations are expected to contribute to local and national development by conducting local governance together. The objectives that led to decentralization; improving access to basic public services, increasing people's involvement in decision-making, helping people develop their capacities, and increasing government sensitivity, transparency and accountability. These targets provide the framework that CHAD uses in the Action Plan on Reducing Poverty. However, unfortunately, the Republic of Chad is ranked 187th among 189 countries in the "United Nations Human Development Index 2019".

CHAD's struggle against poverty could only start with getting rid of the colonial rule in its historical process. Entering the French colonial rule in 1910, the administration of CHAD by France as a colonial country lasted for 50 years. It was only possible for Chad to become an independent Republic on 11 August 1960. However, the influence of France continues in the political, economic and social management of the officially independent country, and the official language is French. Although approximately 35% of the population is Christian, the most common

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

religion in CHAD is Islam. The land area of this landlocked central African country is 1.284.000 km², unfortunately 60% of the land is desert and its population is only 14 million. In the north of the country, where the average temperature varies between 12 ° C - 50 ° C, there is a "Chad Lake" of 25,000 km², most of which is swamp.

The economy of the Republic of CHAD, whose capital is N'djamena, was based on agriculture and animal husbandry before 2003; afterwards, oil income, which is only 5% of the oil obtained through the international French oil company, forms the basis of the state economy of CHAD. However, the livelihood of the people continued to be agriculture and animal husbandry. Although 40% of the country's land is suitable for agriculture, the share of arable land is 4%. In animal husbandry, cows, goats, sheep and camels are fed; fish are also caught in its lakes and rivers. However, despite being an oil producing country, the most appropriate definition for the country's economy is the concept of "**Fragile State**". Because, the Republic of CHAD cannot perform effectively in fulfilling its basic functions in the political, legal, economic and social sphere; It is one of the states struggling with structural problems that have turned into a vicious circle.

This fragile feature in the country's economy affects 55% of the population to a great extent and the general poverty is at the level of 87%. Another important reason for this fragility is the underdeveloped domestic transportation services. Because only 5% of national highways are paved. There is no rail transportation service in CHAD. On the other hand, only the capital N'Djamena airport is suitable for landing of large planes. It is governed by a "**Semi-Presidential System**" consisting of the president, prime minister and ministers, except for coups to change the fate of the CHAD in terms of adverse geographical and climatic conditions and being an oil producing country dependent on foreign countries; CHAD governments, although changed for the fourth time, fulfill their functions

ÇAD CUMHURİYETİ YEREL YÖNETİMLER SİSTEMİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

according to the Constitution and are responsible to the National Assembly.

However, the establishment of a close representation system to facilitate the effective participation of the people in public life and access to quality public services in the fight against poverty; as well as supporting local development and local democracy. As Local Development actors, there are 4 local government units still working in the Republic of CHAD. Assistance to poor families and children are among the services provided by local governments, which have important tasks in combating poverty; there are social aids provided to poor elderly people, poor disabled people, poor unemployed people, poor patients and poor young people. However, the most important aid among the social assistance provided to the poor at various levels has actually been to establish “**Local Education Centers for the Poor**”. Because, in addition to seminars such as communication coaching, student coaching and individual counseling services, in these centers where most of the poor people benefit, psychological counseling, legal counseling, educational counseling, nutritional counseling, and family therapy are provided to poor families.

■ Mahamat Abakar MAHAMAT
Serpil GÜDÜL
Kamil Ufuk BILGIN

BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİ ÜZERİNDEN ALMANYA'NIN BARIŞÇIL NÜFUZ ETME STRATEJİSİNE DAİR OKUMA*

A Reading on Germany's Peaceful Penetration Strategy through the Baghdad Railway Project

Bilal Furkan ONURSAL**
Doğacan BAŞARAN***

Öz

Almanya'nın 1871 yılında siyasi birliğini geç tamamlamasının en önemli sonucu, sömürgecilik yarışına da gecikmeli olarak katılması olmuştur. Sömürgecilik yarışına dahil olduktan sonra ise Almanya, Ortadoğu'ya ulaşmayı amaçlamıştır. Almanya'nın Ortadoğu'ya ulaşarak İngiliz nüfuz alanına yönelik bir strateji geliştirmesi, büyük güçler arasındaki rekabeti arttırmış ve Birinci Dünya Savaşı'na giden kutuplaşmayı hızlandırmıştır. Bu süreçte Almanya, Birinci Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri'ni de oluşturacak olan bir bloklaşmanın tarafı olan devletlerin toprakları üzerinden geçecek şekilde, Berlin-Bağdat Demiryolu Hattı'nın inşaa edilmesine öncelik vermiştir. Bu çalışmada da Bağdat Demiryolu Projesi, tarafların beklentileri doğrultusunda incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sömürgecilik, Weltpolitik, Anadolu Demiryolu Projesi, Bağdat Demiryolu Projesi, Barışçıl Nüfuz Etme Stratejisi.

Abstract

The most important result of the late completion of the political union of Germany in 1871 was the delayed participation in the colonial race. Germany has entered the search for a target and decided on the Middle East. Win this process, Germany prioritized the construction of the Berlin-Baghdad railway line, which crosses from the territories of strategical importance that will eventually form Alliance States during the First World War. In this study, the Baghdad Railway Project is examined in line with the expectations of these parties.

Keywords: Colonialism, World Politics, Anatolian Railway Project, Baghdad Railway Project, Peaceful Influence Strategy.

* **Makale Geliş Tarihi:** 30.03.2020 **Yayına Kabul Tarihi:** 18.12.2020

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, e-posta: furkan_onursal@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3301-7127.

*** Doktor Adayı, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-mail: basarandogacan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5055-5069.

BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİ ÜZERİNDEN ALMANYA'NIN BARIŞÇIL NÜFUZ ETME STRATEJİSİNE DAİR OKUMA

GİRİŞ

Genç ve hırslı bir karaktere sahip olan II. Wilhelm'in Kayzer olması, Almanya'nın siyasi birliğinin sağlanması sürecine liderlik yapan Otto von Bismarck'ın siyasi hayatının kısa bir süre içerisinde son bulmasına neden olmuştur. Bismarck'ın Almanya siyasetinin dışına itilmesi, aynı zamanda Almanya'nın dış politika vizyonunun değişmesi anlamına da gelmiş ve II. Wilhelm döneminde Almanya'nın dış politikası, söz konusu ülkenin dünya siyaseti (weltpolitik) izlediği bir dönem olarak cereyan etmiştir. Yani Almanya'nın weltpolitik anlayışını benimsemesi, Alman siyasetinin iç dinamiklerinde meydana gelen gelişmelerin doğal bir sonucudur.

Alman siyasetinde geç sömürgeleşmenin yarattığı temel sıkıntıysa, Alman sömürgeciliğinin başladığı yıllarda, dünyanın pek çok yerinin büyük güçler tarafından paylaşılmış olmasıdır. İşte bu nedenle Almanya, sömürgecilik yarışında gözünü, daha az maliyetle, daha çok fayda elde edebileceği coğrafyalara dikmiştir. Bu bağlamda Almanların önceliği, Osmanlı Devleti üzerinden Ortadoğu coğrafyasına ulaşmak olmuştur. Bu amaç doğrultusunda Osmanlı Devleti'yle iyi ilişkiler kurmaya özen gösteren Almanya'nın temel hedefi, barışçıl nüfuz etme stratejisiyle hem Osmanlı Devleti'nin kaynaklarından maksimum faydayı sağlamak hem de bu coğrafyayı bir köprü olarak kullanıp kısa ve orta vadelerde Ortadoğu'ya ulaşmak ve uzun vadede İngiltere'nin sömürgeleri üzerinde bir nüfuz alanı yaratmak olmuştur. Aynı dönemde demiryolları projelerini, batılı devletlerin ulusal kalkınmalarıyla ilişkilendiren Osmanlı Devleti'nin demiryolları inşa etme konusunda istekli olması ise Almanlar için altın gibi değerli bir fırsat haline gelmiştir. Bu çalışmada da Almanya'nın bahsi geçen stratejiyi uygulamaya yönelik politikası, Berlin-Bağdat Demiryolu Projesi'ne odaklanılarak incelenmektedir.

Çalışmanın başlangıcında tarihsel ve kuramsal anlamda sömürgecilikten bahsedildikten sonra, Almanya'nın siyasi birliğini

tamamlama süreci ve bu sürecin Alman Dış Politikasına olan etkisi tartışılmaktadır. Çalışmanın ikinci başlığını ise Almanya'nın bu siyasetini anlayabilmek adına güzel bir inceleme örneği olan Berlin-Bağdat Demiryolu Projesi oluşturmaktadır.

Konu, Almanya'nın sömürge politikasının Osmanlı Devleti'ne olan etkisi bağlamında ele alındığı için Türkçe alan yazınında makalenin ilgi alanına ilişkin pek çok çalışmanın bulunduğu da ifade edilebilir. Ancak literatür içerisindeki benzer çalışmalara bakıldığında, mevcut çalışmaların sömürgecilik kuramları boyutunda eksiklik bulunduğu görülmektedir. Bu makalede de bahse konu olan eksikliğin giderilerek literatüre mütevazı bir katkı yapılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda kaleme alınan makalede ağırlıklı olarak literatür taramasından yararlanılmıştır.

SÖMÜRGEÇİLİK ÇAĞI VE ALMANYA'NIN SÖMÜRGEÇİLİK YARIŞINA DÂHİL OLMASI

SÖMÜRGEÇİLİK ÇAĞI

Sömürgecilik kavramı, bir devletin kendi sınırları dışında kalan ve genelde deniz aşırı toprakları içeren coğrafyalarda, askeri müdahale başta olmak üzere, çeşitli yollarla hâkimiyet kurup yerli toplumlar üzerinde siyasi, iktisadi ve kültürel alanlarda üstünlük sağlayarak buraların nimetlerini kendi menfaati için kullanması şeklinde ifade edilmektedir.¹ Daha basit anlamda sömürgecilik kavramı, bir toplumun veya devletin, başka toplum veya devletler üzerinde hâkimiyet kurarak onları açık veya gizli yollarla sömürmesi durumudur.² Bu anlamda sömürge kavramıyla, kendi egemenliğini sağlayamayan ve bu nedenle de başka devletin boyunduruğu altında bulunan ülkeler ve manda rejimleri kastedilmektedir.

1 "Sömürgecilik", DİA, Sayı: 37, İstanbul 2009, s. 394.

2 Ferhat Güngör, "Sömürgecilik Bağlamında Rusya'nın Orta Asya ve Kafkasya Politikası", *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 6(24), Sonbahar 2014, s. 26.

BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİ ÜZERİNDEN ALMANYA'NIN BARIŞÇIL NÜFUZ ETME STRATEJİSİNE DAİR OKUMA

Sömürgecilik faaliyetleri, 15. yüzyılda gelişen Coğrafi Keşifler'in ve batılı burjuva kültürünü oluşturan kapitalist sürecin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Coğrafi Keşifler'in yarattığı bu süreç, keşiflere öncülük eden gelişmiş devletlerin, fetihler yaparak kendilerine kıyasla zayıf olan bölgelerde sömürge rejimleri kurmalarını sağlamıştır. Böylece gelişmiş devletler, sömürülen ülkelerdeki doğal kaynaklara, hammaddeye ve üretim araçlarına sahip olmuş ve Sanayi Devrimi'nin de yaşanmasıyla birlikte muazzam bir sermaye birikimine ulaşmıştır. Bu bağlamda, Avrupa sömürgeciliğinin, özellikle de Afrika kıtasını siyasi olmaktan ziyade, ekonomik çıkarları doğrultusunda sömürgeleştirdiği görülmektedir.³

Avrupa'da sömürgeciliğin gelişimine ilişkin 15. yüzyıldaki Rönesans'la başlayan ve Coğrafi Keşifler'le devam eden süreç değerlendirildiğinde, sömürgeciliğin temel niteliğinin Avrupalı kimliğinin oluşumuyla ilişkili olduğu görülmektedir. Zira Aydınlanma Çağı'nın yarattığı Avrupalılık fikri, kapitalist kurumsallaşma mühim sürecinin bir parçasıdır. Bu anlamda sömürgeciliğin gelişimi, büyük ölçüde kapitalizmin kurumsallaşması da paralellik arz etmektedir. Immanuel Wallerstein'in modern dünya-sistemi anlayışına göre, kapitalizmin ortaya çıkmaya başladığı 15. ve 16. yüzyıldan itibaren gelişmiş devletler, az gelişmiş bölgelere yönelmişlerdir. Wallerstein, bu gelişmiş devletleri, dünya-sistemi açısından merkez ülkeler olarak tanımlarken; az gelişmiş ülkeleri de söz konusu ülkelerin kapasitelerine göre, çevre ve yarı çevre şeklinde isimlendirmiştir. 15. yüzyıldan itibaren başlayan sömürgecilik yarışının, Wallerstein'in analizinde merkez olarak tanımlanan İspanya, Portekiz ve İngiltere gibi ülkelerin öncülüğünde geliştiği ve zaman içerisinde bu rekabete Fransa ve Hollanda gibi diğer Batılı devletlerin de katıldığı görülmüştür.

Sömürgecilik Çağı'nı Avrupa'ya hâkim olan kapitalist niteliğin yayılma süreci olarak tanımlamak hatalı bir tespit olmayacaktır. Bu anlamda

3 Ali Demir, "Sömürge Devletlerinin Kullandığı Sömürgecilik Araç ve Metodları: Belçika Krallığı'nın Kongo'daki Sömürge Dönemi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7(14), Bahar 2011, s. 119.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

kapitalizm, sermaye ihracı yoluyla sürekli olarak yayılma ve genişleme özelliğine sahiptir; dolayısıyla kapitalizm, güç alanını yayma, kendi ülke sınırlarını aşma ve diğer ülkeleri sömürme eğilimindedir. Bu da kapitalist toplumun yapısından kaynaklanmaktadır.⁴ Bu niteliği itibariyle kapitalizm, evrensellik eğilimi taşımaktadır.⁵ Kapitalizmin söz konusu evrensellik eğilimi, merkezdeki sömürgeci devletleri sürekli olarak yeni bir çevreye yöneltmektedir. Kapitalizmin bu yapısı, büyük devletleri nüfuz alanı oluşturma stratejilerine yöneltmiştir; yani sömürgecilik, Avrupalıların kapitalist bir nitelik çerçevesinde dünyanın geri kalanını sömürmeleri ve yağmalamaları durumunu ifade etmektedir.⁶ Bu sömürgeci dönemde, mal ve insan naklinin hızlandırılması gerektiği anlaşılmış ve bu yüzden de çalışmamızın da konusu olan demiryolları, mühim bir ulaşım çeşidi haline gelmiştir. Elbette bu durum, demiryollarını sömürgeciliğin en önemli sembollerinden birine dönüşmüştür.

Yukarıda belirtildiği üzere, merkezdeki ülkelerin sürekli olarak ihtiyaç duydukları çevreyi tüketmeye başlamaları ve Sanayi Devrimi'nin yarattığı vahşi kapitalizm şartları nedeniyle sömürgecilik yarışını arttırmış ve devletleri sürekli olarak yeni sömürge arayışlarına itmiştir.

Söz konusu bu durum politika geliştirme hususunda ekonominin ne derece önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Özellikle hegemon güçlerin ekonomik pozisyonlarını koruyamadıkları takdirde politik sistemlerinin de çöküşe geçtiği yadsınamaz bir gerçektir.⁷ Böylesi bir ortamda siyasi birliğini gecikmeli de olsa tamamlayan Almanya ve İtalya'nın da sömürgecilik yarışına dâhil olması ve küresel pastadan kendi paylarını istemesi ise büyük güçlerin Birinci Dünya Savaşı'yla neticelenecek olan

4 Nikolai I. Bukharin, *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*, çev. Cemal Süreya, Sol Yayınları, İstanbul 2009, S. 93.

5 Fikret Başkaya, *Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme*, Maki Basım Yayın, Ankara 2003, s. 83.

6 John Bellamy Foster, *Emperyalizmin Yeniden Keşfi*, çev. Çiğdem Çidamlı, Divan Yayıncılık, İstanbul 2008, S. 178.

7 Kadir Ertaç Çelik-Mehmet Seyfettin Erol, "Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi", *UKİSAD*, 3(2), 2019, s. 12.

BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİ ÜZERİNDEN ALMANYA'NIN BARIŞÇIL NÜFUZ ETME STRATEJİSİNE DAİR OKUMA

ve birbirleriyle nüfuz mücadelesine girmesine sebebiyet veren rekabetini başlatmış ve küresel anlamda bir bloklaşmaların yaşanmasına neden olmuştur.

ALMANYA'NIN SÖMÜRGEÇİLİK YARIŞINA DAHİL OLMASI

Alman prensliklerinin tek bir çatı altında toplanarak Alman ulus-devletinin inşa edilmesine yönelik ilk ciddi girişim, Otuz Yıl Savaşları sırasında, Kutsal Roma İmparatoru II. Ferdinand tarafından gerçekleştirilmiştir.⁸ Ancak Kardinal Richelieu'nun Uluslararası İlişkiler disiplinine hediye ettiği *raison d'état* (devlet aklı) fikri çerçevesinde, Alman prensliklerle ittifak yapan Fransa'nın 1648 yılında savaşın galip tarafı olması, Almanya'nın siyasi birliğini oluşturmasını geciktirmiştir. Bu durum, Almanya'nın siyasi birliğini oluşturmasının 1871 yılına kadar ertelenmesine sebep olmuştur.

Almanya'nın politik birliğini oluşturma sürecinin bu kadar gecikmesinin çeşitli nedenleri bulunmakla birlikte, en önemli nedenin Prusya ve Avusturya arasında yaşanan kurulacak birliğe liderlik etme rekabetinin yarattığı ayrışma olduğu ifade edilebilir. Alman siyasetçi Bismarck, bu ayrışmada Avusturya lehine olan dengeyi, Prusya tarafına çevirmeyi realpolitik olarak da ifade edilen stratejiyle başarmıştır. Uluslararası ilişkiler disiplininde *raison d'état* kavramının yerini alan realpolitik terimi, devletler arası ilişkilerin kaba kuvvetle çözülmesi ve güçlü olanın galip gelmesi anlamını taşımaktadır.⁹ Prusya'nın Avusturya'ya ihtiyaç duymadan da ayakta kalabileceğini düşünen Bismarck, bu strateji çerçevesinde, önce Avusturya'yla savaşarak kuzeydeki prensliklerin ve daha sonra da Fransa'yla savaşarak güneydeki prensliklerin desteğini almış ve Almanya'nın siyasi birliğini oluşturmayı başarmıştır. Almanya'nın siyasi

8 Nejat Doğan, "Almanya'nın Avrupa'daki Konumuna Teorik Yaklaşımlar: Almanya'nın Yeniden Birleşmesinden 20 Yıl Sonra Bir Değerlendirme", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), Güz 2011, s. 3.

9 Henry Kissinger, *Diplomasi*, Çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 96.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

birliğini tamamlaması, mevzubahis ülkenin Avrupa'daki güç dengelerini değiştirecek bir biçimde uluslararası arenadaki yerini almasına da vesile olmuştur.

Her ne kadar Bismarck, Almanya'nın siyasi birliğini tamamlamasına öncülük ederek güç kavramını ittifaklar dengesi içerisinde başarıyla uygulamasıyla, Alman siyasi tarihinde çok önemli bir yere sahip olsa da hırslı bir karaktere sahip olan II. Wilhelm'in Kayzer olarak tahta çıkışı, Bismarck'ın gözden düşmesine ve azledilmesine vesile olmuştur. II. Wilhelm'in ağırlığını Almanya'nın dış politika yönelimlerinde hissettirmesi, Endüstri Devrimi'nin Almanya'ya yansımalarının doğal bir sonucu olarak Avrupa'nın en büyük ekonomilerinden biri haline gelen Almanya'yı, hammadde ihtiyacını karşılamaya yönelik sömürge arayışlarına yöneltmiştir. Alman siyasetçi Van Bülow da ülkesinin bu politikasını, 1897 yılında Almanya Parlamentosu'nda yaptığı bir konuşma sırasında "Biz kimseye gölge etmek istemiyoruz; fakat güneşteki yerimizi istiyoruz." sözleriyle dile getirmiştir.¹⁰ Almanya'nın dış politika yönelimleri açısından bu dönemin halet-i ruhiyesini yansıtan kavram ise weltpolitik (dünya politikası) terimi olmuştur. Bismarck'ın Avrupa kıtasıyla sınırlı ve Fransa'yı dengelemeye yönelik, Rusya ve Avusturya-Macaristan devletleriyle yakınlaşarak kurduğu denge siyasetinin aksine II. Wilhelm, Avrupa'da yalnızca Avusturya-Macaristan'la müttefiklik ilişkisi tesis etmiş ve hızla dünyadaki sömürgecilik yarışına dahil olmaya yönelik bir politika uygulamıştır.¹¹

II Wilhelm'in adıyla birlikte anılan weltpolitik, Kayzer'in siyasi görüşlerinden ziyade, Alman endüstrisinin yeni pazarlara olan ihtiyacından kaynaklanmıştır.¹² Dolayısıyla Almanya'nın dünya siyasetine dâhil olması,

10 Fahri Türk, *Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1874-1914*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 53.

11 H. Bayram Soy, *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi (1890-1914)*, Phoneix Yayınevi, Ankara 2004, s. 45.

12 Murat Özyüksel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfuz Mücadelesi Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, 32.

BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİ ÜZERİNDEN ALMANYA'NIN BARIŞÇIL NÜFUZ ETME STRATEJİSİNE DAİR OKUMA

aynı zamanda küresel sömürgecilik yarışına da dâhil olması anlamını taşımaktadır. Almanya, bahse konu olan dönemde bir dünya politikası uygulamak istemişse de pratikte bu çok kolay uygulanabilecek bir siyaset değildi; çünkü bu dönemde dünyanın pek çok coğrafyası, ağırlıklı olarak İngiltere ve Fransa tarafından sömürgeleştirilmişti. Bu durum, Almanya'yı sömürge mücadelesinde bir nüfuz alanı elde edebilmek için İngiltere ve Fransa gibi büyük güçlerle karşı karşıya getirebilecek riskleri de barındırmaktaydı.

Kısacası Almanya'nın siyasi birliğini tamamlamasındaki gecikme, sömürge paylaşımını kaçırmaya sebep olmuş ve Uzakdoğu ve Pasifik'teki koloniler, Almanya'nın meseleye ilişkin beklentilerini karşılamaya yetmemiştir.¹³ Doğu Afrika'da elde edilen sömürgeler de verimsiz topraklar olarak Almanya'nın talebini karşılamaktan çok uzak kalmıştır.¹⁴ Bu nedenle de Almanya, sömürge yarışına dâhil olduktan sonra, Balkanlar üzerinden Osmanlı Devleti ve İran'ın kullanılması yoluyla Ortadoğu'ya ulaşmayı amaçlayan yeni bir stratejiyi benimsemiştir. Almanya'nın bahsi geçen stratejisi, Osmanlı Devleti'yle olan ilişkilerine de yansımış barışçıl nüfuz etme stratejisi olarak tanımlanabilecek bir politika uygulamaya konulmuştur.

Barışçıl nüfuz etme stratejisi, özü itibarıyla emperyalist bir nitelik taşımaktadır. Zira Almanya, mevzubahis politikasıyla Ortadoğu coğrafyasının doğal kaynaklarına ulaşmayı, bölgede yer alan verimli topraklarda Almanlar için yeni bir yaşam alanı yaratmayı ve bölge devletleri üzerinde kültürel ve ekonomik bir hegemonya tesis etmeyi amaçlamıştır. Hatta bu durum, Almanya'nın Osmanlı Devleti'nin askeri yapılanması üzerinde rol model etkisine sahip olmasını da sağlamıştır. Söz konusu politika, bu rol model olma durumundan da anlaşılacağı gibi,

13 Remzi Avcı, "Sömürünün Ulaşım Aygıtları Bağdat Demiryolu Özelinde Alman Emperyalizmi", *Mukaddime Dergisi*, 6(2), 2015, s. 268.

14 Türk, a.g.e., s. 51.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

klasik sömürgeci yaklaşımlardan farklı olarak bölge devletlerinin rızasını kazanmayı amaçlayan ve onların da kalkınmasını esas alan projeler üzerinden şekillenen barışçıl nitelikli bir işbirliği stratejisi olarak teşekkül etmiştir. İfade edildiği üzere Almanya, bu stratejiyi gerçekleştirebilmek için kimi zaman silah ve askeri teknoloji transferini; kimi zaman ise demiryolu yapımı gibi ekonomik yöntemleri tercih etmiştir. Bu noktada dikkat çekici olan husus ise İngiltere'nin kendi nüfuz alanını da hedefleyen mevzubahis politikaya, başlangıçta sıcak bakmış olmasıdır. Zira ilk aşamada İngilizler, Almanya'nın bu politikasının Rusya'yı dengeleyeceğini düşünmüşlerdir. Ancak Londra, zaman içerisinde Almanya'nın yönelimlerinin İngiltere'yi de tehdit ettiğinin farkına vararak bu ülkeyle bir nüfuz mücadelesine girişmiştir.

Almanya'nın barışçıl nüfuz etme stratejisinin Osmanlı Devleti üzerinde etkili olması, II. Abdülhamit'in Almanya'yı denge unsuru olarak görmesinden ve ülkesinin kalkınmasında Almanya'dan faydalanabileceği düşüncesinden kaynaklanmıştır. Nitekim II. Abdülhamit, bahse konu amacını gerçekleştirebilmek için 1880 yılının Mayıs ayında, Almanya'dan askeri bir heyetin İstanbul'a gelmesini resmi olarak talep etmiştir. Abdülhamit'in söz konusu teklifinin Rusya'nın üç imparatorluk (Almanya, Avusturya- Macaristan) anlaşmasından çekildiği döneme denk gelmesi ve Alman silah sanayisinin Osmanlı İmparatorluğu'na silah satışı gerçekleştirilmesi yönündeki arzusu, II. Wilhelm yönetiminin bu teklifi kabul etmesini etkileyen en önemli faktörler olmuştur.¹⁵ Bismarck iki yıl gecikmeli de olsa, bahsi geçen teklifi kabul etmiş ve dört kişiden oluşan ilk askeri heyet, 1882 yılında İstanbul'a gelmiştir. Bu heyete, 1883 yılında Binbaşı Von Der Goltz da eklenmiştir.¹⁶ Von Der Goltz'un heyete katılmasıyla birlikte, heyetin eğitimci subay eksikliği de ortadan kalkmıştır. Goltz, bir yandan askeri mekteplerde uygulamalı olarak eğitimlik yaparken;

15 Mithat Baydur, "Osmanlı Alman İlişkilerinde Anadolu Bağdat Demiryollarının Yeri", *Osmanlı*, II, 1999, s. 350.

16 Erol Akcan, "Colmar Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu ve Asker-Sivil Aydınlar Üzerindeki Etkisi", *Atatürk Dergisi*, 4(1), 2015, s. 15.

BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİ ÜZERİNDEN ALMANYA'NIN BARIŞÇIL NÜFUZ ETME STRATEJİSİNE DAİR OKUMA

diğer yandan da Alman silah sanayisinin sermayesini arttırabilmesi için Osmanlı İmparatorluğu'na silah satışı gerçekleştirmeye çalışmış ve 1880'li yılların sonuna doğru Krupp firmasının toplarının Osmanlı Ordusu tarafından satın alınması vesilesiyle bu konudaki amacına ulaşmıştır.¹⁷ Osmanlı İmparatorluğu'nun zamanla Mauser ve Krupp firmalarından aldığı silahların sayısını arttırması ve bu nedenle de Almanya'ya olan borçlarının sürekli artması ise Almanya'ya olan bağımlılığın artması neticesini doğurmuştur. 1897 yılında yapılan bir araştırmaya göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun en çok borçlu olduğu ülkeler sıralamasında Fransa %44,88'lik bir orana sahipken; Almanya'nın bu sıralamadaki payı %12,1 olarak kayda geçmiştir. Ancak Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na sürekli olarak silah (mühimmat ve bilumum teçhizat dâhil) satması ve demiryolu anlaşmalarından kazandığı ücretler, Fransa'nın %44,88'lik alacak payından çok daha önemliydi.¹⁸ Kısacası Von Der Goltz'un Osmanlı İmparatorluğu'na silah satışı gerçekleştirme faaliyetlerinin başarıya ulaşması, Alman emperyalizminin barışçıl bir biçimde imparatorluk toprakları içerisinde vücut bulmasını sağlamıştır.

BERLİN-BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİ

II. Wilhelm döneminde Almanya, geç sömürgeleşmenin de etkisiyle efektif bir şekilde kullanabileceği yeni coğrafyalar arayışına girmiştir. Bu anlamda II. Abdülhamit döneminde, çeşitli ekonomik ilişkilerin tesis edilmesi vesilesiyle, Osmanlı Devleti'ne yönelik Almanya'nın uyguladığı ve barışçıl nüfuz etme stratejisi olarak da tanımlanabilecek politika, Almanya'nın hedefleriyle örtüşen ve beklentilerini karşılayan bir siyaset anlayışı olarak öne çıkmıştır. İşte bu nedenle Berlin-Bağdat Demiryolu Projesi, Almanların temel beklentilerine ulaşmalarına yönelik önemli bir fırsat olmuş ve

17 Ramazan Çalık, "Colmar Freiherr Von Der Goltz (Paşa) ve Bazı Görüşleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*,13(36), 1996, s. 772-774.

18 Lothar Rathmann, *Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, Çev. Ragıp Zarakolu, Belge Yayınları İstanbul 1982, s. 59.

Almanya'nın Mezopotamya çevresinde bir nüfuz alanı oluşturmaya yönelik adımlar atmasının önünü açmıştır.

Bahse konu olan dönemde Berlin-Bağdat Demiryolu Projesi gibi girişimler, II. Abdülhamit tarafından da olumlu bir şekilde yorumlanmış ve Osmanlı Devleti'ni ayakta tutmak için bulunmaz bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Çünkü II. Abdülhamit, demiryolları vesilesiyle ülkenin ekonomik kalkınmasının tesis edilebileceğini, dağılma sürecinin durdurulabileceğini ve Asya'daki toprakların savunulmasının kolaylaşacağını düşünmüştür. Osmanlı Sultanı'nın bu düşüncesi, söz konusu projenin bir devlet politikası haline dönüşmesine de yol açmıştır.¹⁹

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, II. Abdülhamit döneminde politik varlığını sürdürebilmek için büyük devletler arasındaki çıkar çatışmalarından ve jeopolitik konumunun kendisine sağladığı fırsatlardan yararlanma yolunu tercih etmiştir.²⁰ Özellikle de 93 Harbi'nin etkisiyle, İngiltere ve Fransa'nın dengelenmesine yönelik bir ihtiyacın ortaya çıkması, Osmanlı Devleti'nin Almanya'yı üçüncü bir yol olarak görmesini sağlamış; fakat bu da devlet üzerindeki Alman nüfuzunun belirginleşmesine sebep olmuştur. Özetle II. Abdülhamit, iktidarı döneminde Almanya'ya yakın bir siyaset izlemiş ve askeri ıslahatlar başta olmak üzere, yenileşme girişimlerinde Almanya'yı rol model olarak kabul etmiştir.²¹ Osmanlı Devleti'nin Almanya'yı rol model olarak kabul etmesinde ve kurtarıcı bir dost olarak algılamasında ise 3 nedenin etkili olduğu ifade edilebilir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir.²²

1. Almanya, Müslüman sömürgelere sahip olmayan bir devletti.
2. Almanya'nın Osmanlı Devleti'yle sınırdaş olmaması, Osmanlı Devleti

19 Avci, a.g.m., s. 264.

20 Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih: 1789-2014*, Der Yayınları, İstanbul 2015, s. 388.

21 Eylem Tekemen Altındaş, "1878 Berlin Konferansı'ndan Sonra Osmanlı Devleti'nin Askeri Islahat ve Dış Politikasındaki Yeni Yönelimler", *Asia Mirror Studies*, 4(8), 2016, s. 123.

22 Mustafa Albayrak, "Osmanlı-Alman İlişkileri ve Bağdat Demiryolu'nun Yapımı", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*, 6(6), 1995, s. 23.

BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİ ÜZERİNDEN ALMANYA'NIN BARIŞÇIL NÜFUZ ETME STRATEJİSİNE DAİR OKUMA

açısından Almanya'yı doğrudan tehdit olmaktan çıkartıyor ve güvenilir bir ülkeye dönüştürüyordu.

3. Almanya, o güne kadar Osmanlı coğrafyasını işgal girişiminde bulunmamış bir büyük güçtü.

II. Abdülhamit tarafından Fransa ve İngiltere'ye karşı bir denge unsuru olarak değerlendirilen Almanya, demiryolu projeleri vesilesiyle Osmanlı Devleti üzerinde siyasi ve ekonomik kazanımlar elde etmeyi amaçlamıştır. Almanya'nın bu amacına karşılık 19. yüzyılda, ekonomik anlamda ağır badireler geçiren Osmanlı Devleti, o dönemde bir demiryolu ağını tamamlayabilecek imkânlarla sahip değildi. Bu nedenle de Osmanlı Devleti, demiryolu inşa sürecini yabancı şirketlere imtiyazlar tanıyarak yürütmeye çalışmıştır.²³ Bu dönemde Osmanlı Devleti, demiryollarını batının bir simgesi olarak düşünüp, devletin kurtuluşunu ve modernleşmesini sağlayacak bir proje şeklinde değerlendirmiştir.²⁴ Ancak bu durum, Osmanlı Devleti'nin demiryolu hatlarını, İngiliz, Fransız ve Alman nüfuz alanlarına ayırması gibi olumsuz bir tabloya da neden olmuştur.²⁵ Bundan dolayı demiryolu yatırımları, devleti yöneten kadroların beklentilerinin aksine, Osmanlı Devleti'nin dışa bağımlılığını arttırarak yarı-çevreleşme/yarı-sömürgeleşme sürecini hızlandırmıştır. Oysa başlangıçta Osmanlı Devleti'nin demiryolu projelerinden beklentileri oldukça olumluydu.

Osmanlı Devleti'nde demiryolu inşasına yönelik ilk girişimler, 1856 yılında, Paris Kongresi'nden sonra, gündeme gelmiş ve bu konuda Avrupa sermayesi, söz konusu tarihten beri istekli davranmıştır. Bu bağlamda

23 İsmail Yıldırım, "Osmanlı Demiryolu Politikasına Bir Bakış", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 2002, s. 311.

24 M. Cengiz Yıldız, "Osmanlı'dan Günümüze Demiryolu Politikalarına Genel Bakış", *Trafik ve Yol Güvenliği 2. Ulusal Kongresi*, 7-9 Mayıs 2013, https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/35761851/Osmanlidan_Gunumuze_Demiryolu_Politikalarina_Genel_Bakis.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1514167679&Signature=Vx82xOHjUiFaijBXh5yXQ3OWLKc%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DOsmanli_dan_Gunumuze_Demiryolu_Politikai.pdf, (Erişim Tarihi: 13.12.2017).

25 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s. 365.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Ege ve Rumeli coğrafyasında bazı hatların yapımı da gerçekleştirilmiştir.²⁶ Anadolu'da ilk işletmeye açılan demiryolu istasyonu ise 1866 yılında İngiltere'nin desteğiyle yapımı tamamlanan İzmir- Kasaba demiryolu hattıdır. 93 kilometrelik bir menzile ulaşan bu hat sayesinde İngiltere, İzmir Limanı'na yaptığı hammadde sevkiyatlarını çok hızlı ve ekonomik bir biçimde gerçekleştirmeyi başarmıştır.²⁷ Bununla birlikte İngiltere'nin Osmanlı topraklarına dair tasarladığı ilk demiryolu projesi, İzmir Demiryolu Hattı'nın kullanıma açılmasından 36 yıl öncesine rastlamaktadır. Francis Chesney'in ortaya atmış olduğu demiryolu projesi, İngiliz mallarını Hindistan'a Ümit Burnu üzerinden değil de alternatif bir güzergâh şeklinde Osmanlı İmparatorluğu üzerinden ulaştırmayı öngörmüştür. Ancak Chesney'in projesi, o dönemde uygulanmaması çok zor bir teşebbüs olarak değerlendirilmiştir. Özellikle de Fırat ve Dicle nehirlerinin ulaşım elverişli olmaması, projenin değerini yitirmesine neden olmuştur. Ancak Chesney, demiryolu projelerinden vazgeçmemiş; 1857 yılında Osmanlı İmparatorluğu'ndan Fırat Vadisi'nde gerçekleştirilmesi öngörülen yeni bir demiryolu imtiyazı almayı başarmıştır. Bu projede Osmanlı İmparatorluğu'nun demiryolu inşaatı için vermiş olduğu garantilerin azlığı ve İngiliz Hükümeti'nden yeterli sermaye desteği sağlanamaması nedeniyle hayata geçirilememiştir.²⁸

Osmanlı Devleti'nde demiryolu inşası vesilesiyle imparatorluğun jeopolitik öneminin artırılmasına ilişkin çalışmalar yapan isimlerin başlangıcı olarak Abdülmecit döneminde Ali ve Fuat paşaların hazırladığı program dikkat çekmektedir. Bu program çerçevesinde Balkanların bir ucundan diğer ucuna gidecek bir hat aracılığıyla İstanbul'u Tuna'ya bağlamak ve buradan da Viyana ve Paris'e ulaşımını sağlamak arzu

26 İlber Ortaylı, İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1981, s. 74-75.

27 Osman Kubilay Gül, "Bir Amerikalı Diplomatın Gözüyle Bağdat Demiryolu Projesi (ABD Sivas Konsolosluğu Henry M. Jewett'in Raporu)", *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(41), 2014, s. 4.

28 H. Bayram Soy, "Anadolu ve Bağdat Demiryolu Çevresinde Osmanlı Alman Yakınlaşması", *Osmanlı Özel Sayısı*, 2000, s. 311.

BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİ ÜZERİNDEN ALMANYA'NIN BARIŞÇIL NÜFUZ ETME STRATEJİSİNE DAİR OKUMA

edilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin bahsi geçen dönemde, böylesi büyük bir projeyi hayata geçirecek imkânlarla sahip olmadığı da somut bir olgu olarak tarihteki yerini almıştır.²⁹

II. Abdülhamit dönemi ise Osmanlı İmparatorluğu için adeta bir demiryolu çağı olmuştur. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun şartları da göz önünde bulundurulduğunda, demiryolu projelerinin neredeyse tamamı, yabancı devletlerin teknoloji ve mühendisliği aracılığıyla yapılmak zorunda kalmış ve imparatorluk, bu teşebbüslerin gerçekleştirilmesi için önemli imtiyazlar vermiştir. Nitekim II. Abdülhamit de bu durumu, "İmtiyaz elde etmek için bana demiryoluyla alakalı birçok proje teklifi geliyor ve paşalarım da çıkar elde etmek için şiddetli bir şekilde bu önerilerin kabul edilmesini önermekteler" ifadeleriyle kabul etmiştir.³⁰ Bu nedenle çeşitli devletlerin söz konusu imtiyazlardan yararlanmaya çalıştıkları ifade edilebilir. Berlin- Bağdat Demiryolu Projesi de bu durumun mühim bir örneğini teşkil etmektedir. Diğer taraftan Bağdat Demiryolu Projesi'nin fikirsel anlamda atası olarak kabul edilebilecek ilk çalışmayı, 1868-72 yıllarında Bağdat Valisi olarak görev yapan Mithat Paşa gerçekleştirmiştir. Mithat Paşa, bu vilayete demiryolları döşenmesini istemiş ve bu amaç doğrultusunda Bağdat ile Kazımiye arasında 12 kilometrelik bir tramvay hattı inşa etmiştir. Mithat Paşa, söz konusu dönemde demiryollarının Mezopotamya'nın imparatorluktaki geleceği açısından hayati bir önem taşıdığına inanmıştır. Ona göre, Süveyş'in kapattığı ticaret imkânı, Mezopotamya üzerinden telafi edilebilirdi.³¹ Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin karar alıcıları, 1870'li yıllardan itibaren Asya vilayetlerinin demiryolları ağlarıyla döşenmesine yönelik çaba harcamışlardır. Zira Osmanlı Devleti'nin yöneticileri, Sanayi Devrimi'nin en mühim sonucu olarak demiryollarını görmüşler ve demiryollarını, endüstrileşmiş

29 Yıldırım, a.g.m., s. 313.

30 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876 – 1907*, c. VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 469.

31 Ortaylı, a.g.e., s. 75.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ülkelerin kalkınmalarıyla yakından ilişkilendirmişlerdir. Bu nedenle de bir gelişmişlik göstergesi olan demiryollarının yapımına öncelik verilmiş ve II. Abdülhamit döneminin dış politikasını etkileyen temel unsurun demiryolu inşa etme arzusu ve buna göre yürütülen diplomasi olduğu görülmüştür. II. Abdülhamit'in bu tavrında, Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında asker taşınmasına ilişkin yaşanan problemlerin de etkisi bulunmaktadır.

Tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olan Osmanlı Devleti'nde, demiryolları aracılığıyla askeri sevkiyat başta olmak üzere, vergilerin toplanması, tarım ürünlerinin pazara taşınması gibi ekonomik verimi arttıracak beklentiler gerçekleştirilmek istenmiştir.³² Ayrıca II. Abdülhamit, Bağdat Demiryolu Hattı'nın inşa edilmesi yoluyla eğitim, kültür ve ekonomi gibi alanlarda birbirinden kopuk olan imparatorluk topraklarının birleştirebileceğine de inanmıştır.³³ İmparatorluk topraklarının birbirine bağlanmasıyla birlikte merkeze uzak vilayetlerde çıkabilecek olası isyanları bastırmak için kaydırılacak birlikler kısa süre içerisinde bölgelere ulaşabilecekti. Yine proje sayesinde deniz yoluna alternatif olarak demiryolu kullanılacak ve bu sayede devlet gelirleri arttırılabilecekti.³⁴ Tüm bunlara ek olarak II. Abdülhamit, mevzubahis projenin Hintli Müslümanlarla temas kurmaya da aracı olabileceğini düşünmüştür. Bu nedenle de II. Abdülhamit, söz konusu projeyi bir milli mesele/millî bir hedef olarak devletin ideolojisi olan İslamcılık üzerinden değerlendirmiş ve gerek şahsi hazinesinden gerekse de sivil ve asker memurların maaşlarından kesinti yaparak projenin finanse edilmesine yönelik çaba harcamıştır.³⁵

Osmanlı Devleti'nin jeopolitik anlamda büyük önem arz eden böyle bir güzergâhta demiryolları inşa etmesi gündeme geldikten sonra İngilizler,

32 Mustafa Yücel-Mustafa Taşar, Demiryolunun Stratejik Önemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde Demiryolu Siyaseti, *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 2016, s. 318.

33 Mahmut Özdiç, *İttihat ve Terakki Dönemi Osmanlı-Almanya Siyasi İlişkileri (1909-1918)*, Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 56.

34 Sayim Türkman, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları (1919-1973)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2005, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 62.

35 Yıldız, a.g.m.

BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİ ÜZERİNDEN ALMANYA'NIN BARIŞÇIL NÜFUZ ETME STRATEJİSİNE DAİR OKUMA

Fransızlar ve Almanlar bunu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istemiş ve bu hattın inşa edilmesine talip olmuştur. Bu bölgede bir demiryolu güzergâhı oluşturmayı öneren ilk ülke de İngiltere olmuştur. İngilizlerin bu teklifindeki amaç, Afrika'yı veya Kızıldeniz'i dolaşmaksızın Hindistan'a ulaşabileceği bir geçiş yolunun oluşturulmasıydı.³⁶ Ancak II. Abdülhamit, bu yollara İngilizlerin sahip olmasının Mısır, Suriye, Irak ve Hindistan topraklarını gözden çıkarmak olacağını fark etmiştir.

Tüm bunlara ek olarak Fransızların Lübnan'daki hedefleri nedeniyle Fransa'ya ilişkin de çekinceleri bulunan II. Abdülhamit, bu konuda her iki ülkeye de kuşkuyla bakmıştır.³⁷ Ayrıca Osmanlı Devleti, ekonomik anlamda içine düştüğü durum nedeniyle, demiryollarının yapımını üstlenen şirketlere kendi taleplerini çok fazla dayatamıyordu. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin demiryolu geçiş güzergâhını belirleme noktasında bile kendini gösteriyor ve güzergâhları genellikle yabancı şirketler belirliyordu. Bu nedenle de birbirinden kopuk, limanlardan iç bölgelere uzanacak şekilde emperyal taleplere uygun doğrultuda şekillenen, demiryolu güzergâhları belirleniyordu. Bu da Osmanlı Devleti'nin beklentilerini karşılamaktan uzak kalıyordu. İşte bu yüzden de İngilizler veya Fransızların demiryolu hatlarını inşa etmeleri durumunda, kendi ticari çıkarları ve sömürgeci emelleri doğrultusunda Akdeniz limanlarına çıkış noktası oluşturacak şekilde inşa edeceklerdi. Oysa Almanya, kendi jeopolitik ihtiyaçlarını karşılayabilmek için tüm Anadolu'yu demiryollarıyla döşemek durumundaydı. Zira Almanlar, Anadolu üzerinden Ortadoğu'ya ulaşmak istiyordu. Bu da ülkenin kalkınmasını demiryolları inşasıyla ilişkilendiren Osmanlı Devleti yöneticileri nezdinde Almanya'yı çok daha olumlu bir seçenek haline getirmiştir.

Almanya açısından söz konusu güzergâh, büyük bir stratejik öneme sahipti. Almanlar, bu projeye Birinci Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin

³⁶ Yıldız, a.g.m.

³⁷ Ortaylı, a.g.e., s. 78-79.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

geldiği bir dönemde, İngiltere'nin Almanya'yı Kuzey Denizi üzerinden kuşatması ihtimaline karşı, gıda ve hammadde gibi temel ihtiyaçlarını da karşılayabilecek bir koridor olarak değerlendirmişlerdir.³⁸ Berlin-Bağdat Demiryolu güzergâhına bakıldığında da hattın geçtiği ülkelerin tamamının Birinci Dünya Savaşı'nda ittifak devletleri arasında yer alması, projenin jeopolitik önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle de proje, İngiltere'yi ciddi anlamda kaygılandırmıştır. İngiltere, kendi sömürge yolu üzerinde, Alman nüfuz alanı olarak gelişen bu projeden büyük kaygı duymuştur. Nitekim dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey, projeye masumane bakılmayacağını ve yalnızca bir ticaret projesi olarak değerlendirilemeyeceğini, Uzakdoğu'nun denizden denize ulaşımına bir alternatif hat oluşturulması nedeniyle bütün büyük güçleri etkileyeceğini ifade etmiştir.³⁹

Neticede ilk aşamada İzmit-Konya hattı olarak 24 Eylül 1888 tarihinde Anadolu Demiryolları'nın inşa, imtiyaz ve işletme hakkı Alman Alfred Kulla'ya verilmiştir.⁴⁰ Almanya, her ne kadar bu imtiyazdan hoşnut kalmış olsa da bunu yeterli görmemiştir. Bundan ötürü Kayzer Wilhelm, Berlin-Bağdat Demiryolu Projesi'nin yapımını Alman şirketlerin üstlenmesini sağlamak için 1899 yılında İstanbul'a gelerek II. Abdülhamit ile temaslarda bulunmuştur.⁴¹ Wilhelm'in İstanbul ziyareti, Şansölye Bismarck'ın "Tüm Balkan topraklarını tek bir Pomeranyalı askerin kemiklerine değiştirmem." vecizesinin de son bulması anlamına gelmiştir.⁴² Çünkü II. Wilhelm, bu gezi sayesinde hem Osmanlı Devleti'ni kendi saflarına çekmeyi hem de siyaseten Bismarck'ın gölgesinden kurtulmayı başarmıştır.

Benzer bir politik değişiklik Osmanlı İmparatorluğu için de geçerli olmuştur. Zira mevzubahis dönemde Avrupa'dan yayılan milliyetçi akımların

38 Soy, 2004, a.g.e., s. 214.

39 Soy, 2004, a.g.e., s. 214.

40 Ortaylı, a.g.e., s. 81.

41 Türkman, a.g.t., s. 61-62.

42 Özyüksel, a.g.e., s. 30.

BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİ ÜZERİNDEN ALMANYA'NIN BARIŞÇIL NÜFUZ ETME STRATEJİSİNE DAİR OKUMA

tehdidi karşısında imparatorluğu bir arada tutmanın yollarını arayan Osmanlı Devleti, İslamcılık anlayışını etkin bir şekilde imparatorluk ideolojisi olarak kullanmaya çalışmıştır. Yine milliyetçi hareketlerin yükselttiği ulus-devletler karşısında imparatorluk olarak varlığını sürdürmek isteyen Almanya da Osmanlı Devleti'yle yakın münasebetler geliştirmek istemiş ve bu amaç doğrultusunda Berlin-Bağdat Demiryolu Projesi'ni, söz konusu hedefe hizmet eden mühim bir araç olarak değerlendirmiştir. Kısacası her iki lider de ikili ilişkileri geliştirmeyi, imparatorluklarının bekası için stratejik bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Dahası İngiliz nüfuzu altındaki Müslüman coğrafyadaki İngiliz etkisini kırmak için Almanya, İslamcı ideolojiyi de bir fırsat olarak görmüş ve dünya Müslümanlarına sempatik görünmeye çalışmıştır.⁴³ Buna karşılık Osmanlı Devleti de İslam coğrafyasında kolonileri bulunmayan Almanya'yı, bu devletin saldırgan olmadığı fikrinden hareketle müttefik olarak değerlendirmiş ve İngiltere ile Fransa'ya karşı bir denge unsuru olarak görmüştür. Bu kapsamda II. Abdülhamit, Wilhelm'in İstanbul gezisini bir fırsat olarak görmüş ve Wilhelm'in İstanbul ziyareti esnasında bir saray ve selamlık törenini izlemesi için Seyir Köşkü inşa ettirmiştir. Ayrıca Wilhelm'in yatıyla birlikte İstanbul'a girişi esnasında tüm kale burçlarından Alman bayrakları dalgalanmış, bando eşliğinde Alman Milli Marşı çalınarak 101 pare top atışı yapılmıştır. Kayzer de bu görkemli karşılamadan oldukça etkilenmiş ve bahse konu olan gezi, Türk-Alman dostluğunun derinleşmesine vesile olmuştur.⁴⁴ Zira bu dönem içerisinde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı yaşanmış ve Osmanlı İmparatorluğu, Rus tehdidi karşısında da Almanya'yla olan ilişkilerini geliştirmeyi önemsemiştir. Bunun yanı sıra bahsi geçen süreçte hızla yükselişe geçen Arap milliyetçiliği, II. Abdülhamit'in siyasetinde daha çok İslami söylemler kullanmasına da yol açmıştır.⁴⁵

43 Ortaylı, a.g.e., s. 69.

44 Özyüksel, a.g.e., s. 35.

45 Namık Sinan Turan, "Gerçek ve Üllüzyon Arasında: Birinci Dünya Savaşına Giden Süreçte Osmanlı İmparatorluğu ve Panislamizm", ed. Etin H.-Özekmekçi, M., *Nuran Yıldırım Armağan Kitabı: Tıp Tarihinin Peşinde bir Ömür*, Betim Yayınları İstanbul 2016, s. 524.

II. Wilhelm, Berlin-Bağdat demiryolu projesiyle birlikte 300 milyonu bulan Müslüman nüfusu, Almanya'nın saflarına çekmeyi planlamıştır. Buna karşılık Osmanlı Devleti de proje vesilesiyle İslam coğrafyasının bütünlüğünü teşkil etmenin kolaylaşacağını öngörmüştür. Tarafların gerçekleştirdiği bu uzlaşa sonucunda 25 Kasım 1899 tarihli Meclis-i Vükela kararıyla demiryolu hattının Basra'ya kadar uzatılması kararlaştırılmıştır. Böylece II. Wilhelm, Bağdat'a ulaşma konusundaki ilk başarısını elde etmiştir.⁴⁶ Bu başarıya ek olarak II. Wilhelm, II. Abdülhamit'in Alman emperyalizmini barışçı ve dost olarak algılamasını da sağlamıştır.⁴⁷ Nitekim proje kapsamında demiryolunu işletecek şirket, 4 Mart 1889 tarihinde Osmanlı-Anadolu Demiryolu Şirketi adıyla kurulmuştur. Şirketin sermayesi 45 milyon Frank olup; Osmanlı Devleti, kilometre başına 15.000 Frank ödemeyi taahhüt etmiştir.⁴⁸ Dahası bu hattın Almanlar tarafından çok kısa bir sürede inşa edilerek Ankara'ya ulaşması, Osmanlı yöneticilerini memnun etmiş ve aynı şirkete önce Eskişehir-Konya hattının inşa edilmesine yönelik, sonrasında ise Bağdat'a kadar uzanacak demiryolu hattının inşa edilmesine ilişkin imtiyaz verilmiştir. Anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti topraklarında Almanların inşa ettiği iki hat bulunmaktaydı. Bunlar Anadolu Demiryolu Hattı (İzmit-Konya) ve Bağdat Demiryolu Hattı (Konya-Basra) şeklinde planlanmıştır.

Bağdat Demiryolu Hattı'nın başlangıçta Ankara-Kayseri-Diyarbakır güzergâhı üzerinden şekilleneceğini öğrenen Ruslar, bu duruma büyük tepki göstermiş ve ardından hat, Konya-Halep-Bağdat üzerinden şekillendirilmiştir.⁴⁹ Bu projeye göre Bağdat Demiryolu Hattı, Konya'dan başlayacak, Konya-Ereğli'den geçtikten sonra, Toros Dağları'nda açılacak tünellerle Adana'ya inecekti. Hatta Bağdat Demiryolu'nun

46 Türkman, a.g.t., s. 61-62.

47 Rathmann, a.g.e., s. 68.

48 Ortaylı, a.g.e., s. 81.

49 Soy, 2004, a.g.e., s. 221.

BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİ ÜZERİNDEN ALMANYA'NIN BARIŞÇIL NÜFUZ ETME STRATEJİSİNE DAİR OKUMA

uzun vadede Hicaz hattıyla birleştirilmesi de öngörülmüştü.⁵⁰ Bununla birlikte II. Abdülhamit'e devlet yetkililerince sunulan bir lahiyada, Almanya'nın Bağdat'a kadar uzanacak demiryolu projesiyle ilgilenmesini dolandırıcılıktan biraz farklı olduğu öne sürülmüştür. Zira Almanya'nın Osmanlı Devleti'nden herhangi bir isteğinin olmadığı söylenmesine rağmen Alman yönetiminin projeden elde edeceği imtiyazlar sayede Anadolu topraklarının altı yıllık Aşar vergi gelirlerini tek elde toplayacağına dikkat çekilmiştir.⁵¹

Öte yandan Bağdat Demiryolu Hattı'nın yapımına ilişkin müzakereler, 1899 yılında başlamıştır.⁵² Bu esnada İngiliz sermayedarlar da girişime katılmaları için davet edilmiştir. Görüşmeler de İngiliz, Fransız ve Alman bankerler arasında sürdürülmüştür. Görüşmelerin sonucunda Bağdat Demiryolu'nun İngiliz, Fransız ve Alman sermayelerinin ortaklığıyla yapılması kararlaştırılmış; lakin İngiltere basınıının Osmanlı İmparatorluğu aleyhine yazılar kaleme alması ve Balfour Deklerasyonu'nun İngiliz dış politikasında etkin bir yere sahip olması gibi nedenler yüzünden Londra Hükümeti bu teşebbüsten çekilmek zorunda kalmıştır. İmtiyaz sahipleri, projeye İngiliz sermayesini çekemeyince, şirket hisselerinin %10'unu Osmanlı İmparatorluğu'na, %10'ununu Anadolu Demiryolu Kumpanyası'na ve geriye kalan %80 hisseyi de Deutsche Bank'ın öncülük ettiği uluslararası bir sendikaya bırakmıştır. Şirketin 27 kişilik yönetim kurulu ise Deutsche Bank tarafından atanan 8 Alman, Osmanlı Bankası tarafından seçilen 8 Fransız, 1 Avusturyalı, 2 İsviçreli, Anadolu Demiryolu Şirketi'nden belirlenen 3 Alman, 4 Türk ve 1 İtalyan tarafından oluşturulmuştur. Böylece Bağdat Demiryolu Şirketi'nin yönetimi, Alman ve Türkler'in elinde kalmasıyla birlikte Fransız ve diğer milletlere mensup müteşebbislerin de yer aldığı bir biçimde teşkil edilmiştir. Baron Von Schön'ün ifadesiyle proje, "Alman

50 Ortaylı, a.g.e., s. 90.

51 Yunus Gökgöz, *II. Abdülhamit'e sunulan Layihalar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2007, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 52.

52 Avcı, a.g.m., s. 271.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

yönetimi altında, uluslararası karakteri olan bir Osmanlı teşebbüsüydü”.⁵³ Deutsche Bankın projedeki faaliyetleri ise Almanya’nın “barışçı yayılma” ya da başka bir isimlendirme ile barışçıl emperyalizm yöntemini takip ettiğini göstermektedir. Çünkü bu tür bir strateji, Almanya’ya hasımlarıyla rekabetinde önemli bir avantaj sağlamaktaydı. Neticede Alman Hükümeti de Deutsche Bank’ın uygulamış olduğu barışçıl emperyalizm stratejisini açıkça desteklemiş ve bu konuda gereken tüm adımları atmıştır.⁵⁴

Tüm bu müzakerelerin ardından Alman Siemens de 24 Mart 1899 tarihinde proje mutabakatına imza atmıştır. Ancak atılan bu imzaya rağmen anlaşmanın tamamen şekillenmesi yaklaşık 4 yıl sürmüştür.⁵⁵ En nihayetinde Berlin-Bağdat Demiryolu Anlaşması, 5 Mart 1903 tarihinde Nazır Zihni Paşa, Arthur Gwinner, Kurt Zander ve Dr. Hugenin imzaları ve 18 Mart 1903 tarihinde de Padişah onayıyla yürürlüğe girmiştir.⁵⁶ Anlaşmanın imzalanmasından belki de daha önemli olan husus ise Almanya’ya verilen imtiyazlardır.

Bağdat Demiryolu’nun inşa edilmesine ilişkin verilen imtiyaza göre, şirket ile hükümet arasındaki sorunlarda Osmanlı mahkemeleri yetkili olacak, hat üzerinde özel bir posta örgütü kurulamayacak, savaş durumunda asker sevkiyatı yapılabilecek ve çalışanlar fes takıp, Osmanlı üniforması giyecekti. Ayrıca çalışanlar arasında resmi dil, Türkçe olacaktı. Diğer taraftan imtiyaz tamamen Osmanlı Devleti’nin çıkarlarına dayanan bir içeriğe de sahip değildi. Demiryollarını inşa eden yabancı şirketler, bu imtiyaz ile geçiş güzergâhı üzerindeki taş ve kum ocaklarının işletilmesi, hattın 20 km çevresindeki madenlerin işletilmesi, bu alanda arkeolojik kazılar yapılabilmesi ve vergi muafiyeti gibi kazanımlar elde etmişlerdi.⁵⁷ İmtiyaza ilişkin bu içerik, doğal kaynaklarını Almanya’ya sunan Osmanlı

53 Edward Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, çev. Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, Ankara 1972, s. 102-104.

54 Rathmann, a.g.e., s. 58.

55 Avcı, a.g.m., s. 271.

56 Türkman, a.g.t., s. 63.

57 Yıldız, a.g.m.

BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİ ÜZERİNDEN ALMANYA'NIN BARIŞÇIL NÜFUZ ETME STRATEJİSİNE DAİR OKUMA

Devleti'nin bir boyutuyla yarı-sömürgeleşmesi anlamına gelmektedir. Bağdat Demiryolu Projesi'nde Almanların lehine olan bu içerik, son derece stratejik nitelikte olup; sömürgecilik yarışında Almanya'nın hızlanması gerektiğini savunan ırkçı Almanları da çok mutlu etmiştir. Özellikle de Pancermen Derneği gibi ırkçı Alman kuruluşları tarafından Bağdat Demiryolu Projesi, Alman sömürgeciliğinin bir unsuru olarak değerlendirilmiştir. Zira Pancermenler, Türkiye'nin Asya kıtasında bulunan topraklarını, sömürgeleştirilmesi gereken bir alan olarak algılıyor ve Bağdat Demiryolu Hattı güzergâhını, iklim açısından uygun ve yaşanılabilir bir coğrafya olarak yorumlayıp Almanların yerleşebileceği yeni bir vatan olarak düşünüyorlardı.⁵⁸

Almanya, Bağdat Demiryolu Projesi'ne ilişkin imtiyaz hakkını alması yoluyla Ortadoğu politikası çerçevesinde büyük bir başarı elde etmiştir. Berlin'den başlayarak Ortadoğu'ya uzanan bu hatla birlikte Almanya, yolcu taşımacılığı hususunda önemli bir yol kat ederek sömürgecilik konusunda en büyük rakibi olan İngiltere'ye önemli bir darbe vurmaya başarmıştır.⁵⁹ İngiltere ise Almanya'nın bu projesine cevap olarak Babil Su Kanalları Projesi'ni gündeme getirmiştir. Londra Hükümeti, söz konusu projeye hem bölgedeki su kaynaklarının kontrolünü elde etmek hem de Almanya'nın bölgedeki etkinliğini engellemek istemiştir. İngiltere'nin bu konuda geliştirdiği tek politika su yollarıyla sınırlı kalmamıştır. Nitekim Akabe'nin İngiliz Ordusu tarafından işgal edilerek kuzeyden Hicaz'a ulaşılması da İngiltere'nin planlarından biriydi. Böyle bir senaryonun gerçekleşmesi halinde ise Osmanlı Devleti'nin kutsal topraklara ulaşan damarları kesilmesi muhtemeldi.⁶⁰ Berlin- Bağdat Demiryolu Projesi'nden etkilenmesi muhtemel bir diğer devlet de Fransa'ydı. Zira Fransa, bahsi

58 Türk, a.g.e., s. 57.

59 Avci, a.g.m., s. 271.

60 Mustafa Çolak, "Oppenheim'in Raporlarına Göre II. Abdülhamid'in Panislamist Politikaları ve Bunun İngiliz-Alman Rekabetine Yansımaları, II. Abdülhamid Sempozyumu, Selanik, C.1, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 319.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

geçen projenin imtiyaz haklarını elde edebilmesi halinde, bölgedeki hâkimiyetini perçinleyebilecekti. Osmanlı toprakları içerisinde yer alan petrol ve doğal kaynaklar doğal olarak Fransa'nın da ilgisini çekmekteydi. Ancak Fransa bu emeline ulaşamamıştır. Bununla birlikte Fransız sömürgesi altında yaşayan 150.000.000'lük Müslüman nüfusun Osmanlı İmparatorluğu tarafından ayaklandırılması ya da halife tarafından bir cihat çağrısıyla Fransa'ya karşı savaştırılabilme ihtimali de Fransız yönetimini ürkütmüştür.⁶¹

Osmanlı İmparatorluğu ise Bağdat Demiryolu Projesi'yle birlikte İslam'ın kutsal kenti Mekke'ye kadar uzanan bir demiryolu inşa ederek II. Abdülhamit'in otoritesini tanımayan çeşitli coğrafyalardaki isyancıların girişimlerine cevap vermeyi hedeflemiştir. Nitekim proje için başlatılan yardım kampanyasına gelen yoğun ilgi, devletin bölgedeki imajına da olumlu bir katkıda bulunmuştur.⁶² Bu yüzden de Berlin-Bağdat Demiryolu Projesi'nin onaylanması, II. Abdülhamit için önemli bir başarı olarak yorumlanabilir.⁶³ Osmanlı Devleti açısından ise Bağdat Demiryolu Projesi için Almanya'nın tercih edilmesinin iki önemli sonucu olmuştur. Bunlar şu şekilde sıralanabilir.⁶⁴

1. Almanların Anadolu'ya yerleşmesinden önce, Şark meselesini bitirme kaygısına düşen İngiltere, Ruslar ve Fransızlarla anlaşarak Osmanlı Devleti'nin bölünmesine öncelik vermiştir. Zira İngiltere, kendi sömürge yolu üzerinde Alman nüfuz alanı oluşmasından ciddi anlamda kaygılanmıştır.
2. Almanya, Türkiye'nin geleceği konusunda belirleyici aktörlerden birine dönüşmüştür.

61 Musa Gümüş, "1893'ten 1923 Chester Projesi'ne Türk Topraklarında Demiryolu İmtiyaz Mücadeleleri ve Büyük Güçler", *The History School*, 10, 2011, s. 161.

62 Turan, a.g.e., s. 535.

63 Sean McMeekin, *Berlin-Bağdat Demiryolu*, çev. F. Çakır, Picus Yayınevi, İstanbul 2016, s. 62.

64 Tahsin Bonguoğlu, "Bağdat Demiryolu Meselesi", *Avrupa Dillerinde Türk Kültürü* <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/39390/001641165010.pdf?sequence=1>, (Erişim Tarihi: 16.12.2017), s. 1057.

BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİ ÜZERİNDEN ALMANYA'NIN BARIŞÇIL NÜFUZ ETME STRATEJİSİNE DAİR OKUMA

Diğer taraftan Sean Mcmeekin'e göre, söz konusu proje en başından ölü doğmuş ve gerek anlaşma çerçevesinde dönen entrikalar gerekse de 20. yüzyılın başında yaşanan ekonomik buhran, bahsi geçen projenin inşa sürecinin gecikmesine sebebiyet vermiştir. Özellikle de projenin uygulanabilirliğini denetlemek için bölgeye giden keşif kolunun raporuna göre, inşa sürecinin tamamlanabilmesi için yaklaşık 500 milyon Frank seviyesinde bir bütçe gerekmiştir. Bu zorlukların yanı sıra projenin Anadolu kısmının Toros Dağları gibi büyük bir engebeye sahip olması nedeniyle güvenli bir demiryolu hattının oluşturulması için çok sayıda tünelin açılmasına da ihtiyaç duyulmuştur. Günümüz teknolojisiyle bile bu tünellerin kısa bir süre içerisinde gerçekleştirilmesi çok mümkün değildir. Berlin-Bağdat Demiryolu Projesi'nin taşıdığı tüm bu riskler de demiryolu hattının kısa vadede tamamlanmasını imkânsız kılmıştır.⁶⁵

Görüldüğü üzere Almanlar, bu projeye Osmanlı Devleti'ni yarı-çevre statüsünde bir ülke haline getirip Anadolu'daki temel güç olmayı ve buradan Ortadoğu'ya uzanarak İngiltere'nin nüfuz alanına ulaşmayı amaçlamıştır. Hatta Almanların 1914 yılına gelindiğinde büyük ölçüde bunu başarmış oldukları da ortadadır. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması, projenin tamamlanmasını engellemiştir. Savaş başladığında Toroslarda olan bu demiryolu projesinin tamamlanmamış olması ise savaşın kaderi üzerinde etkili olmuştur. Zira Osmanlı Devleti, savaşın başlangıcında Toroslara kadar inşa edilmiş olan bu güzergâhı, asker aktarımında kullanmış ve böylece güzergâh, demiryolu hattının inşası sürecinde düşünülen temel taleplerden en azından birini karşılamıştır. Ancak projenin tamamlanamamış olması, savaş sırasında Rusya'nın işine yaramış ve doğu vilayetlerindeki Rus işgali önlenememiştir.

Her ne kadar Berlin- Bağdat Demiryolu tamamlanamamış olsa da İngiltere ve Almanya arasında süren sömürge kapma mücadelesi birinci dünya savaşı sırasında da devam etmiştir. Almanya'nın sömürge toprakları,

⁶⁵ Mcmeekin, a.g.e., s. 63-66.

7 Ağustos 1914 tarihinde İngiliz ve Fransız birlikleri tarafından kuşatılmıştır. Alman birlikleri 26 Ağustos'ta teslim olunca Alman sömürgeleri kısa bir süre içerisinde el değiştirmek zorunda kalmıştır.⁶⁶

SONUÇ

Almanya'nın sömürgecilik siyaseti, kendisinden önce sömürgecilik yarışına giren devletlerden yönetsel anlamda daha barışçıl bir nitelikte şekillense de amaçları itibarıyla daha insani olduğu söylenemez. Mevzubahis dönemde Almanya, II. Wilhelm'in liderliğinde, onun karakterini de yansıtan bir politik yönelim sergilemiştir. Bu nedenle de Alman siyasetinde Bismarck'ın azledilmesinin ardından bir dünya politikası olarak nitelendirilen weltpolitik stratejisi takip edilmiş ve Almanya sömürge yarışına dâhil olmuştur.

Almanya'nın sömürgecilik yarışına dâhil olması, gözünü Almanlar için ikinci bir yaşam alanı veya ikinci bir vatan yaratma ideali çerçevesinde Mezopotamya'ya çevirmesine sebebiyet vermiştir. Bu amaç doğrultusunda Almanlar, Berlin'den Basra'ya uzanan bir jeopolitik hat oluşturmaya odaklanmıştır. Dahası Almanya, Berlin-Bağdat Demiryolu Projesi'yle kendisinin Kuzey Denizi üzerinden kuşatılması durumunda, kuşatmayı aşacak bir kara ikmal hatta oluşturmayı da planlamıştır. Güzergâh üzerinde yer alan devletlerin tamamının Birinci Dünya Savaşı esnasında ittifak devletleri arasında yer alması ise Almanya'nın projedeki amacının küresel boyutunu ortaya koymaktadır. Nitekim bu hat, Birinci Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin hissedildiği bir dönemde, olası kuşatılmışlık durumunun aşılmasına ilişkin bir strateji olma özelliğine sahiptir.

Almanya'nın söz konusu stratejiyi benimsemesi, Osmanlı Devleti'nin de kalkınmak için demiryollarının inşa edilmesine odaklandığı bir döneme

⁶⁶ Mehmet Seyfettin Erol-Oktay Bingöl, "Birinci Dünya Savaşı'nın Afrika'ya ve Sömürgeciliğe Etkileri, Gazi Akademik Bakış Dergisi, 7(14), Yaz 2014, s. 179.

BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİ ÜZERİNDEN ALMANYA'NIN BARIŞÇIL NÜFUZ ETME STRATEJİSİNE DAİR OKUMA

tekabül etmiş ve iki ülke, karşılıklı kazan-kazan ilişkisi çerçevesinde bir amaç birlikteliği yapmaya çalışmıştır; fakat Osmanlı Devleti'nin iktisadi anlamda içinde bulunduğu durum, bu kazan-kazan ilişkisinde Almanya'nın taleplerinin görece daha belirleyici olduğu bir vaziyete neden olmuştur. Bu tablonun oluşmasına ise Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve Fransa'ya dengeleme ihtiyacı yön vermiştir; çünkü Osmanlı Devleti, bahse konu olan dönemde İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'daki saldırgan politikalarının kendisini de hedef alacağı endişesini taşımaktaydı. Tüm bu nedenlerden ötürü II. Abdülhamit döneminde Almanya, bir denge unsuru olarak değerlendirilmiş ve Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği ıslahatlarda örnek aldığı rol model ülkeye dönüşmüştür.

Almanya'nın Osmanlı Devleti için rol model ülke olarak kabul edilmesi ise zaman içerisinde Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın yarı çevresi haline getirmiştir. Bağdat Demiryolu Projesi de Osmanlı Devleti topraklarındaki taş ve kum ocaklarının, maden işletmelerinin Alman firmalarına teslim edilmesi nedeniyle Osmanlı Devleti'nin aleyhinde bir durum yaratmıştır. Dolayısıyla Almanya'nın proje vesilesiyle barışçıl nitelikli de olsa emperyalist idealler çerçevesinde hareket ettiği görülmüştür. Üstelik bunun çok daha ötesinde Almanya, bahse konu olan proje aracılığıyla İngiltere'nin sömürgelerine de gözünü dikmiş ve Osmanlı Devleti topraklarının da dâhil olduğu coğrafya, İngiltere ile Almanya arasında yaşanan nüfuz mücadelesinin oyun sahasına dönüşmüştür. Özellikle de II. Abdülhamit döneminde siyaset diline hâkim olan panislamizm, İngiltere ve Almanya'nın bölgedeki çıkar çatışmalarını derinleştirmiş ve Almanlar, Osmanlı Devleti'ne hâkim olan ideolojik yaklaşımdan kazanım elde etmeye çalışmıştır.

Almanya, Osmanlı Devleti'ne yönelik barışçıl emperyalizm stratejisini oluştururken adım adım ilerlemiş, ilk etapta II. Abdülhamit'in askeri heyet teklifini kabul ederek İstanbul yönetimiyle askeri olarak yakınlaşmıştır. Bu süreçte Alman Binbaşı Goltz, önemli bir başarıya imza atarak Anadolu topraklarına silah satışı yapılmasını da sağlamıştır. Bu sayede hem

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Alman silah sanayisinin hinterlandı genişlemiş hem de Osmanlı Devleti ekonomik olarak bağımlı hale getirilmiştir. Bu gelişmenin akabinde daha önce İngiltere'nin elinde olan Osmanlı Demiryolu ağının inşaatı, aşamalı olarak Alman firmalarının kontrolüne geçmiş ve Almanya, Osmanlı Devletinden büyük imtiyazlar almayı başarmıştır. Böylece Almanlar, barışçıl emperyalizm olarak adlandırılacak stratejisini gerçekleştirme imkânı bulmuştur.

Osmanlı Devleti ise toprak bütünlüğünü temin etmek, ülke içerisindeki ekonomik dengesizliği gidermek, olası savaş durumunda ikmal hattını oluşturmak ve jeopolitik bir denge kurmak amacıyla Almanlara imtiyaz verdiği Bağdat Demiryolu Projesi'nden tam olarak istediği sonuçları elde edememiştir. Bu sonuçsuzluk durumunun başlıca nedeni ise Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesidir. Zira Birinci Dünya Savaşı, mevzubahis proje tamamlandıktan sonra başlamış olsa, belki de Osmanlı Devleti'nin söz konusu demiryolu güzergâhından azami fayda elde etmesi mümkün olabilirdi.

■ Bilal Furkan ONURSAL
Doğacan BAŞARAN

BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİ ÜZERİNDEN ALMANYA'NIN BARIŞÇIL NÜFUZ ETME STRATEJİSİNE DAİR OKUMA

KAYNAKÇA

AKCAN, Erol, "Colmar Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu ve Asker-Sivil Aydınlar Üzerindeki Etkisi", *Atatürk Dergisi*, 4(1), 2015, s. 13-35.

ALBAYRAK, Mustafa, "Osmanlı-Alman İlişkileri ve Bağdat Demiryolu'nun Yapımı", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*, 6(6), 1995, s. 1-38.

AVCI Remzi, "Sömürünün Ulaşım Aygıtları Bağdat Demiryolu Özelinde Alman Emperyalizmi", *Mukaddime Dergisi*, 6(2), 2015, s. 263-282.

BAŞKAYA, Fikret *Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme*, Maki Basım Yayın, Ankara 2003.

BAYDUR, Mithat, "Osmanlı Alman İlişkilerinde Anadolu Bağdat Demiryollarının Yeri", *Osmanlı*, II, 1999, s. 345-360.

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

BONGUOĞLU, Tahsin, "Bağdat Demiryolu Meselesi", *Avrupa Dillerinde Türk Kültürü*, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/39390/001641165010.pdf?sequence=1>, (Erişim Tarihi: 16.12.2017).

BUKHARİN, Nikolai I., *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*, Sol Yayınları, Çev. Cemal Süreya, İstanbul 2009.

ÇALIK, Ramazan, "Colmar Freiherr Von Der Goltz (Paşa) ve Bazı Görüşleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*,13(36), 1996, s. 765-817.

ÇELİK, Kadir Ertaç-Mehmet Seyfettin Erol, "Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi", *UKİSAD*, 3(2), 2019, s. 11-41.

ÇOLAK, Mustafa, "Oppenheim'ın Raporlarına Göre II. Abdülhamid'in Panislamist Politikaları ve Bunun İngiliz-Alman Rekabetine Yansımaları, II.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Abdülhamid Sempozyumu, Selanik, C.1, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 307-320.

DEMİR, Ali, "Sömürge Devletlerinin Kullandığı Sömürgecilik Araç ve Metodları: Belçika Krallığı'nın Kongo'daki Sömürge Dönemi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7(14), Bahar 2011, s. 117-141.

DOĞAN, Nejat, "Almanya'nın Avrupa'daki Konumuna Teorik Yaklaşımlar: Almanya'nın Yeniden Birleşmesinden 20 Yıl Sonra Bir Değerlendirme", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), Güz 2011, s. 1-190.

EARLE, Edward Mead, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, Çev. Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, Ankara 1972.

EROL, Mehmet Seyfettin-Oktay Bingöl, "Birinci Dünya Savaşı'nın Afrika'ya ve Sömürgeciliğe Etkileri", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 7(14), Yaz 2014, s. 177-196.

FOSTER, John Bellamy, *Emperyalizmin Yeniden Keşfi*, Çev. Çiğdem Çıdamlı, Divan Yayıncılık, İstanbul 2008.

GÖKGÖZ, Yunus, *II. Abdülhamit'e sunulan Layihalar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2007, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

GÜL, Kubilay Osman, "Bir Amerikalı Diplomatın Gözüyle Bağdat Demiryolu Projesi (ABD Sivas Konsolosluğu Henry M. Jewett'in Raporu)", *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(41), 2014, s. 1-16.

GÜMÜŞ, Musa, "1893'ten 1923 Chester Projesi'ne Türk Topraklarında Demiryolu İmtiyaz Mücadeleleri ve Büyük Güçler", *The History School*, 10, 2011, s. 151-194.

BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİ ÜZERİNDEN ALMANYA'NIN BARIŞÇIL NÜFUZ ETME STRATEJİSİNE DAİR OKUMA

GÜNGÖR, Ferhat, "Sömürgecilik Bağlamında Rusya'nın Orta Asya ve Kafkasya Politikası", *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 6(24), Sonbahar 2014, s. 26-34.

KARAL, Ziya, *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876 – 1907*, c. VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 2011.

KİSSİNGER, Henry, *Diplomasi*, Çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

MCMEEKİN Sean, *Berlin-Bağdat Demiryolu*, Çev. F. Çakır, Picus Yayınevi, İstanbul 2010.

ORTAYLI, İlber, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1981.

ÖZDİL, Mahmut, İttihat ve Terakki Dönemi Osmanlı-Almanya İlişkileri (1909-1918), Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ÖZYÜKSEL, Murat, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfuz Mücadelesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

RATHMANN, Lothar, (1982), *Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, Belge Yayınları, İstanbul 1982.

SOY, H. Bayram, "Anadolu ve Bağdat Demiryolu Çevresinde Osmanlı Alman Yakınlaşması", *Osmanlı Özel Sayısı*, 2000, s. 309-316.

SOY, H. Bayram, *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi (1890-1914)*, Phoneix Yayınevi, Ankara 2004.

Sömürgecilik, *DİA*, Sayı: 37, İstanbul 2009, s. 394-397.

TEKEMEN, Eylem Altındaş, "1878 Berlin Konferansı'ndan Sonra Osmanlı Devleti'nin Askeri İslahat ve Dış Politikasındaki Yeni Yönelimler", *Asia Mirror Studies*, 4(8), 2016, s. 110-125.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

TURAN, Namık Sinan, "Gerçek ve Üllüzyon Arasında: Birinci Dünya Savaşına Giden Süreçte Osmanlı İmparatorluğu ve Panislamizm", Ed. Etin H.-Özekmekçi, M., *Nuran Yıldırım Armağan Kitabı: Tıp Tarihinin Peşinde bir Ömür*, Betim Yayınları İstanbul 2016, s. 551-581.

TÜRK, Fahri, *Türkiye ile Almanya Arasında Silah Ticareti 1871-1914*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2012.

TÜRKMAN, Sayim, (2005). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları (1919-1973)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2005, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih: 1789-2014*, Der Yayınları, İstanbul 2015.

YILDIRIM, İsmail, "Osmanlı Demiryolu Politikasına Bir Bakış", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 2002, s. 311-324.

YILDIZ, M. Cengiz, (2013). Osmanlı'dan Günümüze Demiryolu Politikalarına Genel Bakış, *Trafik ve Yol Güvenliği 2. Ulusal Kongresi*, 7-9 Mayıs 2013, https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/35761851/Osmanli_dan_Gunumuze_Demiryolu_Politikalarına_Genel_Bakis.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1514167679&Signature=Vx82xOHjUiFaijBXh5yXQ3OWLKc%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DOsmanli_dan_Gunumuze_Demiryolu_Politikalar.pdf, (Erişim Tarihi: 13.12.2017).

YÜCEL, Mustafa-TAŞAR, Mustafa, "Demiryolunun Stratejik Önemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde Demiryolu Siyaseti", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 2016, s. 297-346.

BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİ ÜZERİNDEN ALMANYA'NIN BARIŞÇIL NÜFUZ ETME STRATEJİSİNE DAİR OKUMA

STRUCTURED ABSTRACT

The adoption of Germany as a model country for the Ottoman Empire made the Ottoman Empire a semi-colony of Germany and this situation was revealed by the war that broke out in 1914. The Baghdad Railway Project means that the Turkey stone and sand quarries in the territory left to German administration. Moreover, Germany, on the occasion of this project, has set its focus on the colonies of England and the geography, including the Ottoman lands, has become the playing field of the struggle for influence between England and Germany. Again in the First World War, Germany's endeavours to improve its relations with the countries where the project was carried out prove that it is still a gain for Germany even if the Baghdad-Berlin Railway line could not be completed.

It would not be wrong to define the age of colonialism as the process of expansion of the capitalist character that dominates Europe. In this sense, capitalism is capable of continually spreading and expanding through the export of capital; hence capitalism by spreading the field of power and expanding beyond the borders of their homeland tends to exploit other countries. This is due to the structure of capitalist society. In this sense, capitalism carries tendency towards universality. This tendency constantly lead the colonial states to discover new environments. This structure of capitalism shaped the foreign strategies of the great states to form a domain of influence; therefore, colonialism can be defined as the situation in which Europeans exploit and plunder the rest of the world within the framework of a capitalist character. In this colonial period, it was understood that the transfer of goods and people had to be accelerated, so the railways became an important medium of transportation and became one of the symbols of colonialism. Hence, in this study, we analyze the effects and importance of railways in this era.

Young and ambitious character of Wilhelm II led to the end of

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bismarck's political career while he was trying to establish the political unity of Germany. Bismarck's absence in German politics caused a drastic change in Germany's foreign policy. During the reign of Wilhelm, German foreign policy became what is known as *weltpolitik*.

Germany's involvement in world politics means that it is also involved in the global colonial race. Naturally, by that time many territories of significant importance were already shared among the other great powers of the world. For this reason, Germany, in the colonial race, has focused its attention on the location where it can get more benefits with less cost. In this context, the priority of the Germans was to reach the Middle East via the Ottoman Empire. In line with this aim, Germany's main objective became establishing good relations with the Ottoman Empire in order to achieve maximum benefit from its resources through a peaceful influence strategy, and to use this geography as a bridge to reach the Middle East in the short and medium terms. In the long run, it aimed to create an area of influence over Britain's colonies.

Germany turned its attention to Mesopotamia within the framework of the ideal of creating a second habitat or a second homeland for the Germans. To this end, Germans have focused on establishing a geopolitical line from Berlin to Basra. This line can also be considered as a strategy for breaking up possible encirclement during the time when the footsteps of the First World War heard.

Even though Germany's colonial policy is shaped more peacefully than the other states that have already entered the colonial race, it cannot be claimed to be more human in terms of its purposes. Germany's political operations during that time reflects the Wilhelm's character. For this reason, following the dismissal of Bismarck in German politics, a world policy was pursued and Germany entered the colonial race.

Germany's adoption of this strategy corresponded to a period in

BAĞDAT DEMİRYOLU PROJESİ ÜZERİNDEN ALMANYA'NIN BARIŞÇIL NÜFUZ ETME STRATEJİSİNE DAİR OKUMA

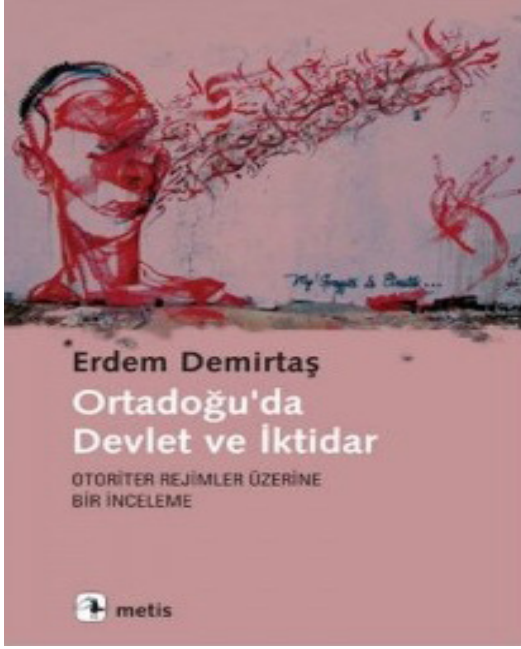
which the Ottoman Empire focused on the construction of railways for development, and the two countries sought to achieve a goal-win relationship within the framework of the mutual win-win relationship; however, the problems in the Ottoman economy led to a situation in which the demands of Germany were decisive on its future. Ottoman Empire's need to balance England and France was the main determinant of this situation. During the reign of Abdulhamid II, Germany became an exemplary model country in the reforms of the Ottoman Empire.

The fact that the countries in the center were constantly consuming the environment they were in and the brutal conditions of capitalism due to the Industrial Revolution aggravated the colonial race and constantly pushed the colonial states to search for new lands and resources. In this context, the fact that Germany and Italy, which are completed their political unity relatively late, joined the colonial race with a significant delay and demanded their share from the global pie, created a tension between the great powers which eventually resulted in the First World War and a global polarization.

ABDULLAH ERDEM DEMİRTAŞ, ORTADOĞU'DA DEVLET VE İKTİDAR: OTORİTER REJİMLER ÜZERİNE BİR İNCELEME, METİS YAYINLARI, İSTANBUL 2014, 192 S.*

Abdullah Erdem Demirtas, State and Power in the Middle East A Review of Authoritary Regimes, Metis Publishing, Istanbul 2014, 192 p.

*Dilan BÜYÜKDENİZ***

Ortadoğu'daki otoriter rejimleri ve bu rejimlerin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal hayata etkilerini ortaya koyan eser, rejimlerin iktidar gücünü nasıl temellendirdiğini, Ortadoğu devletlerinin otoriterlik üzerinden yürüttükleri siyasal rejimden nasıl çıkamadığını ve yürüttükleri politikaların yanı sıra liderlerin siyasi söylem ve stratejileri incelenmiştir. Ayrıca Ortadoğu düşünce tarihini de içeren eser, daha önce Ortadoğu'daki otoriter rejimler

üzerine yazılan mevcut literatürü inceleyip literatürün yanlış taraflarının yanı sıra katkı sağlayan kısımlarını irdelemeyi hedef olarak görmüş ve otoriteryanizm çalışmalarının vaatleri ile sınırlılıklarını da işlemiştir.

Beş bölümden oluşan kitabın giriş kısmında, "Arap Baharı ve Otoriter Rejimler" başlığı altında Tunus'ta yaşanan Muhammed Buazizi'nin kolluk güçleri tarafından meyve-sebze sattığı tezgahına el konulması ve şiddete

* **Geliş Tarihi:** 13.10.2020 **Kabul Tarihi:** 26.12.2020

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: buyukdenizdilan@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0087-2557

ABDULLAH ERDEM DEMİRTAŞ, ORTADOĞU'DA DEVLET VE İKTİDAR: OTORİTER REJİMLER ÜZERİNE BİR İNCELEME, METİS YAYINLARI, İSTANBUL 2014, 192 S.

uğraması üzerine sokak ortasında kendini ateşe vermesi ile başlayan isyan ateşinin hemen sonra Mısır, Yemen, Bahreyn, Libya ve Suriye'ye sıçrama süreci anlatılmıştır. Yıllardır otoriter rejimle yönetilen halkın siyasal başkaldırı eylemlerini ortaya koyan yazar, Tunus ve Mısır'da diktatörlüklerin devrilmesiyle elde edilen başarıların Suriye'de gerçekleşmediğini ve iç savaşa dönüştüğünü vurgulamıştır.

Giriş bölümünün son başlığı olan "Kitabın İçeriğine ve Bazı Kavramlara İlişkin Açıklamalar" kısmında ise; Ortadoğu'da otoriter rejimler üzerine yapılan akademik çalışmalar, kitabın içeriğinin nasıl şekilleneceği ve son tahlilde bu kitabın okuyucuya neler katacağı açıklanmıştır. Burada yazar, otoriter rejimleri Pierre Bourdieu'nun alan teorisi ile Michael Mann'ın iktidar kavramsallaştırmalarına başvurarak çalışmanın kuramsal çerçevesini de temellendirmiştir. Bordieu'nun alan teorisinden yararlanacak olan yazar, çalışmasında alan çalışması yapmayacağını altını çizerek çalışmanın sınırlılığını açıklamıştır. Çalışmanın dördüncü bölümünde siyasal rejimin ve iktidarın ele alınış biçiminin, alan teorisi ile kendini yeniden üretme mekanizmalarını incelemeye müsait olduğu ve daha önce incelenen literatüre katkı sağlayacağı belirtilmiştir. Keza yazar daha önce giriş bölümünde de literatürün sorunlu yanlarının alan teorisi ile nasıl bertaraf edileceğine yönelik tespitlerinin olacağını vurgulamıştır. Ayrıca bu bölümde ikinci bölümden beşinci bölüme kadar işleyeceği başlıkları tek tek belirtip savlarını ve bu savları nasıl ispat edeceğini aktaran A. Erdem Demirtaş, otoriter rejimleri incelemenin önemini de yine eserinin giriş bölümünde belirtmiştir.

Kitabın "Otoriter Rejimlerin Kaynakları" adlı ikinci bölümünde Ortadoğu'da otoriteryanizmin nedenlerine yönelik kültürel açıklamalar incelenmiştir. Bu bağlamda Demirtaş, "İslam Demokrasiye Engel mi?" başlığı altında ilk önce Elie Kedourie'nin "Arapların siyasal kültürlerinin İslam kültürü olduğunu ve demokrasinin temellerinin bu toplumlarda görülmediği" savını anlatmıştır. Daha sonra Kedourie'nin düşüncelerinin

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

oryantalist önyargı ve tarihi çarpıtmalar içerdiğini, fakat Müslüman toplumlar ve demokrasiye ilişkin tartışmalarda etkili olan bir anlayışın çarpıklıklarını göstermesi bakımından da dikkate değer olduğunu belirtmiştir. Demirtaş, Kedourie'nin aşırı genellemeye gitmesi ve verdiği örneklerin 20. yüzyılın ilk yarısında meydana gelmiş olaylardan seçilmesi nedeniyle sorunlu olduğunu da aktarmıştır. Yine bu bölümde Samuel Huntington'un "Üçüncü Dalga, Medeniyetler Çatışması" adlı eserlerine atıfta bulunulmuştur. Demirtaş, Huntington'un İslam ve demokrasi arasında zıtlık görüşü ve Soğuk Savaş sonrasında farklı medeniyetler arasında çatışmaların yaşanacağı, ama asıl çatışmanın İslam ve Batı medeniyeti arasında yaşanacağı tezinden ve Ernest Geller'in İslam kültürünün egemenliğinin dini temelli olması, şeriat ve benzeri konulardan dolayı İslam'ın demokrasiyle uyuşmadığı tezinden bahsetmiştir. Bu bölümde başka tezler de ortaya konmuştur. Örneğin, Ortadoğu'da demokrasi eksikliğinin açıklanmasında dinin anlamlı rolünün olmadığını ileri süren Alfred Stepan ve Graeme Robertsan'dan da bahsedilmiştir.

"Otoriter Rejimlerin Kaynakları" adlı bölümün "Kültürel Açıklamalar" kısmının "İslam Demokrasiye Engel Mi?" başlığı altında yazar, Steven Fish'in de tıpkı Stepan ve Robertsan gibi Freedom House'un yıllık değerlendirme raporları ve Polity IV data seti kullanarak İslam ve otoriterizm arasındaki ilişkiyi açıklamıştır. Daha sonra Daniel Kaufman ve arkadaşlarının hazırladığı siyasal istikrar ve şiddetsizlik indeksinden yararlanıp yeni bir analiz daha yaptığını ve bu analizler sonucunda Müslüman toplumların tezinin gerçekdışı bir iddia olduğunu da aktarmıştır. Ardından Mark Tessler'in Fas, Filistin, Cezayir ve Mısır'da çok sayıda kişiyle yaptığı mülakatların sonucunda İslam'ın etkisinin demokrasi üzerinde sanıldığı kadar çok etki etmediği görüşüne de yer vermiştir.

Demirtaş, "Geleneksel Yapılar ve Arap Toplumu" başlığı altında Arap kültürünün siyasal hayatı, siyasal kurumları ve süreçleri etkilediğini, bu argümanın da en önemli temsilcisinin Hisham Sharabi olduğunu

ABDULLAH ERDEM DEMİRTAŞ, ORTADOĞU'DA DEVLET VE İKTİDAR: OTORİTER REJİMLER ÜZERİNE BİR İNCELEME, METİS YAYINLARI, İSTANBUL 2014, 192 S.

belirtmiştir. Ayrıca yazar, Sharabi'nin, "kapitalizmin Avrupa'da feodalizme son verirken; Arap toplumunda geleneksel patriyarkal yapılar üzerindeki etki ettiği" görüşünü de aktarmıştır. Yine bu bölümde Weber ve Marx'ın kapitalizm öncesi toplumlar için "patriyarki" kavramına başvurduğu ve hizipçiliğin, kabileciliğin Ortadoğu toplumlarında çokça işlendiği belirtilmiştir. Kabileciliğin anlatıldığı kısımda David Pryce Jones ve Philip Salzman'ın düşüncelerine yer vermiştir. Bu veriler ışığında yazar, İsrail de dahil Ortadoğu toplumlarında kabile kültürünün etkisinden sıyrılamayacağını, bunun kalıtsal bir hastalık niteliğinde olduğunu vurgulamıştır.

"Kültürü Yeniden Düşünmek" başlığı altında yazar, Ortadoğu'nun kendine has özelliklerinin kültür ile alakalı bir durum olduğu düşüncesini irdelenmiştir. Her ideolojinin, her toplumun kültüre atfetti anlamın farklı olduğunu belirten yazar, Ortadoğu toplumlarını yalnızca kültür ile açıklamanın bölgenin bağını, iktisadi yapısını göz ardı etmek olduğunu, kültürel açıklamaların siyasal projelere de kılıf bulma amacına hizmet edebileceğini belirtmiştir. "Nasıl Bir Kültürel Analiz" başlığı altında, rejimlerin ayakta kalmaları için ideolojiler, söylemler ve semboller aracılığıyla meşruiyetlerini sürekli yeniden üretmeleri gerektiği vurgulanmıştır.

İkinci bölümün "Siyasal İktisadi Açıklamalar" kısmında "Rantiye Devlet Teorisi" başlığı altında; rantın kaynağının dışsal olması, gelirin doğrudan devlet tarafından elde ediliyor olması, gelirin önemli bir payının topluma dağıtıldığı ve vergilendirmenin çok düşük, refah harcamalarınınsa oldukça yüksek olduğu devlet biçiminin rantiyeye devlet olduğunu açıklamıştır. Ardından, Ortadoğu toplumlarına ilişkin tüm meselelerde bu teorisinin kullanıldığı belirtmiştir. Daha sonra Michael Ross'un rantiyeye devlet teorisinin sadece Ortadoğu'da geçerli olmadığını; Endonezya, Malezya, Nijerya ve Meksika gibi ülkelerde de bu teoriye rastlanabileceğini, rant gelirlerini kullanarak demokratikleşme yönündeki toplumsal baskının oluşmasını önlediği düşüncesine yer vermiştir.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Yazar, Ross'un, vergilendirme miktarı ile demokrasi arasında pozitif bir korelasyon bulunan "vergilendirme etkisi", rant gelirlerine sahip ülkede hükümet harcamaları yüksek olan "harcama etkisi" ve toplumsal değişim ve uzmanlaştırma ile demokratikleşme arasında bağlantı bulunduğu düşünülen "modernleşme etkisi" diye üçe ayırarak rant devlet teorisinin işleyiş mekanizmalarını anlatmıştır. Bu bölümde yazar, modernleşme ile demokratikleşme arasında güçlü bir ilişki olduğunu, fakat bu ilişki için ilk olarak uzmanlaşma sağlanması gerektiğinin ve petrole bağımlı bir ekonominin toplumda yeterli mesleki farklılaşmayı ve uzmanlaşmayı engellediğinin de altını çizmiştir.

Demirtaş, rant devlet teorisinin devlet özerkliğini abartması, petrolün üretim sürecine, toplumsal etkilere kör olduğunu ve bu iki eksiğin Körfez ülkelerinde sermaye birikimi ve sınıf oluşumuyla aşılacağını düşünmektedir. Bu düşüncesini Adam Hanieh'in "Körfez Ülkelerinde Kapitalizm ve Sınıf" adlı çalışmasıyla desteklemiştir. "Körfez Ülkelerinde Sermaye Birikimi ve Sınıf Oluşumu" başlığında da Körfez ülkelerinin kapitalist sınıf oluşumu ile devlet oluşumunun iç içe geçtiği ve siyasal rejimin anlaşılması için devletin sınıfsal karakterinin anlaşılması gerektiği vurgulanmıştır. Demirtaş, göçmen işçilerin güvence altına alınmamasının sebebinin ise sermaye ve rejim arasındaki tutarsızlık olduğunu belirtmiştir.

"Ortadoğu'da Neoliberal Dönüşüm" başlığı altında, 1970 ekonomik krizinden, İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerikan hegemonyasından, gelişmekte olan ülkelerde ithal ikameci sanayileşme politikalarının hızlı bir şekilde artmasından ve buna bağlı olarak geniş bir işçi sınıfının oluşturulmasından bahsedilmiştir. Demirtaş, büyük petrol gelirleri olmayan ülkelerin gelişmelerine de yer vermiştir. Aynı dönemde yaşanan Arap-İsrail çatışmasının yol açtığı ekonomik sıkıntılar ile 1980 ortalarındaki petrol fiyatlarında yaşanan düşüşe bağlı olarak gelişmekte olan ülkelerin borçlarını ödemesindeki zorluklardan da bahsedilmiştir. Sonuç olarak yazar, yapısal dönüşüm programları ve ekonomik liberalleşmenin

ABDULLAH ERDEM DEMİRTAŞ, ORTADOĞU'DA DEVLET VE İKTİDAR: OTORİTER REJİMLER ÜZERİNE BİR İNCELEME, METİS YAYINLARI, İSTANBUL 2014, 192 S.

Ortadoğu'da beklenen ekonomik ve sosyal gelişmeyi getirmemesi tezini açıklamıştır.

“Neoliberal Çağda Otoriteryanizm” başlığı çerçevesince de 1970'lerin ortalarında başlayan ekonomik liberalleşme projelerinden, Arap Sosyalizmi denilen ama aslında Arap Korporatist rejimler olan siyasal düzen açıklanmıştır. Korporatizm altında örgütlenmiş olarak da Mısır'da Cemal Abdül Nasır liderliğinde Arap Sosyalist Partisi verilmiştir. Daha sonra yaşanan neoliberal dönüşümün de Ortadoğu'da beklenen demokratikleşmeyi sağlamadığı da işlenmiştir. Ayrıca devlete taleplerini yansıtan “burjuvazi eşittir parlamenter demokrasi kurumları, o da eşittir modern bir demokrasi” denkleminin arasında bir ilişki olmadığı kanısı üzerinde durulan eserde, Daniel Brumberg'in neoliberal dönemde geliştirdiği “liberalleşme eksi gerçek demokrasi” formülasyonu üzerinde durulmuştur.

“Otoriteryan Stratejiler ve Rejimlerin Sürekliliği” adlı üçüncü bölümün “Siyasal Stratejiler” kısmının “Seçim Sistemleri” başlığı altında bölgeler arası seçimlerin rolü, Ortadoğu bölgesinde 1970'li yıllarda temsili demokrasiye geçiş denemeleri ve otoriter rejim parlamentolarının sınırlı yetkilere sahip olduğu açıklanmıştır. “Seçim Mühendisliği Uygulamaları” başlığında da Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın 1976 yılındaki seçim mühendisliği çalışması ile 1989 yılında Ürdün yönetiminin uyguladığı seçim mühendisliği örnekleri ortaya konmuştur. Eserin bu kısmı Ortadoğu'da seçimlerin işlevini sorgulamamıza neden olmaktadır.

“Devletten Pay Kapma Yarışı Olarak Seçimler” kısmında Lust Okar'ın, Ortadoğu'da seçimlerin devletten çıkar alma yarışına dönüştüğü savının doğruluğu incelenmiş olup seçimlerin Ortadoğu'da pek de işlevinin olmadığı, fakat seçimler sayesinde halkların yönetime katılma arzusunun da arttığı belirtilmiştir. Buna örnek olarak Arap Baharı sonrası yaşananlar verilmiştir.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

“Muhalefete Yönelik Böl ve Yönet Stratejileri” başlığında da 1979 İran Devrimi ile 2011 yılı Arap İsyanları anlatılmıştır. Yine bu kısımda “Otoriter hükümetler tarafından muhalefet partilerin geri plana atılması daha radikal hareketlerin oluşmasına neden olur” tezi anlatılmıştır. “İlimliler ve Radikaller Karşı Karşıya” başlığı altında, 1980’lerde Fas ve Ürdün’de bu tür bir dönemin yaşandığı ve iki ülkede yaşanan kriz dönemi ekonomi politikalarının toplumsal huzursuzluğu artırdığı işlenmiştir. Elen Lust Okar’ın, ekonomik kriz nedeniyle iki ülkede de protesto gösterilerinin olduğu, ancak sonuçlarının farklı olduğunu iddiasına atıfta bulunulmuştur. Zira Fas’ta rejimin devrilmesiyle muhalif seçkinler geri adım atarak hükümet ile uzlaşmak zorunda kalmışken, Ürdün’de iktidara karşı güçlü bir direnç sergilenmiştir. Dolayısıyla Demirtaş, seçkinlerin ortak bir kimlik inşasının parçası olduğunun ve seçimlerin de bundan etkilendiğinin altını çizmiştir.

“Paralel Kurumlar, Bölünmüş Seçkinler” başlığında da demokrasi ve rejimlerin sürekliliği konusundaki görüşleri aktardıktan sonra İran’da seçkinler arası bölünmeden dolayı bu görüşlerin İran’da karşılığı olmadığını belirtmiştir. Dış baskılar ve ekonomik zorluklara rağmen İran rejiminin gücünün hala nasıl ayakta kaldığını okuyucuya sorgulatmıştır.

“Devletin Şiddet Aygıtı ve Savaşın Rolü” bölümünün “Güçlü Ordu, Güçlü Devlet” başlığında ise Ortadoğu halklarının değişim ve demokrasi taleplerine devlet terörü ile karşı gelindiğini, bu devlet terörünün polis, ordu ve rejimler gibi oluşumlarla yapıldığı açıklanmıştır. Devletin şiddet aygıtının finansmanının petrol gelirlerinden oluştuğunu açıklayan Demirtaş, Irak’ta Saddam Hüseyin’in kurduğu diktatörlüğü ve bu diktatörlüğün Şiileri ve Kürtleri rejime yabancılaştırdığını, ayrıca Saddam Hüseyin’in ordu ve diğer devlet kurumlarına kendi aşiretinden kişileri yerleştirdiğini de anlatmıştır. Akabinde Libya, Mısır ve Suriye’de yaşanan olaylar üzerinden rejim ve asker arasındaki ilişkiyi açıklamıştır.

ABDULLAH ERDEM DEMİRTAŞ, ORTADOĞU'DA DEVLET VE İKTİDAR: OTORİTER REJİMLER ÜZERİNE BİR İNCELEME, METİS YAYINLARI, İSTANBUL 2014, 192 S.

“Toplumsal Kontrol Mekanizması olarak Savaş Hazırlıkları” adlı başlıkta, savaşın devlet-toplum ilişkilerini yeniden düzenlediği ve iktidarlara toplumu kontrol etmek için fırsatlar verdiği anlatılmıştır. “Otoriteryanizmin Sembolik Dünyası” adlı başlıkta ise otoriter rejimlerin iktidarlarını sürdürürebilmek adına uygulanan sembolik stratejiler incelenmiştir. “Meşruiyet, Hegemonya, Sembolik İktidar” alt başlığı çerçevesince Max Weber’in siyasal otorite (geleneksel, karizmatik, yasal) kavramı, Huntington’un prosedürel meşruiyet ile performans dayalı meşruiyet tanımı, Gramsci’nin hegemonya kavramı ve Bourdieu’nun sembolik şiddet - devlet analizi üzerinde durulmuştur. “-miş gibi’ Yapmak: Suriye’de Otoriteryanizmin Sembolik Siyaseti’ başlığında, Esad rejiminin inşa ettiği güçlü devlet aygıtının yanında söylemsel ve sembolik alanda da kendini yeniden üretmesi anlatılmaktadır. Bu bağlamda Suriye’de Esad kültürünün istediği şeyleri yapmak zorunda bırakılan halkın “-miş gibi” yaparak, yani istemeyerek Suriye’nin disipline edici sembolik iktidarına bağlılık göstermek zorunda kaldıkları anlatılmıştır.

Yazar, ‘İktidarın Ayinleri: Fas’ta Sembolik Meşruiyet’ başlığı altında otoriter rejimlerin rıza üretim mekanizmalarını anlatırken Fas örneğini kullanmıştır. Zira Fas, sembol ve mitleri ile rejimin meşruiyetini somutlaştıran bir ülkedir. Ayrıca bu başlık altında Lust Okar’ın, ılımlılar ve radikaller ayrımının, İslamcı seçkinlerin rasyonel hesaplarını iyi analiz strateji değişikliğinin asıl nedeni olmadığını açıklamıştır.

Dördüncü bölüm olan “Otoriter Rejimleri Yeniden Düşünmek” adlı bölümde 1990’ların demokratikleşme çalışmaları ve demokratikleşme okulunun beklenen etkiye ulaşmadığı anlatılmıştır. “Yeni Otoriteryanizm Çalışmaları” başlığı altında, melez rejimler, rekabetçi otoriteryanizm ve seçimli otoriteryanizm kavramlarına değinilmiştir. Ardından, Lisa Weeden’in Yemen’de yürüttüğü etnografik çalışmasından yola çıkarak bu ülkenin diğer Ortadoğu ülkelerine nazaran kamusal demokratik pratikler açısından farklı olduğu belirtilmiştir. Daha sonra ana akım rejim çalışmalarından

ve 1975’de Juan Linz’in “Totaliter ve Otoriter Rejimler” kitabından bahsedilmiş, bu bağlamda çoğulculuk, ideoloji ve toplumsal mobilizasyon kriterleri aktarılmıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde yeni otoriteryanizm çalışmalarının melez rejimlere yöneldiğinin altını çizen Demirtaş, Ortadoğu rejimlerini inceleyenlerin alan çalışmalarına daha çok yöneldiğini ve rejim çalışmalarındaki ölçek küçültme eğilimi için Ortadoğu’da beklenen etkiyi yaratmadığını belirtmiştir.

“Rejimleri Toplumsal İktidar Perspektifinden Okumak” adlı başlıkta otoriter rejimler, toplumsal ve siyasal iktidar meselesi olarak ele alınmıştır. Ayrıca bu bölüm, Pierre Bourdieu ve Michael Mann’ın çalışmalarına dayandırılmıştır. Yazar bu bölümde, Bourdie’nun alan teorisi ile Mann’ın yaygın iktidar, despotik iktidar ve altyapısal iktidar kavramlarını açıklamıştır.

Eserin beşinci ve son bölümü olan “Mısır ve Suriye’de Rejimlerin Toplumsal Kaynakları” bölümünde, Mısır’da Hüsnü Mübarek rejiminin devrilmesi ile Suriye’de rejimin gücünü koruması arasındaki farklı toplumsal yapılar, daha önceki bölümlerde işlenen kavramsal araçlarla açıklanmıştır. Mısır’da Hüsnü Mübarek rejimin devrilmesine karşın Suriye’de rejimin gücünü devam ettirmesini, akabinde iç savaşın halen sürmesini bu başlık altında titizlikle irdeleyen yazar, “Mısır’ın Çalınan Devrimi” adlı başlıkta da Mısır’da devrim sonrası siyasal aktörlerin hatalarını, Tahrir Devrimi’ni ve Mısır’ın sosyo-ekonomik dönüşümünü aktarmıştır. Son başlık olan “Devleti Kim Yönetecek Kavgası” başlığı altında ise Mübarek’in devrilmesinden 2013 askeri darbesine kadar geçen süre zarfında Mısır’daki iktidar merkezleri ile Müslüman Kardeşler arasında yaşanan yarış izah edilmiştir.

YÖNTEM VE ÜSLUP

Erdem Demirtaş, içerik kısmında da bahsedildiği gibi, Ortadoğu ve Ortadoğu’da otoriter rejimler üzerine yazılanları ortaya koymuştur. Yazar, otoriter rejimlerin incelenmesinde hangi kuramsal yaklaşımların

ABDULLAH ERDEM DEMİRTAŞ, ORTADOĞU'DA DEVLET VE İKTİDAR: OTORİTER REJİMLER ÜZERİNE BİR İNCELEME, METİS YAYINLARI, İSTANBUL 2014, 192 S.

benimsendiğini ve bu yaklaşımların olumlu ve yanlış yönlerini eleştirel bir bakış açısıyla irdelemiştir. Otoriter rejimleri siyasal iktidar perspektifinden okuyan yazar, Pierre Bourdieu'nun alan teorisi ile Michael Mann'ın siyasal iktidar üzerine geliştirdiği kavramsallaştırmalardan hareketle düşüncelerini temellendirmiştir.

Eser, herkesin anlayabileceği kadar sade ve akıcı bir dille yazılmış olup okuyucunun daha iyi kavraması için de yazılanlar örnek olay ve betimlemelerle temellendirilmiştir. Bölümler arası tutarlılık mevcut olup konular bağlantılı ve uyumlu bir seyirde işlenmiştir.

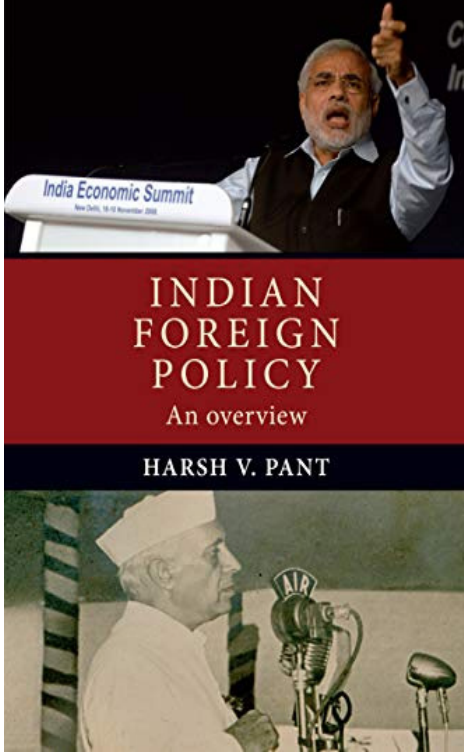
SONUÇ

Yüksek lisans tezinin kitap haline getirilmesi hiç kuşkusuz zor bir süreç olmakla birlikte Erdem Demirtaş, bu zorlu süreci kanımca başarı ile tamamlamıştır. Çalışmasını oluştururken oldukça fazla kaynak okuması yapan yazar bu durumu eserine de yansıtmıştır. Üstelik okuyucuya daha önceki literatürü sunarken, söz konusu literatürün doğru ve yanlış yönlerini de aktarmıştır. Böylelikle okuyucuya farklı perspektifleri de sunmuştur. Akıcı ve sade bir üslupla yazılan bu eser, Ortadoğu'daki otoriter rejimleri anlamak ya da araştırmak isteyen okuyucunun başvuracağı önemli bir kaynak niteliğindedir. Bu kitap sayesinde okuyucular, otoriter rejimlerin kaynaklarını, rejimlerin kendini sürdürme stratejilerini ve yeni otoriteryanizm çalışmalarını öğrenmiş olacaklardır. Siyasal iktidar perspektifinden durumu değerlendiren yazar, Pierre Bourdieu'nun alan teorisi ile Michael Mann'ın siyasal iktidar üzerine geliştirdiği kavramsallaştırmaları ile eserini temellendirmesi de eserin bilimsel yönünü daha da güçlendirmiştir.

KİTAP İNCELEMESİ: HARSH V. PANT, HİNT DIŞ POLİTİKASI: GENEL BAKIŞ, MANCHESTER UNIVERSITY PRESS, MANCHESTER 2016, 256 S.*

Book Review: Harsh V. Pant, Indian Foreign Policy: An Overview, Manchester University Press, Manchester 2016, 256 p.

Göktuğ ÇALIŞKAN**

Hindistan'ın dış politikasına yönelik kitaplar genellikle belli bir alana yönelmekteyken bu kitap, Hint dış politikasını bütüncül bir bakış açısıyla ele almaktadır. Kitabın amacı, yazarın da ifadesiyle, Hint dış politikasına genel bir bakış sunmak ve bunu yaparken farklı alanları bir arada anlatmaktır. "Hint Dış Politikası: Genel Bakış" adlı bu kitap, Hindistan'ın hem büyük devletlerle hem komşularıyla hem de farklı bölge ülkeleriyle olan ilişkilerine geniş bir bakış açısı sağlamakta olup bu alanda araştırma yapmak isteyenler için giriş niteliğinde bir eserdir.

Kitabın yazarı olan Harsh V. Pant, King's College London'da Uluslararası İlişkiler Profesörü olup aynı zamanda Observer Araştırma Kuruluşu'nun Stratejik Çalışmalar Programı Şefi'dir. Bununla beraber birçok farklı üniversitede misafir öğretim üyesi yapan Pant'in çalışma

* **Geliş Tarihi:** 12.11.2020 **Kabul Tarihi:** 13.12.2020

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: goktug.caliskan@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2189-7550.

KİTAP İNCELEMESİ: HARSH V. PANT, HİNT DIŞ POLİTİKASI: GENEL BAKIŞ, MANCHESTER UNIVERSITY PRESS, MANCHESTER 2016, 256 S.

konuları üzerine birçok eseri bulunmaktadır. Kitaplarında çoğunlukla Hindistan'ın farklı alanlardaki politikalarına odaklanan Pant'in çalışma alanları ise genel olarak Uluslararası İlişkiler, Uluslararası İlişkileri Teorileri, Güvenlik Çalışmaları, Asya-Pasifik güvenliği, Güney Asya siyaseti ve nükleer silahsızlanma gibi konular üzerine olup bu alanlarla ilgili birçok makale ve eser kaleme almıştır.

Kitap, 4 ana başlık ve toplam 16 bölümden oluşmaktadır. Başlıklar şu şekildedir:

- Hindistan ve Büyük Güçler
- Hindistan ve Komşuluğu
- Hindistan'ın Diğer Bölgelere Erişimi
- Hindistan ve Küresel Düzen

Hindistan'ın dış politikasına geniş bir bakış açısı sunan Pant, Güney Asya devinin tutarlı bir dış politikadan yoksun olduğunu savunmuştur. Hatta bazı noktalarda Hindistan'ın bir dış politikasının bile olmadığını belirtmiştir. Bununla beraber Hindistan'ın büyük bir stratejiden yoksun olduğunu da ekleyen Pant, kitabın giriş bölümünde bu konularla ilgili kısaca bir sunuş yapmaktadır. Ayrıca Pant, Hindistan'ın dış politikasının nasıl duyarlı olduğunu söylemekte ve dış ilişkilerde güç kullanımının Yeni Delhi tarafından "aşağılayıcı" olarak kabul edildiğini vurgulamaktadır. Kısacası yazar, Hindistan'ın sert güç kullanma konusunda temkinli olduğunu ve bu nedenle gücü etkili bir şekilde kullanmadığını savunmaktadır. Pant, bunu Hindistan'ın strateji kültüründeki bir eksikliğin yanı sıra ordunun git gide marjinal hale gelmesine, kurumsallaşma eksikliğine ve karar alma sürecindeki ikiliklere bağlamıştır.

Kitapta, yapısal gerçekçilik ve bazen de klasik gerçekçilik geniş bir şekilde kullanılsa da Pant bu teorileri kullandığını hiçbir yerde belirtmemektedir. Kitabın birinci bölümü giriş niteliğinde olup Pant'in

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

kitaba yönelik bilgilerinden bahsedilmektedir. İlk ana başlığın içerisindeki 4 alt bölümde ise Hindistan'ın ABD, Rusya, Çin ve Avrupa Birliği (AB) gibi büyük güçlerle ilişkileri ele alınmaktadır. İkinci ana başlıktaki 4 alt bölümün konuları; Hindistan'ın komşuları olan Pakistan, Bangladeş, Afganistan, Nepal ve Sri Lanka gibi Güney Asya ülkeleriyle ilişkileri oluşturmaktadır.

Üçüncü ana başlık altında toplanan diğer 4 bölümde ise Hindistan'a komşu önemli bölgeler olan Güneydoğu Asya, Ortadoğu, Orta Asya ve Hint Okyanusu ile Hindistan'a diğer yerlerden görece daha uzak olan Kuzeydoğu Asya, Afrika ve Latin Amerika gibi bölgelerde Hindistan'ın faaliyetleri ve buradaki ülkelerle ilişkilerine odaklanılmıştır. Dördüncü başlık 3 bölümden oluşmakta olup başlığı "Hindistan ve Küresel Düzen"dir. Bu başlık altındaki ilk bölümde Hindistan'ın Afrika, Doğu Asya ve Güney Asya bölgelerindeki "güvenlik sağlayıcısı rolü" anlatılmaktadır. Burada Pant, Hindistan'ın güç ve güç kullanımına ilişkin kısıtlamalar da dahil olmak üzere yapısal ve iç kısıtlamalarla mücadele ettiğini savunmaktadır.

Dördüncü başlık altındaki ikinci bölümde ise küresel nükleer düzen tartışılmaktadır. Bu bölümde yazar, Hindistan'ın küresel nükleer düzenin içine dahil olmasının ülkenin en büyük dış politika başarılarından birisi olduğunu iddia etmektedir. Bununla birlikte Pant, ilerleyen zamanlarda Hindistan'ın bir statüko gücü olarak küresel nükleer alanla uzlaşım uzlaşamayacağını da görüleceğini söylemektedir.

Kitabın son bölümünde Hindistan'ın Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve diğer uluslararası örgütlerle ilişkilerinden, bu örgütlerdeki rolünden ve iklim değişikliği konulu zirvelerdeki rollerinden bahsedilmektedir. Yazara göre, Hindistan, uluslararası alandaki kolektif çıkarlar ile kendi çıkarlarını savunmak arasında bir denge kurmaya çalışmaktadır. Yurt içinde yapılan eleştirilerin aksine, yabancı eleştirmenler Hindistan'ın sanal bir muhalif olduğunu ve ticaret ve iklim değişikliği konularını sert bir şekilde müzakere ettiğini iddia etmektedir. Buna göre

KİTAP İNCELEMESİ: HARSH V. PANT, HİNT DIŞ POLİTİKASI: GENEL BAKIŞ, MANCHESTER UNIVERSITY PRESS, MANCHESTER 2016, 256 S.

Hindistan'ın stratejik ve askeri konulardan ziyade bu alanlarda imtiyaz kazandığı belirtilmektedir.

Kitabın yazarı Harsh Pant'in de belirttiği gibi kitap, Hindistan'ın dış politikası ve ilişkilerinin ayrıntılı bir incelemesinden ziyade bir giriş kitabı niteliği taşımaktadır. Yazar, birçok konuya değinebilmek adına konuların derinliğini azaltmış, bu da kitabın geniş kapsamlı olmasını engellemiştir. Mesela kitapta Hindistan'ın 3 Avrupa gücü olan İngiltere, Fransa ve Almanya ile ilişkileri bir bölüm altında tartışılmış, ancak fazla detaya girilmemiştir. Eğer bu ilişkiler ayrı ayrı bölümlerde ele alınarak detaylandırılmış olsaydı, kitap Hindistan-AB ilişkilerini anlatan birçok kitaptan daha iyi olabilirdi.

Kitapta ayrıca bazı kavramsal sorunlar da vardır. Mesela 3. ana başlık altındaki 13. bölümde Pant, Hindistan'ın Doğu politikasının ilk safhasının temel amacının, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve 1991 Ödemeler Dengesi Krizi'nin ardından Güneydoğu Asya'daki ülkelerle ekonomik ilişkileri geliştirmek olduğunu belirtmektedir. Fakat bu olay kısmen doğrudur. Zira bir diğer önemli sebep, ABD'nin Soğuk Savaş'ın bitişiyle beraber Doğu Asya'dan kısmi olarak çekilmesinden dolayı uluslararası düzende değişime ayak uydurabilmek gayesiyle Doğu Asya'da kendine stratejik alan oluşturmaktır. Bununla beraber yazar, bazı bölümlerde tekrara düşmüştür. Bazı bölümlerde anlatılan konular, kitabın önceki bölümlerinde de geçmektedir. Ayrıca kitapta ufak tefek yazım hataları da dahil olmak üzere bazı düzenleme eksiklikleri de gözlemlenmektedir. Örneğin, kitabın 97 sayfasında, Şeyh Mujibur Rehman görevdeki Bangladeş Başbakanı Şeyh Hasina'nın kocası olarak anılmaktadır, ancak ilerleyen sayfalarda yazar bu ismin Şeyh Hasina'nın babası olduğunu belirtmektedir ki doğru olan da bu bilgidir.

Kitap her konuda detaya inerse de Hindistan dış politikası hakkında araştırma yapanlar veya yapmak isteyenler için giriş niteliğinde tavsiye edilebilir bir kaynak olacaktır.